MARIN CÂRCIUMARU

MONICA MĂRGĂRIT

ETNOLOGIA
POPOARE ŞI CIVILIZAŢII

Colecţia Istorie



Editura Cetatea de Scaun

MARIN CÂRCIUMARU MONICA MĂRGĂRIT

ETNOLOGIA.
POPOARE ȘI CIVILIZAȚII

Referent: prof. univ. dr. Nicolae Ursulescu

Editor: Dan Mărgărit

Tehnoredactare: ZOOM
Cartografie: Veronica Stanca
Coperta: *Atlanții din Tula*

Reproducerea parțială sau totală a lucrării este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CÂRCIUMARU, MARIN
Etnologia: Popoare și civilizații / Marin Cârciumaru, Monica Mărgărit - Târgoviște : Cetatea de Scaun, 2003
Bibliogr.
ISBN 973-7925-23-8
I. Mărgărit, Monica

39

©Editura Cetatea de Scaun
Târgoviște 2003
ISBN 973-7925-23-8

UNIVERSITATEA „VALAHIA" TÂRGOVIȘTE
Centrul de Preistorie, Arheologie Interdisciplinară
și Tehnici de Conservare a Patrimoniului Cultural Mobil și Imobil

Marin Cârciumaru Monica Mărgărit

ETNOLOGIA.
POPOARE ȘI CIVILIZAȚII

Editura Cetatea de Scaun

PREFAȚA

Apariția lucrării **„Etnologia. Popoare și civilizații"** este strâns legată de existența cursului de *Paleoetnologia populațiilor primitive*, ce se predă de mai mulți ani la specializarea Istorie-Arheologie, a Facultății de Științe Umaniste din cadrul Universității „Valahia" Târgoviște. Cursul respectiv s-a impus ca o necesitate născută din dorința unei pregătiri complexe a studenților care urmează să se specializeze în arheologie, având însă impact și asupra celor care se îndreaptă spre istorie sau geografie. De aceea, cursul a fost conceput pentru a veni în sprijinul interpretării, în primul rând, a documentului arheologic, în perspectiva unei bune cunoașteri a obiceiurilor și spiritualității populațiilor primitive actuale.

Adesea, și descrierea populațiilor primitive actuale sau de curând dispărute a cuprins acele trăsături care se pot constitui în elemente de inspirație în vederea interpretării arheologice. În acest fel, am încercat să ne apropiem simbolic de acel dialog care a generat chiar noțiunea de *etnoarheologie*.

Demersul nostru trebuie înțeles ca o formă de echilibru între două extreme. Pe de o parte, entuziasmul preistoricienilor secolului al XIX-lea, care s-au „aruncat" uneori, fără discernământ, în interpretarea obiectelor găsite în siturile arheologice, prin prisma „primitivilor contemporani". Acest exclusivism a transformat, așa cum sublinia A. Leroi-Gourhan, populațiile magdaleniene din Europa de Vest, de acum cca. 17.000 de ani, în eschimoșii epocii moderne. Pe de altă parte, la polul opus, s-au aflat negativiștii exclusiviști, care au încercat să întrerupă orice interpretare a rezultatelor arheologice pe baza comparațiilor etnografice. Poate că în viitor, arheologii vor îmbrățișa tot mai mult etnologia preistorică experimentală, ca un scop bine definit al cercetării specifice acestui domeniu, pentru realizarea unei sinteze complexe asupra omului preistoric.

Etnologia. Popoare și civilizații reprezintă, în consecință, nu o lucrare exhaustivă a acestui domeniu, ci mai degrabă stadiul actual al unui curs cu destinație specială și care, desigur, va fi supus permanent unor necesare îmbunătățiri și revizuiri conceptuale și de conținut.

Dorim să aducem, în prefața acestei lucrări, mulțumirile noastre prof. univ. dr. Nicolae Ursulescu, de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, care a avut amabilitatea de a parcurge, cu multă acribie, manuscrisul înaintea publicării, aducând atenției noastre o serie de sugestii care, în mod cert, au dus la perfecționarea demersului nostru.

Credem că această lucrare va stârni atât interesul studenților, cât și setea de cunoaștere a acelora care sunt interesați de problemele culturii și istoriei universale.

Autorii

CUPRINS

ETNOLOGIA CA ȘTIINȚĂ

Prin obiectul de studiu și metodele sale, etnologia se situează în câmpul interdisciplinar al științelor umane, pe același palier cu istoria, geografia umană, sociologia și arheologia. Etnologia, chiar dacă își partajează perspectivele cu alte științe, se distinge prin demersul său asupra grupelor umane, prin observația directă asupra gesturilor lor, tradițiilor materiale și culturale, totul în contextul legăturilor privilegiate cu purtătorii tradiției orale și memoriei colective. În demersul său științific, etnologul pornește de la principiul că nu există nimic spontan în comportamentele umane, ele relevând mai degrabă cunoștințele empirice. Acest concept „de tradiție", asupra căruia etnologul își apleacă studiul științific, permite punerea în evidență a dinamicii mecanismului de transmitere a „cunoașterii", prin cuvinte și gesturi, din generație în generație. În cadrul acestui demers, mult mai important decât faptele studiate este durata lor în timp, aceasta pentru că etnologul studiază fenomene vii, observabile, ținând însă cont de perspectiva lor istorică.

În lucrarea sa *„Regulile metodei sociologice"*, E. Durkheim (1974) apreciază că, într-o metodologie de investigare a societăților, argumentele explicațiilor asupra vieții sociale curente se află, întotdeauna, în faptele antecedente. Cu alte cuvinte, dacă dorim să înțelegem societatea în care trăim, atunci trebuie să știm mai întâi cum a evoluat aceasta, pentru a ajunge la stadiul actual. În acest demers, concluziile etnologilor asupra originii și evoluției faptelor sociale, obținute pe baza studiului asupra societăților așa-numite „primitive" sunt de un real folos, dacă nu chiar fundamentale.

Însă, pentru cei mai mulți, etnologia nu este altceva decât știința societăților exotice, preocupată mai ales de pitoresc și picanterii. Evident, avem de-a face, în acest caz, cu o atitudine superficială față de etnologie și, implicit, considerarea ei ca o disciplină minoră în raport cu celelalte științe sociale, un fel de *„servantă a marilor discipline"* (G. Balandier, 1962, p. 102).

Există însă și polul opus, prin considerarea etnologiei un fel de *„superdisciplină"* (R. Rauzduel, 1996, p. 124), deoarece se apleacă asupra unui domeniu puțin accesibil și foarte periculos – studierea stărilor arhaice ale culturilor și societăților.

Disputele sunt numeroase, dar, într-un sens general, etnologia studiază posibilele antecedente ale culturii actuale şi chiar *„prelungirea exagerată, anacronică, a acestora în stadiile culturale evoluate"* (J. Cuisenier, 1999, p. 12).

O problemă îndelung disputată este cea a raportului dintre **etnografie, etnologie şi antropologie**. Este vorba despre trei ştiinţe sau de una singură, denumită diferit?

Până la cel de al Doilea Război Mondial, termenii de etnologie şi etnografie erau utilizaţi nediferenţiat, desemnând, într-un sens general şi destul de ambiguu, ştiinţa umană care se ocupă cu studiul societăţilor primitive. Lucrările publicate de **M. Mauss** (1947) – *„Manuel d'éthnographie"* şi **M. Griaule** (1957) – *„Méthode de l'éthnographie"* au conferit însă etnografiei un statut aparte. Anii '50 au impus însă un nou termen – **antropologia** - complicând şi mai mult departajarea clară a domeniilor de activitate ale celor trei discipline.

Cl. Lèvi-Strauss (1978) a încercat sa pună capăt dezbaterilor aprinse, atribuind **etnografiei** sarcina de a colecta datele, **etnologiei** pe aceea de a elabora, pornind de la aceste date, materialul la scara societăţilor particulare, iar *antropologiei*, pe aceea de a pune în aplicare analiza comparată a societăţilor şi culturilor. Etnografia ar desemna, în acest caz, transcrierea datelor primare pe teren, constituindu-se în faza iniţială a cercetării etnologice. Triada **etnografie – etnologie – antropologie** corespunde, din aceasă perspectivă, unei etape metodologice, clar disociate – observarea şi descrierea (etnografia), apoi interpretarea datelor (etnologia) şi, în sfârşit, generalizarea şi comparaţia (antropologia).

În prezent însă, s-a ajuns, după cum arată J. Copans (1999), ca etnologia să fie considerată, în spaţiul anglo-saxon, drept o disciplină fondatoare a antropologiei, alături de lingvistică, arheologie şi antropologie fizică. Mai mult, etnologia a fost subordonată intereselor ştiinţifice ale antropologiei, fiind calificată, în mod curent, drept o ramură a acesteia. În Franţa însă, termenul de etnologie este de sine-stătător, definind o ştiinţă diferită de antropologie şi sociologie, aici existând tendinţa de a limita folosirea termenului de antropologie la antropologia fizică.

Din punctul nostru de vedere, definiţia primului termen pare unanim acceptată. Etnografia corespunde primelor stadii ale cercetării: observaţia şi descrierea, altfel spus munca de teren (*field-works*). Exemplul clar al unui astfel de demers este monografia de teren – descrierea unui grup uman, autorul folosindu-se aici doar de experienţa personală. Ca urmare a evoluţiei, empirismul a dispărut şi s-au sintetizat modele şi tehnici de

cercetare, de clasificare şi de descriere, chiar de analiză a fenomenelor culturale particulare; în cazul obiectelor materiale, munca fiind continuată în muzee. Etnologia a fost astfel primul pas spre sinteză. În unele ţări, precum Franţa, acest dualism a fost considerat satisfăcător, marile sinteze fiind puse pe seama altor discipline, precum sociologia sau istoria. Dimpotrivă, în spaţiul anglo-saxon, s-a căutat o finalitate pentru concluziile etnografiei şi etnologiei, creându-se termenul de antropologie. Putem spune în final că etnografia, etnologia şi antropologia nu sunt trei ştiinţe diferite ci etape evolutive ale aceluiaşi demers de cunoaştere a omului.

MESERIA DE ETNOLOG

J. Copans (1999) denumeşte etnologul drept un *„om-orchestră"*, deoarece, pe teren, face totul singur. Plecând de la o atare concepţie, etnologia ar fi, mai presus de toate, o experienţă personală a etnologului în cadrul societăţii pe care o studiază. De aici, s-a ajuns ca etnologilor să le fie aproape imposibil să se disocieze de clişeul căutătorilor şi descoperitorilor de noi triburi „primitive". Nu este mai puţin adevărat că munca de teren pare a caracteriza etnologia şi că subiectul ei preferat îl constituie societăţile considerate primitive, dar toate acestea au dus la definirea etnologiei printr-o unică metodă (ancheta de teren) şi printr-un unic obiect de studiu (societăţile primitive). Cine spune *„teren"* evocă în acelaşi timp o populaţie şi un etnolog, mai ales că ultimul vorbeşte despre un lucru personal ***„terenul meu", „tribul meu".***

Sunt deja celebre cazurile lui M. Griaule - dogonii, B. Malinowski - trobriandezii, E. Evans-Pritchard - nuerii ori Franz Boas - indienii kwykiutl.

Proiectul etnologic întreprins de cercetător pare să vizeze trei probleme:

- **obiectele sociale şi culturale** pe care acest proiect le delimitează şi le reconstruieşte
- **ancheta de teren**, care rămâne modalitatea cea mai totalizatoare şi mai angajată din punct de vedere personal, de obţinere a informaţiilor
- **ideile şi teoriile**, care nu numai că justifică munca de teren, dar însăşi autonomia etnologiei ca ştiinţă. (J. Copans, 1999).

Pentru definitivarea unui astfel de proiect este nevoie de o „metodă", ce ar putea fi definită drept *„ansamblul metodelor empirice pe baza cărora, în situaţie de anchetă, etnologul stabileşte cea mai rentabilă relaţie ştiinţifică între sine şi terenul său"* (M. Izard, 1999, p. 430). De aceea, a vorbi la singular despre metoda etnografică este incorect, deoarece diversitatea societăţilor şi situaţiilor de anchetă, pe de o parte, şi importanţa personalităţii cercetătorului în stabilirea relaţiei sale cu terenul, pe de altă parte, împiedică posibilitatea de a stabili o metodologie universal valabilă.

În situaţia de proiect etnologic intervine şi noţiunea de anchetă directă, întreprinsă de etnolog în contextul unei relaţii cu societatea în inte-

riorul căreia este nevoit să se integreze. Spre deosebire de celelalte științe sociale, în care cercetătorul lucrează cu documente de mâna a doua, alcătuite de alții, în etnologie, principalele materiale sunt colectate și reunite de însuși cercetătorul respectiv. Trebuie să adăugăm că acest demers are drept sursă, aproape exclusivă, informația orală și, de aici, nevoia de a o stimula prin întrebări adecvate. S-a acordat o deosebită importanța ghidurilor de anchetă, primul fiind elaborat încă din 1874 de **Institutul Regal de Antropologie**. Dar, în mod real, ghidul este foarte puțin util pe teren, deoarece, de cele mai multe ori, nu etnologul îl conduce pe informator acolo unde vrea, ci lucrurile stau exact invers. Interlocutorul etnologului este „informatorul", personaj vital, fără de care ancheta n-ar avea loc, dar care nu este mai niciodată menționat. Cum problema validității informațiilor din partea informatorului se pune mereu, este nevoie într-o astfel de anchetă de câți mai mulți informatori. Din păcate, fiecare societate ascunde oameni care dețin cunoștințe considerabile și unele întâlniri contribuie decisiv la progresul anchetei. Mai mult, etnologii au avut experiența unor comunități în cadrul cărora aproape toate cunoștințele tehnice și memoria genealogică erau concentrate în mâna unui singur personaj (vraci, vrăjitor, șaman).

Munca de etnolog este deci, prin excelență, una de teren. De aceea, terenul a fost numit chiar „*laboratorul*" etnologului; prima experiență, după cum vom vedea într-unul din citatele de mai jos, îmbrăcând un caracter oarecum inițiatic. Levi-Strauss (1955) surprinde foarte bine munca de teren: „*trebuie să te trezești odată cu răsăritul soarelui și să stai treaz până când ultimul indigen a adormit și, uneori, să le supraveghezi chiar și somnul; trebuie să te pricepi să treci neobservat; fiind mereu prezent, să vezi totul, să reții totul, să dai dovadă de o discreție umilitoare, să cerșești informații de la un puști mucos, să fii gata să profiți de orice clipă de complezență sau de neatenție sau să fii capabil ca, mai multe zile la rând, să-ți refulezi orice fel de curiozitate și să te cantonezi în rezerva impusă de vreo modificare de dispoziție din parte tribului*" (p. 405-406).

Foarte interesantă pare și mărturia etnologului N. Chagnon (1968), legată de prima zi printre yanomamii din Amazonia: „*Prima zi pe care am petrecut-o pe teren m-a făcut să înțeleg ce voiau să zică profesorii mei când pomeneau de șocul cultural. Îmi imaginasem intrarea într-un sat în care urma să descopăr o sută douăzeci și cinci de fapte sociale mișunând și adresându-se unul altuia cu termenii lor genealogici, împărțindu-și hrana ... Fiecare așteptând ca eu să-i culeg genealogia. Mergând pe cărarea spre sat, eram nerăbdător să întâlnesc primii indieni. Am ridicat privirea și am*

simțit că mă sufoc la vederea câtorva bărbați masivi, goi, murdari și hidoși. Bucata de tutun pe care o țineau între dinți și buza de jos îi făcea și mai urâți ... Următoarea mea descoperire a fost o haită e câini răpciugoși și scheletici, care mârâiau și lătrau, amenințându-mi picioarele și înconjurându-mă de parcă urma să fiu tainul la masa următoare .... Mă gândeam la înțelepciunea de a fi hotărât să rămân un an și jumătate într-un trib care habar n-aveam cum arată. Nu mi-e rușine să spun că, dacă ar fi existat vreo cale diplomatică de a face cale întoarsă, aș fi lăsat baltă imediat munca mea de teren". (p. 4-8)

ISTORIA ETNOLOGIEI

Sistematizarea unei istorii a nașterii și evoluției etnologiei ca știință se dovedește destul de complicată, deoarece fenomenul este plural și trimite la o serie de istorii specifice și obiective distincte. Dacă am porni de la principiul conform căruia etnologia, ca știință, implică o metodă și o problematică, atunci istoria ei ar fi foarte scurtă. Totuși, o serie de lucrări îl plasează pe Herodot la originea științei despre alte societăți. Herodot a fost atât istoric cât și călător, el a fost preocupat personal de „barbari", de tradițiile lor. La fel de important este însă și Aristotel, deoarece el propune, în cadrul teoriei despre cetate, un tablou al structurilor familiale, care izolează relațiile fundamentale constitutive ale familiei. Nu putem să nu amintim și lucrările logografilor (Hecateu, Hellanicos), ale lui Pytheas (descrierea Nordului), Xenophon (informații despre Asia Mică și traci), Tacitus (despre germani), Cesar (despre galli și germani), sau cele ale lui Diodor și Polibiu, considerate primele lucrări de etnografie administrativă (P. Menget, 1999).

Cu totul altul este aportul Renașterii la apariția acestei științe. Descoperirea Americii schimbă întreaga optică asupra universului și omenirii. Europa nu mai este centrul lumii. Prima lucrare, diferită de toate celelalte povestiri de călătorie scrise în această perioadă, este cea a lui *Jean de Léry* - *„Histoire d'un voyage fait en la terre du Brézil"* (F. Laplatine, 2000). Diferența intervine datorită interesului deosebit pentru o observație mult mai rafinată și mai riguroasă care, pentru întâia dată, nu mai privilegiază globalul și generalul în fața localului și particularului. În plus, autorul renunță la punctul de vedere normativ, cu alte cuvinte, nu își manifestă nici un fel de indignare față de tratamentul la care sunt supuse victimele, în favoarea unui punct de vedere descriptiv, oferindu-ne mai ales observații asupra felului în care prizonierii sunt uciși, tăiați, fierți și degustați de către „primitivi".

Secolul al XVIII-lea marchează însă o turnantă în istoria științei. Mai întâi se schimbă natura obiectelor observate. În primul rând, povestirile călătorilor din secolul al XVI-lea constituiau mai degrabă o observație cosmografică decât o anchetă etnografică. Făceau obiectul studiului mai mult cerul, pământul, fauna și flora decât omul ca atare, iar când era vorba despre acesta, era luat în considerare omul fizic. De aceea, secolul

al XVIII-lea trasează primele contururi a ceea ce va deveni o antropologie socială şi culturală. În al doilea rând, călătorii din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea adunau „curiozităţi". În secolul al XVIII-lea, oamenii se întreabă: cum colecţionăm? Şi cum să clasificăm ceea ce am colecţionat? Nu mai este suficient să interpretezi ceea ce observi, trebuie să realizezi comparaţii şi corelaţii între aceste interpretări.

În sfârşit, în secolul al XVIII-lea apare cuplul format din călător şi filozof: călătorul întreprinde „călătorii filosofice" (F. Laplatine, 2000), precursoare ale misiunilor ştiinţifice contemporane; filosoful „luminează", prin reflecţiile sale, observaţiile raportate de călător. Pentru filosofii Secolului Luminilor, dacă este capital să observi, este tot atât de necesar ca observaţia să fie luminată. În Franţa, o parte a ideologilor fondează, împreună cu medici, naturalişti şi istorici, **Société des Observateurs de l'Homme** (1799-1805), ce elaborează un ghid de cercetare - *„Considérations sur les diverses méthodes à suivre dans l'observation des peuples sauvages"*, menit să direcţioneze cercetarea etnografică în cadrul expediţiei lui Baudin în mările australiene şi a lui Levaillant în centrul Africii. Urmare a acestor mutaţii, începe să se contureze şi proiectul antropologic. El presupune elaborarea unui anumit număr de concepte, în primul rând al conceptului de om, nu numai ca subiect ci şi ca obiect al cunoaşterii, demers cu totul inedit, pentru că introduce dualitatea caracteristică ştiinţelor exacte (subiectul observator şi obiectul observat) în studiul omului însuşi.

Este şi momentul apariţiei celor doi termeni: **etnologie** şi **etnografie**. Iniţial, etnografia se referea la clasificarea limbilor, în timp ce etnologia avea un sens mai raseologic, vizând clasificarea popoarelor şi a raselor. Încă din 1772, germanul **A. L. Schülzer** foloseşte adjectivul **etnografic** în lucrarea sa *„Prezentare a unei istorii universale"*. Bibliografia elaborată de **G. H. Stuck** în 1784 conţine o rubrică de moravuri şi „alte curiozităţi etnografice". Dar, abia mai târziu, după publicarea în 1824 de către **A. Balbi** a unui *„Atlas etnografic al globului"*, termenul se răspândeşte şi dobândeşte sensul lui actual de descriere a faptelor. În ceea ce priveşte termenul de **etnologie**, el este propus de elveţianul **A. C. de Chavannes**, în *Antropologia*, publicată în 1788 (J. Copans, 1999). Etnologia era, în accepţiunea sa, ştiinţa care reconstituie istoria popoarelor şi tocmai acest aspect speculativ va face ca termenul să piardă teren, în spaţiul anglo-saxon, în favoarea celui de antropologie.

În secolul al XIX-lea, se diversifică reflecţia asupra speciei umane, asupra motorului şi dinamicii istorice care antrenează progresul, asupra raţiunii diferenţelor culturale. Societăţi de etnologie apar în Franţa (1838),

Marea Britanie (1843), Statele Unite (1842), Germania (1851) (P. Menget, 1999). „Revoluţia" care se produce în interiorul acestei discipline pune capăt distribuţiei sarcinilor, împărţite până atunci, între observatorul (călător, misionar), consacrat într-un rol subaltern de furnizor de informaţii şi cercetătorul erudit, care primeşte şi interpretează acele informaţii, fără însă a le putea verifica autenticitatea. Cercetătorul înţelege că trebuie să iasă din cabinet, să efectueze el însuşi cercetarea pe teren şi că munca de teren nu este înjositoare, este parte integrantă a actului de cercetare. Un exemplu al acestei noi orientări este **Lewis H. Morgan.** Expediţia condusă de acesta, împreună cu W. Clark, care atinge coasta Pacificului, urmăreşte culegerea de informaţii de natură etnografică. În 1851, Morgan publică o monografie despre Liga irochezilor, pe care istoria ştiinţei o consideră *prima monografie de teren*. Însă opera sa cea mai cunoscută rămâne *„Ancient Society"*, lucrare ce descrie progresele umanităţii în planul tehnicii, al modului de guvernare, al familiei şi al proprietăţii. În această lucrare, Morgan defineşte etnologia ca studiu al societăţilor bazate pe rudenie. Teoria va fi puternic criticată, însă opera sa rămâne, până astăzi, sinteza cea mai frapantă a calităţilor şi defectelor spiritului antropologic speculativ al secolului al XIX-lea (J. Copans, 1999).

Este şi epoca definirii principalelor paradigme ale etnologiei, de la evoluţionism la structuralism, a afirmării marilor inovatori ai ştiinţei, de la „părinţii fondatori" (Morgan, Taylor, Boas sau Mauss), până la cei contemporani (Lévi-Strauss, Balandier, Sahlins sau Geertz).

Evoluţionismul

Conform definiţiei lui A. C. Taylor (1999), termenul de evoluţionism *„desemnează o perspectivă teoretică ce presupune existenţa unei ordini imanente a istoriei umanităţii şi vizează identificarea unor legi în ordinea succesiunii fenomenelor sociale şi culturale; singularităţile culturale nu sunt aşadar luate în seamă decât în măsura în care se dovedesc a fi revelatoare pentru fluctuaţiile istorice"* (p. 240).

Originile acestui curent pot fi găsite în secolul al XVIII-lea, când filozofii iluminişti vorbesc de progresul continuu al „genului uman". În 1749, **Turgot** prezintă teza *„Les Progrès de l'espirit humain"*, ideile sale fiind preluate de **Condorcet**, care scria *„Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'espirit humain"*. Dar abia în secolul al XIX-lea, evoluţionismul se impune prin teoriile lui **Lamarck**, care a elaborat prima teorie evoluţionistă ce oferea, într-adevăr, o explicaţie ştiinţifică a evoluţiei şi a creat primul sistem evoluţionist de clasificare a animalelor şi plantelor

(teoria eredităţii caracterelor dobândite) şi ale lui **Darwin**, privind evoluţia speciilor prin selecţia naturală. Nu întâmplător, curentul ia amploare într-o epocă de afirmare a societăţii industriale, când se impune convingerea că dezvoltarea civilizaţiei şi creşterea economică sunt efecte inseparabile ale progresului ştiinţific şi tehnic şi se admite unicitatea „genului uman", spiritul uman fiind supus aceloraşi legi. În continuarea acestei viziuni, istoria umanităţii a cunoscut un sens unic, diversitatea societăţilor fiind atribuită doar unor întârzieri relative într-o evoluţie care are pentru toţi acelaşi sens. Cu câteva detalii, schemele evoluţiei umanităţii sunt, în concepţia reprezentanţilor curentului, identice de la o perioadă la alta: trecerea de la stadiul de sălbăticie, caracterizat printr-o economie bazată pe vânătoare şi cules, la cel de barbarie, marcat de apariţia agriculturii, apoi al comerţului şi al industriei, apanajul civilizaţiei, fiecare etapă fiind asociată unei anumite forme de organizare familială şi socială: familia nucleară, apoi patriarhatul (concepţia secoluluial XVIII-lea), hoarda, apoi matriarhatul (secolul al XIX-lea), „şefiile" tribale, regalitatea primitivă.

Cei mai de seamă reprezentanţi ai acestui curent au fost americanul **L. H. Morgan** şi englezul **E. B. Taylor.**

Morgan, care inaugurează prototipul etnologului de teren, este considerat marele precursor al etnografiei moderne (M.-O. Géraud, O. Leservoisier, R. Pottier, 2001). A fost primul care a înţeles că un studiu serios trebuie să înceapă cu o culegere exhaustivă a terminologiei utilizate şi că această terminologie constituie un sistem, în sfârşit a introdus distincţia între sistemele descriptive şi cele clasificatoare. Atribuirea lui evoluţionismului derivă din convingerea sa că numai o viziune globală a devenirii societăţilor umane ar putea dezvălui semnificaţia faptelor din societăţile actuale. A fost adeptul unui comparatism care ignora discontinuităţile istorice sau sociologice. În lucrarea sa *„Ancient Society"* (1877) este prezentată schema celor trei stadii prin care trebuie să treacă toate societăţile umane: sălbăticie, barbarie, civilizaţie.

Spre deosebire de el, Taylor nu a fost un etnolog de teren, interesându-se mai mult de fenomenele culturale – religia, decât de formele de organizare socială. El a creat noţiunea de animism, teza sa fiind aceea că monoteismul a urmat politeismului, care, la rândul său, urmase stadiului animist al religiei, caracterizat prin credinţa că toate obiectele au un suflet. Cu toate că a fost considerat un evoluţionist, el nu l-a perceput ca pe un principiu exclusiv, recunoscând şi importanţa împrumuturilor culturale, ceea ce face din el un precursor al difuzionismului.

Pe aceeaşi linie a evoluţionismului se înscrie şi opera lui **J.G. Frazer.** Concepţia sa evoluţionistă are în vedere o vârstă a magiei, apoi o vârstă a religiei, înainte ca societatea să intre în puterea ştiinţei. A devenit celebru prin lucrarea „*Creanga de aur*" (1898-1935), în 13 volume. Deşi principalele sale teorii sunt respinse astăzi, problemele abordate în opera sa (totemism, exogamie, magie, tabu) au alimentat de-a lungul timpului polemicile cercetătorilor.

Criticile aduse concepţiei evoluţioniste sunt numeroase şi foarte pertinente, pornind chiar de la postulatul teoriei privind sensul unic de evoluţie al umanităţii. Drept contra-argument poate fi adus un simplu exemplu: civilizaţiile mezo-americane – acestea creaseră un sistem agricol deosebit de evoluat, construiseră oraşe cu reţele stradale, realizau măsurători deosebit de exacte, aveau un sistem de scriere pictografic, dar nu cunoşteau roata şi nici unelte de metal. Deci, ordinea invenţiilor şi sensul progresului este variabil de la o societate la alta.

În ciuda tuturor criticilor, în antropologia americană s-a menţinut un curent numit neo-evoluţionism, al cărui principali exponenţi sunt **J. H. Steward** şi **L. White**.

Steward este fondatorul ecologiei culturale. În concepţia sa, orice cultură include un „*nucleu cultural*", ale cărui elemente constitutive (cunoştinţe tehnice, diviziunea muncii şi dispozitive socio-culturale) interacţionează constant cu mediul, şi „*trăsături secundare*", care sunt relativ independente de condiţiile ecologice. Pentru el, logica evoluţiei se bazează pe o creştere a complexităţii modurilor de adaptare ecologică, el consideră că există tot atâtea linii de evoluţie posibile câte tipuri ecologice sunt. Steward avansează deci teza unui „*evoluţionism multiliniar*" (M.-O. Géraud, O. Leservoisier, R. Pottier, 2001, p.120).

Deşi un adept al paradigmei evoluţioniste, L. White (1959) ocupă o poziţie destul de atipică în peisajul antropologiei. Numele său rămâne legat de ceea ce s-a numit „legea lui White", conform căreia gradul de evoluţia al unei societăţi depinde de cantitatea de energie disponibilă pentru fiecare persoană. El concepea cultura ca o realitate de natură simbolică, dezvoltându-se după legi proprii.

Difuzionismul

Apărut la sfârşitul secolului al XIX-lea, difuzionismul a fost, într-o primă etapă, o critică adusă teoriei evoluţioniste. Difuzioniştii puneau caracterul universal al unor legi pe seama procesului de difuziune, pornind de la câteva focare culturale.

Precursorul acestui curent poate fi considerat **F. Ratzel,** de la care urmaşii săi (**G. Gerland** şi **M. Wagner**) au împrumutat conceptul de difuziune şi teoria migraţiilor. **L. Frobenius** (1936) a dezvoltat ulterior teoria *„cercurilor culturale"* (***Kulturkreisen***), care va cunoaşte formula finală în lucrările reprezentanţilor (**W.Schmidt** şi **W. Koppers**) a ceea ce s-a numit *„Şcoala de la Viena"*.

În spaţiul englez s-a născut un veritabil hiperdifuzionism, ilustrat foarte bine de teoria „panegipteană" a lui **G. Elliot-Smith** (1931), conform căreia Egiptul antic ar fi leagănul tuturor civilizaţiilor. În America, reprezentanţii de seamă ai acestui curent (**F. Boas, R. H. Lowie, A. C. Krober, C. Wissler, M. J. Herskovits**) au respins exagerările difuzioniste. Lui Boas îi datorăm teoria conform căreia fenomenele de împrumut sunt tributare unor condiţii specifice societăţii receptoare, ceea ce a dus la elaborarea conceptului de „aculturaţie" de către Herskovits. Lowie a fost, la rândul său, primul care a încercat să definească noţiunile de „etnie" şi „trăsătură culturală" iar Wissler pe cel de „arie cronologică". (M.-O. Géraud, O. Leservoisier, R. Pottier, 2001)

Marele merit al difuzionismului este de a fi anulat „mitul" evoluţionismului privind existenţa aşa-ziselor „populaţii fără istorie" şi de a fi stabilit importanţa şi semnificaţia contactelor dintre societăţi.

În ceea ce priveşte criticile, acestea se referă la imposibilitatea de a identifica, pornind de la teoriile difuzioniste - aşa cum le-au enunţat exponenţii lor - dacă diverse culturi, înţelese ca expresii convergente ale naturii umane, sunt invenţii autonome sau derivă din anumite centre de difuziune. Cu toate că termenii utilizaţi au fost din ce în ce mai sofisticaţi şi în ciuda luării în considerare a unor arii din ce în ce mai restrânse, a fost criticată imobilitatea ipotezei difuzioniste care subestima inovaţia şi creativitatea umană (R. Rupp-Eisenreich, 1999).

Funcţionalismul

Originea funcţionalismului trebuie căutată în lucrările unor teoreticieni din secolul al XIX-lea, precum **H. Spencer** şi **A. Comte,** care au enunţat principiul identităţii de natură între sistemele sociale şi cele organice. Pentru ei, nu numai fenomenele sociale sunt în relaţie, dar însăşi existenţa lor se explică prin rolul funcţional pe care îl joacă în organismul social. Pe de o parte, societatea este asimilată cu o totalitate, un sistem ale cărui elemente sunt toate interdependente, pe de altă parte, se presupune că o misterioasă finalitate internă asigură reproducerea acestui sistem (M.- O. Géraud, O. Leservoisier, R. Pottier, 2001).

R. K. Merton (1957) este cel ce a formulat postulatele teoriei funcționaliste: 1. postulatul unității funcționale a societății – fiecare element constitutiv al unei societăți ar fi funcțional pentru sistemul social în întregime, care este deci văzut ca fiind întru totul organizat, 2. postulatul funcționalismului universal – toate elementele constitutive ale unei societăți ar exersa o funcție anume, 3. postulatul necesității – fiecare element constitutiv al unei societăți ar fi o parte indispensabilă a acesteia.

E. Durkheim a observat că termenul funcție este folosit în două sensuri deosebite: *„câteodată el desemnează un sistem de mișcări vitale, făcând abstracție de consecințele lor, alteori exprimă raportul de corespondență între aceste mișcări și unele nevoi ale organismului"*(E. Durkheim, 1922, p. 11). Din această perspectivă, el vorbește despre funcția unei instituții sociale ca raport între această instituție și o nevoie a organismului social. Totuși, nu participă la exagerările curentului, arătând: *„un fapt social poate exista și fără să slujească la nimic, fie că n-a fost niciodată potrivit vreunui scop vital, fie că, după ce a fost util, și-a pierdut această utilitate"* (E. Durkheim, 1924, p. 115).

Durkheim afirmă, deci, existența unor fenomene afuncționale, odată cu conceptul de anomie, pe care l-a introdus pentru a semnala importantul fenomen de criză, în care societatea prezintă un conflict între norme, iar individul se simte sfâșiat între ele. În sfârșit, un alt merit al sociologului francez în caracterizarea funcției este de a fi încercat căutarea cauzelor ei. Prin toate aceste precizări cu privire la noțiunea de funcție – înțelegerea ei în raport cu societatea, finalismul moderat și cerința căutării cauzelor funcției – Durkheim se situa foarte aproape de concepția dialectică despre funcția culturii (G. I. Gulian, 1983).

Una din figurile marcante ale curentului a fost **B. Malinowski.** Acesta afirmă propria sa metodologie (ancheta exhaustivă asupra unei societăți unice), din care se întrevede, de la început, perceperea fiecărei societăți și a fiecărei culturi ca un tot funcțional – etnologul participă la toate activitățile populației studiate, având drept scop final *„descrierea culturii tribale în întregul ei și sub toate aspectele"* (B. Malinowski, 1963, p. 62), raportând *„structura, legea și principiul relevate în fiecare dintre aceste aspecte... la un singur mare ansamblu coerent"* (p. 67). O altă idee de bază a ideologiei sale are în vedere cultura: aceasta ar avea în primul rând funcția de a răspunde nevoilor primare ale ființei omenești, dar este la originea nevoilor derivate, a căror satisfacere o permite existența unor instituții specifice. Exemplul folosit de Malinowski a fost instituția căsătoriei, care ar satisface în primul rând nevoile primare, cum sunt nevoia de

siguranţă efectivă sau de a avea descendenţi, şi nevoi derivate, de ordin religios sau juridic, care trimit la necesitatea organizării vieţii sociale. Paradoxal însă, dacă teoria sa generală prevedea surprinderea societăţii în unicitatea ei, acest ultim punct de vedere (considerat utilitarist) l-a împins însă la generalizări şi simplificări la fel de arbitrare ca cele ale evoluţioniştilor.

A. R. Radcliffe-Brown s-a afirmat ca un alt reprezentant al curentului funcţionalist. Abordarea lui teoretică, puternic influenţată de E. Durkheim, se deosebeşte de a lui Malinowski. El chiar critică utilitarismul, considerând că, dacă instituţiile sociale constituie răspunsuri la nevoi psihologice, acestea sunt create sau filtrate de educaţie şi de viaţa socială, astfel încât argumentele lui Malinowski pot fi înlăturate. În plus, Radcliffe-Brown este mai puţin ostil istoricismului. Pentru el, funcţia unei activităţi sociale este de a contribui la menţinerea permanenţei structurale, adică la reproducerea structurii sociale, cu alte cuvinte *„o societate, în cursul istoriei sale, îşi poate modifica tipul structural fără să-i decline permanenţa"* (A. Radcliffe-Brown, 1968, p. 279-280).

Poate cel mai bun denunţ la adresa funcţionalismului a fost adus de C. Levi-Strauss (1978), considerând un trusim afirmaţia potrivit căreia o societate funcţionează şi o absurditate afirmaţia că totul într-o societate funcţionează. Opţiunea anti-istorică a funcţionaliştilor a fost puternic criticată atât de susţinătorii unei perspective dinamice a evoluţiei sociale, cât şi de antropologii de sorginte marxistă, deoarece, considerând societăţile drept sisteme aflate în echilibru, funcţionaliştii erau incapabili să surprindă „seismele" sociale, implicit schimbările sociale bruşte. Funcţionalismul este astfel una din expresiile a ceea ce epistemiologii numesc *„holism metodologic"* (E. Gellner, 1987), adică ideea conform căreia structurile ar preceda indivizii şi ar fi explicative în raport cu acestea.

Culturalismul

„Teoria culturalistă a personalităţii", pe scurt, culturalism, ilustrează o orientare teoretică a antropologiei americane, care s-a afirmat la începutul secolului XX şi a dominat în Statele Unite până la sfârşitul anilor '40. Punctul de plecare pare a fi opera lui **F. Boas**, primul care a afirmat că fiecare cultură are un stil, care se exprimă prin intermediul unor categorii gramaticale şi prin artă şi care poate fi definit printr-un anumit tip de echilibru între obiceiuri, credinţe şi teme mitice,

după cum geniul propriu unui popor se sprijină pe experienţe individuale. Scopul final al anchetei etnografice este cunoaşterea şi înţelegerea vieţii individului aşa cum este modelată ea de viaţa socială, după cum şi societatea însăşi se modifică sub acţiunea indivizilor care o compun. (C. Lévi-Strauss, 1999)

Pornind de la aceste concepte, **M. Mead** şi **R. F. Benedict** au dezvoltat diferite aspecte ale gândirii lui Boas.

M. Mead (1953), prin lucrările sale, a accentuat importanţa educaţiei, privită ca proces de transmitere a unei culturi unice, în formarea personalităţii. În principala sa operă, *„Sex and Temperament in Three Primitive Societies"*, comparând trei societăţi din Noua Guinee, va aborda într-o lumină nouă chestiunea fundamentală a deosebirilor biologice ţinând de sex şi va încerca să dezvăluie efectele structurii sociale asupra personalităţii femeilor şi bărbaţilor.

R. F. Benedict (1934), în lucrarea sa *„Patterns of Culture"*, dezvoltă teza potrivit căreia fiecare cultură se sprijină pe *„selectarea câtorva segmente"* dintr-un *„mare evantai cuprinzând toate posibilităţile interesante pe care ni le rezervă epoca, mediul sau diferitele activităţi omeneşti"* (p. 37). Astfel, afirmarea într-o cultură a unui tip sau altul de comportament rezultă din faptele istorice care au favorizat dezvoltarea sa în unele regiuni, iar în altele au obstrucţionat-o. Autoarea îşi afirmă şi necredinţa în posibilitatea elaborării unei tipologii a culturilor *„nimic nu putea fi mai jalnic decât un efort de a caracteriza toate culturile drept reprezentări ale unui număr limitat de tipuri fixe şi selecţionate"* (p. 305).

Teoriile lui Mead şi Benedict au pus un semn de întrebare: prin ce procese educaţia transmite indivizilor modelele unei civilizaţii? **R. Linton** şi **A. Kardiner** au abordat această problemă. Astfel, în lucrarea sa, *„The Individual and His Society"*, A. Kardiner (1939) foloseşte pentru prima dată noţiunea de „personalitate de bază", presupusă comună celor care împărtăşesc aceeaşi cultură. În orice cultură se pot disting „instituţii primare" (structuri familiale), care favorizează apariţia la toţi membrii grupului a unor trăsături psihologice identice şi „instituţii secundare" (credinţe religioase, precepte morale).

Culturalismul a jucat un rol important în istoria antropologiei, dar principala obiecţie care i s-a adus a fost tendinţa de a izola fenomenele culturale de cele sociale. Din acest motiv, distincţia clară dintre instituţiile primare şi cele secundare nu a fost niciodată funcţională, din cauza interacţiunilor permanente dintre diferitele componente ale realităţii sociale, orice modificare, spre exemplu, de natură tehnologică, având repercursiuni asupra relaţiilor sociale şi structurii familiale.

Structuralismul

Structuralismul se confundă de fapt cu opera lui **Cl. Lévi-Strauss.** Acesta pare să fi împrumutat metoda structurală de la lingvistică. Metodele lingvisticii puteau însă fi aplicate la nivelul etnologiei doar în cazul în care faptele studiate ar fi fost interpretate drept „sisteme de semn" şi atunci, Lévi-Strauss (1973) a postulat că *„oamenii comunică prin intermediul simbolurilor şi semnelor; pentru antropologie, care este o conversaţie a omului cu omul, totul este simbol şi semn, care se afirmă ca intermediari între două subiecte"* (p. 20). Cercetătorul a încercat să demonstreze că orice societate este alcătuită din indivizi şi grupuri care comunică între ele la trei niveluri: cel al sistemului relaţiilor de rudenie (schimbul de femei), cel al sistemului economic (schimbul de bunuri şi servicii) şi cel al sistemului lingvistic (schimbul de mesaje) (M.O. Géraud, 1999, p. 153). Din aceste raţiuni, societatea umană devine o imensă reţea de schimburi simbolice.

Lévi-Strauss şi-a consacrat iniţial activitatea studiului sistemelor de înrudire. El apreciază că exogamia şi limbajul au aceeaşi funcţie fundamentală: comunicarea cu celălalt şi integrarea în grup. Studiul său a avut drept concluzie faptul că: *„Astfel, am putut constata că reguli în aparenţă complicate şi arbitrare puteau fi reduse la un număr mult mai mic: nu există decât trei structuri de rudenie posibile; aceste trei structuri se construiesc cu ajutorul a două forme de schimb, iar aceste două forme de schimb depind, la rândul lor, de un singur caracter nediferenţiat, mai precis de caracterul armonic sau dizarmonic al sistemului luat în considerare"* (Lévi-Strauss, 1949, p. 204). Următorul pas al cercetării sale s-a îndreptat spre analiza miturilor şi a gândirii simbolice în general. El pleca de la premiza că structura sistemelor simbolice trimite, în ultimă instanţă, la aptitudini umane universale, ele însele legate de legile activităţii inconştiente a spiritului. Rezultă că scopul ultim al antropologiei nu ar putea fi alcătuirea unui catalog al variaţiilor culturale pe care le ordonează prin intermediul comparaţiilor, ci, mai degrabă, contribuţia la *„o mai bună cunoaştere a gândirii obiective şi a mecanismelor sale"* sau elaborarea unui *„inventar al incintelor mentale"* (M. Izard, G. Lenclud, 1999, p. 646).

În studiul societăţii umane, Lévi-Strauss a privilegiat clar distanţa: pentru a observa ştiinţific un fenomen, trebuie să te situezi în exterior; pentru a înţelege cu adevărat o societate, este de preferat să nu faci parte din ea. În acest sens, autorul a utilizat de multe ori fraza lui Rousseau: *„Când vrem să privim oamenii, trebuie să privim aproape de noi, însă pentru a studia*

omul trebuie să învăţăm să ne îndreptăm privirea departe." Pentru cititorul lui Lévi-Strauss dificultatea nu constă în identificarea ideilor directoare ale operei sale ci mai degrabă identificarea legăturilor dintre metoda de analiză şi ipotezele generale , sau altfel spus, dintre „concluziile etnologice" la care ajunge şi „mijloacele" folosite pentru a ajunge la ele.

ETNOLOGIA ȘI ȘTIINȚELE CONEXE

Apartenența etnologiei la un anumit ansamblu de științe este foarte bine enunțată de Cl. Levi-Strauss (1978): *„ea se sprijină, dacă se poate spune, cu picioarele pe științele naturale, se reazemă cu spatele de științele umaniste și are privirea ațintită spre științele sociale"* (p. 437), de aici apar multiple puncte de convergență cu geografia, istoria, arheologia, lingvistica sau psihologia.

Etnologia și sociologia

Ambiguitatea care domină raportul dintre cele două științe este dată chiar de poziția incertă a rolului și locului actual al sociologiei. Inițial, sociologia a fost definită drept știința societății, care îngloba sau rezuma toate celelalte științe sociale. În prezent însă, sociologia a devenit o disciplină specială, egalitară cu celelalte științe sociale, ea studiază raporturile sociale dintre grupurile umane contemporane, aparent nedeosebindu-se de etnologie prin metode, poate doar prin obiectul de studiu (societățile contemporane - societățile primitive). D. Stan (1999), încercând să stabilească o demarcație între cele două științe, prin aplicarea aceluiași set de identificare, arată că, în privința obiectului de studiu, etnologia studiază aspectele socio-culturale locale (prin intermediul etnografiei), regionale, până la nivelul unui popor sau al unui grup de popoare. În schimb, sociologia are un obiect de studiu reprezentat de o societate concretă, clar delimitată, dar nu exclude analizele generalizate asupra societății în ansamblul ei. Din perspectiva dimensiunii temporale, aceste științe se orientează diferit: etnologia investighează aspectele socio-culturale ale trecutului și prelungirile lor în societatea actuală, pentru ca sociologiei să-i fie specifice exclusiv fenomenele și procesele sociale ale prezentului. Totuși, în spațiul anglo-saxon, antropologia se apleacă tot mai mult asupra unor fenomene contemporane, demarcația dintre cele două științe fiind tot mai neclară.

După criteriul metodelor întrebuințate, etnologia utilizează cu predilecție metoda comparativă și monografia etnografică, iar sociologia dispune de un set de metode bazate pe observație și experiment. Deci, ambele științe au ca punct de plecare observația, dar aici intervine o importantă diferență. În timp ce sociologul, în efortul său de a găsi interpretări

și semnificații, vizează în primul rând să explice propria sa societate, aplicând propriile sale perspective istorice, etnologul, având aceeași sarcină, va încerca să formuleze un sistem acceptabil atât pentru el cât și pentru cel studiat. Dupa cum arată Cl. Levi-Strauss (1978), în timp ce prima știință încearcă să facă *„știința socială a observatorului"* (p. 439), cealaltă caută să elaboreze *„știința socială a observatului"* (p. 439)

În stabilirea valabilității acestor criterii de demarcație, trebuie avută în vedere o aserțiune a lui Cl. Levi-Strauss și anume aceea că faptele sociale își corespund. Deci, același fapt social poate constitui, în același timp, obiect de cercetare specific pentru ambele științe.

Sub o privire critică, cele două științe ar putea fi deosebite prin viciile pe care le cultivă. Astfel, etnologia păcătuiește prin preferința pentru exotism, favorizare a etnocentrismului, acceptare a prejudecăților ca repere interpretative, iar sociologia prin imprecizia conceptuală, concesii față de unele presiuni ideologice, subiectivism al cercetărilor. Rezultă o concluzie bine ilustrată de J. Copans: *„etnologia întâlnește direct sociologia, ambele aplecându-se asupra unor realități identice"* (p. 18). Altfel spus, orice aspect al socialului, care poate fi investigat din punct de vedere istoric, îngăduie și o abordare de tip etnologic, ajungând astfel la enunțul deja amintit al lui Cl. Levi-Strauss.

Etnologia și istoria

Etnologia a apărut ca urmare a descoperirii de către europeni a unor populații exotice. Diferența dintre cele două științe (istorie-etnologie) își află originea în concepția opoziției dintre lumea civilizată, rezervată studiului istoriei, și lumea primitivă, rezervată curiozității etnologului. Plasând în centrul evoluției umanității indivizii, istoria a inventariat tot ceea ce ține de arbitrarul acestora (consemnând mai ales evenimentele și personajele unice); în timp ce etnologia a încercat să releve formele vieții colective. De aceea, încă de la apariția ei, etnologia a fost deasupra istoriei prin utilizarea comparației și generalizării, dar și prin observația directă și ancheta de teren, în timp ce istoria s-a bazat mai mult pe izvoarele scrise. Deosebirea fundamentală dintre istorie și etnologie pare a nu fi – așa cum a apreciat Cl. Levi-Strauss (1987) – nici obiectul, nici scopul, nici metoda, dar că, având același obiect, care este viața socială, același scop, care este înțelegerea omului, precum și o metodă în care numai dozajul procedeelor de cercetare variază – *„ele se deosebesc mai ales prin alegerea perspectivelor complementare: istoria organizându-și datele în raport cu expresiile conștiente, iar etnologia în raport cu condițiile inconștiente ale vieții sociale"* (p. 28).

Dar, evoluţia treptată a ambelor stiinţe, va face ca vechile demarcaţii să devină caduce. Astfel, societăţile civilizate nu mai ţin exclusiv de istorie, iar societăţile primitive nu mai sunt rezervate doar etnologiei, aceasta pentru că ambele ştiinţe au renunţat la a-şi împărţi competenţele pe baza unei clasificări atât de stricte a societăţilor (societăţi civilizate şi societăţi primitive). După cum istoria nu mai este rezervată doar evenimentelor şi oamenilor de marcă, studiind şi formele largi ale vieţii colective, şi individualul şi evenimentul au pătruns în lumea etnologiei (G. Lenclud, 1999).

Evoluţia a fost cadrul ce a permis afirmarea unei noi ştiinţe – *etnoistoria*, introdusă de antropologii nord-americani. La început, ea a fost percepută drept ştiinţa societăţilor „fără istorie", sau al celor fără scriere, al căror trecut era consemnat doar prin surse orale. Cum astăzi este acceptat că nu există popoare fără istorie, etnoistoria a devenit *„ansamblul procedurilor de relaţionare a prezentului şi a trecutului în interiorul unei societăţi sau al unui grup, în limbajul acestuia şi cu referire la valorile şi la potenţele sale; etnoistoria devine o istorie sui generis, pe care societatea sau grupul o constituie pentru propriul său uz, istoricitatea exprimându-se prin intermediul unei preocupări - universal împărtăşită – de a avea o istorie"* (M. Izard, N. Wachtel, 1999, p. 348). Etnoistoria devine un fel de istorie inversă care, pornind de la evenimente din trecut, dar încă vii în prezent, caută să reconstituie traseul formării unui grup sau al unei societăţi. Utilizarea surselor orale („memoria" colectivităţii), alături de cele scrise – apărute sub influenţa Occidentului, nu este specifică numai societăţilor colonizate, deoarece au apărut numeroase lucrări despre societatea noastră care îmbină memoria orală (folclorul) cu cea scrisă.

Etnologia şi arheologia

Dialogul arheologie – etnologie a fost întotdeauna posibil deoarece cele două discipline au un câmp de cercetare similar (reconstituirea vieţii diferitelor societăţi), în ciuda mijloacelor de abordare diferite: una se ocupă de trecut, confruntându-se de multe ori cu lacunele lăsate de conservarea vestigiilor, cealaltă studiază prezentul, însă este lipsită de profunzime istorică. Din acest dialog s-a născut *etnoarheologia* ce ne propune o analiză etnologică şi arheologică a prezentului pentru a propune ipoteze de interpretare a situaţiilor trecute (F. Audouze, 1999).

Încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, preistoricienii şi-au îndreptat privirea spre „primitivii contemporani" lor, pentru a găsi un răspuns privind semnificaţia uneltelor identificate în săpăturile arheologice sau semnificaţia artei rupestre şi mobiliere preistorice. Acest demers va face

carieră, dominând cercetarea până la începutul anilor '50. Respingerea comparatismului etnografic se leagă de numele lui A. Leroi-Gourhan care reproșa supremația analogiilor ce ar paraliza imaginația cercetătorului. Din acest moment, cercetarea se va îndrepta spre etnologia preistorică și spre experimentare. Metodele sale au fost puse la punct în cadrul săpăturilor arheologice întreprinse la Arcy-sur-Cure și Pincevent și vor fi consacrate în lucrarea sa *Les fouilles préhistoriques, technique et méthodes* (1950). Pentru A. Leroi-Gourhan (1961), „*preistoria și etnologia nu constituie decât o singură știință*", al cărei scop este „*de a stabili o istorie a umanității care îmbrățișează formele extreme, de la primitiv la cel mai evoluat, într-o viziune totală*" (p. 217). Destinul acestei munci științifice pare a fi realizarea unei sinteze generale a omului, idee propusă ulterior și în *Le geste et la parole* (1964-1965).

Obiectivul său, reconstituirea vieții culturale a oamenilor din trecut, nu putea fi atins decât prin analiza etnologică a habitatelor preistorice (A. Leroi-Gourhan, 1983). Trei principii fundamentale au caracterizat demersul său. În primul rând, primatul săpăturilor orizontale în raport cu săpăturile stratigrafice, pentru că numai „*această viziune orizontală este singura care permite satisfacerea exigențelor unui observator onest*" (A. Leroi-Gourhan, 1963, p. 139). Cum actul de „săpătură arheologică" este în esență distructiv, misiunea arheologului este să nu piardă nimic dintr-o informație pe care trecerea timpului a făcut-o deja lacunară, de aici, necesitatea stabilirii celor mai complexe și mai obiective arhive ale săpăturilor arheologice deoarece, situl o dată săpat, informațiile nu mai pot fi salvate. Însă, obiectele izolate de contextul lor nu aveau nici o semnificație, importante erau relațiile care uneau elementele între ele: „*diferitele materiale apărute într-o săpătură exhaustivă, nu-și dobândesc valoarea decât prin coordonarea pe care am stabilit-o între ele*" (A. Leroi-Gourhan, 1983, p. 159). Pe aceste baze, A. Leroi-Gourhan a susținut analiza structurală a datelor legate de vestigiile arheologice, plecând de la natura și poziția lor. În fine, el a arătat necesitatea echipelor pluridisciplinare deoarece numai un demers complex permite reconstituirea unei imagini de ansamblu asupra așezării respective.

În raport cu predecesorii săi, el a făcut posibil studiul unui om care nu era până atunci decât un punct plasat pe o scara cronologică și care și-a câștigat dreptul de a fi plasat acum într-un spațiu real. A. Leroi-Gourhan a propus astfel o lectură a solului arheologic cu totul nouă, grație căreia s-a relevat viața cotidiană a unui om ale cărui gesturi, cutume, viață religioasă și socială au dispărut acum mii de ani. Metodele sale au fost aplicate cu

succes unor terenuri preistorice diverse: în Orientul Mijlociu de către J. Cauvin, în Anzi de către D. Lavallée, în Pacific de către J. Garanger sau în Jura Suabă de G. Bosinski (F. Audouze, 1999).

O nouă ruptură metodologică se produce însă în 1960. Acum ia naştere termenul de **etnoarheologie**. S. R. Binford (1968) arăta ca există o interdependenţă a faptelor sociale, a tehnicilor şi constrângerilor ecologice în aşa fel încât importanţa alegerilor culturale poate fi neglijată. El propune utilizarea unei abordări ipotetico-deductive care să permită trecerea de la analizele etnografice la faptele arheologice. Totuşi, se pune problema validităţii unui astfel de demers de utilizare a analizei etnografice pentru explicarea trecutului deoarece, prin natura sa, raţionamentul analogic nu furnizează probe de unul singur şi ar fi periculos să nu fie luate în considerare variabilele culturale şi ideologice(P. Pétreqion, 1999).

În prezent nu mai există nici un domeniu al cercetarii preistorice care să nu fie influenţat de modelele arheologice, chiar şi în cazul disciplinelor care evitau comparatismul etnografic, precum etnologia preistorică. Situată la interfaţa a două domenii disciplinare, etnoarheologia îşi propune în prezent *„înţelegerea modului în care fapte şi evenimente actuale pot (sau nu) să se «fosilizeze», adică să fie (sau nu) puse în evidenţă de cercetările arheologilor*" (P. Pétreqion, 1999, p. 78).

Etnoştiinţa

În ciuda scurtei sale istorii - începutul anilor '50 - termenul cunoaşte o evoluţie deosebită. Deja, din 1895, J. W. Harshberger introdusese termenul de **etnobotanică**, destinat arheologiei, ce desemna, la acel moment, studiul plantelor folosite de populaţiile preistorice, repartizarea şi răspândirea lor. În 1950, G. P. Murdock, în lucrarea *Outline of Cultural Material*, utilizează termeni precum **etnoanatomia, etnometeorologia, etnozoologia** etc. (C. Friedberg, 1999).

Interesul pentru corpul uman, pentru maladiile sale (somatice şi psihice) şi pentru terapeutica lor, a dus la apariţia **etnomedicinei** ce pare să fi pornit de la munca lui W. H. Rivers (1924) care, în lucrarea *Medicină, Magie şi Religie* explica faptul că, la populaţiile primitive, tratamentul bolilor depinde de sistemul de credinţe şi de modalităţile de organizare socială. Mai mult, studiul maladiilor mentale la populaţiile primitive a dus la afirmarea **etnopsihiatriei**. Etnopsihiatria a fost definită drept studiul, din perspectivă antropologică, a maladiei mentale, în măsura în care aceasta din urmă ţine de o perspectivă specifică unei culturi determinante. În acest sens, ea poate fi considerată o ramură a etnomedicinei şi, nu de

puţine ori, se confundă cu alte ştiinţe, precum psihiatria socială sau psihiatria transculturală (A. Deluz, 1999).

În fine, lingviştii şi etnologii se străduiesc să sintetizeze ansamblul relaţiilor existente între practicile de limbă şi practicile culturale în obiectul unei noi discipline - **etnolingvistica**, ale cărei principale demersuri par să fie: studiul raporturilor dintre structura limbii şi structura socială, al locului limbilor în cadrul culturilor, al reprezentărilor diferitelor populaţii asupra propriei limbi şi, nu în ultimul rând, structura unei limbi (lexicografia, analiza discursului, literatura orală, taxonomiile) (Y. Monino, 1999).

Folosirea acestor temeni (şi noi am oferit puţine exemple), sau numai al celui de etnoştiinţă, este însă destul de ambiguu. De aceea, J. Barrau (1985) a criticat utilizarea sensului de etnoştiinţă sau a pluralului său (vizându-se aici termenii „etno + disciplina") pentru a desemna ansamblul tuturor abordărilor ce vizează raportarea omului la natură. De aceea, termenul ar putea fi definit drept „ştiinţa despre ceilalţi", şi ar trebui aplicat nu obiectului de studiu ci demersului ştiinţific, nu se fac cercetări asupra etnoştiinţelor, ci se face etnoştiinţă (C. Friedberg, 1999).

Etnoştiinţa a dobândit o mai mare importanta în lumea ştiinţifică abia atunci când şi-a extins demersul asupra cunoaşterii sociale, folosindu-se de unele metode preluate din lingvistică. La acel moment, a fost numită chiar „noua etnografie" şi ea a încercat elaborarea, în cazul fiecărei societăţi studiate, a unei „gramatici culturale", ce ar fi permis înţelegerea, chiar anticiparea, comportamentului membrilor săi. Totuşi, studiile întreprinse în acest sens au rămas cantonate la un anumit domeniu (rudenie, boală, muzică, plante, animale), de unde explozia unor termeni precum cei deja amintiţi, şi nu s-a ajuns niciodată la reconstituirea unei societăţi în ansamblul ei. În ciuda acestor imperfecţiuni, termenul continuă să fie utilizat pentru a defini o anumită metodă de abordare a cunoştinţelor naturaliste. Etnoştiinţa reuneşte două tipuri de analiză: primul urmăreşte atingerea categoriilor şi conceptelor implicite din punctul de vedere al celor care le utilizează; cel de-al doilea presupune abordarea aceloraşi obiecte şi fenomene pornind de la categorii şi concepte ştiinţifice.

[illegible] pedagogia [illegible] (A. [illegible], 1969).

[illegible] (D. [illegible], 1990).

[illegible] (E. [illegible], 1998) [illegible] (G. [illegible], 1976).

[illegible]

[illegible]

OCEANIA

Oceania înglobează continentul australian şi ansamblul insulelor tropicale situate în Mările Sudului. Din punt de vedere geografic, s-a stabilit următoarea diviziune: în sud-estul Pacificului, Melanezia sau „insulele negre", numite astfel datorită pigmentului mai închis al locuitorilor, Polinezia sau „insulele numeroase", la est şi în centru, iar la nord, de o parte şi de alta a Ecuatorului, Micronezia sau „insulele mici", alcătuită din atoli şi insule de mici dimensiuni (J. Bonnemaison, 1999).

Insulele melaneziene din sud-est au fost primele populate de grupuri de vânători-culegători care, probabil, au adoptat acum aproximativ 9000 de ani horticultura şi tehnicile de irigaţie şi de drenaj, folosindu-se de podişurile înalte ale insulei Noua Guinee. Aceste grupuri sunt primele care se lansează în cucerirea insulelor oceanice, ajungând cu pirogile până în Noua Caledonie şi Vanuatu, trecând prin marile insule de la nord de Noua Guinee şi arhipelagul Solomon. Cu excepţia insulelor Fiji, care rămân în afara acestei arii de expansiune, prima perioadă de populare a Pacificului corespunde geografic ariei melaneziene. Aceasta este caracterizată de densitatea redusă a populaţiei (7-10 locuitori/km²) şi deosebita diversitate culturală şi lingvistică a societăţilor locale (aproape 700 de limbi în Noua Guinee, 60 în Vanuatu, 30 în Noua Caledonie). Din punct de vedere antropologic, Melanezia a fost ocupată de o populaţie negroidă. Tipul melanezian cuprinde mai multe subtipuri: *pigmeu* sau *negrito* - o populaţie scundă, care va pătrunde în Noua Guinee şi Noile Hebride prin insula Santo; *papuaş*, cu nasul acvilin, specific Noii Guinee, *melanezian* propriu-zis, ocupând Melanezia centrală şi *neocaledonian*, cu părul mai puţin creţ şi cu trăsături asemănătoare cu ale aborigenilor din Australia.

Aria polineziană corespunde unei faze mai recente de populare a unei lumi formate din insule în general mai mici şi mai puţin fertile, în care densitatea populaţiei este mai ridicată, civilizaţia este „maritimă", axată pe pescuit. În nord, insulele Microneziei au o populaţie ce aparţine unor valuri de migraţie mai recente (2-3 mii de ani), venite din Filipine şi Indonezia. Micronezia a întreţinut permanent relaţii cu ariile vecine, polineziene şi microneziene, dobândind astfel numeroase trăsături istorice şi culturale comune. (J. Bonnemaison, 1999)

Harta Oceaniei, cu principalele sale diviziuni:
Australia, Polinezia, Melanezia şi Micronezia

Aborigenii din Australia


Aborigen
(după G. Iaru, 1967)

Aborigenii din Australia au intrat în contact cu primii europeni, în special olandezii, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. În acel moment, ei nu cunoşteau agricultura, creşterea animalelor, ceramica, arcul şi săgeata. Viaţa nomadă, ca vânători şi culegători, era facilitată de o excelentă adaptare la mediul destul de nefavorabil (G. Iaru, 1967).

În stabilirea originii aborigenilor din Australia, un rol însemnat l-au avut datele antropologice. Australienii au părul negru şi ondulat, învelişul pilos bine dezvoltat, pielea cafeniu închis (asemănător negroizilor), capul este prelung (dolicocefal), înălţimea cutiei craniene redusă, fruntea teşită, complexul supraorbitar proeminent, faţa prognată, nasul foarte lat, buzele îngroşate, statura mijlocie. Dincolo de Australia, un tip asemănător se întâlneşte în sud-estul Asiei şi Indoneziei. Plecând de la aceste date, s-a susţinut originea asiatică a australienilor.

Astfel, în localitatea Vadiac din insula Java au fost descoperite două cranii asemănătoare cu cele australoide, deşi de un tip mai primitiv. În sud-estul şi estul Australiei au fost identificate fragmente de cranii, aşa-numitele cranii de la Talgai, Cohoon şi Caylor, care au trăsături comune cu ale craniilor descoperite la Vadiac. (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959).

Pe continentul australian au fost identificate circa 500 de triburi. Numărul membrilor unui trib oscila de la câteva sute de membri, la câteva mii. Triburile mari, cum era aranda, erau împărţite în subgrupe tribale, cu un teritoriu, obiceiuri şi chiar dialecte proprii. Tribul era în general împărţit în două fratrii exogame, fiecare având un nume propriu, în general totemic (al unui animal). De acest sistem al fratriilor se leagă şi sistemele de înrudire. Astfel, termenii au o semnificaţie colectivă, de grup, atribuindu-se chiar mai multor generaţii: în tribul aranda, un australian denumeşte cu termenul de „maia” pe mama sa, pe verişoarele mamei şi pe soţiile fraţilor tatălui.

Căsătoria

Antropologului Cl. Lévi-Strauss îi revine meritul de a elabora o schemă a tipurilor de căsătorie la populaţiile primitive, căsătorie ce echivalează în viziunea sa cu un sistem de schimb, ce pune grupurile în relaţie iar femeile circulă între aceste grupuri, asemeni oricăror alte bunuri. El lansează ipoteza că regulile căsătoriei se reduc la două mari categorii: structurile elementare şi structurile complexe. Prima categorie apare cu preponderenţă în cadrul populaţiilor din Australia, caracterizându-se prin faptul că regulile de alegere a soţiei se supun unui model mecanic: este vorba despre căsătoria recomandabilă între rude. Numeroase societăţi sunt organizate potrivit unui model binar, ce le împarte în jumătăţi exogame (fratrii), ele însele supuse unei dihotomii interne, ce creează noi subdiviziuni.

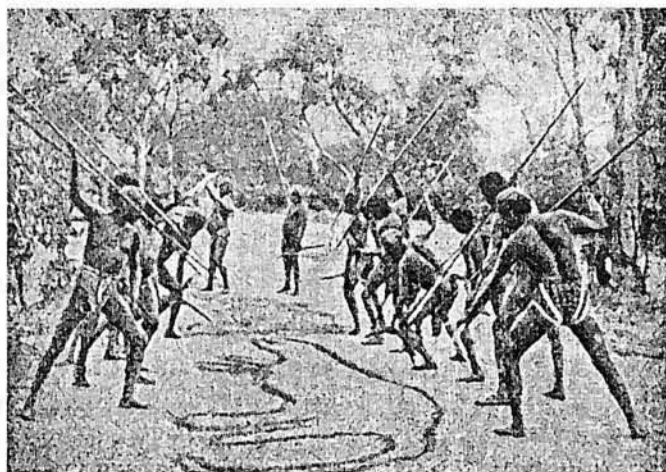
Tribul kariera, de exemplu, are patru secţiuni exogame care îşi schimbă femeile două câte două. Membrii secţiunilor 1 şi 3 se căsătoresc în secţiunile 2 şi 4, ceea ce induce o regulă de căsătorie între veri încrucişaţi, de gradul întâi. Copiii vor aparţine însă secţiei bunicului din partea tatălui şi al bunicii din partea mamei.

Sistemele aranda au însă opt secţiuni. Ele funcţionează după reguli comparabile celor cu patru secţiuni, doar că sunt dublate: schimbul între opt secţiuni interzice căsătoria între veri încrucişaţi de gradul întâi şi o prescrie pentru verii de gradul al doilea. (E. Copet-Rougier, 1999).

Rituri de iniţiere

Iniţierea de pubertate debutează printr-un act de ruptură – copilul este separat de mama sa – şi, câteodată, separarea este brutală. Această iniţiere implică întreg tribul deoarece o nouă generaţie este instruită, este integrată în comunitatea adulţilor şi, prin reactualizarea riturilor tradiţionale, întreaga comunitate se regenerează. În societatea australiană, la ceremonie iau parte numeroase triburi, motiv pentru care pregătirile necesită un timp îndelungat. Şeful tribului gazdă trimite la ceilalţi şefi de trib mesageri care poartă bull-roarers (bucăţi lungi şi subţiri din lemn, prinse de o coardă care, rotite, scot un sunet asemănător mugetului de taur). Triburile australiene fiind împărţite în clase exogame, clasa A preia iniţierea tinerilor din clasa B şi invers, sunt deci iniţiaţi de socrii potenţiali.

Ceremonia iniţierii (bora) implică pregătirea prealabilă a „terenului sacru". La triburile Yuin, Wiradjuri, Kamilaroi şi triburile din Queensland este pregătită o suprafaţă de teren de forma unui cerc, pe care se vor desfăşura ceremoniile preliminare, iar la o mică distanţă de aceasta, o mică împrejmuire sacră. Aceste două zone comunică între ele printr-o potecă de-a lungul căreia bărbaţii tribului-gazdă plasează diferite imagini şi embleme sacre. La sosire, oaspeţii sunt conduşi pe potecă, spre terenul sacru unde au loc dansuri până la sosirea tuturor oaspeţilor.



Ritual totemic
(după G. Iaru, 1967)

Despărţirea novicilor de mame are loc diferit, în funcţie de trib. Metoda cea mai puţin dramatică se întâlneşte la tribul Kurnai: mamele stau în spatele tinerilor şi bărbaţii înaintează în şir indian între cele două grupuri, separându-le. Adulţii îi ridică pe novici în aer de câteva ori, iar aceştia îşi întind braţele spre cer, semn al închinării lor Zeului Cerului. Sunt conduşi apoi în împrejmuirea sacră unde, culcaţi pe spate, cu braţele încrucişate pe piept, sunt acoperiţi cu pături. După ascultarea unui cântec monoton adorm, iar femeile se retrag.

În tribul Yuin, tânărul este pus sub paza a doi supraveghetori. În timpul iniţierii, ei îi pregătesc hrana, îi aduc apa şi îl învaţă legendele şi miturile tradiţionale. Într-o seară se aprinde un foc. Sunt aduse mamele novicilor, acoperite cu crengi şi pături, şi li se spune că băieţii lor sunt „fripţi" în acel foc. Când şeful-vraci consideră că proba a durat destul, încep să sune instrumentele bull-roarers în spatele rândului de femei. La acest semnal, băieţii fug în zona sacră, unde li se spune să se întindă cu faţa în jos şi sunt acoperiţi cu pături. În acest moment, femeile au voie să se retragă în tabără. Prima parte a iniţierii este îndeplinită – separarea de femei şi proba focului, novicii participând din acest moment la o experienţă exclusiv masculină.

La tribul Arunta, deosebit de importante sunt dansurile cu caracter religios, prin care se reactualizează evenimentele mitice, ceea ce le permite tinerilor să asimileze moştenirea religioasă a tribului. În timpul acestor dansuri, tinerilor li se arată *bull-roarers*-urile (neiniţiaţii cred că zgomotele scoase de aceste instrumente reprezintă vocea zeului). În timpul perioadei de iniţiere, mamele lor ţin doliu, simbolizat printr-o linie trasată pe faţă cu argilă. Novicii stau în pădure timp de şase sau şapte luni.

În cadrul procesului de iniţiere intervin câteva momente fundamentale: insistenţa în vederea păstrării secretului şi dramatizarea ritualului, cu dansurile vracilor şi expunerea puterilor lor magice, revelaţia dramatică a numelui şi mitului Fiinţei Supreme, extragerea violentă a unui incisiv sau circumcizia novicelui. Se adaugă şi anumite interdicţii alimentare sau de vorbire. În cazul tribului Ngarigo, în timpul celor şase luni, supraveghetorul îl hrăneşte, ducându-i mâncarea la gură. În tot acest timp, tânărul nu are voie să scoată nici un cuvânt. Aceasta pentru că novicele este privit ca un nou născut. (M. Eliade, 1995)

În cazul fetelor, iniţierea constă în izolarea lor timp de trei zile într-o colibă unde vor fi supuse unor tabu-uri alimentare. Fata este vopsită în roşu şi bogat împodobită. În zori toate femeile o însoţesc la un râu unde are loc o baie rituală, apoi, este condusă în tabără, unde, în ovaţii generale, este acceptată social drept femeie. (M. Eliade, 1995)

Adăposturi

Aborigenii australieni construiau de obicei colibe, cu scheletul din pari, acoperite cu coajă de copac, ierburi, frunze, iar uneori cu lut amestecat cu nisip care, prin uscare, constituia un strat protector foarte solid. Forma era în general semisferică, uneori conică sau în două ape. Semisfera se obţinea prin înfigerea a două beţe curbate în pământ, ceea ce asigura o deschidere de câţiva metri la bază, şi susţinerea acestora cu un al treilea, aflat în unghi drept. Urmau alte beţe ce completau scheletul.

În regiunile răsăritene erau ridicate colibe care adăposteau 12-15, chiar 30 persoane. În regiunile nordice, cu ploi torenţiale, colibele erau ridicate pe piloni. Adesea, locuinţele erau prevăzute cu două intrări şi un orificiu în acoperiş pentru evacuarea fumului provenit de la vatră.

În locuinţele de mari dimensiuni, care grupau mai multe familii, fiecare din ele avea o vatră proprie, pe lângă vatra centrală a familiei, în care focul ardea permanent. Uneori, aceste locuinţe erau grupate şi comunicau între ele printr-un fel de tunel, acoperit cu aceleaşi materiale ca şi pereţii locuinţei.

Navigaţia

Pentru a naviga, foloseau bărci din scoarţă de copac (pe litoralul de răsărit şi de sud-est) şi bărci dintr-un singur trunchi (monoxile - pe litoralul de nord şi nord-est), înzestrate uneori cu pânze şi catarg, preluate probabil de la papuaşi. Pe litoralul nord-vestic era cunoscută doar pluta primitivă.

Ocupațiile

Principala îndeletnicire a băștinașilor rămâne vânătoarea, în ciuda faptului că majoritatea terenurilor le-au fost răpite de coloniști. Australienii vânează cangurii, struțul emu și mici marsupiale (opossumul, wombatul), precum și păsări, șerpi, șopârle. Procedeele de vânătoare sunt variate, dar în general active, prin hăituire sau camuflaje, aborigenii necunoscând capcanele. La vânarea cangurului sunt deosebit de abili, recunoscând după urme, mărimea și timpul scurs de când a trecut cangurul, apropiindu-se cu grijă de animal, uneori camuflați prin ungerea corpului cu argilă. Alteori, prin hăituire, îl dirijează spre prăpăstii sau țarcuri special amenajate. Struțul emu, care aleargă cu viteza unui cal, este vânat prin atragerea acestuia într-un tufiș unde se agită un obiect, cunoscându-se curiozitatea acestei păsări. Alteori este fixat un cap de emu în vârful unui băț și îi sunt imitate mișcările.

Pescuitul a jucat un rol economic secundar, deoarece continentul nu este bogat în bazine de apă. Pe litoral însă, peștele reprezintă o parte importantă a hranei, pentru pescuit utilizându-se năvoade, cârlige și harpoane, uneori peștele fiind amețit prin otrăvirea apei.

Înaintea venirii coloniștilor, australienii nu cunoșteau agricultura, practicile de plivire a cerealelor sălbatice și rădăcinoaselor neputând fi considerate o formă de agricultură incipientă. Nu cunoșteau nici creșterea animalelor, singurul animal domesticit fiind câinele dingo, pe care l-au adus probabil cu ei în momentul cuceririi continentului. Atunci când o familie dorea un câine îl procura din pădure, după care era crescut cu mare grijă, fiind chiar alăptat de una dintre femeile comunității. Moartea animalului implica un veritabil ceremonial, fiind înmormântat și jelit ca un copil. Pentru a alunga spiritul câinelui, bărbații și femeile se loveau cu nuiele.

Focul se obținea prin frecare, aplicându-se procedeul pilirii, adică al frecării, sub un unghi drept, al unei bucăți de lemn de esență moale cu o alta de esență tare. Un alt procedeu era cel al sfredelirii unei bucăți de scândură din lemn uscat de esență moale, prevăzută cu un orificiu, în care se învârtea cu repeziciune un băț. Dacă în orificiu era turnat puțin nisip, focul se aprindea foarte repede.

Utilajele

La venirea europenilor, aborigenii nu cunoșteau metalele. Majoritatea uneltelor din piatră se aseamănau tipologic cu cele din mezoliticul și neoliticul european. Pe întreg continentul era utilizat toporul din piatră șlefuită, realizat mai ales din cuarțit, diorit, granit și alte roci, șlefuindu-se

în general doar partea activă, nu întreaga suprafaţă. După alegerea materiei prime considerate potrivite, se executa o primă prelucrare brută pentru imprimarea formei. A doua operaţie urmărea netezirea suprafeţei cu un percutor din piatră. Cu ajutorul unei gresii plate se realiza şlefuirea toporului. Din când în când, procesul era grăbit prin turnarea apei şi nisipului pentru a mări frecarea. Toporul de piatră era introdus apoi într-o tijă de lemn, crestată la capăt. Fixarea se realiza cu ajutorul răşinilor şi fibrelor.

Armele

Cea mai răspândită armă era suliţa. Ea avea forme diferite, cu vârful în formă de harpon, cu barbeluri pe una sau două părţi, din lemn de esenţă tare, foarte rar din piatră. Uneori, vârful suliţei era dublat de un os de peşte înmuiat în zeamă de carne intrată în putrefacţie, ceea ce făcea lovitura mortală. Lungimea suliţei varia între 1,5 – 3 m.

Pentru aruncarea suliţelor uşoare, era utilizat propulsorul (denumit de aborigeni **mangal**). Cu ajutorul acestuia, ei puteau azvârli o suliţă la peste 100 m, uneori chiar la 150 m. Propulsorul era realizat din lemn de esenţă tare, având şi alte utilităţi, inclusiv obţinerea focului prin frecare cu muchia de marginea scutului.

Cea mai originală armă a aborigenilor era bumerangul. Acesta avea proprietatea de a reveni la cel care l-a aruncat, după ce descria un cerc sau o buclă. Bumerangul cunoştea mai multe variante: curbat, aproape ca o secure, îndoit la mijloc ca o seceră sau chiar sub un unghi drept. Unul din capete era mai ascuţit, cu secţiunea plată, uşor răsucită. Era prelucrat din esenţe tari, precum salcâmul, eucaliptul, mai ales din rădăcina acestora. Bumerangul era arma ideală pentru vânarea păsărilor, iar bumerangul greu în războaiele dintre comunităţi. Un aruncător priceput îi putea imprima traiectorii complicate şi curioase, cu schimbări de direcţie şi curbe uluitoare, putând să lovească la un moment dat pământul şi apoi să ricoşeze puternic în ţinta propusă. (B. Danielsson, 1966)

Singura armă defensivă era scutul din lemn, de formă ovală sau alungită. Triburile din sud-estul Australiei cunoşteau de asemenea scutul îngust, dar masiv, utilizat în războaie pentru pararea loviturilor.

Hrana

Aborigenii din Australia nu cunoşteau procedeul se fierbere a cărnii şi legumelor. Animalele mici sau păsările erau aşezate nejupuite sau cu pene pe cenuşa fierbinte, jar, pietre sau nisip încins. Uneori erau scoase măruntaiele din animal şi introduse pietre încinse pentru a se frige carnea şi în interior. Anumite triburi frigeau carnea înăbuşit, folosind gropi bine

încălzite, în care se introducea animalul cu pietre încinse în abdomen şi se acoperea cu bolovani, cenuşă, frunze şi pământ.

Un procedeu original pentru prepararea păsărilor consta în ungerea acestora cu lut, după care se aşezau pe foc. Odată friptă carnea, scoarţa de lut se desprindea împreună cu penele şi pielea, iar carnea era rumenă şi fragedă, deosebit de gustoasă. (G. Iaru, 1967)

Baza alimentaţiei o constituia însă hrana vegetală, completată de şopârle, şobolani, broaşte, melci, insecte, ouă de păsări şi reptile, miere de albine sălbatice sau de la o specie de furnici, care depozitează mierea direct în abdomen. Omizile pregătite prin coacere în cenuşă erau, după spusele europenilor, foarte gustoase, amintind de budinca de orez cu ouă.

Seminţele de graminee se pisează pe o piatră mare, prin frecare cu o piatră mică rotundă, adăugându-se, din când în când, puţină apă. Se obţine în final o pastă care se consumă direct sau după coacere, sub forma unei lipii.

Îmbrăcămintea

Îmbrăcămintea era foarte sumară, cea mai importantă piesă fiind un fel de pelerină din piele de opossum, de formă dreptunghiulară, prinsă pe piept în două colţuri. Ea avea rolul de a acoperi spatele, mai ales în anotimpul rece, iar noaptea era întrebuinţată drept învelitoare. Însă, majoritatea triburilor nu întrebuinţau decât o bucată de pânză legată în jurul şoldurilor.

Ambele sexe purtau podoabe cu ocazia sărbătorilor, constând în salbe, brăţări sau beţişoare ce perforau diafragma nasului. Tot în timpul sărbătorilor, îşi vopseau corpul şi îl acopereau cu un puf multicolor, pe care îl lipeau cu sânge şi alte substanţe cleioase. Tatuajul cel mai persistent era obţinut prin crestarea pielii şi introducerea unei argile albe.

Religia

Religia stă sub semnul totemismului – credinţa în înrudirea între oameni sau grupuri şi anumite animale, plante sau orice altă formă a materiei, care poate fi reprezentată în cele mai abstracte moduri. Totemul nu este privit însă ca o divinitate ci ca o rudă apropiată. În Australia s-au înregistrat varietăţi de totemism. Se poate porni în clasificare lor de la ceea ce am putea numi drept totemism individual sau personal. Acesta reprezintă o relaţie specială între un individ şi una sau mai multe specii de animale. Un bun exemplu îl aflăm la triburile din New South Wales, unde orice vraci are unul sau mai multe asemenea totemuri personale. Tocmai prin asocierea cu aceste specii animale se consideră că dobândeşte el puterea magică. La oamenii de rând, de obicei, totemul sau numele este impus de o terţă persoană, la naştere sau în timpul iniţierii. La triburile

din golful Charlotte, bunica noului născut ia o bucată din cordonul ombilical şi o roteşte violent în aer. În acest timp, mai multe bătrâne, aşezate în jurul copilului, propun câte un nume. Este ales numele rostit în momentul ruperii cordonului ombilical. La tribul *Yarraikanna*, neofitului i se scoate un dinte, i se dă apă să-şi clătească gura şi apoi scuipă într-un vas. Bătrânii examinează forma care o ia saliva, iar obiectul cu care seamănă devine totemul personal al tânărului (E. Durkheim, 1995).

În sud-estul continentului a fost identificat totemismul de sex, adică o asociere a două grupuri de sex diferit, cu două specii de animale. În districtele de coastă din New South Wales, liliacul este totemul sau animalul reprezentativ al bărbaţilor, iar pasărea căţărătoare (*Climacteris sp.*) este totemul femeilor.

Acolo unde tribul este divizat în două jumătăţi exogame, patriliniare sau matriliniare, după caz, jumătăţile sunt denumite după specii de animale, în general păsări. Însă, într-o mare parte din teritoriul Australiei, tribul se împarte în patru grupuri, numite secţiuni. De regulă, aceste secţiuni nu sunt denumite după specii de animale, deşi există unul sau două cazuri în care un nume de secţiune este şi numele unui animal. Astfel, Bandjur este numele unei astfel de secţiuni, dar şi al unui urs local. În unele triburi însă, există o asociere clară între fiecare secţiune şi una sau mai multe specii de animale. Astfel, în tribul *Nigena* din districtul Kimberley (Australia de Vest), cele patru secţiuni sunt asociate cu patru specii de şoim. Această asociere nu induce însă vreo interdicţie privind uciderea sau consumarea animalului totem. În Queensland însă, fiecărei secţiuni îi este asociat un număr de specii de animale şi există o regulă după care membrii unei secţiuni nu au voie să mănânce animalele asociate cu secţiunea lor. În sens general, „totemismul de secţiune" distinge trei tipuri. În primul, fiecare secţiune îşi are asociată o singură specie de animal, reprezentativă pentru secţiune, în acelaşi fel în care totemul de sex este reprezentativ pentru grupul de sex. Într-o altă formă, fiecare secţiune se află într-o relaţie rituală specială cu un număr limitat de specii, pe care membrii secţiunii nu au voie să le mănânce. În cea de-a treia variantă, un mare număr de specii de animale sunt clasificate ca aparţinând uneia sau alteia dintre cele patru secţiuni, dar nu există vreo regulă care să oprească pe cineva de la consumarea animalelor. (A. Radcliffe-Brown, 2000).

Legătura cu strămoşii totemici este materializată prin utilizarea unor embleme totemice sacre, numite *ciuringa* – pietre prelungi şi plate sau bucăţi de lemn decorate, cu semnificaţie sacră. Conform legendelor, aceste pietre au fost lăsate chiar de strămoşi, în peregrinările lor, agăţate de

câte un făt. După naşterea copilului, ele erau găsite de tatăl acestuia, rămânând legate de cel născut pentru toată viaţă, întrucât erau dublura sacră şi tainică ce leagă pe om de „strămoşul" lui. La triburile din Australia Centrală, mai există şi o altă categorie de obiecte sacre *vaninga* – având forma unor bastoane, cruci, romburi, confecţionare special pentru ceremoniile totemice. Prin aspectul lor exterior, acestea nu au nici o legătură cu totemul. Una şi aceeaşi formă de vaninga se poate utiliza pentru mai multe totemuri însă, după ce a fost utilizată o singură dată, într-un ceremonial legat de un anumit totem, ea nu mai poate fi pusă în legătură cu un alt totem (S.A. Tokarev, 1982).

Aborigenii din Australia erau convinşi de puterea totemului lor atât în privinţa bolilor, cât şi în războaie. La unele triburi sud-estice există credinţa că, pentru a face rău unui om, este suficient să-i ucizi totemul. De aceea, totemul era păstrat în ascunzători sacre, unde accesul femeilor şi copiilor era interzis, pedepsindu-se cu moartea. Aici, o dată pe an, grupul săvârşea, sub conducerea căpeteniei, felurite ritualuri în scopul de a trezi bunăvoinţa totemului.

Atribuirea statutului de totem unei suliţe implică un ceremonial foarte interesant. Suliţa respectivă trebuie mai întâi să fi ucis un animal a cărui carne devine şi ea tabu pentru participanţii la ceremonie, în afara bărbaţilor din grupa vânătorului, singurii care au dreptul de a consuma carnea. Cel mai bătrân dintre bărbaţi va aplica pe suliţă simboluri totemice şi o va folosi o vreme la vânătoare. După ce suliţa este pictată sau gravată, interdicţia asupra vânatului încetează, astfel că femeile şi copiii pot mânca din animalele vânate cu ea.

Fiecare grupă totemică are centrul său sacru, care putea fi o stâncă, o peşteră. De acest centru se leagă o serie de ceremonii. Spre exemplu, într-o grupă totemică, al cărei totem este cangurul sau numai anumite părţi anatomice ale acestuia, avea loc un ritualul magic de înmulţire a animalului totem (numit *inticiuma*). După ce un tânăr iniţiat se asigura în dimineaţa respectivă că în jurul centrului sacru nu sunt femei, copii sau membrii altui clan, comunitatea totemică a cangurului se îndrepta spre acel loc. Conducătorul comunităţii dezgropa din pământ piatra ascunsă care reprezenta coada cangurului mitic, alungat aici de câinii dingo sălbatici. Piatra era arătată tuturor, apoi era îngropată în acelaşi loc. Pe două stânci, simbolizând canguri, membrii comunităţii trasau dungi verticale, albe şi roşii. Doi tineri se căţărau pe ele şi îşi crestau venele, lăsând tribut din sângele lor. În acelaşi timp, se faceau descântece pentru a determina cangurul să se înmulţească, după care, fiecare se ungea cu ocru roşu, ce-

remonia încheindu-se cu vânarea unui exemplar de cangur. Aceste ceremonii aveau loc în vederea înmulţirii cangurului, dar de cele mai multe ori în sprijinul altor comunităţi care aveau voie să consume carnea acestui animal. Membrii totemului cangur îi consumă carnea numai în cadrul strict al ceremoniei, ulterior fiindu-le interzise atât vânarea cât şi consumul cărnii. (G. Iaru, 1967)

Un alt exemplu poate fi ceremonialul de înmulţire al larvelor omizii comestibile *maegwa* – totemul unui grup situat în apropiere de Alice Springs. Participanţii la ritual, numai bărbaţi, se îndreaptă goi spre locul ceremoniei, nimeni neavând voie să mănânce până la sfârşitul ceremoniei. Sosind la locul sacru, în amurg, se culcă, iar în zori pornesc pe drumul străbătut de strămoşii lor mitici. Conducătorul duce în braţe un obiect din lemn care reprezintă teaca mitică pentru ciuringuri, iar ceilalţi ţin în mâini ramuri ale arborelui de cauciuc. Când găsesc un bloc de cuarţit, simbolizând omida, conducătorul îl loveşte cu obiectul sacru iar ceilalţi cu ramurile de arbore. În acest timp, ei cântă un descântec pentru ca omida să depună ouă. După ceremonial, coboară cu toţii la albia unui râu, oprindu-se în drum la poalele unei stânci unde, legenda spune că strămoşii lor s-ar fi oprit şi ar fi mâncat larve de omidă. Ceremonialul de lovire a stâncii se repetă după care, pe stâncă se desenează imagini care ar simboliza părţi ale corpului străbunilor, ciuringuri mitice, precum şi o tabără de femei, deoarece se consideră că în timpuri mitice şi femeile ar fi participat la ceremoniile sacre (S.A. Tokarev, 1982).

În zonele aride, ceremoniile de atragere a ploii sunt esenţiale. La *dieri*, ploaia este reprezentată nu de apă, ci de sângele pe care bărbaţii îl lasă să se scurgă din vene. În acelaşi timp, ei aruncă asupra asistenţei puf alb, ce simbolizează norii. În prealabil, ei ridică o colibă, unde au fost depuse pietre mari. În timpul ceremoniei, pietrele sunt urcate în copaci, formă alegorică a urcării norilor pe cer. Toţi bărbaţii pătrund în colibă şi izbesc cu furie în pereţii colibei, până ce aceasta se prăbuşeşte definitiv. Căderea construcţiei este echivalentă cu începerea ploii. (E. Durkheim, 1995)

Australienii posedă o mitologie destul de bogată. În afara miturilor totemice, au fost consemnate mituri privitoare la originea Soarelui, personificat sub chipul unei femei, care a locuit pe Pământ, şi a Lunii, personificată de un bărbat, altele se referă la potop, sau mitul prometeic de apariţie al focului. Foarte numeroase sunt miturile eroilor civilizatori, semi-animal - semi-om. Pretutindeni există ideea că în vremurile mitice totul era diferit. La *aranda*, acea perioadă poartă numele de *alceringa*, la arabana – *wingara*, la ungarinjin – *ungud*. Este vremea în care ar fi trăit

strămoşii totemici, care posedau puteri supranaturale, puteau să meargă pe sub pământ sau să zboare. Animalele erau pe atunci oameni, corpurile cereşti locuiau pe pământ şi aveau chip de om.

La australieni nu a fost menţionat cultul naturii şi al Soarelui datorită, probabil, inexistenţei agriculturii. Nu există nici mituri cosmogonice, problemele originii Pământului, lumii, cerului, nu sunt atinse în aceste mituri. Nu există nici credinţa într-o lume de dincolo, sufletul murind curând după moartea trupului. (S. A. Tokarev, 1982).

Înmormântările

Ritualurile de înmormântare cunosc o mare varietate la triburile australiene. În cazul cel mai simplu, muribundul este aşezat lângă vatră, comunitatea abandonând cadavrul o lungă perioadă de timp. De cele mai multe ori, după putrezire, oasele sunt aşezate în stâlpi funerari şi vopsite. Mumificarea cadavrului prin afumare, pe o platformă specială, era aplicată mai ales în cazul copiilor şi al marilor personalităţi ale tribului. Destul de des este practicată „înmormântarea în aer liber", prin care corpul defunctului este urcat într-un copac şi depus pe o platformă. Uneori, oasele, după putrezire, sunt îngropate. Foarte frecventă este însă înhumarea în diverse poziţii, inclusiv prin legare cadavrului în poziţie ghemuită, pentru ca acesta să nu aibă posibilitatea de a ieşi din mormânt şi să se răzbune pe cei vii. Incinerarea cadavrului este mai rar menţionată.

Canibalismul ritual are la bază credinţa păstrării legăturii spirituale cu cel mort. Oasele, după ce au fost descărnate, sunt aşezate în stâlpii funerari, foarte rar sunt îngropate în peşteri. Ritualul de consumare a defunctului implică mai multe operaţii: părul celui mort este ras şi ars, intestinele sunt îngropate, după care capul se separă de trup. Rudele pregătesc în acest timp vatra, în cântecele şi dansurile comunităţii. Când acestea ating apogeul, capul defunctului este spart, creierul se înfăşoară în scoarţă de copac şi se încredinţează mamei defunctului. Cutia craniană se fierbe, după care se acoperă cu desene şi se păstrează de către cei apropiaţi. Corpul, lipsit acum de cap, este ridicat de una din rude ce efectuează un dans ritual, după care îl depune în vatră şi îl acoperă cu scoarţă de copac şi nisip. În timp ce carnea se frige, sunt executate dansuri rituale, venerându-se spiritele care urmează să asigure transferul puterii celui mort în trupurile lor. (G. Iaru, 1967)

Vraciul

În Australia poţi ajunge vraci prin trei modalităţi: moştenire, chemare sau aspiraţie personală. Dar, indiferent de calea pe care o urmează, candidatul nu este recunoscut decât după ce a fost acceptat de un anumit

număr de vraci sau a fost iniţiat de unul dintre ei. În majoritatea cazurilor, iniţierea constă într-o experienţă extatică în timpul căreia novicele îndură anumite operaţii executate de Fiinţe Mitice şi întreprinde ascensiuni celeste şi coborâri în Infern, în lumea subterană. (M. Eliade, 1995).

Spre exemplu, la triburile din Port Jackson puteai deveni *medicine-men* (vraci) dacă dormeai pe un mormânt. Spiritul mortului venea, îi scotea organele interne şi rana se vindeca. La băştinaşii din Australia Occidentală, aspirantul intră într-o peşteră unde doi eroi totemici (pisica sălbatică şi struţul emu) îl ucid, îi deschid trupul, îi scot organele şi i le înlocuiesc cu o substanţă magică. În timpul acestei încercări iniţiatice, novicele este supravegheat de maestrul iniţiator, care întreţine permanent focul aprins şi îi controlează experienţele extatice. În Australia de Sud, postulantul este plâns ca un mort pentru că toţi ştiu că va cunoaşte moartea, cel puţin ritualică. El este dus spre o gură de apă. Acolo, doi vraci îi acoperă ochii şi îl aruncă în gura Şarpelui, care îl înghite. Vracii aduc însă ofrande şi Şarpele Mitic îl aruncă afară, însă redus la dimensiunile unui copil.

Exemplele ar putea continua, dar scenariul este evident acelaşi: moartea şi reînvierea iniţiatică, uneori chiar întoarcerea la stadiul embrionar în pântecele unui monstru, corespunzând uterului matern (M. Eliade, 1997).

Arta

Cele mai vechi mărturii de artă au fost datate la 20.000 B.C. Este vorba însă numai de urme digitale meandrice descoperite în peştera *Koonalda* (Australia de Sud). Le putem adăuga pe cele din peşterile din regiunea *Mooraa* (Australia de Sud), asemănătoare stilistic, dar care nu beneficiază de nici o datare. Cercetările recente desfăşurate la *Dampier* (Australia Occidentală), pe litoralul Oceanului Indian, au permis definirea şi datarea a numeroase perioade de execuţie a gravurilor şi picturilor. Cele mai vechi reprezentări au o vârstă de 18.000 de ani şi sunt raportate la vânătorii de canguri, frecvent figuraţi de altfel. Această artă, cu gravuri profunde pichetate, este dominată de siluete umane fantomatice, alături de cercuri şi şiruri de puncte. (D. Vialou, 1991)

Arta băştinaşilor australieni este strâns legată de totemism şi cultul morţilor. *„În Australia de nord-vest, deasupra intrării peşterilor funerare sunt pictate capete mari de oameni, figurate fără gură. Picturi de acelaşi fel reprezintă siluete, chipuri şi mâini de oameni sau animale (canguri, broaşte ţestoase, şopârle, şerpi, peşti), alături de unele fiinţe mitice, de luntre, bumeranguri etc ... Se mai pot vedea, de asemenea, linii curbe sau frânte, spirale şi cercuri care, probabil, reprezintă totemuri ... Figurile de pe stânci au fost mai întâi gravate, apoi pictate."* (P. A. Mihăilescu, 1970, p. 144).

Etnologii americani R. H. Hathews şi H. Basedow au descoperit în regiunea *Flinders Ranges* gravuri rupestre, înfăţişându-l pe giganticul marsupial *Diprodoton*, astăzi dispărut. Profesorul H. Tischner a studiat la *Mount Agnes* (districtul Kimberley) o serie de gravuri rupestre. Cele mai multe înfăţişau acvile-şoimi asociate unor figuri umane, lipsite însă de gură. Aceste gravuri, pictate apoi în roşu, negru şi alb sunt considerate de aborigeni „umbre vii" ale strămoşilor mitici (*wonjina*). În vederea riturilor anuale, aceştia „renovează" aceste imagini prin reîmprospătarea culorilor, ceea ce, conform credinţei lor, favorizează căderea ploilor în lunile noiembrie-decembrie.

Înainte de a pleca la vânătoare, băştinaşii lasă amprenta mâinii pe peretele casei prietenului. Mâna se aplică cu degetele desfăcute şi este stropită din gură cu apă amestecată cu argilă albă.

Culorile folosite de australieni sunt roşul, galbenul, albastrul închis, albul, negrul şi, în mai mică măsură, brunul. Aceste culori nu sunt însă de origine vegetală ci minerală. Astfel, băştinaşii de pe coasta apuseană a golfului Carpentaria (Australia de Nord) obţin albul din caolin, galbenul din limonit, negrul din cărbune de lemn, roşul din hematit. Pensulele sunt confecţionate din păr de om, mai rar din fibre vegetale tratate special. Pentru a mări rezistenţa picturii, uneori se adaugă culorilor puţin ulei obţinut dintr-o rădăcină locală. (P. A. Mihăilescu, 1970)

În afara gravurilor de pe stânci, scene cu caracter narativ, în special scene de vânătoare, apar pe scoarţă de copac. Un astfel de exemplu este o pictură aparţinând clanului *gumaitj*, care o foloseşte în ceremoniile totemice. Imaginea reprezintă o variantă a temei totemice a clanului, şi anume aceea a mitului crocodilului şi a focului. Desenul este alcătuit din două panouri închipuind cele două maluri ale unui curs de apă. În dreapta este reprezentat marele crocodil al clanului, în dreapta şi în stânga lui este desenată emblema simbolică a clanului, algele de Komindo, dispuse pe un aşternut de mâl. Punctele albe reprezintă „ochii" algelor, punctele negre bulele de aer care se formează la suprafaţa apei, în timp ce crocodilul înoată de-a lungul algelor. Panoul din stânga înfăţişează „crocodilul cu coada mică" (puiul celeilalte reptile). De fiecare parte, pe aşternutul de mâl, artistul a figurat alge marine, în timp ce în urma cozii crocodilului sunt desenaţi peşti care îi servesc drept hrană. Ansamblul este pictat în alb, roşu, galben şi negru.

Cu ocazia riturilor de iniţiere sau a ceremoniilor totemice, artiştii îşi etalează îndemânarea şi prin desene pe nisip. Astfel, de exemplu, la ceremonia de iniţiere *kuringal*, cele două cercuri concentrice (primul cu un

diametru de 50 m) desenate pe pământ, cât şi poteca de acces spre centru, parcursă de iniţiaţi, sunt ornamentate cu reprezentări animaliere sau umane. Şi la ceremonia de iniţiere - *bora* (Australia de Răsărit) terenul folosit în acest scop este acoperit cu desene, iniţiaţii trebuind să ţintească, rând pe rând, desenele. Unii cercetători consemnează şi cazul unor ceremonii de înmormântare în timpul cărora se folosesc desene trasate pe sol, simbolizând în general totemul clanului.

Acestui domeniu, al artei, însă strâns legate şi de religie, îi sunt atribuite şi acele obiecte cunoscute sub numele generic de *ciuringa* (aşa-numitele „pietre de suflet"). La naşterea unui copil, australienii obişnuiesc să confecţioneze, ca simbol al sufletului, o bucată plată de lemn. Cele mai vechi ciuringa, remarcă etnologul A. van Gennep (1998), sunt şi cele mai preţuite, deoarece ele provin, potrivit tradiţiei, de la strămoşii mitici. Aceste obiecte, care ar fi în stare să transmită puteri magice, prin simpla lor atingere, sunt confecţionate din plăcuţe de lemn tare (mai rar dintr-o rocă de şist), de formă alungită, pictate cu motive decorative simbolice, întruchipând strămoşii mitici.

Din aceeaşi categorie, a obiectelor de cult, fac parte şi aşa-numitele *maraian*, decorate cu o grijă deosebită, printr-o muncă care poate dura câteva săptămâni. Pe maraian (maraian = şarpe mitic) este schiţat în culori un desen tradiţional reprezentând fragmente din miturile despre strămoşii tradiţionali. Artistul este obligat să memoreze mitul ancestral, dacă însă maraianul prezintă spaţii goale, acesta este un indiciu că realizatorul a uitat unele fragmente ale mitului. *Vaninga,* alte obiecte de tip ciuringa, sunt familiare băştinaşilor din parte de nord şi centrală a Australiei. Aceste obiecte-simbol sunt realizate în formă de scut, din câteva lănci legate cu şuviţe de păr uman şi împodobite cu pene roşii şi albe, în vârful cărora se agaţă plăcuţe ciuringa.

Armele sunt şi ele ades decorate, mai ales scuturile, acoperite în partea convexă cu imagini simbolice realizate în ocru roşu. Gravura în lemn îşi găseşte aplicaţia pe bumeranguri (în regiunea Queensland), în timp ce suliţele sunt decorate cu motive geometrice, în mod obişnuit în zona vârfului.

MELANEZIA

Descoperirea Melaneziei începe o dată cu navigatorii portughezi, care acostează pe litoralul nordic al Noii Guinee în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și se încheie cu localizarea Noii Caledonii de către căpitanul Cook, în timpul călătoriei sale întreprinse în 1774.

Melanezia cuprinde insulele Noua Guinee, Solomon, Vanuatu, Noua Caledonie, Insulele Legalității și Fiji. În plan lingvistic, regiunea include așa-numitele limbi austroneziene, care constituie un grup „melanezian" sau austronezian occidental (prezent aici din anul 4.000 î.Hr.), deosebit de alte grupuri din Pacific, cu toate că limba fiji este înrudită cu polineziana sau austroneziana orientală (A. Bensa, B. Juillerat, 1999).

Structurile sociale i-au uimit pe etnologi prin dimensiunile reduse ale unităților socio-politice sau ale triburilor (câteva sute de persoane) și prin flexibilitatea regulilor de căsătorie, a formelor de înrudire sau de atribuire a puterii. Spre exemplu, un individ își poate alege rezidența adeseori independent de afilierea sa la vreun clan. Grupul local se adună în anumite regiuni (Noua Guinee, Vanuatu) în jurul unei „case a bărbaților", nucleu al riturilor de inițiere. Lipsa de importanță a genealogiei este legată de dimensiunea redusă a grupurilor de descendență și de rolul modest al principiului de unifiliație; se observă totuși excepții, cum ar fi sistemul matriliniar din insulele Trobriand sau complexitatea ierarhizată a grupurilor patriliniare din văile Noii Guinee. Sistemul clanurilor se regăsește adeseori integrat într-o formă de organizare dualistă, unde jumătățile pot fi exogame sau doar totemice.

Oricare ar fi densitatea populației, pământul face obiectul unui sistem de întreținere în care proprietatea este colectivă (clan, genealogie sau grup de înrudire cognatică), iar drepturile se moștenesc în principiu pe linie patriliniară sau se dobândesc prin căsătorie ori prin inițiativa primei defrișări a unei zone până atunci neexploatate.

Sistemele de alianță se bazează de cele mai multe ori pe un schimb între două grupuri (în Vanuatu există însă șase clase matrimoniale), caracterizate de o formă preferențială de mariaj, căsătoria prin schimb de surori fiind foarte răspândită.

În general, orice poziție privilegiată în sistemul ierarhic se construiește în raport cu prerogativele rituale sau prin strategii economice, ceea ce

determină în cuprinsul Melaneziei o gamă variată de instituții politice, mergând de la structuri tribale acefale, până la veritabile sisteme piramidale. De exemplu, la yafarii din Papua-Noua Guinee, cunoașterea mitologică secretă, stăpânirea ritualurilor esențiale și carisma de conducător care poate gestiona crizele sociale, contribuie la un sistem de conducere discret și temporar, însă fără o autoritate deosebită. Dimpotrivă, sistemele trobriandeze și fijiene fac o distincție clară (pe baze genealogice) între nobili și oameni comuni, oamenii mării (străinii) și stăpânii pământului (autohtonii), ceea ce nu împiedică însă competițiile pentru putere. La jumătatea distanței dintre aceste sisteme, Melanezia cunoaște societățile de tip Big Man, mai ales în anumite triburi din Noua Guinee, care favorizează ascensiunea rapidă, dar foarte efemeră, a unor personaje ambițioase. Devine Big Man cel ce dovedește capacitatea de a strânge bogății (porci, scoici, pene ale păsării paradisului) pentru a le redistribui cu o generozitate bine calculată în schimburi ceremoniale în care indivizii și grupurile intră în competiție sau pentru a le pune la dispoziția clanului în circumstanțe deosebite (război, pace). Aceste funcții cer capacități oratorice și multă abilitate pentru a putea convinge zeci de oameni să urmeze un Big Man în acțiunile sale și să contribuie la acestea cu o parte din munca și averea lor. Puterea este însă precară deoarece, oferind tot mai mult, la un moment dat intră în colaps și atunci partizanii săi se alătură altui Big Man. (M. Godelier, 1999)

Chiar dacă societatea are un aspect egalitar sau piramidal, exercitarea unei autorități rămâne indisociabil legată de puterea supranaturală. „Căpetenia" este întodeauna „agentul" practicilor rituale prin care se face apel la bunăvoința strămoșilor, responsabili de fertilitatea naturală. În Noua Caledonie, stăpânii pământului își datorează prestigiul vechimii, prin urmare capacității lor de a comunica cu strămoșii locului. Căpetenia, hrănită doar cu tuberculi și vânat (chiar carne umană în trecut), întruchipează echilibrul căutat între ordinea socială și ordinea naturală/supranaturală între cei morți și cei vii. La fel, în insulele Vanuatu, ascensiunea unui Big Man într-o ierarhie se realizează printr-un progres paralel în cadrul societății măștilor, care stabilește relația cu lumea defuncților (E. Vienne, 1984). Ca atare, reprezentațiile religioase definesc și ordonează statutele și furnizează sistemului politic ideologia necesară pentru o funcționare eficace.

Practica magiei, și unele elemente ale religiei, sunt legate de noțiunea de mana. R. Codrington (1891) descrie cel mai bine această noțiune: *„Religia melanezienilor – în sens de credințe – constă în convingerea că*

pretutindeni acționează o forță supranaturală care ține de domeniul invizibilului; în sens practic, ea constă în folosirea unor mijloace de atragere a acestei forțe de partea celor care o solicită.....Există credința într-o forță care se deosebește de forța fizică și acționează pe cele mai diverse căi, atât spre bine, cât și spre rău; a o stăpâni sau a o dirija constituie cel mai mare avantaj" (p. 118). Mana este considerată ca aparținând oamenilor care au succes în viață, precum Big-Man-ii. Mana poate aparține și unor obiecte: dacă o piatră îngropată în pământ a asigurat o recoltă bogată, înseamnă că are mana.

Papuașii

Situată între Ecuator și paralela de 10^0 latitudine sudică, Noua Guinee este cea mai mare insulă din Oceanul Pacific și a doua ca întindere în lume, cu o suprafață de 830.000 km^2. Insula a fost descoperită în 1512 de Antonio d'Abreus iar, în 1545, Inigo Ortiz de Retz o va revendica pentru coroana Spaniei.

În general, locuitorii Noii Guinee sunt cunoscuți sub numele de papuași, nume derivat din cuvântul malaez *papuua*, care înseamnă creț. Într-adevăr, cu mici excepții, băștinașii au părul creț, fruntea teșită și arcade proeminente, nasul aplatizat, dar înconvoiat ca un cioc de vultur.

Limba papuașilor

Potrivit studiilor lingvistice, papuașii din Noua Guinee și din insulele învecinate, datorită izolării, folosesc circa 650 de limbi și dialecte. Cea mai bine studiată dintre aceste limbi este *ono*, vorbită de uniunea tribală *kubai*, ce populează nord-estul Noii Guinee. *Ono* cuprinde în structura sa doar cinci vocale: *a, e, i, o* și *u*, având un timbru aspru, datorită sistemului consonantic. Verbele joacă un rol semnificativ, atât prin funcțiile lor morfologice, cât și prin capacitatea de a nuanța vorbirea. Astfel, același verb poate avea mai multe sensuri, după cum este rostit mai tare sau mai încet, mai sacadat sau mai rar. Interesantă este și numărătoarea, unele cifre fiind definite prin diferite părți ale corpului uman: o mână semnifică cifra 5, o mână și încă un deget - cifra 6, o mână și încă două degete - 7, două mâini - 10. La alte populații papuașe, sistemul de numărătoare este și mai interesant: dacă 1, 2, 3 sunt exprimate prin formula cunoscută - un deget, două degete, trei degete, 4 este indicat prin arătător, 5 prin degetul gros, 7 prin pumn, 8 prin cot, 9 prin braț și 10 prin umăr. (A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

Organizarea socială

Nucleul social al comunităţilor papuaşe îl constituie clanul, alcătuit din mai multe familii înrudite prin legături de sânge, care se consideră descendenţi ai unui străbun comun. Mai multe clanuri, înrudite pe linie paternă, care vorbesc un dialect comun, alcătuiesc un trib, ce poate însuma de la câteva sute la câteva mii de membri. Pământul este de obicei stăpânit în comun de grupurile înrudite, fiind considerat drept bunul cel mai de preţ moştenit de la străbuni. Apar însă şi forme de proprietate individuală: de la cea funciară, deoarece fiecare stâncă, fiecare golf prielnic pescuitului are un proprietar, până la arme, care îl însoţesc pe proprietar chiar în mormânt. Cea mai importantă formă a proprietăţii individuale, simbol al prestigiului social, o reprezintă însă porcii, care sunt veritabilă „monedă de schimb".

La triburile papua au fost identificate două forme ale puterii politice: sistemele de tip *Big Man*, în societăţile în care accesul la putere implică dobândirea şi redistribuirea bogăţiei şi sistemele de tip *Grands Hommes*, în care puterea este fie meritată (mari războinici, şamani), fie moştenită (maeştri ai iniţierilor masculine şi feminine) (M. Godelier, 1999). În cadrul tribului un rol foarte important îl are şi „crainicul", care deţine responsabilitatea evidenţelor clare ale construcţiilor care urmează să se ridice, programând numărul de braţe necesare; în cazul unui atac el ştie unde sunt plecaţi bărbaţii la vânătoare, chemându-i prin bătăi de tobe. Tot el coordonează pregătirile pentru marile sărbători, sau anunţă cu glas tare, în piaţa satului, toate veştile ce interesează comunitatea. Fără îndoială, această funcţie implică un talent oratoric deosebit, care-l face de altfel respectat de comunitate, cu toate acestea, el nu se bucură de nici o autoritate de ordin politic. (A. Lecca, M. Gh. Andrieş, 1972)

Ritualuri de iniţiere

În cadrul comunităţii, bărbaţii au propria organizaţie, cu o activitate care rămâne secretă femeilor sau tinerilor neiniţiaţi. *Malassi* – tinerii ajunşi la vârsta iniţierii – sunt izolaţi în pădure unde, sub îndrumarea capilor de familie, *tamo-boro*, îndeplinesc o serie de încercări iniţiatice. La unele triburi, despărţirea de mamă este dramatică: într-o noapte, bărbaţii mascaţi invadează satul şi îi duc pe tineri în casa bărbaţilor. Ei sunt capabili să omoare orice femeie care ar încerca să le descopere identitate (M. Eliade, 1995).

„Primul pas" către maturitate se face prin incizia organelor genitale. O parte a triburilor papuaşe practică şi subincizia. Bărbaţii îşi taie venele şi lasă sângele să curgă peste novici, deoarece aceştia trebuie să fie întăriţi cu

sânge de bărbat, sângele care l-au avut până în acel moment provenind în întregime de la mamă. Evacuarea sângelui matern se realizează prin perforarea nasului (M. Eliade, 1995).


Războinic papua
(după P.-D. Gaisseau, 1966)

Apoi, tinerii sunt acoperiți pe față cu un strat de argilă albă sau ocru galben și purtați prin locuri izolate, impunându-se regula tăcerii. Doar tamo-boro are dreptul să le vorbească. Dacă un membru al comunității îi întâlnește, nu le va adresa nici un cuvânt, comportându-se ca și cum nu i-ar fi văzut. Novicii izolați în pădure sunt asimilați sufletelor celor morți. Nu mănâncă folosindu-și mâinile, ci un bețișor. În această perioadă de inițiere, ei vor trebui să învețe să se orienteze în pădure, să identifice plantele, să cunoască stelele și să învețe legendele străbune despre obârșia clanului. (L. D. Brongersma, G. F. Venema, 1962). Apare deseori, în cadrul acestor ceremonii, tema înghițirii tinerilor de către un monstru. Pentru circumcizie, tinerilor li se ridică o construcție specială ce are forma Monstrului Barlun. Intrarea novicilor în construcție echivalează cu pătrunderea în pântecele monstrului.

Rezistența în fața acestor încercări le va conferi titlul de *tamo*, om investit cu toate drepturile ce se cuvin bărbaților. Până la inițiere, novicilor le era interzis să participe la adunările din casa secretă a bărbaților (*tamboran*), la ceremoniile din timpul *sing-sing*-ului, să asculte cântecele flautelor sacre, să poarte anumite arme, precum *kap-kap*-urile sau să guste din carnea de porc. Serbarea finală (*balum*) reprezintă momentul acceptării novicilor în rândul bărbaților. Tinerii își împodobesc chipul și trupul, vopsindu-se în culorile tradiționale. În regiunile în care tamo poartă peruci, *malassi* își pun pentru întâia dată acest simbol. În peruci poartă piepteni de bambus, brățări (sagii) din fibre, colorate cu pigmenți minerali – le împodobesc brațele. Un moment important al ceremoniei îl constituie plantarea a unui tubercul de *taro*, simbolul sexului masculin. Malassi pătrund apoi în tamboran unde poartă un dialog cu spiritele străbune, moment de o deosebită încărcătură emoțională pentru tineri. (H. Detzner, 1935)

Tjilbo – zeul creator – este invocat în cadrul ceremoniilor prin intermediul măştilor – *olko*. Sunt confecţionate din fibre vegetale, împodobite cu pene albe şi pictate în roşu şi negru. La unele ceremonii, focul joacă un rol simbolic purificator: bărbaţii păşesc pe jăratic cu tălpile goale sau dansează purtând tăciuni aprinşi între coapse. (A. Dupeyart, 1953)

Clanuri, uneori chiar cu o descendenţă comună, aflate însă la zeci de kilometri depărtare şi foarte izolate, au dezvoltat limbi total diferite. De aceea, în regiuni, precum Irianul de Vest, s-a instituit o practică interesantă: la anumite intervale, clanurile fac schimb de băieţi. În cadrul ceremoniei, tinerii adoptaţi îşi împletesc în păr şuviţe lungi din scoarţă de copac, pe care şi le vor desface numai după „înfiere". Un bărbat, membru al tribului din care provine băiatul, pătrunde în casa bărbaţilor, unde trage cu arcul trei săgeţi, semn că băieţii aparţin de acum înainte noilor părinţi. Copiii rămân în triburile ce i-au adoptat, deprinzându-le limba, obiceiurile, chiar căsătorindu-se aici. Din când în când, îşi vizitează tribul originar, reluând relaţiile întrerupte. Aceşti copii devin veritabili translatori, fiind trimişi ca soli şi mediind diferite conflicte.

Căsătoria

Fetele se căsătoresc la vârsta de 13-14 ani. În preajma nunţii îşi decorează faţa şi trupul cu tatuaje colorate, *mac-mac*, în negru şi roşu, încrustate în piele.


Mireasă papua
(după P.-D. Gaisseau, 1966)

Femeia va fi cumpărată de soţul ei, de aceea el trebuie să strângă din timp mijloacele necesare. Tocmeala pentru preţ durează săptămâni întregi. În ziua cumpărării, mirele, cu trupul vopsit în roşu cu dungi negre şi cu faţa în alb mat şi roşu strălucitor, merge la casa fetei, cu toate darurile necesare (porci, şiraguri de *cauris* – scoici, topoare şi cuţite). Dacă tatăl fetei este mulţumit, fata se alătură mirelui. Bărbatul îşi poate lua apoi şi alte soţii, poligamia nefiind interzisă, doar căsătoriile cu femei din acelaşi clan - endogamia.

Mamele îşi alăptează copiii chiar patru-cinci ani, datorită alimentaţiei deficitare în produse cu proteine. Copiii sunt purtaţi în *billum* – fileu cu ochiuri strânse, prins la spate, utilizat însă şi pentru transportul diferitelor produse.

Adăposturile

Locuinţele papuaşe nu sunt concentrare, asemeni altor populaţii primitive, în jurul unei pieţe centrale, ci constituie două, trei aglomerări de colibe şi mari case ale bărbaţilor. Ultimele, impresionante atât prin decor, cât şi prin dimensiuni, sunt permanent păzite pentru a nu permite apropierea străinilor. Aici locuiesc bărbaţii burlaci, în anumite situaţii, bărbaţii însuraţi şi aici se desfăşoară întrunirile secrete ale asociaţiei bărbaţilor. Elementele reprezentative sunt frontonul triunghiular, înalt de 12-15 m şi prispa largă, a cărei faţadă este decorată cu picturi policrome. Deasupra intrării sunt agăţate sute de maxilare, albite de soare, ale porcilor sacrificaţi în cinstea lui *Geru*, zeul fertilităţii. Li se alătură cranii ale vrăjmaşilor ucişi sau ale strămoşilor, pentru ca duhul nemuritor, *Kibe*, să-i ocrotească. În fiecare astfel de casă se află atâtea vetre câţi bărbaţi locuiesc în ea. (A. Lecca, M. Gh. Andrieş, 1972)

La periferia satului, destul de izolată, se află o colibă în care se adăpostesc femeile gata să nască, deoarece ele sunt în această perioadă impure.

Tot la marginea satului se află ţarcul pentru cazuari, singura pasăre domesticită de papuaşi, preţuită nu atât pentru carne, destul de aţoasă, cât pentru penele viu colorate.

Veşminte

Veşmintele bărbaţilor se reduc la o simplă cingătoare, confecţionată din *tapa*, un fel de scoarţă bătută, sau din fibre împletite, colorate mai ales cu roşu. Chipul şi trupul sunt însă întotdeauna vopsite, conform tradiţiilor clanului. Îşi vopsesc, de exemplu, fruntea în alb, pometii, nasul şi bărbia cu *susu* (ocru roşu), iar restul feţei cu negru strălucitor. Trupul îl colorează cu diverse puncte sau pete de culoare, cu ajutorul unor mici tampoane de tapa. Ţinuta de la marile festivităţi (*sing-sing*-uri) este întregită de pieptănături fastuoase. În schimb, nu de puţine ori, femeile îşi rad părul, care serveşte însă ca material pentru perucile bărbaţilor. În trecut, în lupte, papuaşii purtau *tamo-gate* - un craniu de om, legat la gât. Deasupra cotului şi sub genunchi, bărbaţii se împodobesc cu sagii – brăţări împletite din fibre sau *kap-kap* – rondele tăiate din carapace de broască ţestoasă. În anotimpul ploios, atât bărbaţii, cât şi femeile, îşi pun o pelerină largă, confecţionată din frunze.

Fetele poartă un șort scurt din fibre colorate în roșu, coapsele rămânând libere. Tinerele sunt foarte atente la coafură. Ele își aranjează părul într-un fel de bucle, fixate cu grăsime de cazuar amestecată cu lut. Încă din anii copilăriei, mamele perforează lobul urechilor și diafragma nazală a copiilor. Aceste orificii sunt lărgite, introducându-se bețișoare de bambus, ce vor fi înlocuite cu pene de papagal.

Uneltele

Securea de piatră reprezintă principala armă a populațiilor papua. Pe lângă utilitatea funcțională, *kina* (securea) a reprezentat și o monedă de schimb. Realizată în general din roci vulcanice, prin polizare, necesită ore întregi de muncă. Dimensiunile pot ajunge la 10-12 cm, având una sau două tăișuri, în funcție de tradițiile clanului. Sunt utilizare la doborârea copacilor de mari dimensiuni.

Din pietre dure – porfir, obsidian, cristal de stâncă – papuașii confecționează *cup-cup*-uri, cuțite cu lama foarte ascuțită, utilizate la tăierea lianelor. Lamele de cuțit pot fi confecționate și din femure de porc. Din oase de cangur sau de cazuar sunt realizate dălțițe, pentru decojit, sule, ace, lamele pentru tatuaje. Așchiile din bambus sunt folosite pentru ras, din tijele acestuia își confecționează săgeți, iar din tulpinile mai groase sulițe, sarbacane și chiar recipiente. Apa este cărată în tulpini de bambus iar trunchiurile mai puternice folosesc pentru ridicarea pereților Casei Mari. Oasele păsărilor și peștilor constituie materia primă pentru pieptenifurculiță, palete pentru vopsele, răzuitoare, vârfuri de săgeți și de suliță, precum și cuțite lungi cu lama tăioasă.

Femeia deține monopolul confecționării oalelor. Papuașii nu cunosc roata, dar tehnica lor este foarte ingenioasă. Mai întâi pregătesc o pastă din lut, nisip cernut și apă. Realizează un cadru circular din această pastă, pe care îl lasă să se întărească la soare. În jurul cadrului, lipesc bucăți de lut, dând formă vasului. Pentru o formă rotunjită, se utilizează două pietre ovale și *seliupa* – bețișor lățit și netezit la capăt ca o spatulă. Vasul se fixează între pietre, iar pereții se egalizează cu acest bețișor. După modelare, oalele sunt lăsate la soare, apoi arse.(A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

Agricultura

Papuașii cultivă *taro* – un soi de spanac, batate (leguminoase), porumb, trestie de zahăr etc. Coloniștii europeni au adus fasolea, morcovii, ceapa, cartofii, care au fost repede asimilate și de băștinași. În cultura pământului sunt folosite două unelte rudimentare: *udia*, un țăruș ascuțit la capătul inferior și *udia-sab*, o lopată primitivă. Sistemul de cultivare este următorul: doi-trei bărbați înfig țăruși în sol, apoi cu un gest foarte rapid, desprind blocuri mari de pământ, pe care le sparg, folosind

în acest scop țărușii și lopata. Femeile frământă pământul în mână, până ce devine bun de însămânțat, după care, tot ele, continuă muncile agricole, de la însămânțare până la recoltare. Nici una din muncile agricole nu este declanșată fără îndeplinirea unor ritualuri prealabile, legate mai ales de fertilitatea pământului.

Comerțul

În prima zi de Lună plină, aborigenii din diferite triburi, aflate la mari distanțe, se întâlneau, an de an, în același loc, pentru a face schimb de produse. Cum papuașii nu cunoșteau roata, nu aveau nici căruțe, nici animale de tracțiune, își transportau produsele în saci de fibre împletite, pe care îi prindeau pe cap cu o fâșie de scoarță de copac. Deși de o înălțime mică, femeile papuașe puteau căra poveri de 30-40 kg.

Obiectul principal al schimbului îl forma în trecut, securea de piatră, cu mâner de lemn, frumos decorat. Sarea este și ea un bun de mare preț, datorită rarității sale. Se comercializează sub forma unor turte mici, obținute prin evaporarea unor soluții sărate. Când nu au resurse de sare, papuașii folosesc în alimentație cenușa din vetre. Secretul tehnicii de obținere a sării o dețin doar câteva triburi, care au pe teritoriul lor ape sărate, ceea ce le conferă o anumită superioritate. Apele sărate sunt colectate într-un bazin construit din argilă, expus la soare. Apa rămasă în urma evaporării este transportată prin tije de bambus, spre o platformă cu marginile înălțate, unde sunt depuse cantități mari de *kunai* – o iarbă care absoarbe cantități mari de apă. Iarba este lăsată să putrezească și apoi este expusă la soare, rezultând o pulbere cenușie. Într-o a doua fază a procesului, pulberea este amestecată cu apă și pusă în recipiente pe foc, unde fierbe până la evaporarea apei, pe fundul vasului rămânând doar turtițele de sare. Această ultimă fază este un apanaj al bărbaților, operația desfășurându-se în casa bărbaților, departe de ochii femeilor și al neinițiaților. Principala „monedă" de schimb cu sarea o constituie penele păsării paradis (*Paradiseea reggiana*), care nu trăiește decât în anumite regiuni ale Noii Guinee.

Porcii domestici sunt bogăția principală, ei se sacrifică doar cu prilejul *sing-sing*-urilor (sărbătorilor). Valoarea lor nu depinde însă de greutate ci de dimensiunile și forma colților. Pentru a le crește valoarea, aborigenii smulg masculilor tineri caninii superiori, astfel încât, cei inferiori se arcuiesc, luând forma unor spirale. Atunci când colții pătrund în falca inferioară, perforând-o, porcul devine moneda cea mai de preț. Stăpânii porcilor își țin evidența la zi a avutului lor, înșirând pe o sfoară atârnată la gât mici fragmente de bambus, fiecare reprezentând un exemplar. Când un

porc este împrumutat (practică întâlnită la cei care doresc să se însoare şi nu deţin un număr suficient de porci), bucăţica de bambus este scurtată. La scadenţă, valoarea porcilor va fi mai mare, socotindu-se cât le-au crescut colţii în acest timp.

În cadrul schimburilor intertribale, o altă monedă o constituie discurile sau semilunile tăiate în sideful scoicilor marine *Tridacna gigans*, monede divizionare fiind valvele sau cochiliile unor scoici oceanice. Cochiliile dobândesc valoarea unor instrumente de schimb doar dacă sunt grupate în şiruri de lungimi tradiţional dimensionate.

Ambarcaţiunile

Aborigenii din Noua Guinee nu sunt mari navigatori, asemeni polinezienilor (I. Vlăduţiu, 1967). Incursiunile pe mare sunt scurte şi nu se îndepărtează prea mult de ţărm. Navigaţia pe mare se face cu *rak-rak* – mici pirogi monoxile scobite dintr-un trunchi de copac sau cu *lakatoi* – luntre dublă cu balansier. (A. Lecca, M. Gh. Andrieş, 1972)

Construcţia unei ambarcaţiuni implică un adevărat ceremonial. Bărbaţii merg în pădure, însoţiţi de vrăjitor care loveşte cu securea arborele ales. Izbitura are darul de a izgoni duhurile rele. După acest ritual, 5-6 bărbaţi cioplesc trunchiul, cu o deosebită precizie. Suprafaţa este netezită cu piatră vulcanică şi cu nisip cernut fin, după care lemnul se freacă cu un suc gelatinos extras din alge, care se transformă într-o peliculă impermeabilă.

Ambarcaţiunile mari sunt prevăzute cu o plută-balansoar, cioplită din aceeaşi esenţă de lemn. Prora este întotdeauna sculptată cu motive simbolice. Velele sunt confecţionate din pânză de in sau din frunze. Fâşiile lungi, tăiate din frunze de *baum*, sunt mai întâi strâns împletite pe un suport confecţionat din tije de bambus. O astfel de pânză poate avea o suprafaţă de 10-12 m^2. Ambarcaţiunile de peste 15 m au montate platforme (*papakatabu*) deasupra traverselor ce le leagă de balansier. Ele sunt confecţionate din tije elastice de bambus, pe care se ridică o colibă ce poate adăposti 6-8 oameni, precum şi rezervele de alimente şi uneltele de pescuit.

Alimentaţia

Economia papuaşă se bazează în primul rând pe cules, vânătoare şi pescuit. De aceea, o parte importantă din alimentaţie este asigurată de fructele dulci şi bogate în grăsimi ale fructului *pandanus*-ului sau dulci-acrişoare, precum nucile de cocos, de ierburile cu gust de sparanghel sau diferitele rădăcini. Din fructul arborelui de pâine, femeile obţin o făină nutritivă. Din rădăcinile unei plante prepară o băutură alcoolică – *keu*. Tot femeile culeg bureţi şi ciuperci comestibile, precum şi o algă verde-albăstruie, ce consti-

tuie un aliment preţuit. Uscată la soare, răspândeşte o duhoare insuportabilă, însă conţine o mare cantitate de substanţe proteice.

Vânătoarea este îndeletnicirea bărbaţilor. Ei mânuiesc cu o deosebită îndemânare sarbacanele, suflând în tubul de bambus, lung de 2 m, propulsează săgeţi subţiri cu vârf de os sau de bambus, înmuiat în venin vegetal. O astfel de săgeată are o traiectorie de 10-15 m, lovind ţintele ce constau în leneşi, veveriţe zburătoare, opossumi, cazuari. Papuaşii mai vânează mici marsupiale, porci sălbatici, şopârle uriaşe, a căror carne albă este preţuită, şarpele-smarald, broaşte ţestoase, păsări etc.

Este utilizat şi un sistem ingenios de capcane. Ei prind un laţ de o creangă elastică şi rezistentă. Apoi, înfig creanga în pământ, arcuind-o, astfel încât, să fie mult tensionată. Celălalt capăt este menţinut arcuit cu vreascuri plasate ca o contragreutate. Sistemul este apoi camuflat cu frunze şi iarbă.

În râuri vieţuiesc puţine specii de peşti, însă indigenii sunt abili pescari de crevete sau de rechini de apă dulce, pe care-i prind cu harpoanele. Papuaşii de pe ţărmurile oceanului pescuiesc rechini albi sau peşti zburători. O metodă cu totul inedită constă în utilizarea unui zmeu. De acesta se prind două coarde lungi vegetale, una din ele fiind prevăzută cu un cârlig ce se scufundă în apă. Când rechinul este prins în cârlig, unul din pescari înalţă zmeul, care târăşte rechinul până pierde suficient sânge, după care este tras spre luntre. (A. Lecca, M. Gh. Andrieş, 1972)

Cea mai râvnită pradă este însă crocodilul: *puk-puk*. Se pescuieşte mai ales noaptea, când se lasă mai uşor momit de torţele pe care indigenii le agită. Puk-puk-ul este răpus cu lovituri de secure, însă înfruntarea este deosebit de primejdioasă, reptilele rănite putând sfărâma monoxilele doar cu o lovitură de coadă.

Rituri de înmormântare

Moartea, chiar a unui om foarte bătrân, nu poate fi – în concepţia papuaşilor – un lucru natural, ea fiind pusă pe seama vrăjilor unui duşman. De multe ori, boli vindecabile duc la deces, datorată spaimei prin care trece bolnavul - autosugestie. Moartea unui bărbat este vestită cu ajutorul tobelor, *barum*. Imediat, bărbaţii din clanurile înrudite pornesc spre satul respectiv. Ei îşi vopsesc trupul cu un colorant negru, vâscos iar în mâini poartă arme de luptă, pe care le agită ameninţător. Din rândul sătenilor se desprinde un grup care se confruntă, într-o luptă simbolică, cu noii veniţi, poate ca o întruchipare a luptei dintre viaţă şi moarte.

În bocetele femeilor, bărbatul decedat este aşezat, în poziţie ghemuită, într-un cosciug piramidal, alcătuit din împletituri de ierburi. Văduva îşi va

tăia degetul arătător, în semn de doliu. Ea a fost dezbrăcată de haine, păstrând doar o cingătoare în jurul şoldurilor, şi-a scos toate bijuteriile şi şi-a uns corpul cu un mâl negru. Cosciugul este înmormântat sub pragul casei. După ce corpul putrezeşte, este deshumat şi osemintele sunt transportate în „satul morţilor" iar craniul va fi păstrat de capul familiei. Ceremonia înmormântării se încheie cu un ospăţ, în cadrul căruia se sacrifică un câine – „câinele mortului" – şi se consumă doar suc de nucă de cocos, alcoolul fiind interzis.

La unele triburi din Noua Guinee, cadavrele sunt expuse pe platforme fixate între crengile unui copac şi lăsate până putrezesc. Oasele sunt spălate în cadrul unei ceremonii şi apoi îngropate. Craniile sunt păstrate de tamo în cufere, iar uneori sunt modelate cu lut şi vopsele pentru a recăpăta trăsăturile feţei. Vechile tatuaje sunt refăcute iar nasul, remodelat, este din nou perforat cu pene. Pe cap este fixată o perucă confecţionată din păr uman, frumos împodobită cu pene viu colorate.

Pentru papuaşi, moartea înseamnă o continuare a vieţii pământene. Omul ia cu el o parte din suflet, cealaltă rămânând în craniul păstrat cu respect de urmaşi. Din această perspectivă, duhurile strămoşilor pot fi determinate să intervină activ pentru a rezolva cererile membrilor tribului, în funcţie de răspunsul lor, duhurile pot fi răsplătite sau pedepsite. Dacă cererea nu a fost îndeplinită, indigenii bat cuie în capul figurinei sculptate, păstrate în cufăr. Rolul acestor duhuri este mai ales economic: protejarea proprietăţii clanului şi a tribului, fertilitatea pământului şi succesul la vânătoare.

Ceremonii şi ritualuri

Cele mai importante ceremonii ale papuaşilor se desfăşoară în Casa Tamboran, unde sunt păstrate măştile, reprezentări monstruoase ale duhurilor. Aceste măşti, tăinuite pentru femei şi neiniţiaţi, confecţionate de bătrânii tribului, sunt ascunse în *ravi* – o încăpere îngustă, separată printr-un perete din lemn, aflată în fundul Casei Tamboran. Odată aduse în ravi, în aceste măşti pătrund duhurile strămoşilor.

La unele triburi, ceremoniile au loc în afara satului, într-o colibă ascunsă în pădure. Aici este adăpostit *tani* – o păpuşă confecţionată din frunze de sagotier. Tani reprezintă duhul bun, ocrotitorul tribului. În cadrul unei importante sărbători, tani este scos afară şi, după ce va fi presărat cu făină de manioc, simbolul vieţii, un membru al societăţii secrete masculine îl va stropi cu sângele unui porc sacrificat. După recitarea unor formule magice, bărbaţii aleargă în jurul său şi, din când în când, se aruncă asupra unui duşman nevăzut, considerând că astfel sperie

duhurile rele. Coliba din pădure este ferită de ochii neiniţiaţilor, locul fiind indicat de un copac pe care se va instala o platformă de lemn, protejată de un acoperiş de ierburi. Aici va fi depus un craniu de om, albit de soare. (A. Lecca, M. Gh. Andrieş, 1972)


Sculptură papua
(după A. Lecca, M. Gh. Andrieş, 1972)

Chiar şi ridicarea acestei colibe respectă un ritual strict. În zorii zilei, membrii societăţii secrete pornesc în căutarea arborelui care va constitui pilonul principal al construcţiei. De obicei, cel mai vârstnic, după ce ascultă vibraţiile mai multor copaci, alege arborele potrivit. Se declanşează o luptă simbolică, cu mişcări prestabilite, în urma căreia „luptătorii" cad pe rând, până rămâne un singur biruitor. Tobele anunţă victoria sa şi, în acest moment, bărbaţii încep tăierea arborelui. Acesta este adus în sat, unde va începe o mare sărbătoare, la care sunt invitate şi triburile vecine.

Arta papuaşilor

Specialiştii au identificat în cadrul artei papuaşe patru stiluri din care cel mai vechi include doar amprente de mâini, braţe sau picioare umane, pictate în ocru roşu, alb de var sau negru de mangan, într-un stil amintind de amprentele de mâini paleolitice.

Gama culorilor este foarte restrânsă: alb, roşu, negru, mai rar galben şi albastru. Verdele este folosit doar de anumite triburi şi doar pentru decorarea scuturilor. Desigur, toate aceste culori sunt naturale: galbenul şi roşul este obţinut din solurile lutoase, albul din calcar, negrul din amestec de cărbune de lemn cu unt de cocos. Utilizarea foarte rară a verdelui şi albastrului se explică prin obţinerea lor din pigmenţi minerali, care se găsesc mai greu.

Fiecare desen are în arta papua o simbolistică proprie: două-trei linii ondulate reprezintă marea şi apele agitate, punctele reprezintă oamenii, două linii încrucişate semnifică simbolul suliţelor, deci războiul. Un triunghi isoscel cu vârful ascuţit în jos sugerează capul de pasăre, cercurile

reprezintă arbori, oameni şi, în general, fiinţe. Punctele care însoţesc circumferinţa unui cerc semnifică un dans ritual în jurul arborelui totem. La unele comunităţi, punctele reprezintă paşii, liniile ondulate - şerpii, potecile, două arcuri de cerc încrucişate - luptătorul gata de atac. Foarte des în arta papuaşă apare simbolul pasăre – şarpe, reprezentând antagonismul dintre Cer şi Pământ. Miturile papuaşe vorbesc chiar despre o luptă dintre pasăre şi şarpe, în cadrul căreia, dacă va câştiga şarpele, omul va dobândi nemurirea. (A. Lecca, M. Gh. Andrieş, 1972)

În arta papuaşă se întâlneşte o varietate deosebită de obiecte – sculpturi, de un nivel artistic foarte ridicat. Tema principală de inspiraţie sunt strămoşii. Renumite sunt aşa-numitele sculpturi *korwar* – obiecte rituale de familie. Sculptura reprezenta, la origine, o imagine căreia sculptorul nu i-a cioplit capul, urmând să-i fie ataşat un craniu autentic. Astăzi, sculptura este realizată integral, cu forme anatomice disproporţionate: capul mare, cubic este plasat pe un triunghi lipsit de detalii. Unele triburi înfrumuseţează capul cu o perucă confecţionată din pene de cazuar. Aceste sculpturi sunt comandate de familie la decesul unui membru al ei. Deplasarea din locul unde este iniţial plasată va aduce o mare nenorocire. Statuetelor li se închină rugi pentru a asigura hrana familiei sau pentru a împiedica unele calamităţi. Imagini asemănătoare korwar-urilor sunt sculptate pe scaune, vâsle, pirogi, tobe. (P. A. Mihăiescu, 1970)

Deosebit de frumoase, adevărate opere de artă, sunt şi măştile şi scuturile ceremoniale. Ultimele, confecţionate din scoarţă de copac, au o formă ovală, cu o prelungire în partea inferioară. Sunt păstrate în casa bărbaţilor. Pe astfel de scuturi se văd imagini antropomorfe groteşti. Acestora le lipsesc în general membrele şi trunchiul, apărând doar un chip uman diform, la care doar gura şi ochii sunt subliniaţi. Liniile gravate ale desenului sunt colorate în alb, iar părţile reliefate, în roşu.

Binecunoscute sunt şi sculpturile *cumpene-bis*, obiecte de uz funerar, lungi de 6-8 m. Obiectul constă din figurine sculptate, întruchipând strămoşi ai tribului, dispuse etajat. Sculptura în sine simbolizează imaginea unei pirogi miniaturale. Conform tradiţiilor papua, cumpene-bis simbolizează „barca-morţilor". Pentru ritualurile de iniţiere era folosită o sculptură denumită *uranum*, lungă de peste 3 m. Şi aceasta are forma unei pirogi, pe ea fiind înfăţişate siluete animaliere: broasca ţestoasă, păsări, mai rar oameni, dar motivul central este întotdeauna turturica *bu* (simbolul fertilităţii). În cadrul ritualului de iniţiere, sculptura este dispusă orizontal în faţa colibei. Unul câte unul, tinerii se aşează pe figurina reprezentând turturica, unde stau în timp ce le sunt tatuate pulpele.

Ritualul ia sfârşit prin executarea unor dansuri cu măşti. Strămoşii mai sunt evocaţi prin intermediul prăjinilor - sculpturi (*mbitoro*), pe care doar capul strămoşului este modelat. Aceste sculpturi sunt utilizate o singură dată în cadrul unor ritualuri de iniţiere, după care sunt abandonate. (P. A. Mihăiescu, 1970).

Fiecare comunitate îşi are gama de motive proprii, pe care doar membrii ei le folosesc. Interesant este faptul că acea comunitate are dreptul de a vinde „drepturile de autor". Nu au fost puţine cazurile în care s-au încheiat astfel de tranzacţii, plata efectuându-se în porci, sare sau şiraguri de cauris.

MICRONEZIA

Micronezia cuprinde insulele Mariane, Caroline, Marshall şi Gilbert. Conform datelor arheologice şi lingvistice, insulele Mariane au fost populate acum 3.500 de ani, de o populaţie vorbitoare de limbi austroneziene, venită din Indonezia sau din Filipine, insulele din estul şi din centrul Microneziei nefiind populate decât 1.000 de ani mai târziu, de către noii veniţi, originari din Fiji şi Vanuatu. (J. L. Craib, 1983)

În majoritatea cazurilor, supravieţuirea este asigurată de existenţa reţelelor de schimburi stabilite între insule. Pentru întreaga Micronezie, etnologii au identificat o gamă întreagă de trăsături comune, cum ar fi: un sistem de înrudire matriliniar, care pune în valoare primogenitura şi solidaritatea dintre fraţi şi surori, un sistem de subzistenţă economică bazat pe horticultură şi pescuit, un sistem politic în cadrul căruia puterea este investită în indivizi şi grupuri care, fiind ierarhizat în ranguri, controlează pământurilor, un sistem religios ce acordă o mare importanţă spiritelor ancestrale (W. Alkire, 1999) (mai ales spiritelor feminine, rămăşiţă a sistemului matriliniar). Din păcate, regiunea Microneziei rămâne cel mai puţin studiată în ansamblul Oceaniei. Datele mai importante sunt legate de religie, în cadrul căreia semnificativă este noţiunea de *kalit* – noţiune foarte imprecisă. Denumirea este dată preoţilor, ghicitorilor, şamanilor. Băştinaşii făceau apel la kalit în orice împrejurare: boală, înaintea plecării la război, pentru o vreme bună. În afara kaliti-lor locali existau kaliti principali, în număr de şase, veneraţi de toţi insularii. Titlul era ereditar. Cuvântul desemna, în general, şi tot ceea ce era supranatural. Sunt denumite astfel şi unele animale, în special acvatice, considerate străbunii lor.

Fiecare om are un kalit al său, pe care nu-l mănâncă şi nu-l ucide, influenţă clară a totemismului. Sufletele oamenilor de rând se transformă după moarte în *delep* (kalitii se transformă în zei), având drept sediu insula Nyaur. Se pot întoarce însă acasă când doresc. Kalitii le pot vedea şi pot intra în legătură cu spiritele (Tokarev, S., 1982).

Un mare accent este pus în religia micronezienilor pe cultul strămoşilor. *Ani* - „strămoşii care au devenit zei" - erau veneraţi în forma unei anume păsări, animal sau copac în care se presupunea că aceştia îşi aveau lăcaşul şi cu care se identificau. Cei morţi aveau două posibilităţi: mergeau fie într-un paradis submarin - *pachet*, fie într-o lume posomorâtă - *pueliko*, ale cărei porţi erau păzite de două bătrâne. Legendele spun că sursa tuturor nenorocirilor de pe pământ este *Olofat*, acest zeu al focului purtând responsabilitatea pentru cele mai felurite lucruri, de la apariţia bolilor până la adulter. (A. Cotterell, 2002)

POLINEZIA

Privită pe hartă, Polinezia are forma unui triunghi, fiind alcătuită din insulele Noii Zeelande la sud, urmând spre nord linia insulelor Kermadec, Tonga, Samoa, Tokelau, Hawai, de unde, spre sud-est, trecând prin Insulele Marchize, se ajunge la capătul răsăritean al lumii polineziene, Insula Paştelui, iar de acolo, prin insulele Rapa şi Catham, din nou în Noua Zeelandă (I. Vlăduţiu, 1967).

În anul 1521, înfăptuind călătoria sa în jurul lumii, Magellan a fost primul european ce a ajuns în Insulele Tuamotou şi Marchize. Navigatorii spanioli, urmaţi de cei olandezi, descoperă, de-a lungul secolelor XVI-XVII, noi insule ale Polineziei. În 1772, olandezul Iacob Roggeveen ajunge în Insula Paştelui, fiind primul călător care menţionează vestitele statui. Descoperirea Polineziei se încheie în 1774, când, căpitanul Cook ajunge în insulele „de sub vânt" pe care, împreună cu insula Tahiti, le-a numit Insulele Societăţii.

În evoluţia concepţiilor privind originea polinezienilor, iniţial s-a considerat că aceştia constituie din punct de vedere al rasei şi al culturii o populaţie total diferită de melanezieni, de unde ipoteza că, venind din Asia, ar fi traversat Micronezia şi nu Melanezia. Descoperirea în Melanezia şi Polinezia occidentală a numeroase situri cu ceramică *lapita*, considerată proto-polineziană, datând din 1500 î.e.n., a condus la modificarea acestei scheme emigraţioniste. Noua schemă considera că strămoşii polinezienilor ar fi populat Pacificul sud-occidental, deja ocupat de melanezieni, cu care au întreţinut relaţii de schimb, fără a ajunge la metisaj. Extinderea relaţiilor de schimb i-ar fi împins către Polinezia occidentală şi insulele Fiji, iar la începutul erei noastre ar fi populat întreaga Polinezie. Actual, şi această ipoteză este pusă sub semnul întrebării. Nu există nici o dovadă a prezenţei anterioare a melanezienilor în insulele Pacificului occidental, în plus, conform datelor lingvistice, relaţiile reciproce ar fi fost stabilite în Asia de sud-est, cu mult înaintea colonizării Pacificului. (J. Garander, C. Robineau, 1999)

Legendele privind locul de obârşie şi direcţiile de navigaţie ale polinezienilor sunt numeroase. Cele mai multe indică o singură regiune de unde au migrat, insula Hawai'i, pe care specialiştii au identificat-o cu Insulele Societăţii. Cercetându-se comparativ numele genealogice, s-a

observat că numele unor strămoşi foarte îndepărtaţi coincid la aceste populaţii, ceea ce confirmă încă o dată originea comună. Un astfel de nume este Hiro sau Hua: în genealogia hawaienilor, Hua a trăit cu 25 de generaţii în urmă, la tahitieni Hiro a trăit acum 23 de generaţii, în Insulele Tonga Hiro a trăit acum 26 de generaţii iar la maori, fratele lui Hua, numit Huiro, acum 26 generaţii.

Satele polineziene erau aşezate în general pe litoral, uneori pe suprafeţe foarte înguste, acolo unde condiţiile de viaţă s-au dovedit favorabile. În general, formele tipice ale locuinţelor erau cele dreptunghiulare şi ovale. Casele dreptunghiulare erau construite din stâlpi bătuţi în pământ, care susţineau un acoperiş din lemn. De scheletul acoperişului se prindeau rogojini care formau pereţii. Casele ovale nu beneficiau nici măcar de aceşti pereţi. Cercetările lui Thor Heyerdahl (1961) în Insula Paştelui au scos la iveală existenţa în trecut a unor locuinţe de formă circulară, construite din piatră, cu intrarea prin acoperiş.

În cadrul satelor, un loc important era rezervat platformelor de cult (*marae*). Ele constau în nişte parcele, uneori împrejmuite, pe care se ridica o platformă cu stâlpi de piatră sau lemn, pe care erau sculptate figurile zeilor. Pe atoli, platformele erau realizate din corali. În insulele Hawai se construia şi un turn cu trei etaje, bogat ornamentat cu figuri de zei. În timpul ceremoniilor religioase, preotul se urca în acest turn pentru a-i invoca pe zei. În Insulele Touamotou, stâlpii erau din piatră de var, fiecare purtând denumirea unui strămoş. (I. Vlăduţiu, 1967)

Societăţile polineziene sunt organizate pe ramuri – descendenţa uniliniară endogamă – în care fiecare membru are, prin naştere, un rang, preeminenţa aparţinând primului născut, ce se înrudeşte în linie directă cu membrul fondator. Maorii sunt organizaţi strict după acest sistem, de la grupurile de triburi descinzând din una din cele trei pirogi fondatoare, până la o simplă familie. Mult mai complicată se dovedeşte organizarea societăţilor tonga. Populaţia era împărţită în mai multe grupe, fiecare având o anumită denumire. *Eghi* se numeau cei cu rangul social superior, urmaţi de *matabule*. Aceştia erau obligaţi să-l însoţească pe eghi, oriunde ar fi mers acesta. Pe al treilea plan se aflau *mua*, care erau ori fiii mai în vârstă, ori fraţii mai tineri ai celor numiţi matabule. Copiii acestora se numeau *tua*, care s-ar traduce prin simpli membri ai obştii. Aceste ranguri se obţineau prin moştenire. Fiecare putea ajunge pe treapta superioară după moartea tatălui. Paralel, funcţiona şi o autoritate absolută care era împărţită între *gou* şi *Tui-Tonga*. Gou conducea toate treburile de pe cuprinsul teritoriului pe care îl stăpânea. Puterea sa era ereditară însă, o

menţinea prin forţă militară. Tui-Tonga era stăpânul nominal al tuturor pământurilor. Persoana sa era sfântă, el descinzând direct din zei. În Insulele Marchize mai este menţionată o categorie aparte - *areoi* - ce se constituia într-o veritabilă castă. Aceştia se obligau să-şi consacre viaţa activităţii din asociaţie. Activitatea areoilor consta în deplasări dintr-o insulă în alta, unde organizau aşa-numitele *upa-upa*, reprezentaţii teatrale şi de pantomimă, cu un puternic caracter de satiră socială. Populaţia insulei avea obligaţia să-i întreţină pe durata şederii lor. (I. Vlăduţiu, 1967)

În schimb, în insulele Tahiti şi Hawai se poate vorbi chiar de forme prestatale. Din nou funcţionează o dublă ierarhie, politică şi religioasă. Puterea regală (politică) era preluată de fiul regelui în ziua când se năştea. Regele era declarat detronat. Fostul rege îndeplinea funcţia de regent până când fiul devenea capabil să conducă. Paralel, exista un mare preot (*marae*), reprezentantul zeilor, care simboliza puterea spirituală (*mana*) pe pământ. Strâns legată de această ierarhie era şi noţiunea de *tabu* (interzis). Tabu puteau deveni numai cei ce posedau mana (forţă tainică ce aduce noroc), mai ales nobilii şi marii preoţi. În Tahiti, tabu-ul legat de persoana regelui era atât de sever, încât cel ce-l atingea din greşeală plătea cu viaţa. Interdicţia asupra unui obiect putea fi stabilită de rege numai prin simpla atingere. De asemenea, când îşi dorea o suprafaţă de pământ mergea desculţ, iar proprietarul terenului nu mai avea nici un drept asupra lui până la ridicarea interdicţiei. Autoritatea regelui este exprimată şi prin îmbrăcăminte şi tatuaj. Astfel, nobilimea hawaiană purta piese de îmbrăcăminte confecţionate din piele de papagal. Regele purta în plus o pelerină şi un coif confecţionat din acelaşi material, cu penele special dispuse pentru un efect estetic puternic. Regii aveau desenate pe corp modele de tatuaj care le aparţineau, veritabile peceţi, doar cei din familia regală având dreptul să le reproducă. Căpeteniile din Insulele Marchize aveau corpul tatuat în întregime cu desene simetrice, ce creau impresia unei ţesături. Maorii îmbinau în tatuaj linii drepte sau frânte, cercuri şi arce, cu reprezentări inspirate din natură, mai ales păsări, iar hawaienii preferau reprezentări realiste, de genul păsărilor şi animalelor.

Maori


Băştinaş maori
(după Gh. Doru, 1965)

Noua Zeelandă este un arhipelag muntos, cu o suprafaţă de 270.000 km² şi o populaţie de 3 milioane locuitori, din care indigenii (maorii) nu reprezintă decât 8%. Descoperită de navigatorul olandez Abel Tasman în 1642, explorată de Cook, de-a lungul mai multor expediţii, devine colonie engleză la jumătatea secolului al XIX-lea.

Termenul de maori înseamnă „cei înrudiţi" sau „cei de-un sânge", denumire ce au purtat-o iniţial cei ce au debarcat pe teritoriul arhipelagului în secolul al XIV-lea, venind din îndepărtata insulă Hawaiki, denumirea extinzându-se apoi asupra întregii populaţi indigene din Noua Zeelandă.

Băştinaşii au înălţimea medie de 1,70-1,75 m, pielea corpului este galben-măslinie, faţa foarte lată, buzele groase, nasul destul de lat. Părul este negru şi drept. Nu au o pilozitate accentuată, barba crescându-le foarte rar.

Limba

Limba maori face parte din familia limbilor malaiezo-polineziene, reprezentând cea mai meridională ramificaţie a acestora. Nu conţine decât 15 sunete, neexistând sunetele b, c, d, f, g, j, l, s, z, x sau y. O caracteristică principală este faptul că fiecare cuvânt, fără excepţie, se sfârşeşte cu o vocală. Maori este o limbă cu o construcţie simplă: substantivele şi adjectivele nu se modifică în funcţie de gen şi nu se declină. (Gh. Doru, 1966)

Pentru semnul afirmativ, maorii nu înclină capul, cum fac majoritatea popoarelor, ci ridică sprâncenele.

Îmbrăcămintea

Maorii nu aveau o garderobă complicată. Bărbaţii purtau de-a lungul coapselor un fel de şorţ ţesut din fibrele de cocotier sau de liană. În timpul ospeţelor şi festivităţilor îmbrăcau o cămaşă de in, decorată cu figuri geometrice complicate sau cu imagini de animale stilizate. Pieptare din piele de câine ori de *waitoreke* (rozătoare) completau garderoba. Indigenii din zona litoralului îşi confecţionau mantii din piei de focă. (K. B. Cumberland, 1949)

În anotimpul rece îmbrăcau pelerine ţesute din fibre de in ori lucrate din piei de câine sau de pasăre. Maorii nu apreciau monotonia, astfel că aceste pelerine cunoşteau croieli şi decoraţiuni variate. Cele mai frumoase erau cele numite *kahukivi* – un fel de mantie amplă, ţesută din fibrele

rădăcinii de in şi împodobită cu penele păsării kivi, pene pe care maorii le împleteau în ţesătura vegetală, creând motive decorative deosebite.

Femeile îşi acopereau coapsele cu o fustă din ţesătură vegetală ori din şuviţe de coajă de copac. Pentru sezonul ploios, îmbrăcau aceleaşi mantii ca şi bărbaţii. Drept încălţăminte, atât bărbaţii, cât şi femeile, purtau *parahi-rahi*, sandale foarte rezistente, împletite din frunzele arborelui *ti*, cu o talpă de rogoz împletit.

Bărbaţii purtau părul lung, de cele mai multe ori strâns în coc în creştetul capului. O pană de albatros, de *moa* sau de papagal întregea pieptănătura. În ocazii speciale îşi pudrau părul cu ocru roşu sau îşi împodobeau pieptănătura cu şnururi colorate. Aceeaşi coafură o aveau şi femeile. Fetele însă, îşi lăsau părul liber pe umeri, ungându-l cu ulei de cocos. Atât bărbaţii, cât şi femeile îşi găureau urechile, împodobindu-se cu cercei de jad, pene de albatros şi egretă, oase sculptate sau îşi perforau cartilajul nasului, decorându-l cu o pană de pasăre. La gât, purtau *tiki* – amulete împotriva vrăjilor.

Un semn de afecţiune, echivalent sărutului european, îl constituie apropierea şi atingerea vârfului nasului. Femeile, considerând că roşul este lipsit de farmec, îşi vopseau buzele în culori vegetale albastre.

Organizarea socială

Mai multe familii înrudite, de acelaşi sânge, formau ceea ce maorii numeau *vanau*, mai multe vanau constituind o obşte mai mare - *hapu* - asemănătoare cu ginta amerindienilor. Două sau trei hapu, ce se considera că au un strămoş comun, formau tribul - *ivi*. În secolele XVIII-lea şi XIX-lea, ca urmare a constrângerilor economice şi alianţelor de război, s-au format uniunile de triburi, alcătuite din toate comunităţile care-şi revendicau aceiaşi strămoşi, pe membrii echipajului uneia dintre primele bărci sosite în urma marii migraţii. Sugestiv este şi numele acestor comunităţi tribale - *waka* - barcă, navă. Uniunile de triburi nu întreţineau legături prea strânse, triburile aveau o independenţă aproape totală. Acţiunile comune erau determinate doar de campanii militare.

Fiecare hapu îşi avea căpetenia sa, subordonată şefului tribului; acesta din urmă era şi căpetenia uneia dintre hapu, dublă funcţie ce asigura unitatea ginţilor. Căpetenia tribului avea sarcina să conducă în război luptătorii tribului. Autoritatea sa era însă destul de limitată, hotărârile sale trebuiau întotdeauna întărite de sfatul căpeteniilor hapu-urilor. (K. Sinclair, 1961)

Membrii vanau-ului deţineau pământul repartizat de hapu numai atât timp cât îl lucrau. De îndată ce, din anumite cauze, nu-l mai cultivau, terenul era dat altei comunităţi. Obştea stăpânea în comun nu numai

pământul ci şi uneltele colective - marea barcă de luptă, marele năvod şi „Casa sfatului", precum şi magaziile şi depozitele comune.

Societatea maori era alcătuită din oameni liberi şi sclavi.

Primii născuţi - *ariki* - erau singurii moştenitori ai familiei, ceilalţi fraţi nu primeau nimic. Când un ariki murea, nu-l moştenea fiul său mai mare, ci fratele celui decedat, iar dacă şi acesta murea averea era preluată de următorul frate. În cazul în care nu mai existau moştenitori pe această linie, abia atunci averea revenea primului născut. Din rândul acestora se alegeau de regulă căpeteniile şi marii preoţi. Marile căpetenii, în ocazii speciale, precum mari serbări sau pregătiri de război, îşi vopseau chipul şi trupul în roşu, folosind în acest scop argile preparate special cu sucuri şi uleiuri de plante. La moartea marelui şef, obştea pregătea un praznic la care invita oaspeţi din triburile învecinate. Ospăţul dura atâta timp cât existau rezerve de alimente, uneori chiar o lună. „Cheltuielile" fiind suportate de întreaga comunitate, se întâmpla ca sate mai sărace să-şi înstrăineze o parte a pământului, pentru a putea susţine ospăţul tradiţional. (Gh. Doru, 1966)

Oamenii de rând, *vare*, lipsiţi de avere, se grupau în jurul căpeteniilor şi a celor bogaţi, fiind dependenţi de aceştia. De altfel, cuvântul vare înseamnă dependent. Sclavii, puţini la număr, capturaţi în cursul războaielor, executau muncile cele mai grele şi erau lipsiţi de orice drepturi.

Rituri de iniţiere

Relaţiile de rudenie erau foarte importante în societatea maori. Unchiul şi mătuşa erau numiţi tată şi mamă, iar nepoţii fii. De aceea, familia era cea care se ocupa de educaţia şi iniţierea copiilor. Cu o atenţie deosebită, mamele urmăreau modelarea trupurilor copiilor, călindu-i printr-o serie de încercări, deoarece maorii aveau o mare admiraţie pentru cei cu trupul frumos.

Încă din anii copilăriei, băieţii începeau o „şcoală a vieţii", sub atenta supraveghere a celor mari, învăţând atât care vor fi îndatoririle lor în cadrul obştii, dar şi lucruri practice, precum alegerea lemnului pentru confecţionarea arcurilor şi săgeţilor, pietrelor din diorit şi oaselor pentru vârfurile de lance sau suliţă. Învăţau să-şi confecţioneze unelte pentru cultura pământului, pe care tot ei le sculptau cu forme geometrice ori cu imagini stilizate, înfăţişând animale şi duhuri. Întotdeauna participau la treburile comunităţii, la construirea caselor sau la împletirea plaselor de pescuit.

Fetele, de la vârsta de şapte-opt ani, ajutau femeile la câmp, lucrau ţesături din păr de *kiore* (şobolan) sau *kuri* (câine) sau confecţionau mantii şi podoabe din pene de păsări. Cele mai preţioase mantii erau cele lucrate

din puful egretei albe - *koatuku*. Adolescentele, ajunse la o mare măiestrie, lucrau alături de femeile în vârstă ţesături decorative - *tappo*, la un război rudimentar.

La această „şcoală", copiii dădeau o serie de „examene". La vârsta de 14 ani, băieţii erau supuşi unor probe de îndemânare şi curaj şi numai cei ce reuşeau să le treacă erau admişi în rândul celor vârstnici, în cadrul unei adunări solemne, prilej de dansuri şi cântece, ce durau zile în şir.

Satul maori

Satul maori - *kainga* - era situat întotdeauna în apropierea unei surse de apă: pe litoral, pe valea rodnică a unui râu sau pe malul unui lac. El grupează un număr destul de mare de familii, ajungând să concentreze uneori sute de persoane.

Kainga era împrejmuit de un gard viu sau de o palisadă din buşteni şi nuiele împletite. În centrul satului se afla o zonă liberă, cu iarbă şi copaci, ce servea drept loc de întrunire al comunităţii. Într-o latură a pieţii se afla *whare-hui* - „casa adunărilor", iar în partea opusă „casa sfatului" - *whare-runanga*, având în faţă un stâlp de 15-20 m înălţime. În jurul acestui stâlp, decorat cu sculpturi şi desene policrome, se desfăşurau serbările comunităţii. (Gh. Doru, 1966)

În regiunile sudice locuinţele erau construite o treime în pământ, cu o lungime de şapte metri şi o lăţime de patru metri. Acoperişul, în două ape, era susţinut de o bârnă mediană orizontală care, la rândul ei, se sprijinea în faţă de pervazul uşii, iar în spate de o bârnă puternică, îngropată în pământ. Era construit din stinghii acoperite cu scoarţă de copaci, iarbă şi ferigi. Pereţii era construiţi din lemn de *totara*, trunchiuri de ferigă sau de papură. Câteva trepte săpate în pământ permiteau accesul în locuinţă.

În regiunile nordice şi centrale, locuinţele erau construite din trunchiuri de copac decojite, cu acoperişul din grinzi şi traverse de lemn; bârna principală care susţinea acoperişul era sprijinită de stâlpi interiori, uneori sculptaţi. Casa sfatului (*whare-runanga*), ce măsura uneori cincisprezece metri lungime, era realizată din lemn de esenţă tare, pe suprafaţa căruia, atât în interior, cât şi în exterior, se pictau fresce în negru, alb şi roşu sau se sculptau imagini de oameni, cu figuri groteşti, scene din mituri. Fiinţele sculptate aveau încrustate în orbite fragmente sidefate de scoică (*paua*), ce irizau noapte, stârnind spaima.

Mobilierul era modest: rogojini - *whariki*, ce acopereau patul, constând din muşchi, ierburi şi frunze. De-a lungul, pereţilor, în cuie de lemn, se aflau agăţate armele şi mantiile din pene, de asemenea, un fel de dulăpioare suspendate, numite *waka-huia*, în care femeile păstrau obiectele de uz personal.

Un mic coridor despărţea locuinţa în două. De o parte şi de cealaltă se aflau dormitoarele. Rogojini sau perdele de fibre separau cele câteva familii care-şi împărţeau o locuinţă. În mijloc era aşezată vatra, alcătuită din pietre rotunde de râu. Nu se gătea aici ci într-un loc anume destinat pentru un grup de familii. Alimentele (grăunţe, fructe uscate şi păsări afumate) erau păstrate în gropi adânci săpate în pământ - *rua*.

Confruntările armate au dus la ridicarea unor sate-redută, *pa*-urile, înconjurate de şanţuri şi instalate pe culmi muntoase, dominând împrejurimile. Băştinaşii au tăiat concentric terase largi de câţiva metri, fiecare terasă fiind înconjurată de o palisadă, alcătuită din trunchiuri solide întărite pe dinăuntru cu bârne transversale bine fixate. O astfel de aşezare fortificată putea cuprinde sute şi chiar mii de locuitori, cum era cazul celor din insula nordică, în valea râurilor Ororu şi Whakatane, care adăposteau 2.500-3.000 de oameni.

Unelte şi arme

Principalele materii prime folosite de maori erau gresiile, obsidianul, bazaltul şi cuarţitul. Din gresie se obţineau piuliţe de măcinat boabe şi lespezi plate pentru prepararea făinii, jgheaburi pentru scurgerea apei şi vase. Din obsidian şi cuarţit, maorii prelucrau vârfuri de suliţă şi de săgeţi, cuţite de vânătoare, dălţi pentru sculptură, pumnale şi topoare. Nefritul – rocă dură de culoare verde – era utilizat pentru făurirea securilor.

Din *rimu* – pin roşu – băştinaşii făceau maiuri (ciocane mari), ciocănele pentru a sculpta în lemn, războaie de ţesut; din fibre vegetale ei împleteau *kupanga* - năvoade şi rogojini.

Cea mai redutabilă armă a maorilor era *mele*, un buzdugan cioplit din bazalt sau nefrit. Măciucile, lucrate din esenţe tari de lemne erau dinţate, unele aveau fixaţi dinţi de rechin. O armă de care nu se despărţeau niciodată era lancea. Confecţionate din lemn uşor, cu o lungime de doi metri, erau împodobite cu pene colorate. Topoarele, măciucile şi arcurile erau şi ele decorate, mai ales cu figuri geometrice. Arcul cu săgeţi nu era utilizat nici la luptă şi nici la vânătoare, fiind folosit de tinerii luptători pentru exerciţii de tragere la ţintă.

Măiestria meşteşugărească a maorilor este demonstrată în primul rând de tehnica de realizare a bărcilor. Acestea sunt de diferite tipuri, de la simplele monoxile, scobite într-un trunchi de copac, până la bărcile specifice, prevăzute cu balansier, un fel de barcă mai scurtă şi mai îngustă ataşată paralel de bordul bărcii principale. Scheletul bărcilor era confecţionat din lemnul de esenţă tare al arborilor *kauri*, iar velele ţesute din fibre de in. Pe balansier era instalat un adăpost – un fel de cabină scundă, în care erau

depozitate rezervele de hrană, plasele şi uneltele de pescuit, dar şi vatra unde, în decursul expediţiilor mai îndelungate, era pregătită hrana.

Unele bărci, îndeosebi cele destinate luptelor pe ape, aveau dimensiuni considerabile – 10 m, putând îmbarca 30-40 de oameni.

Agricultura

Principala cultură este cea de *kumatra*, plantă cu tuberculi dulci, asemănători cu cei de cartofi. Se mai cultivă *taro* - al cărui rizom este foarte preţuit, *hue* - bostănoasă cu miez fraged şi suculent, *uwhi* - din ale cărei rădăcini este preparată o băutură foarte apreciată, *aute* - arbust cu fructe asemănătoare murelor. (Gh. Doru, 1966)

Pământul era lucrat cu unelte primitive confecţionate din lemn. Pentru afânarea solului era folosită un fel de săpăligă, iar pentru muncile propriu-zise, lopeţi cu tăiş îngust, de fapt o grapă rudimentară. În ciuda uneltelor primitive, maorii erau neîntrecuţi agricultori, făcând să rodească şi cele mai aride terenuri; în vocabularul lor există nu mai puţin de 30 de nume pentru diferitele soluri din arhipelag. Ei ardeau fâşii de pădure pentru a extinde câmpurile de cultură şi răspândeau cu grijă cenuşa fertilizatoare pe întreg terenul agricol. Pentru a îmbunătăţi structura solurilor argiloase, maorii încorporau în pământurile respective nisip de râu sau pulbere de calcar, transportând substanţele amelioratoare de la distanţe apreciabile. Maorii îşi îngrăşau pământurile nefertile şi cu cenuşă vulcanică.

Muncile agricole erau orânduite potrivit calendarului natural, localnicii orientându-se după anumite semne ale naturii: apariţia unei anumite flori sau coacerea unor fructe sălbatice, care indicau timpul propice însămânţării. Deplasarea stelelor pe cer indica de asemenea schimbarea anotimpurilor. Maorii ştiau să identifice marile constelaţii, 350 de stele purtând diferite denumiri.

Alimentaţia

Bucătăriile maori se reduc la o vatră din pietre, dispusă circular, la câteva zeci de metri depărtare de locuinţă, unde se aprinde focul pentru frigerea unui animal sau pentru coacerea cartofilor – *hiwai* sau a rizomilor de ferigă – *naiko*. Atunci când satul se află aşezat lângă un şir de *ngawha* – izvoare fierbinţi, hrana este preparată prin fierbere, cum este cazul fierturii de peşte – *ika* – pe care femeile o servesc în dovleci mari, cu coaja tare, al căror conţinut a fost îndepărtat.

În alimentaţie, un rol deosebit îl are făina de batate sau de rizomi. Aceştia se fierb foarte mult timp pentru a-şi pierde din amărăciune. Apoi sunt zdrobiţi şi pisaţi, pasta obţinută, întinsă într-un strat subţire, este

uscată la soare. Bine mărunţită, şi apoi pisată, pasta este transformată într-o făină ce poate fi păstrată vreme îndelungată.

Alimentaţia este completată de scoici marine, melci şi scoici de apă dulce, muguri de palmieri, un soi de ciuperci murate în sucul unor fructe de pădure, diferite specii de peşti, din care cea mai preţuită este *tauri* – un fel de ţipar. Despre acesta, vrăjitorii spun că este o vieţuitoare fermecată, de aceea prinderea şi prepararea lui implică un veritabil ritual. Înainte de a porni la pescuit şi după ce se întorc, bărbaţii se spală de trei ori pe mâini. Femeile îl pregătesc la un foc special, aprins numai cu iască, iar în timp ce se rumeneşte pe cărbuni, femeile îl stropesc cu apă luată de bărbaţi din locul în care a fost prins. La masă, într-o tigvă, vopsită cu roşu, se află de asemenea, apă adusă din acel loc, cu care bărbaţii îşi spală mâinile înainte de a-l consuma. Dacă acest ritual nu ar fi respectat, maorii se tem că ar putea muri otrăviţi de carnea ţiparului. (Gh. Doru, 1966)

Masa mai poate fi completată cu păsări vânate, precum albatroşi, pasărea *kivi*, papagali sau pasărea *kuku*, cu carnea cam tare, dar foarte bună la gust. Drept desert, sunt consumate fructele unei liane.

În anotimpurile nefavorabile, maorii pot consuma şi rozătoare, fructe pădureţe şi ierburi, mugurii şi vârfurile tulpinii arborelui *ti*, arborele de varză. Întotdeauna însă îşi pregătesc rezerve de făină de rizomi, *kotiro* – un soi de cartofi conservaţi, peşte uscat la soare, sâmburi şi seminţe.

Femeilor le este interzis să ia masa alături de bărbaţi. Numai după ce aceştia s-au ridicat de la masă, ele se pot aşeza împreună cu copiii.

Arta maori

Despre maori, primii călători spuneau că sculptau tot ce le cădea în mână, sculptau prora, pupa şi timona pirogii, sculptau micile urne destinate să le păstreze osemintele, sculptau monumente şi statui funerare, sculptau porţile şi hambarele, ca şi uneltele agricole, sculptau cana din care beau şi blidul din care mâncau. Vechile sculpturi dovedesc că ei reprezentau nu numai scene mitologice sau cu caracter istoric-tradiţional, ci şi scene din viaţa cotidiană. Tipice sunt motivele decorative crestate sau sculptate într-un ingenios joc geometric şi repetate în fastuoase curbe şi spirale. (P. A. Mihăiescu, 1970)

Foarte răspândite sunt sculpturile numite *tiki*, la care poate fi admirat deosebitul simţ al echilibrului şi minuţiozitatea detaliilor. Sculpturile tiki de dimensiuni mici, din os sau jad, folosite drept pandantive, constau în figurine antropomorfe puternic stilizate, cu ochi mari din scoici, cu gura întredeschisă şi cu limba scoasă (semn de dispreţ, practicat şi de dansatorii rituali), cu mâinile prevăzute întotdeauna cu trei degete. Existau şi sculp-

turi tiki de dimensiuni mai mari, cioplite în lemn, ce străjuiau drumurile şi locurile rezervate unor ceremonii tribale. Toate aceste sculpturi erau pictate cu ocru roşu, preparat din untură de peşte.

Mult timp a făcut obiectul unor controverse între specialişti problema sculpturilor numite *manaia*. În sculpturile de pe grinzile caselor apăreau siluete bizare de animale încadrând chipul unui strămoş. O parte a specialiştilor au văzut aici „motivul şarpelui cu plisc de pasăre", alţii o specie locală de ţipar, păsări stilizate sau redate de sculptor în profil.



Sculptură maori
(după Gh. Doru, 1965)

Un alt domeniu tradiţional al artei maori îl constituie pictura. Utilizau o gamă restrânsă de culori: negru, roşu şi alb, rareori galben. Izbuteau totuşi să creeze ritmuri şi armonii coloristice deosebit de sugestive, creând panouri plastice policrome ce împodobeau uneori pereţii locuinţelor. Nu lipsesc nici frescele rupestre, cum sunt cele din peşterile de pe valea râului Waikato.

Maorii practicau tatuajul chipului şi trupului, prin incizii adânci. Ei considerau tatuarea, care se desfăşura în cadrul unui ritual magic, drept o expresie a participării la marile înfruntări ce se desfăşoară în natură. Sângele care se scurgea din rănile făcute cu lamele ascuţite de jad şi de os, constituia un tribut datorat forţelor naturale. Numai cei liberi aveau dreptul la un tatuaj, sclavului fiindu-i interzis.

Potrivit legendelor, străbunii maorilor au fost îndemnaţi să-şi împodobească astfel chipul de către *Tangaroa* – zeul peştilor, care le-a indicat şi motivul decorativ: solzii de peşte. De aceea, spre deosebire de celelalte popoare polineziene, ale căror tatuaje sunt compuse din registre de linii drepte şi frânte, tatuajele maori au formă de spirală sau de arc de cerc. În plus, crestăturile sunt foarte adânci, astfel încât contrastul dintre profunzimea tăieturilor şi nivelul pielii rămase intacte dă impresia unei sculpturi în relief.

Instrumentul folosit pentru tatuaje este un cuţit din nefrit. Înaintea operaţiei de incizare, modelul este trasat pe întreg corpul cu ajutorul prafului de cărbune, pulberii de răşină şi vopselelor vegetale. În inciziile din piele se introduc şuviţe de in înmuiate în coloranţi amestecaţi cu răşină şi

rongoa - sucuri din ierburi, care atenuează durerea şi împiedică infectarea. Pe tot parcursul operaţiei, tânărul nu trebuie atins, orice obiect care intră în contact cu el devine impur şi trebuie îndepărtat.(P. A. Mihăiescu, 1970).

Dansurile

Întotdeauna, la populaţia maori, cântecele, atât religioase cât şi laice, sunt însoţite de dansuri. Acestea implică nu numai executarea ritmică a unei serii de paşi, ci şi o complicată pantomimă. Un dans specific maori - *poi* - executat numai de femei, este considerat de etnologi drept cel mai graţios dans din întreaga Polinezie. Dansatoarele se leagă ritmic şi fac piruete, purtând în mâini sfori de care sunt prinse mingi realizate din frunzele uscate ale unei plante locale - *raupo*.

Înaintea unui război, maorii executau dansuri ritualice, însoţite de grimase cumplite ale feţei, căpitanul Cook în călătoriile sale dintre 1776-1780, precizând că aceştia „par mai mult demoni decât oameni în ochii celor ce nu sunt obişnuiţi cu un astfel de spectacol" (J. Cook, 1959, p. 289). Acelaşi navigator consemnează că ei tăiau în bucăţi trupurile duşmanilor şi după ce le prăjeau, le consumau cu o deosebită plăcere.

Mitologia

Mitul cosmogonic spune că la început, atunci când peste tot domnea întunericul, nu existau decât *Papa* şi *Rangi* - Cerul şi Pământul, creatorii tuturor zeilor. Aceştia îşi ţineau între ei, strâns îmbrăţişaţi, copiii. Rangi, pentru a acoperi trupul gol al soţiei, a aşternut deasupra ei ierburi şi muşchi, plante, copaci şi flori. A creat apoi păsările, reptilele şi animalele. S-a creat însă o lume care nu cunoştea lumina. Fiii zeului suprem, nemulţumiţi de această stare, s-au răzvrătit împotriva lui Rangi. Cel mai puternic dintre fii, *Tane* - zeul pădurilor şi păsărilor, folosind o clipă de neatenţie a tatălui, îl desparte de soţia sa, proiectându-l în înălţimi, unde Rangi rămâne pentru totdeauna. Astfel au fost despărţiţi Cerul şi Pământul. Trădarea lui Tane îl nemulţumeşte însă pe *Tangaroa*, zeul peştilor şi al tuturor înotătoarelor şi pe *Tawhiri-Matea*, zeul vânturilor, care au declanşat o puternică furtună. Zeii ceilalţi, neputând ţine piept atacului, se adăpostesc în braţele mamei, Papa. Un singur zeu rezistă, *Tui* - marele vânător. O dată sfârşită furtuna, zeii au pornit să reconstruiască universul. Aveau însă nevoie de lumină, de aceea au aninat în cele zece ceruri Soarele, Luna şi stelele. Apoi au hotărât să creeze omul, care n-a fost Adam ci Eva. Ei au plămădit o femeie din lut roşu. Tane i-a insuflat viaţă şi a luat-o de soţie, astfel că primii oameni au fost semizei, cu puteri deosebite. Unul dintre aceşti eroi a fost *Maui*, de care se leagă şi apariţia Noii Zeelande. Pornind la pescuit, Maui a ajuns în ape necunoscute. Fraţii

lui l-au sfătuit să se întoarcă, deoarece merindele erau pe sfârşite. Maui a refuzat şi cu propriul sânge a uns talismanul ce-l purta întotdeauna, maxilarul bunicii sale, aruncându-l drept momeală. Curând, din adâncuri a apărut un peşte uriaş, care însă s-a transformat în stâncă atunci când Maui a reuşit să-l aducă la suprafaţă. Această stâncă nu este altceva decât insula nordică a Noii Zeelande, numită în limba maori „Peştele lui Maui". (Gh. Doru, 1966)

Religia

Deosebit de importantă în cadrul vieţii spirituale a maorilor este noţiunea de *tapu* (din care derivă şi termenul de tabu), legat în primul rând de persoana conducătorului. Sacre sunt în primul rând capul şi cingătoarea sa. Dacă acesta intra într-o colibă, proprietarii nu mai puteau locui în ea. De regulă, el putea în mod arbitrar să pună tabu permanent sau vremelnic asupra oricărui obiect.

Referitor la concepţiile despre lumea de apoi, se credea că sufletele conducătorilor au o soartă diferită de a oamenilor de rând. Cei dintâi ajung într-o ţară fericită, în timp ce sufletele oamenilor ajung într-un loc întunecos, sub pământ (*po*).

Panteonul maori este foarte vast, între zei existând relaţii ierarhice complexe. Majoritatea zeilor aveau legătură cu fenomenele naturii sau cu diverse activităţi umane. În afara acestora existau şi divinităţi tribale. Fiecare comunitate era protejată de un zeu propriu, simbolizat prin imagini şi semne magice în faţa cărora maorii depuneau ofrande. (I. Prytz, 1954)

În cadrul comunităţii maori există mai multe categorii de specialişti în domeniul sacrului: conducătorii divini (*ariki*), profeţii (*taula*) şi preoţii (*tohunga*). Practicile şamanice sunt specialitatea profeţilor *taula*, care pretind că pot intra în legătură cu sufletele strămoşilor. Atunci când intră în contact cu aceste spirite îşi pierd cunoştinţa şi le sunt dezvăluite cauzele şi leacurile bolilor. Astfel de consultaţii au loc şi înainte de plecarea la război. Vindecările magice sunt practicate însă şi de preoţii *tohunga*. Preotul maorii, chemat în caz de boală, se străduieşte mai întâi să găsească drumul pe care a venit spiritul cel rău din lumea inferioară. Drumul este întrupat de tulpina unei plante, pe care tohunga o ia şi o pune pe capul bolnavului, apoi rosteşte incantaţii, pentru ca spiritul să-şi părăsească victima. Consacrarea drept profet se face după o autentificare oficială a spiritului-zeu de care este dominat, în acest scop i se pun întrebări şi i se cere să rostească oracole. Nu este recunoscut *taula* până nu face dovada experienţelor sale extatice. Dacă întrupează un mare zeu, casa şi el însuşi devin tapu, iar el se bucură de o situaţie socială considerabilă, depăşind chiar autoritatea conducătorului politic. (M. Eliade, 1997).

ESCHIMOȘII

Numele de eschimos derivă din cuvântul *wiyaskimowok*, ceea ce s-ar traduce prin „mâncător de carne crudă", nume dat de indienii algokini. Eschimoșii își spun *inuit* – om, ființă superioară.

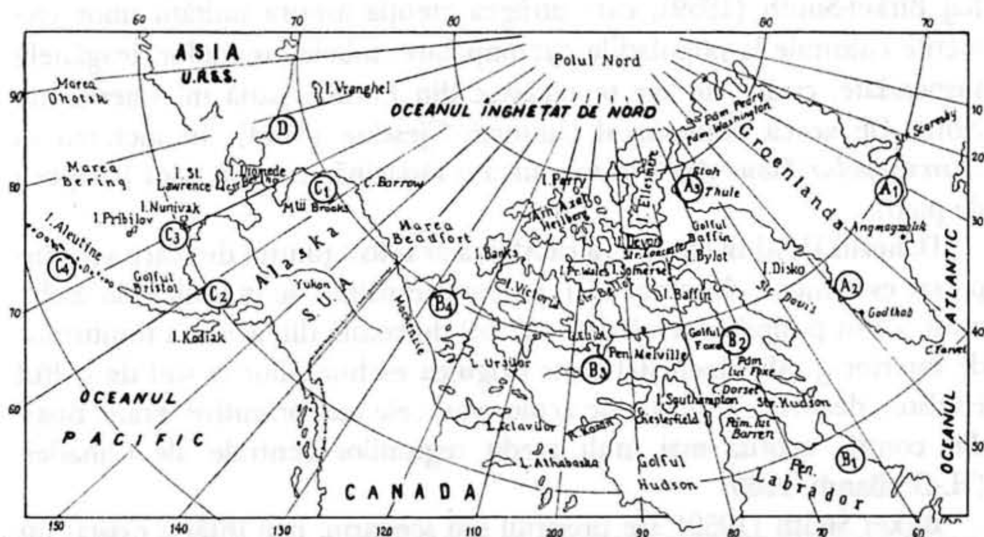
Inuiții – cu puțin peste 100.000 – reprezintă cea mai nordică populație de pe glob, locuind un teritoriu cuprins între Siberia și Gorenlanda: 1.000 în regiunea strâmtorii Bering, 13.000 de inupiați și 19.000 de yup'ik în nordul și centrul Alaskăi, 25.000 în regiunea canadiană arctică, 50.000 în Groenlanda (M. Therrien, 1999). În ciuda distanțelor impresionante, prezintă o mare omogenitate a legendelor, tradițiilor, ocupațiilor și mai ales a limbii. Un eschimos de pe coasta răsăriteană a Groenlandei se poate înțelege cu un altul din nord-vestul Canadei, deși îi despart 15.000 de kilometri.

De aceea, împărțirea populației s-a făcut ținând seama doar de aspectele geografice. Majoritatea cercetătorilor au acceptat existența a 12 grupe: eschimoșii din Groenlanda, cuprinzând grupul oriental, grupul occidental și grupul nordic, eschimoșii din Canada, cu grupul Labrador, grupul Baffin, grupul estic și grupul vestic și eschimoșii din Alaska, cuprinzând grupul nordic, grupul sudic, grupul Bering și grupul aleutin. (A. Lecca, 1966)

Primul contact cu europenii l-au avut acum zece secole, când normanzii, atrași de țărmurile verzi ale Groenlandei, au ancorat aici, numind ținutul „Țara verde". Normanzii au fost surprinși de statura mică, de bordeiele și obiectele curioase pe care le dețineau, de aceea le-au dat numele de *skerlingi* (personaje din legendele nordice de statură mică).

Cel de-al doilea contact cu europenii a avut loc în secolul al XVI-lea, când exploratorul englez Martin Frobischer a găsit în insula Baffin un filon de pirită. Crezând că este vorba de aur, acesta a transportat o mostră la curtea reginei Elisabeta, ce a finanțat o expediție de exploatare a zăcământului.

Primele cercetări științifice asupra eschimoșilor au fost întreprinse de norvegianul Hans Egede, începând cu 1721. (A. Lecca, 1966).



Aria de răspândire a eschimoşilor: A - Groenlanda (1. gr. estic, 2. gr. vestic, 3. gr. nordic), B - Canada (a. gr.,Labrador, 2. gr. Baffin, 3. gr. estic, 4. gr. vestic), C. Alaska (1. gr. nordic, 2. gr. sudic, 3. gr. Bering, 4. gr. aleutin), D. Asia

Originea eschimoşilor

În anul 1866, arheologul Boyd Dawkins afirma că eschimoşii ar fi urmaşii vânătorilor de reni din Europa de vest, de la sfârşitul perioadei glaciare. Ipoteza se pare că fusese lansată anterior de preistoricianul francez Ed. Lartet. Dawkins găsea asemănări între cultura eschimoşilor şi cea magdaleniană şi presupunea, în consecinţă, o migraţie treptată a celor din urmă, ca urmare a retragerii spre nord a celui mai important vânat – renul, o dată cu încălzirea climei la începutul Holocenului. (H.-G. Bandi, 1969)

Chiar dacă ipoteza a avut numeroşi adepţi, la începutul deceniului patru al secolului trecut, cercetătoarea americană Frederica de Laguna (1933), după studii comparative temeinice între arta magdaleniană şi cea eschimosă, ajunge la concluzia că între acestea există deosebiri esenţiale. Singurul element comun ar putea fi materia primă utilizată – osul, cornul şi fildeşul.

Totuşi, ipoteza susţinută de Dawkins este greu de înlăturat, fiind greu de crezut că populaţiile de la sfârşitul magdalenianului nu au plecat în urmărirea turmelor de reni, ţinând cont de faptul că erau exclusiv vânători. Problema care se ridică este cât de departe au ajuns şi dacă nu cumva influenţele magdaleniene din cultura eschimosă nu au pătruns prin intermediul culturilor mezolitice nord-europene, precum cultura Maglemose din Danemarca. În acest fel, pare justificată observaţia etnologului danez

Kaj Birket-Smith (1959), care atrăgea atenția asupra unității unor elemente culturale la populațiile circumpolare: tobele șamanilor, leagănele suspendate, cutiile de ace se regăsesc din Eurasia până în America de Nord. De aceea, arheologul Guttorm Gjessing (1944), în lucrarea sa „*Circumpolar Stone Age*", presupunea o rădăcină comună a lor în epoca de piatră.

Danezul H. Rink consideră că Alaska ar fi fost ținutul din care s-au dispersat eschimoșii, deoarece aici, pe baza tranziției de la indieni la eschimoși, a fost posibilă dezvoltarea culturii de coastă din aceea a ținuturilor de interior. J. Murdoch stabilește originea eschimoșilor la sud de golful Hudson, deoarece triburile de acolo erau cele mai primitive. Franz Boas, din contră, acordă mai mult credit regiunilor centrale ale Canadei. (H.-G., Bandi, 1969)

Birket Smith (1959) are propriul său scenariu: mai întâi a existat un prim val siberian spre nordul pădurilor din Alaska, până la golful Hudson, sub forma unei culturi de vânători (faza protoeschimosă) ale căror reminiscențe sunt eschimoșii caribu din Canada arctică. Adaptarea la mediul de coastă s-ar fi făcut tot sub influența siberiană, într-o primă fază, numită paleoeschimosă, fără vânarea balenei, din care s-ar fi dezvoltat cultura neoeschimosă, caracterizată de vânarea balenelor. Aceste momente sunt însă greu de fixat cronologic.

În ceea ce privește data primelor apariții ale eschimoșilor pe continentul american, părerile sunt din nou împărțite. Problema se pune dacă acest lucru s-a produs la sfârșitul ultimei perioade glaciare sau mai devreme. Trecerea din Eurasia spre Alaska ar fi fost posibilă, în concepția cercetătorilor, prin două modalități: crearea unui pod de gheață în timpul diverselor stadiale din ultima perioadă glaciară, presupunându-se că, începând cu 23.000 și până spre 13.000 pătura de gheață a existat, cel puțin periodic, dacă nu permanent. A doua posibilitate are în vedere stocarea apei oceanului planetar în calota de gheață. Or, se știe, că o scădere cu 35 m a Oceanului planetar ar avea drept consecință crearea unei punți de uscat între Siberia și Alaska. Cum perioada glaciară Wisconsin (Vistula) a produs o scădere de 90-100 m, este de presupus apariția unei punți de uscat în actuala mare Bering. Ultima punte de uscat a existat acum aproximativ 10.000 de ani. A apărut astfel posibilitatea ca o populație specializată pe un anumit vânat, în acest caz renul, să fi trecut în Alaska, în vederea extinderii terenurilor de vânătoare.

Descoperiri arheologice

Arheologul Th. Mathiassen efectuează în 1922-1923 primele săpături arheologice sistematice în nordul şi nord-vestul golfului Hudson, descoperind „cultura din Thule". Mathiassen apreciază că grupurile acestei culturi veniseră cu mii de ani înainte din vest, din Siberia sau Alaska, îndreptându-se către Arctica centrală. Locuinţele erau construite din oase de balenă şi erau aşezate pe locuri mai înalte, ceea ce a dus la supoziţia că în acea vreme nivelul apei era mai ridicat.

În 1925, D. Jenness descoperă cultura Dorset. Localizată tot în strâmtoarea Hudson, aceasta prezintă puternice influenţe amerindiene. Un an mai târziu, acelaşi Jenness, în urma săpăturilor efectuate în strâmtoarea Bering, descoperă cea mai veche cultură eschimosă cunoscută - „cultura de la Marea Bering".

În regiunea Groenlandei de nord, expediţia daneză din 1948-1949, descoperă urme ale unor locuinţe eschimose, foarte asemănătoare cu cele din cadrul culturii Thule.

Antropologul rus S.I. Radenko a descoperit în apropiere de Uelen (Peninsula Ciukotsk) un mormânt cu un inventar funerar bogat: harpoane, topoare din piatră, arcuri din os, cuţite, vârfuri de săgeţi şi statuete. Dintr-o aşezare a eschimoşilor, aproape de Ehven, provin 105 morminte. Pe lângă un inventar funerar format mai ales din harpoane şi cuţite care aveau forma unor animale: broaşte, vulpi, urşi, lupi, foci şi balene, a fost descoperit şi un caiac în miniatură, lucrat din os de morsă. (A. Lecca, 1966)

Aspectul fizic

Eschimoşii aparţin rasei mongoloide, mai precis grupului de tip arctic. Statura este destul de mică (medie –163 cm), robustă, dar nu corpolentă. Asemănători mongolilor, ca tip facial, au părul negru, fruntea îngustă, pometii proeminenţi, nasul îngust, pielea de nuanţă gălbuie.

Limba

Limba inuită face parte din familia limbilor eschimo-aleute, grupa limbilor paleo-asiatice. Este mult mai bogată decât limbile europene în cuvinte cu înţeles concret, dar foarte săracă în cuvinte care să exprime idei abstracte. Nu cunoaşte modul infinitiv, genul feminin şi prefixele. Orice substantiv poate deveni verb şi invers, o mare importanţă având-o silabele mijlocitoare, ce pot da un sens cu totul diferit cuvântului. De exemplu, eschimoşii spun tatălui *ata*, bunicului *atata*, iar străbunicului *atatata* (A. Lecca, 1966).

Sistemul numeric al eschimoşilor este bazat pe cifra 5 (numărul degetelor). Dincolo de numărul 20, care se exprimă printr-un „om complet",

adică un om cu cele zece degete de la mâini şi cele 10 degete de la picioare, se foloseşte cuvântul „mult" (P.-E. Victor, 1968).

Organizarea socială

Nucleul societăţii inuite îl constituie familia. Mai multe familii formează o comunitate de vânătoare, coeziunea fiind asigurată de aceleaşi interese economice. Puterea, bazată pe căutarea consensului, nu este transmisă ereditar şi rezidă din poziţia socială (cap de familie, frate mai mare) sau din meritul personal (succesul la vânătoare). Tipul predominant de vânat conferă denumirea grupului respectiv: *ihalmiut* (oameni ai renilor) sau *netsilikmiut* (oameni ai focilor).

Căsătoria

Căsătoria la eschimoşi este foarte simplă. Uniunea dintre cei doi tineri este stabilită de părinţi, dar ceremonia are loc doar în momentul în care tânărul este capabil să-şi întreţină familia, iar fata cunoaşte secretele gospodăriei. Bărbatul îşi cumpără soţia, oferind socrilor numeroase daruri. Zestrea fetei este constituită din opaiţ, oale de piatră şi unelte de cusut.

Divorţul şi chiar a doua căsătorie sunt acceptate. Au fost înregistrate puţine cazuri de poligamie, bigamia fiind o practică mai des întâlnită, ce a dispărut astăzi datorită imposibilităţii de a întreţine două soţii. Fidelitatea în căsnicie este la eschimoşi o mare virtute.

Copiii sunt consideraţi cea mai mare avuţie a unei familii de aceea, o văduvă cu mulţi copii, îşi va găsi întotdeauna un soţ. La naştere, copilul primeşte numele unei rude decedate de curând, din credinţa că noul născut va moşteni caracterul celui dispărut, sau al unui fenomen meteorologic deosebit ce a avut loc în momentul naşterii (*aksaosak* – aurora boreală). Numele nu are gen, acelaşi nume putând fi dat atât unui băiat cât şi unei fete. Pentru eschimoşi, numele are suflet, este spiritul vieţii.

Copiii născuţi în zilele de sărbătoare, sau într-o zi deosebită, când comunitatea, ameninţată să piară de foame, a avut succes la vânătoare, sunt declaraţi consacraţi. Ei vor purta haine deosebite de cele ale altor copii, cu un cordon împletit din cozi de câine. Cei mai mulţi vor deveni mai târziu şamani. În primele luni de la naştere, mama poartă pruncul agăţat de spate, într-un sac confecţionat din blănuri călduroase. La gâtul acestuia atârnă o pungulită, în care este pus un obiect ce a aparţinut strămoşului decedat, al cărui nume îl poartă copilul, amuletă ce îl va apăra de duhurile rele. Alăptarea durează chiar 3-4 ani. Dacă în acest interval, se naşte un copil, acesta va fi dat în grija rudelor mai apropiate. Interesant este faptul că eschimoşii nu-şi pedepsesc niciodată copiii, oricare ar fi

abaterea, deoarece în copil sălăşluieşte sufletul strămoşului al cărui nume îl poartă şi căruia trebuie să-i poarte respect. Sufletul străbunului rămâne însă în copil numai până când sufletul acestuia se întăreşte după care îl părăseşte. (A. Lecca, 1966)

În timpul iernii şi în zilele de vară, când nu sunt plecaţi la vânătoare, eschimoşii îşi învaţă copiii cum să mânuiască un harpon, cum să conducă un caiac sau săniile trase de câini, cum să aleagă pieile animalelor pentru îmbrăcăminte. La vârsta de 14 ani, băieţii încep să conducă singuri caiacul şi să plece la vânătoare împreună cu tatăl lor, iar când băiatul, înfruntă ursul alb - *nanukul* - părintele consideră iniţierea în tainele vânătorii încheiată, rezervându-i onoarea de a da lovitura decisivă animalului.

Femeile au atribuţia de a confecţiona îmbrăcămintea, de a păstra şi prepara alimentele, de a întreţine lămpile de ulei şi de a educa tinerele fete.

Îmbrăcămintea

Hainele eschimoşilor sunt perfect adaptate mediului în care trăiesc. Din materiale moi, care nu stânjenesc mişcările, constau în haină, pantalon şi încălţăminte, aproape identice pentru bărbaţi şi femei. Haina de iarnă este confecţionată din piele de ren, prevăzută cu un capişon, îmbrăcându-se peste alte haine din piele de pasăre, foarte moi. Pantalonii sunt realizaţi din focă sau ren. Încălţămintea constă în ciorapi şi cizme. Ciorapii sunt din pielea de pe abdomenul renului, iar cizmele, tot din piele de ren, dar mai rezistentă, au tălpile din piele de morsă. Mănuşile au un singur deget, din piele de ren sau focă, se leagă cu o curea de gulerul hainei.

Costumul de vânătoare al eschimoşilor din nord-vestul Groenlandei este confecţionat din blană de urs, cu glugă din piele de vulpe. Când viscoleşte, îmbracă pe deasupra o scurtă de piele, numită *anorak*. Drept încălţăminte, numită *kamik*, poartă un fel de ciorapi din piele de urs, căptuşiţi în interior cu piele din pasăre. Sunt atât de ingenios confecţionaţi, încât laba animalului, care păstrează ghearele, formează talpa.

Interesante sunt piesele de costum decorate de eschimoşii centrali (zona golfului Hudson) prin folosirea fâşiilor de piele diferit colorate - de exemplu, benzi de piele albă suprapuse pe piele brună. Eschimoşii din Groenlanda aplică pe costum veritabile „mozaicuri" din piele colorată, iar eschimoşii *unangan* brodează diverse obiecte vestimentare cu şuviţe din piele de ren. Întotdeauna aceştia se împodobesc cu cercei din perle, chihlimbar sau fildeş şi cu brăţări. (P. Mihăiescu, 1970)

La vârsta de 12 ani, fetele încep să-şi strângă părul într-un coc, pe care-l leagă cu o curea colorată. Culoarea are o semnificaţie specială: cele


Cort eschimos (după A. Lecca, 1966)

roșii sunt pentru fetele tinere, albastre pentru soții, negre pentru văduve, albe pentru bătrâne. Cea mai mare pedeapsă pentru o femeie este tăierea părului.

Toate grupurile de eschimoși cunosc tatuajul, dar în general, el este uzitat numai de femei, care își decorează fruntea, bărbia și obrajii (la eschimoșii *netsilik*, tatuajele apar și pe brațe, gambe sau piept). Femeile sunt convinse că nu pot ajunge în „țara fericirii" dacă nu sunt tatuate frumos.

Pieile sunt prelucrate de femei și băieții până la 15 ani. Tăbăcitul nu este practicat. Pielea este răzuită cu un cuțit special. Partea interioară se roade cu dinții pentru a îndepărta toate resturile de grăsime și a o înmuia. La unele grupuri din Canada mai există obiceiul ca femeile să pregătească fibre din tendoanele focilor pe care le deșiră cu dinții, obținând un fir pe care-l fac cât mai subțire, rulându-l cu palmele pe obraz. (A. Lecca, 1966)

Locuințele

Cu toate că *iglu*-ul este considerat casa tradițională a inuiților, acesta apare doar în puține zone. În general, grupele de pe coastă folosesc case și bordeie construite din pietre și oase, lemnul fiind întrebuințat acolo unde este adus de ape. La grupele din Canada, iglu-ul reprezintă adăpostul de iarnă, în vreme ce în Alaska de nord este doar locuința temporară pe timpul unei campanii de vânătoare.

În regiunile de coastă ale Canadei, iglu-urile sunt construite chiar pe țărm. În caz contrar, în preajma sa trebuie să existe zăpadă care să asigure apa potabilă. Eschimoșii întrebuințează o mare cantitate de apă, necesară organismului în vederea eliminării reziduurilor provenite din alimentația foarte bogată în carne și grăsimi. Construcțiile trebuie plasate într-un loc adăpostit, ferit de curenți și vânturi. Alte considerente în amplasarea unei locuințe țin de bogăția vânatului din zonă și de ușurința navigației cu caiacul. Intrarea în iglu este așezată cu spatele la vânt. Unica unealtă utilizată în construcție este un cuțit din os, pentru tăierea blocurilor de zăpadă. Nici în timpul celor mai puternice geruri, zăpada nu se lipește de cuțit. Blocurile de zăpadă au un metru lățime și o jumătate de metru

înălțime. Casa are o fundație ovală și, pentru a împiedica pierderea căldurii, intrarea este plasată mai jos decât podeaua clădirii. Aerisirea se realizează printr-un orificiu (*krignak*) plasat în blocul din vârf. Tunelul de la intrarea în locuință are 3-4 m lungime. În fața intrării, se ridică un zid de zăpadă care apără locuința de viscole. Patul, numit *eegla*, constă într-o banchetă de zăpadă, pe care se pun două piei de focă și una de caribu. Lângă ușă se înfige un cuțit din lemn, numit *tilugtut*, folosit la curățarea veșmintelor de zăpadă. Tot din zăpadă este realizat și postamentul vetrei. Pereții locuinței sunt acoperiți cu blănuri, iar fereastra cu un sac membranos. Eschimoșii caribu din tundra canadiană sapă în jurul iglu-ului magazii pentru provizii în care depozitează peștii și carnea de caribu, pe care o consumă numai crudă, din lipsa uleiului. (A. Lecca, 1966)

La eschimoșii din Alaska de nord, casele sunt construite din pietre, pământ și oase de balenă. În regiunea de sud și sud-vest a Alaskăi, iglu-ul este necunoscut, eschimoșii locuind în adăposturi numite *kalukvik*, construite din piei de caribu, susținute de un schelet de lemn.

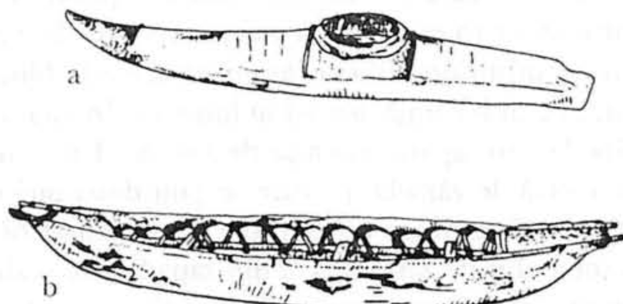
În Groenlanda, casele sunt din ziduri de piatră și grinzi de lemn, cu acoperișul învelit cu ierburi. Cele două ferestre, îndreptate spre sud, sunt făcute din intestine de balenă cusute. Copiii dorm într-o cameră separată printr-o draperie din piei de focă. Opaițul, oalele de piatră și uneltele de cusut sunt dispuse în mijlocul camerei. Două lăzi constituie singura mobilă din casă. Într-una sunt păstrate veșmintele familiei. Lângă intrare, se află un butoi care se umple în fiecare dimineață cu zăpadă curată. Alături se află o țeavă din os, care servește la băutul apei și la spargerea pojghiței de gheață ce se formează deasupra apei. Într-un alt colț al casei se atârnă un vas mic. În el se strânge urina care, fermentată, folosește la spălat, în loc de sodă. În jurul casei sunt săpate gropi pentru a păstra hrana în timpul iernii.

În timpul verii, eschimoșii locuiesc în corturi. Drept material sunt folosiți țăruși aduși de apă sau coaste de balenă. Peste schelet se întind pieile de focă. Tot cu piei este căptușit și interiorul unde, pe o platformă acoperită cu blănuri, se găsește patul. Lumina este asigurată de un opaiț, căruia, drept fitil, îi servesc lichenii îmbibați cu grăsime de focă. (A. Lecca, 1966)

Mijloacele de transport

Un rol important în viața eschimosului îl joacă ambarcațiunile din piei: *caiacul* și *umiakul*, precum și sania trasă de câini. Caiacul este o ambarcațiune destinată pescuitului și vânătorii, atingând viteze mari pe apă. Pentru construcția lui, eschimoșii își procură materialul din lemnele care plutesc pe mare. Carcasa caiacului este învelită complet cu piele de focă

tânără, vânată de curând. Femeile sunt cele care cos pieile cu ajutorul tendoanelor de focă, pe care le trag cu dinţii, apoi, ung cusăturile cu grăsime pentru a împiedica apa să pătrundă. În mijlocul ambarcaţiunii se lasă o deschizătură numită „gaură pentru om", mărginită de un cerc de lemn. Când se urcă în caiac, vânătorul îşi leagă vesta din piele impermeabilă de cercul din lemn, devenind un tot cu ambarcaţiunea, împiedicând pătrunderea apei. O şină din os de narval, aşezată dedesubtul caiacului, îl va feri de blocurile de gheaţă ascuţite. În general, caiacul este pentru o singură persoană. Sculpturile pe care un eschimos le realizează pe caiacul său echivalează cu adevărate semnături, putându-se astfel determina grupul din care face parte. (A. Lecca, 1966)



Ambarcaţiuni eschimose: a - caiac, b - umiak (după C. Waldman, 1985)

Umiakul este folosit mai ales de femei. Întregul schelet al ambarcaţiunii este lucrat din lemn, căptuşit cu piei de focă. Capacitatea sa ajunge până la 12 persoane. Ambarcaţiunea este foarte potrivită pentru călătorii de-a lungul coastelor, printre sloiurile de gheaţă şi la vânătoarea de balene.

În timpul iernii, principalul mijloc de transport rămâne sania. Acolo unde lemnul lipseşte, eschimoşii îşi construiesc sănii din oase de balenă şi dinţi de morsă. Cu o deosebită dibăcie, ei leagă aceste oase cu ajutorul curelelor din piele, iar drept patine, utilizează dinţii de morsă, pe care-i şlefuiesc cu răbdare. Eschimoşii caribu utilizează o sanie lungă de 8-10 metri şi lată de o jumătate de metru, la care înhamă 3-4 câini. Tălpile săniilor se ung cu turbă, pentru a aluneca mai uşor. La eschimoşii din delta fluviului Mackenzie şi din peninsula Ciukotsk, săniile sunt mai mari, deoarece ei dispun de cantităţi suficiente de lemn, fiind trase de 6-12 câini. Eschimoşii canadieni aveau obiceiul să ştranguleze şi să înmormânteze câinii odată cu vânătorul în posesia căruia s-au aflat. Exista credinţa că stăpânul va avea nevoie şi în cealaltă viaţă de animalele credincioase.

La eschimoşii din peninsula Ciukotsk, renii sunt utilizaţi şi ei la transport, având o viteză deosebită. În plus, renii nu sunt pretenţioşi în ceea ce priveşte mâncarea, mulţumindu-se cu muşchi şi lăstari iar în timpul iernii

cu licheni sau plante uscate, strânse din timp de eschimoși. (A. Lecca, 1966)

Vânătoarea

În funcție de regiunea în care trăiesc, eschimoșii se împart în două categorii: vânătorii de coastă și vânătorii de interior. În timp ce grupele de pe coastă se hrănesc cu numeroasele animale marine, cei din interior au principală sursă de hrană renii. Unui eschimos îi sunt necesare, în medie, 8 kg de carne și grăsime într-o zi, deoarece, în condiții de temperatură scăzută, oamenii pierd foarte multe calorii. Carnea se consumă crudă, ceea ce-i ferește de scorbut.

Principalele animale vânate sunt foca și morsa. În timpul verii, focile sunt vânate din caiac iar iarna la găurile făcute de acestea pentru respirație. Morsele, fiind mai periculoase, sunt vânate în grup. Balenele sunt vânate cu predilecție de eschimoșii de pe țărmul nordic canadian, mai ales cu ajutorul **umiakului**, în care se îmbarcă patru vâslași și un harponier. Șase balene pot asigura hrana pentru șase luni a circa 1000 de eschimoși și 2000 de câini.

Se mai vânează narvanul și somonii, care se prind cu un harpon special, prevăzut cu o coadă de 3-4 m.

Vânătoarea de reni se mai practică doar în peninsula Labrador, Canada și Alaska, deoarece în Groenlanda acest animal este pe cale de dispariție. Pentru vânarea lui se utilizează lațul din piele, un fel de lassou indian. Prins în laț, renul este înjunghiat și i se soarbe rapid sângele proaspăt. Pentru a se apropia de turmă, eschimoșii folosesc multe trucuri menite să imite acest animal. Un alt sistem de vânare al renilor este cu ajutorul curselor, prin săparea unei gropi în pământul înghețat, ce se va acoperi apoi cu licheni și zăpadă amestecată cu urină de ren, pentru a atrage animalul. Când turma este prinsă la traversarea unui râu, eschimoșii utilizează și harponul. Eschimoșii din Labrador vânează renii punându-și pe cap câte o piele de caribu, cu coarne cu tot, și își ung corpul cu ulei de ren pentru a nu fi depistați după miros. Ajunși lângă turmă, mânuiesc cu abilitate lațul. (A. Lecca, 1966)

Păsările (rațe, gâște, pescăruși) sunt vânate cu un dispozitiv ingenios care, aruncat în aer, se desface și prinde pasărea ca într-o cușcă. Păsările, nejumulite, sunt conservate în gropi acoperite cu pietre, deoarece eschimoșii prețuiesc carnea de pasăre cu cât este mai fezandată. Păsările mai mici sunt capturare de femei cu ajutorul unor plase.

Cea mai importantă armă de vânătoare este harponul, căruia eschimoșii i-au adus îmbunătățiri. Acesta este compus din capul harponului,

confecționat din fildeș sau os, și frânghia fixată pe el, care are la capăt un „flotor" umflat cu aer, din piele de focă. Capul harponului este fixat pe o tijă anterioară din os sau fildeș care, la rândul ei, este prinsă de o coadă de lemn. Numai în Groenlanda, harpoanele pentru vânat din caiac se aruncau cu ajutorul propulsoarelor. Lăncile sunt utilizate la vânătoarea de urși polari sau boi moscați, lăncile cu capătul trifurcat sau cu un singur vârf și trei ghimpi laterali servesc la vânătoarea de păsări sălbatice. (H.-G. Bandi, 1969).

Alimentația

Desigur, cea mai mare parte a alimentației la eschimoși este constituită din carne.

La eschimoșii din nord-vestul Groenlandei, femeile sparg ouăle de pescăruș, adunate de pe faleză, și după ce le mestecă în gură, umplu cu ele intestinele de morsă, fiind consumate iarna ca unul dintre cele mai mari delicatese.

La grupele din Groenlanda occidentală, femeile și copiii culeg un fruct asemănător afinelor pe care-l amestecă cu sângele de focă, obținându-se un aliment numit *pukukel*. În Canada sunt culese fructele unui măceș, numit *kuoanoi*, care sunt utilizate drept condiment. (A. Lecca, 1966)

Credințele religioase

Conform credințelor eschimose, lumea este condusă de duhuri. Ideea unui Dumnezeu suprem este destul de vagă. În miturile lor se vorbește uneori despre Marele corb, considerat divinitatea supremă și întâlnit mai ales la eschimoșii din Alaska și la popoarele nordice din Siberia. La altele apare un duh suprem, numit *Sila*, despre care un vrăjitor spunea că este „o putere pe care noi o numim Sila și pe care nu e posibil s-o explici în cuvinte simple. Un mare spirit care guvernează lumea, timpul și toată viața de pe Pământ. Un spirit atât de puternic, care nu se exprimă decât în mijlocul furtunilor și al zăpezilor, în mijlocul ploii și al furiei mării; toate forțele naturii de care se tem oamenii." (după A. Lecca, 1966).

Mult mai des invocată este însă *Sedna*, stăpâna lumii animalelor. Legendele spun că ea domnește peste *adlivun* (*„cei mai jos de noi"*). Fiica unor uriași, ea a început într-o noapte să mănânce membrele părinților săi. Ei s-au trezit îngroziți, au luat-o pe Sedna într-o barcă și au dus-o în larg pentru a o arunca în apă. Însă, aceasta s-a prins cu degetele de barcă și tatăl său le-a tăiat. Din degetele ei au apărut balenele, focile și bancurile de nisip. (A. Cotterell, 2002). Spiritul Lunii se numește *Aningat*, iar cel al Soarelui *Malina* („cel ce aduce timpul frumos"). În povestiri mai apar și alte ființe mitice, precum giganții subpământeni și spiridușii.

Fiecărei ființe i se atribuie un suflet (credința animistă) de aceea, la vânătoare trebuie respectate anumite reguli. De exemplu, eschimoşii cred că atunci când au răpus o focă, sufletul ei rămâne în vârful cângii, de aceea, vânătorii, imediat ce ajung în iglu, aşează arma lângă lampă pentru ca sufletului să nu-i fie frig. Nerespectarea acestei reguli o înfurie pe Sedna, care trebuie împăcată printr-o ceremonie religioasă, numită **tornadek**.

Există grupuri de eschimoşi care cred în reîncarnare şi, pentru acest motiv, în majoritatea cazurilor, copiilor li se dă numele unei rude decedate. Atunci când murea un om se executau diferite sculpturi care reprezentau chipul decedatului, atribuindu-se toate calitățile acestuia. Pentru a permite sufletului să pătrundă în figurină, se realiza o scobitură în care se introduceau câteva fire de păr. I se atribuia chiar numele celui decedat deoarece, în concepţia eschimoşilor, între sufletul omului şi numele lui există o legătură indisolubilă, sunt un tot. În funcţie de modul în care omul trăieşte, după moarte, sufletul acestuia are trei posibilităţi:

- să meargă în regatul **Angerlartarfik** – locul de unde te poţi reîntoarce oricând. Este locul aflat oriunde, este un loc fericit, unde sufletele nu fac altceva decât să se distreze. Aici vin vânătorii merituoşi şi femeile care au suferit pentru a deveni frumoase.
- în regatul **Norqumiut** – locul acelora care sunt întotdeauna îngroziţi, cu capetele atârnate în aer. Locul este situat în cer şi aici vin sufletele celor răi şi trândavi, împreună cu ale femeilor care nu au suferit. Aici domneşte foamea, deoarece unica sursă de hrană este reprezentată de nişte fluturi, pe care morţii, cu mâinile legate la spate, trebuie să îi prindă în gură.
- în regatul **Agleqrmiut** – locul celor care trăiesc dedesubt. Este un teritoriu aflat sub pământ, unde viaţa continuă aidoma celei de pe pământ. (A. Lecca, 1966)

Deci, în traducere, eschimoşii situează paradisul aiurea, infernul în ceruri şi purgatoriul sub pământ.

Înmormântările

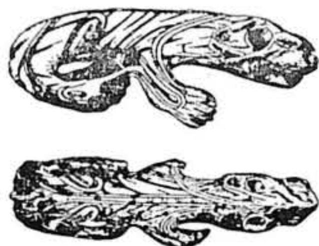
La 40-50 de ani eschimosul este deja bătrân, încetând să mai meargă la vânătoare. La moartea sa, locuinţa este abandonată şi golită de toate obiectele pe care le conţine, iar cadavrul, cusut într-o piele de ren, este îngropat şi acoperit cu pietre, provenind chiar din locuinţa sa. Drept inventar funerar, va fi însoţit de pipa şi tutunul său. În timpul ceremoniei de înmormântare, nici un zgomot nu trebuie să tulbure liniştea, deoarece sufletul celui decedat s-ar putea supăra. Doar în locuinţa rudelor, se aud cântece de înmormântare.

Şamanismul

Autoritatea şamanului este mult mai puternică decât cea a şefului politic. El se bucură de teamă şi respect totuşi, abuzul de putere şi acumularea bunurilor în detrimentul celorlalţi este sancţionat cu ostracizarea şi chiar cu moartea.

Principalele prerogative ale şamanului (**angakok, angakkuq**) eschimos sunt vindecarea, călătoria în adâncuri până la Mama Animalelor, menită să asigure bogăţia vânatului sau fertilitatea femeilor (M. Eliade, 1997). Conform ideologiei eschimose, boala provine din încălcarea tabu-urilor sau este pricinuită de răpirea sufletului de către un mort. În primul caz, şamanul se străduieşte să înlăture greşeala cu ajutorul spovedaniilor colective, în cel de-al doilea, porneşte într-o călătorie extatică spre cer, pentru a găsi şi a readuce sufletul bolnavului. Uneori, călătoria în lumea de dincolo a şamanului se desfăşoară în timpul unei transe cataleptice, care prezintă toate caracteristicile unei morţi aparente. Un astfel de şaman, din Alaska, povesteşte că a fost mort şi a mers timp de două zile pe calea celor trecuţi dincolo. În timp ce mergea, auzea mereu vaiete şi plânsete, cei vii îşi jeleau astfel morţii. Şamanul a ajuns într-un sat mare şi două umbre l-au dus într-o casă. În mijlocul casei ardea focul, iar pe cărbuni sfârâiau câteva bucăţi de carne, cu ochi vii, care urmăreau toate mişcările şamanului. Umbrele care îl însoţeau i-au spus să nu se atingă de carne, deoarece cu greu s-ar mai putea întoarce pe pământ. După ce a sta o vreme în sat, şamanul şi-a urmat drumul, a ajuns în Calea Laptelui, şi a coborât apoi pe propriul mormânt (M. Eliade, 1997, p. 270). Ca măsură de precauţie, şamanii sunt legaţi cu funii, ca să poată călători doar „în gând", altfel ar fi duşi departe, şi ar dispărea cu adevărat.

Coborârea în ţinutul unde se află Mama Animalelor se realizează la cerea unui individ, fie ca urmare a unei boli, fie a unei vânători personale fără succes, iar în această situaţie, şamanul este răsplătit. Se întâmplă însă, uneori, ca întreg satul să sufere de foame şi atunci, toţi locuitorii se adună în casa în care are loc şedinţa, iar călătoria extatică se realizează în numele întregii comunităţi. Participanţii trebuie să-şi desfacă curelele, să-şi dezlege şireturile, şi să stea cu ochii închişi, fără să scoată nici o vorbă. Şamanul merge într-o călătorie lungă şi plină de tot felul de obstacole. Dacă zeiţa este supărată pe oameni, în faţa casei sale se ridică un zid uriaş, pe care şamanul trebuie să-l dărâme cu o singură lovitură de umăr. Din cauza răutăţii oamenilor, zeiţa este bolnavă. Şamanul trebuie să se apropie de ea, să-i pună mâna pe umăr şi să-i pieptene părul, deoarece zeiţa nu are degete. El trebuie să încerce prin toate mijloacele să o înduplece şi să îi ajute pe oameni la vânătoare (M. Eliade, 1997).



Sculptură eschimosă
(după H.-G., Bandi, 1969)

Eschimoșii din insula Baffin văd în aurora boreală sufletele morților care dansează, iar în Lună sălașul celui mai puternic duh. Când au impresia că acesta este supărat, ei practică **tornadek**-ul, ritualul de împăcare, la care iau parte numai vânătorii și șamanul, singurul care poate sta de vorba cu acest duh. Vânătorii leagă bine mâinile angakokului și-l așează pe o blană de focă. Apoi sting toate lumânările și se așterne liniștea. După un timp, începe un dialog între duh și șaman. La sfârșit, tobele încep să bată și angakokul epuizat, ca după o îndelungă călătorie, începe să povestească sfaturile ce le-a primit din partea duhului.

Arta

În incizia și gravura obiectelor din os, eschimoșii au atins un nivel artistic deosebit. Pe cuțite sau sfredele de aprins focul predomină scenele de vânătoare, de dans sau de luptă, realizate într-un stil foarte realist. Gravura și incizia în fildeș a transformat în opere de artă vizierele vânătorilor, curelele de la caiac sau piesele de costum.

Cercetătorii menționează nasturii și cataramele din os, gravate cu siluete de mamifere marine și păsări, precum și amuletele gravate, folosite în ritualuri. În Groenlanda răsăriteană propulsoarele sunt acoperite în întregime cu figurări antropomorfe, animale acvatice sau ființe misterioase. La eschimoșii din zonele centrale, motivele sunt liniare.

Statuetele, din os sau fildeș, realizate în același stil realist, sunt dominate de reprezentări feminine sau animaliere.

Măștile, realizate în lemn, sunt pictate într-un curcubeu de culori. Cel mai des întâlnite sunt măștile de dans, cu trăsături comice, îmbrăcate la ceremonia „invitație la vânătoare", în cadrul căreia purtătorii de măști întruchipează spiritele totemice. Sunt decorate cu pene, bucăți de piele, lemn și fildeș, pete de culoare. (P. A. Mihăiescu, 1970)

LAPONII

Denumirea de Laponia, sau **Lappland** - cum o numesc nordicii, se referă la o suprafață de 47.000 km² din Norvegia, 116 km² din Suedia și 130.000 km² din Finlanda și Rusia, locuită de laponi. La nivelul anului 1967, se estima la 40.000 numărul laponilor ce populau aceste teritorii (V. Cucu, D. Iancu, 1967).



Aria de răspândire a laponilor (după V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Origine, aspect fizic

Unii specialiști susțin originea altaică a laponilor, înrudindu-se cu fino-ugricii. Însă, în lucrarea sa „**La civilisation du renne**", A. Leroi-Gourhan (1936), presupune că laponii sunt descendenții vânătorilor de reni din Pleistocen, porniți pe urmele acestui animal ce s-a retras spre nord datorită încălzirii climei.

Înălțimea medie a bărbaților este de 1,52 m iar a femeilor de 1,45 m. Părul este brun și ochii negri, mici, cu tăietura dreaptă, mai rar oblică, inversă față de asiatici, pielea cenușie. Craniul laponilor este brahicefalic,



Goati lapon (după V. Cucu, D. Iancu, 1967)

cu o capacitate craniană mare. Nasul este turtit şi cu nările largi, pometţii obrajilor proeminenţi, orbitele nu sunt prea înalte, fruntea largă. Musculatura membrelor şi a toracelui nu este prea dezvoltată, cu toate acestea sunt foarte rezistenţi la efort. (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Izvoare

Tacitus a fost cel care a transmis primele ştiri mai ample despre Scandinavia, dar lui Procopius îi revine meritul de a face prima menţiune directă despre laponi.

Prima lucrare despre laponi va apare însă abia în 1678, este vorba despre „*Histoire de la Laponie*", scrisă de Scheffer, urmată apoi, în 1687, de cea a lui Jean Francois Regnard - „*Voyage de Laponie*".

Locuinţele

Laponii locuiesc în corturi – numite *goaţi* – de formă circulară, conică, cu osatura din pari încrucişaţi în vârf. Scheletul este acoperit cu pături din lână, fixate pe sol cu bolovani, păstrându-se o deschizătură în vârf pentru evacuarea fumului. Aşternuturile constau în crengi de mesteacăn, acoperite cu blănuri de ren. Într-un asemenea cort locuiesc până la zece persoane.

În locurile de iernat, laponii îşi ridică case mai trainice, în general din lemn, rareori apărând şi piatra. Cel mai rudimentar tip este bordeiul, de forma unei calote, din bârne şi scânduri, acoperite cu noroi de turbă. Pentru o cât mai bună izolare, bordeiele nu sunt prevăzute cu ferestre.

Familia

Nucleul societăţii lapone este familia. Regulile sociale nu sunt însă rigide, deoarece o femeie poate avea copii fără să fie căsătorită. Ele au legături cu unul sau mai mulţi bărbaţi care însă nu poartă nici o răspundere faţă de copil. Singura lui obligaţie pare a fi dăruirea unui inel de aur. De aceea, sunt multe femei care poartă 8, 10 chiar 12 inele, simbol al acestor legături.

În general, soţia este „cumpărată", prin daruri oferite socrului. Soţia nu-şi acceptă însă soţul până nu primeşte din partea lui un dar tradiţional

– o cutie din lemn în care îşi va ţine lucrurile personale. La naşterea unui copil, acesta se bucură de o deosebită dragoste din partea părinţilor, dar după ce începe să meargă părinţii nu se mai ocupă în mod deosebit de el. Copiii sunt purtaţi într-un leagăn confecţionat din coajă de copac, căptuşit cu bucăţi de blană.

Atât bărbaţii, cât şi femeile, trăiesc de regulă până la vârste înaintate, muncind adesea până la 60-70 de ani. (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Îmbrăcămintea

Conform relatărilor călătorilor, laponii se dezbracă numai atunci când îşi schimbă hainele de iarnă cu cele de vară. Hainele de pe corp nu le scot niciodată, după cum nu-şi schimbă nici încălţările. Se pare că nu se spală niciodată.

Îmbrăcămintea de iarnă – numită *pesk* – purtată din septembrie până în mai, este confecţionată din piele de ren. Pentru o haină sunt necesare şase-şapte piei de ren. Animalele de la care provin pieile trebuie să aibă o vârstă cuprinsă între trei şi şase ani, în plus renul trebuie vânat primăvara deoarece pielea de iarnă, deşi mai bogată în blană, are fire ce cad uşor. Asamblarea se face prin cusături impermeabile, cu fire din tendoane de ren. Pesk-ul este o şubă mare cu guler şi uneori, cu glugă. O centură strânge mai jos de talie şuba. La femei, îmbrăcămintea are blana pe dinafară, iar mânecile sunt decorate cu dungi de postav roşu sau albastru.

Îmbrăcămintea mai cuprinde pantaloni strâmţi şi o bluză largă din piele de ren, strânsă în talie cu un cordon de care este prinsă teaca cuţitului. Un element aparte al costumului îl constituie scufia, numită *gapper*, legată sub bărbie la femei, colorată în roşu violet. Forma scufiei distinge grupele de laponi.

Încălţămintea este confecţionată din pielea de pe picioarele renului. La o pereche de mocasini sunt necesare patru picioare de ren.

Vara este purtat un pantalon impermeabil, din piele de ren, îndelung tratată, necesar mai ales la traversarea râurilor şi la pescuit şi o bluză din postav, numită *kafte*. Se mai adaugă nelipsita bonetă, dar mai subţire şi fără căptuşeala din puf de gâscă, şi centura de care atârnă nu numai cuţitul dar şi punga cu tutun.

Îmbrăcămintea este colorată în albastru, cu benzi dispuse la capătul mânecilor şi la poalele bluzei, de culoare galbenă, roşie sau verde. Bluza are un guler înalt cu motive ornamentale care se prelungesc în benzi în jurul tăieturii, apoi pe ume.ri şi în spate. Aceeaşi bandă ornamentală decorează şi scufia. (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Vânătoarea

Cea mai mare parte a hranei este asigurată din vânătoare, renul fiind baza existenţei. La acesta se adaugă ursul, lupul, vulpea, elanul, câteva mamifere mici şi gâsca sălbatică, mai rar, foca şi alte animale marine.

Principala armă este arcul din corn de ren. Se confecţionează prin înlăturarea a patru-cinci plăci elastice din corn, lungi de 20-25 cm, iar coarda din fibre răsucite din tendon de ren. Săgeţile sunt din crengi subţiri de copac, cu vârf din os. La vânarea renului se mai utilizează şi lasso-ul, în cadrul vânătorii colective. Vulpile sunt vânate şi cu ajutorul capcanelor.

O altă armă specifică, folosită atât la vânătoare cât şi la pescuit, este *skottal*-ul. Este vorba de o săgeată scurtă din fier (30-35 cm), care are la capătul ascuţit două pene metalice, dispuse lateral şi în direcţie opusă vârfului armei astfel ca, la pătrunderea în corpul animalului, să formeze un sistem de ancorare. La capătul opus are un inel prin care se introduce, în cazul vânătorii, o tijă solidă, iar în cazul pescuitului, arma devine un harpon. Păsările sunt vânate cu arcul şi plasa. (V. Cucu, D. Iancu, 1968)

Alimentaţia

În mod firesc, alimentul principal este carnea de ren, pe care laponii o consumă numai fiartă. Partea cea mai apreciată este ochiul. Renul furnizează şi lapte şi derivatele acestuia.

Din alimentaţie nu lipseşte pâinea pe care o prepară din făină (obţinută prin schimburi comerciale). Populaţiile nomade, care au mai rar contacte, pregătesc o pâine – *gakko* – prin pisarea cojii de brad şi amestecarea ei cu grăsime de ren.

Medicina

Farmacopeea laponă este foarte eficientă, adaptându-se ofertei restrânse oferită de natură. În cazul durerilor de dinţi, folosesc sucuri de răşinoase sau mesteacăn, pe rănile deschise, pun cărbuni încinşi, cauterizând astfel locul infectat. Pentru a preveni inflamaţiile, laponii taie o creangă de mesteacăn pe care o curăţă de miez şi introduc în interiorul ei un lemn aprins, pe care-l aplică pe locul bolnav.

Este cunoscut şi sistemul ventuzei. Instrumentul care-l utilizează în acest scop, *guppaciorve*, este confecţionat dintr-un fragment de tibie, gol în interior, având o formă conică, alungită. Pe locul unde doresc să aplice ventuza se realizează câteva mici tăieturi superficiale, deasupra cărora se aplică partea mai largă a osului, iar la partea mai îngustă pun gura şi sug sângele. (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Religia

Soarele şi Luna sunt considerate divinităţi, adorarea lor găsindu-şi justificarea în mediul natural.

Deosebit de puternic este cultul strămoşilor, de care se leagă şi ritualul botezului. Copilul dobândeşte, pe lângă numele de botez, numele unui strămoş, relevat mamei în vis sau în cadrul unui ritual magic. Copilul primeşte din partea unei femei un obiect vechi, ce-l va purta întreaga viaţă. La băieţi, amuleta este prinsă sub braţ iar la fete pe piept. Dacă copilul va fi însă bolnav sau nu se va dezvolta normal, ceremonia se va repeta, schimbându-se numele cu al unui alt strămoş.

Înmormântările

Laponii utilizează înhumarea, acoperind mormântul cu pietre. Alături de defunct, ei pun în mormânt obiectele uzuale ale acestuia, pentru a-şi putea continua viaţa. Ei cred că sufletele celor morţi rămân în preajma familiei.

Anumite boli sunt puse pe seama defuncţilor de aceea, atunci când într-o aşezare moare cineva, ei nu-şi părăsesc casele până a doua zi. Câteva zile stau departe de casa defunctului, până spiritul acestuia se va îmblânzi.

Vrăjitorul

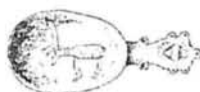
Vrăjitorul, **noaide**, este păstrătorul limbii pure, strămoşeşti, pe care nu o vorbeşte niciodată în faţa neiniţiaţilor. În ritualurile sale, foloseşte întotdeauna toba – instrument rezervat doar magiei. Ea are o formă ovală, cu pielea de ren întinsă deasupra lemnului scobit şi fixată în cuie de lemn. Suprafaţa ei este acoperită de semne magice, în general în roşu, reprezentând mai ales elemente ale naturii. Femeile au interdicţii în atingerea acestor tobe, care îşi pot pierde astfel puterile magice.

În timpul ritualului, vrăjitorul bate toba cu o baghetă din corn de ren. Ritmul este din ce în ce mai accelerat, creându-i vrăjitorului o stare de transă extatică. Pe tobă este aşezat un inel de aramă care, atunci când bătăile încetează, se opreşte lângă unul din desene, ce semnifică răspunsul duhului invocat.

Conform informaţiilor oferite de M. Eliade (1997), şamanismul lapon a dispărut încă din secolul al XVIII-lea. Se pare că şamanii practicau şedinţele dezbrăcaţi, dar intrau în transe foarte puternice, sufletul lor ajungând în Infern, pentru a-i însoţi pe morţi sau pentru a căuta sufletele bolnavilor.

Creaţia artistică

Laponii se detaşează în primul rând prin meşteşugul decorativ. Pe vestimentaţie contrastează puternic albastrul şi roşul, cu pete de culoare







Gravură în lemn
(după A. Leroi-Gourhan, 1936)

galben sau verde. Motivele ornamentale sunt linia dreaptă, linia frântă şi florile mărunte.

O altă expresie a artei decorative o reprezintă gravura în os şi lemn. Două tipuri de obiecte se disting în acest sens: cuţitul şi recipientele din lemn sau coajă de mesteacăn. Pe vasele de lemn, ornamentaţia constă în motive geometrice dispuse în benzi, realizate fie prin incizie, fie prin culoare.

Teaca cuţitelor este bogat decorată cu motive geometrice dar şi naturaliste. Motivul geometric care decorează marginile tecii devine uneori un fel de ramă a unui „tablou", în interiorul căruia sunt reproduşi unul sau mai mulţi reni. Figura umană apare rareori în gravuri şi este reprodusă cu destulă stângăcie. Întotdeauna este însă legată de imaginea renului (o scenă de vânătoare sau o sanie trasă de reni). (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

AINU

Denumirea de ainu semnifică „om", „ființă umană". Actual, populează doar insula Hokaido, dar probabil, au ocupat întregul arhipelag, până la sosirea japonezilor, acum două milenii și jumătate. La 1669 se estima la circa 20-40.000 numărul de aini, pentru ca, în 1960, numărul lor să se reducă la 3000, datorită metisajului cu japonezii (L. Petrina, 1970).

Legendele ainu vorbesc despre o populație de pitici, care i-ar fi precedat pe acele meleaguri. Alte surse menționează triburi de canibali, care ar fi populat insulele Japoniei.



Aria de răspândire a populației ainu - I-la Hokkaido (N Japoniei)


Aină în costum de sărbătoare (după Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989).

Origine

O serie de specialiști afirmă că ainii ar fi venit de pe continentul asiatic, mai exact, din nordul Indiei, despărţindu-se de rasa albilor, înainte de diferenţierea acestora. Alte opinii susţin că ainii, un trib de rasă ariană, ar fi venit din Kazahstan sau Pamir, acum 8.000 de ani, după ce au traversat Asia centrală. Nu lipsesc nici opiniile care susţin originea lor sudică – oceanică (literatura rusă) sau, din contră, ocuparea Siberiei, Coreei și Chinei, de unde s-ar fi deplasat spre răsărit și apoi spre nord, într-o perioadă în care Japonia ar fi fost legată de continent (L. Petrina, 1970). Argumente există pentru toate aceste ipoteze: teoria mongoloidă – caracterele dentare și tipul de proteine plastice; teoria oceanică – pilozitatea deosebită, caracterul dolicocefal, depigmentarea apărând ca urmare a mediului boreal; teoria caucaziană – orbitele largi, inexistenţa ochilor oblici, părul ondulat. (Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989).

Aspect fizic

Antropologic, este evident că ei aparţin rasei albe. Statura lor este mică (1,57 m la bărbaţi și 1,47 m la femei), dar sunt foarte robuști. Prezintă o pilozitate mai accentuată faţă de europenii actuali, culoarea pielii este brun-deschis, capul dolicocefal, cu capacitatea craniană peste media actuală. Părul de pe cap este abundent, de culoare neagră, foarte ondulat. Fruntea este joasă, ochii sunt adânci, orizontali, fără trăsături mongoloide, de cele mai multe ori de culoare brună, mai rar verzi, sprâncenele sunt groase. Nasul este drept și scurt, concav, slav acvilin. Gura este mare, cu buze groase, iar maxilarul inferior nu indică semne de progmatism. Pieptul este puternic, mâinile și picioarele sunt groase și mari. Se remarcă o turtire a oaselor lungi, asemănător oamenilor preistorici din Europa. Testele sangvine, prin predominarea grupei B, îi apropie din nou de europeni. Chiar amprentele digitale au trăsături europoide. (L. Petrina, 1970)

Limba

Limba ainu a generat numeroase controverse. Conform unor specialiști, ea ar fi una din cele trei limbi indo-europene descoperite în secolul XX.

Poporul ainu se pare că nu a folosit scrierea, deși vechile legende vorbesc despre o carte ce a fost furată de dușmani. Însă, nici inscripțiile descoperite într-o peșteră din Hokkaido și nici diferitele semne de pe *bashui* nu par concludente pentru a demonstra existența unei scrieri.

Structura socială

Unitatea socială de bază era familia, mai multe familii alcătuind un *cotan*. Bătrânii constituiau sfatul cotanului și ei alegeau un șef și doi subalterni. În ciuda prerogativelor numeroase (conducea oamenii la vânătoare și luptă, împărțea loturile de pământ, patrona căsătoriile și boteza copiii, organiza judecățile în fața întregii comunități), hotărârea unui șef nu avea nici o valoare dacă nu era sancționată de sfat.

Bărbații ce descindeau din același strămoș purtau un semn distinctiv (*itokpa*), imaginea stilizată a animalului care a oferit ajutor strămoșului. La rândul lor, femeile conservă apartenența la o genealogie maternă prin intermediul unor cingători secrete (*kut*), purtate sub haine, pe care bărbații nu au voie să le vadă. Nici o fată nu se poate căsători cu un băiat a cărui mamă are același tip de cingătoare.

Femeia aină se bucura în societatea tradițională de o autoritate deosebită. Față de populațiile vecine, ea era egală cu bărbatul, se putea căsători cu cine dorea și putea să nu-și schimbe numele. În plus, în trecut, fratele soției era considerat șeful familiei, reminiscență a unui sistem matriarhal. (L. Petrina, 1970)

Așezările

Casa ainului este în același timp și templul său, unde se roagă zeilor. La moartea proprietarului, locuința este arsă, pentru ca sufletul ei să-și însoțească stăpânul în lumea de dincolo.

Ceremonia de construire a unei locuințe implică o serie de etape respectate cu sfințenie. Primul pas constă în stabilirea locului pentru vatră, unde sunt aduși trei tăciuni aprinși (din casa tatălui băiatului, în cazul unor tineri căsătoriți). De acum, focul nu se va mai stinge. Pentru o casă tipic aină se folosea doar lemn, fără utilizarea cuielor. Materia primă o reprezenta iarba de pampas, bambusul pitic și scoarța de pin. Casa avea o singură încăpere, orientată pe axa est-vest, cu intrarea spre sud și prevăzută cu trei ferestre, din care cea sacră, prin care nu era voie să privești în casă sau să arunci ceva afară, era situată întotdeauna spre răsărit.

Amenajarea interioară a locuinţei este condiţionată de vatră: pe latura de răsărit sunt poftiţi musafirii, pe latura de nord stau gazdele, soţia întotdeauna în dreapta soţului. Şi locurile de dormit sunt fixe: soţii lângă peretele de nord, copiii lângă cel de sud, iar oaspeţii în colţul de sud-est.


Cuţite decorate
(după Arl. şi A. Leroi-Gourhan, 1989).

Deasupra vetrei atârnă o poliţă unde se păstrează mâncarea şi ustensilele de bucătărie. Copiii mici sunt crescuţi în leagăne suspendate de acoperiş, în apropierea focului. (L. Petrina, 1970)

Într-un sat, locuinţele erau în general aliniate, pe unul sau două rânduri, orientate însă întotdeauna în acelaşi sens.

Economia

Ainii erau în primul rând vânători şi pescari. Arma cea mai importantă era arcul. Săgeţile aveau pene la capăt, pentru o mai mare stabilitate în traiectorie şi vârfuri otrăvite, când se întrebuinţau pentru animalele mari. Otrava se obţinea prin uscarea şi pisarea rădăcinii unei plante numite *Aconitum japonicum*. Praful se amesteca apoi cu fiere de animale şi grăsimi pentru a se fixa mai bine pe săgeată.

Foarte iscusiţi erau în realizarea curselor, ce mergeau până acolo încât, prin simpla atingere, declanşau o săgeată otrăvită în animalul respectiv.

Ainii erau pescari foarte îndemânatici. Principalele instrumente utilizate la pescuit erau: plasa, undiţa, harponul. La prinderea balenelor participau chiar şi femeile.

Culesul şi conservarea fructelor şi plantelor comestibile erau îndeletnicirile exclusive ale femeilor. Mult apreciate erau rădăcinile de crin, castanele, strugurii şi nucile sălbatice, seminţele de palmier. Legendele spun că zeul *Okikurumi* le-ar fi adus pe ascuns meiul şi i-ar fi învăţat să-l cultive. Dar el a venit într-un moment în care bărbaţii erau plecaţi la vânătoare aşa că, meseria de agricultor o practică doar femeile. O altă îndeletnicire importantă a femeilor este ţesutul. Pânza utilizată la confecţionarea hainelor se obţinea din fibre extrase din coaja arborilor.

Îmbrăcămintea

Tehnica de obţinerea a pânzei era foarte complicată. Fibrele erau puse în apă caldă, timp de câteva zile, după care erau mestecate în gură. Pelerinele împotriva ploii erau confecţionate din paie. În timpul iernii, hainele erau din blănuri. Pentru curele şi încălţăminte era utilizată şi piele de peşte.

Principala haină a ainilor era **atsushi**, un fel de robă, până la genunchi pentru bărbaţi, mai lungă pentru femei, suprapusă de la stânga la dreapta (invers faţă de japonezi) şi legată cu o centură. Roba era întotdeauna împodobită cu o gamă infinită de combinaţii de linii, drepte sau curbe, combinarea liniilor mai fine cu altele mai largi, dând impresia unui labirint. Trebuie menţionat că veşmântul bărbaţilor nu prezenta aceleaşi motive cu ale femeilor, după cum fiecare sat avea propriile motive, sau hainele şefilor cotanului prezentau un decor mai complicat. Bărbaţii nu purtau cămaşă, iar femeile aveau sub atsushi o haină din fibre de ulm, iar iarna o haină cu mâneci lungi, din piele de cerb. Costumul era completat la ambele sexe cu un fel de şort. Iarna purtau pantaloni din piele de căprioară. De obicei, ainii umblau cu capul descoperit, dar la sărbători se împodobeau cu o cunună din inauri răsucite. Văduvele erau obligate să poarte întotdeauna ceva pe cap. Ainii purtau un fel de cravată şi mănuşi cu două degete. Podoabele erau nelipsite la ambele sexe. (L. Petrina, 1970)

În cadrul sărbătorilor, şefii posedau o coroană, confecţionată din lemn, paie şi piele de urs. Purtată pe frunte, această coroană era întotdeauna împodobită cu un element legat în general de urs (o gheară, un cap sculptat sau chiar un urs reprodus, desigur, la o anumită sacră). (Arl. şi A. Leroi-Gourhan, 1989). Vorbind de aceste piese de vestimentaţie, L. Petrina (1970) le consideră o reminiscenţă a costumelor şamanice.

Medicina

Tehnicile de vindecare erau foarte originale. În cazul bolilor contagioase, bărbaţii colindau întreg satul, cu săbii în mână, scuipând rădăcină de volbură bine mestecată. Diareea era tratată cu supă de seminţe de măcriş, ceaiul de păstârnac folosea la durerile de stomac, ca şi zeama rezultată din fierberea inimii de vidră sau a fierii de urs. Diferitele răni erau tratate cu frunze de brusture, după cum, în cazul rănilor mai serioase se utiliza praf din corn de căprioară. Durerile de ochi erau înlăturate cu suc de fragi etc. (L. Petrina, 1970)

Căsătoria

Băiatul devine major la vârsta de cincisprezece ani, iar fata la treisprezece ani. Din acest moment, se îmbracă la fel ca adulţii şi pot să se căsătorească.

Un însemn distinctiv al fetelor ajunse la pubertate şi care doresc să se căsătorească este tatuajul. Operaţia era extrem de dureroasă. La vârsta de trei ani, fetele erau pentru prima dată tatuate: un punct sub nas apoi, către şase-şapte ani un semicerc. Prima tăietură se executa la mijlocul buzei de sus, apoi la cea de jos, se continua alternativ până ce toată gura era înconjurată, şi se prelungea spre urechi, spre frunte şi pe mâini. În rana încă proaspătă se introducea cenuşă de coajă de frasin. Perioada de execuţie a tatuajului se încheia la căsătoria fetei. Mărcile ce acopereau mâinile erau întotdeauna geometrice, limitându-se la linii paralele şi la câteva romburi. Semnificaţia acestui tatuaj, deosebit de dureros, a fost propusă de Arl. şi A. Leroi-Gourhan (1989): tatuajul era un mijloc de compensare a pilozităţii deosebite a bărbatului, care a generat un complex de inferioritate femeilor. Tatuajele sunt executate exact pe acele părţi ale corpului unde pilozitatea este vizibilă.

Părinţii fetei aveau obligaţia să-i construiască acesteia o locuinţă în care putea să-şi primească peţitorii şi apoi să se stabilească cu soţul ei. Obiceiul cerea ca fata să ofere fiecărui pretendent o farfurie cu orez. Tânărul mânca jumătate din porţie, după care oferea şi fetei care, dacă gusta, accepta implicit căsătoria. Căsătoria se putea celebra din acest moment. Lucru deosebit pentru vechile popoare, pe lângă faptul că mireasa îşi alegea singură mirele, se încheiau şi căsătorii de probă, care puteau dura şi doi ani. Castitatea era foarte importantă pentru un cuplu. Divorţul era acceptat, femeia fiind trimisă în acest caz la părinţii ei. Dacă aveau copii, tatăl lua băieţii iar mama fetele. A doua căsnicie era interzisă.

Naşterea unui copil nu poate avea loc fără invocarea Zeiţei focului şi a naşterii, prin închinarea unui **inau** din lemn de soc. Femeia trebuia lovită cu un mănunchi de ierburi, pentru alungarea spiritelor rele. După naştere, în leagănul copilului se va aşeza un inau din lemn de salcie, care, dacă plantat după o vreme, înmugurea, era semnul unui destin fericit.

Conform tradiţiei ainu, mama este cea care dă copilului corp, iar tatăl este cel care-i dă suflet, dar progresiv: corpul în timpul sarcinii, spiritul în cele şase zile consecutive naşterii, perioadă în care tatăl va locui în coliba unui prieten şi, ulterior, în alte şase zile urmând întoarcerii lui în colibă, astfel că, abia în a doisprezecea zi, copilul se poate considera un individ complet autonom (A. von Gennep, 1998).

Botezul copilului poate avea loc până la vârsta de zece ani. Şeful cotanului intră în casă, se adresează zeilor, spunându-le de ce a venit, după care îl strigă pe copil cu numele ce i s-a dat şi îi oferă un dar.

Numele, având suflet, implică numeroase interdicţii: nimeni nu poate lua numele unui decedat, deoarece oamenii îşi păstrează numele şi în lumea de dincolo, dar nici al unei persoane în viaţă, deoarece i s-ar fura numele. Femeile nu pronunţă niciodată numele soţului, pentru a nu le aduce necaz. (L. Petrina, 1970)

Înmormântările

Uneori, bătrânii sunt duşi în afara satului, într-o colibă, unde vor sta până survine decesul. După deces, trupul este supus unui adevărat ritual, pentru a intra cum se cuvine în lumea de dincolo. Femeile sunt înveşmântate cu trei rânduri de haine, bărbaţii cu unul singur. În plus, înveşmântarea este contrară celei cotidiene: roba este prinsă în sens invers, mocasinul drept încalţă piciorul stâng şi invers etc. Faţa se acoperă cu o pânză albă. O sabie este pusă pe piept pentru a proteja corpul de spiritele rele care se pot apropia. Dacă o femeie a decedat înainte de naştere, abdomenul este incizat sau perforat cu un ac, pentru a permite sufletului copilului să iasă (Arl. şi A. Leroi-Gourhan, 1989). Corpul este legat cu sfori de un par şi transportat până la groapă. Groapa este săpată în pădure, în apropierea cotanului şi, obligatoriu, în ziua înmormântării, pentru a evita instalarea spiritelor rele. Aici copiii nu au niciodată acces. Corpul este acoperit cu o rogojină şi alături, pe latura de vest, se aşează două vase cu pământ. În groapă se aruncă şi obiectele utilizate în timpul vieţii, pentru ca sufletul lor să-l însoţească şi să-l slujească în continuare. După ce groapa este astupată, se fixează un stâlp, sculptat cu emblema familiei, pentru a-l călăuzi pe cel mort spre tărâmul strămoşilor.

Doliul durează mult timp, fiind foarte strict pentru femei: văduva poartă hainele pe dos, nu se tunde timp de câţiva ani şi nu are voie în primul an să părăsească perimetrul gospodăriei. (L. Petrina, 1970)

Mitologia

Miturile cosmogonice spun că la început a fost haosul, din care un zeu a creat pământul, ajutat de codobatură, care a uscat pământul bătând din coadă. Ceilalţi zei şi-au adus şi ei contribuţia la crearea noii lumi. Una din zeiţe a adus un nor colorat: din partea neagră a norului au apărut stâncile, din cea galbenă - pământul pentru agricultură, din cea albă - peştii şi racii, din cea roşie - aurul. Ainul a fost creat de **Aeoina** - eroul civilizator al acestui popor, şi tot el i-a învăţat să vâneze, să-şi construiască case, arme, să semene şi să-şi confecţioneze haine.

Pământul este rotund, dar stă pe spatele unui peşte uriaş, fiecare mişcare a lui generând mareele sau cutremurele. Sub teritoriul locuit de oameni există mai multe lumi, din care cea mai de jos, este lumea zeilor. (L. Petrina, 1970)



Tipuri de inau
(după Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989).

Religia

Religia este de tip animist. Omul, cât și celelalte ființe, au atât inimă, cât și spirit. Când moare un om, inima și spiritul său se duc în lumea zeilor. Aceștia trăiesc în Calea Lactee, ca niște ființe obișnuite, deci ideologia este antropomorfă, pentru că sunt imaginați ca vânători, pescari, ridicându-și case, făcând vizite. Din când în când, ei coboară însă în rândul oamenilor, luând înfățișarea ursului, râului, fulgerului, a unei maladii etc. Pentru a reveni însă la statutul de zei, trebuie să fie ajutați de către un ain, care îi eliberează din forma în care s-au întrupat, omorând animalul sau planta respectivă, sau distrugând obiectul a cărui formă a luat-o zeul. În compensație, ainii vor primi carne și ierburi pentru leacuri, blănuri și coarne pentru sculpturi, mei pentru băutura, plăcută inclusiv zeilor. (L. Petrina, 1970)

În acest context, între aini și zei se stabilesc relații amicale, de întrajutorare: zeii sunt divini prin respectul oamenilor, iar oamenii sunt fericiți datorită faptului că sunt iubiți de zei. Interesant este că, atunci când sunt invocați zeii și totuși, ainul nu primește ce a cerut, zeii sunt dojeniți și chiar amenințați. Atitudinea ainilor decurge din convingerea că îi pot învinge pe zei atunci când aceștia iau înfățișarea unui animal sau plantă. Mai mult, stă în puterea ainului să-l elibereze, dacă dorește, din această formă.

Povestirile mitologice sunt foarte asemănătoare cu ale grecilor. Astfel, căsătoriile între pământeni și zei sunt admise. De asemenea, cred în posibilitatea nașterilor virgine, atunci când unei fete i se arată un zeu, chiar și în vis, și acesta îi spune că, dacă ar fi zeiță, ar lua-o de soție, aceasta poate da naștere unui semizeu, ce va deveni un neîntrecut vânător sau un înțelept conducător.

Numărul zeilor este infinit, dar toți sunt denumiți printr-o singură sintagmă – **kamui**. S-ar putea detașa totuși, două categorii importante de zei: zeii olimpici ce locuiesc în lumea zeilor, cum ar fi Stăpânul cerului, Ziditorul pământului, Soarele, Luna, Zeul Vegetației, Zeul urs și zeii tereștri, care însoțesc permanent pe ainu, cum ar fi zeița focului, care are puterea de a vedea toate faptele ainilor și are puteri purificatoare. Alte exemple din a doua categorie ar mai fi: zeul patron al casei, sugerat

printr-un inau de lemn de mălin, aşezat în colţul de nord-est al colibei, la care se închină toţi bărbaţii care intră în locuinţă; zeul intrării în casă, zeul săgeţii, al otrăvii etc. (L. Petrina, 1970)

Numai bărbaţii au dreptul de a se ruga zeilor, femeile apelând la bărbaţi sau băieţii mai mari pentru rugăciune. Printre puţinele simboluri religioase, cel mai cunoscut este **inau** – care poate fi o bucată de lemn, un baston de circa 50 cm, cioplit cu semne în spirală, o ramură de salcie cu ramuri mai mici la un capăt. Inaul se confecţionează întotdeauna cu mâna dreaptă, transportarea şi instalarea lui implicând un ceremonial strict, a cărui nerespectare poate aduce boala sau chiar moartea. Bărbatul nu se poate ruga zeului fără un astfel de inau şi fără a invoca mai întâi zeiţa focului. Focul este considerat sacru, astfel că, în fiecare casă există o fereastră spre răsărit prin care Zeiţa focului transmite mai departe mesajele. Este interzis ca cineva să se interpună între razele soarelui care pătrund prin fereastră şi vatra din interior, lângă care stă mereu un inau destinat rugăciunilor. Numai după aceea, ainul se roagă zeului dorit, oferind şi acestuia un inau. La final, inaurile se depun într-un altar special, numit **nusa**, cel mai sacru loc al ainilor. Acesta constă de fapt într-un mare număr de inauri, rezemate de un lemn suspendat între două furci, dispus lângă fereastra de răsărit. Dar cum şi inaul este un obiect care are inimă şi spirit, este tratat ca un kamui şi adesea, în cadrul unor ceremonii este distrus, cel mai adesea prin ardere.

Un alt obiect important în viaţa spirituală a ainului este un beţişor din salcie, paltin, arin sau stejar, uneori din corn de căprioară sau os de balenă, numit **ikubashui**. Se pare că sunt destinate libaţiei. Au în jur de 30 cm lungime şi sunt vopsite în roşu, negru şi mai rar, în alte nuanţe. Sunt bogat împodobite cu sculpturi, veritabile embleme ale familiilor. Peste cupa de lemn goală, se aşează un astfel de beţişor, după care se toarnă băutura în vas. Ainul ia ikubashui-ul cu mâna dreaptă, îl introduce în băutura din cupă, stropeşte inau-ul şi apoi se roagă. (L. Petrina, 1970)

Şamanismul

În mod paradoxal, dacă la zei se roagă în exclusivitate bărbaţii, şamanii sunt numai femei. Şamanismul implică două atribuţii: vrăjitoria şi prorocirea, fiind practicat doar cu ocazia unor evenimente deosebite, cum ar fi războaiele, seceta, eclipsele, epidemiile, diverse catastrofe. Uneori se poate acţiona pentru o singură persoană care doreşte să pedepsească un hoţ, să-şi vindece pruncul, să găsească un copil pierdut.

Cultul ursului

Ainii au foarte multe ceremonii dar, probabil, cea mai importantă, și cu totul originală, este cea legată de cultul ursului. Ca toate celelalte ființe, și ursul întruchipează, în concepția ainu, un zeu, care trebuie eliberat prin omorârea animalului în care s-a întrupat.



Sărbătoarea Yomante
(după Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989).

Celebrarea ursului se numește în lumea aină **Yomante** ce s-ar traduce prin „a trimite departe". Ursul - zeul munților - este considerat binefăcător pentru aini, dornic de a fi prins de vânătorul curajos, ocrotit dacă este mic până se face mare și trimis la părinții lui prin sacrificare de către aini. În acest fel, el îi dăruiește ainului în schimb carnea, blana, și fierea pentru otrăvuri și medicamente. În funcție de fastul cu care va fi sărbătorită această ceremonie, zeul suprem va hotărî dacă și în anul următor alți urși îl vor vizita pe ain.

O descriere extrem de pertinentă, legată de sărbătoarea ursului ne-a lăsat-o A. Leroi-Gourhan care, în anul 1938, a vizitat insula Hokaido. (Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989)

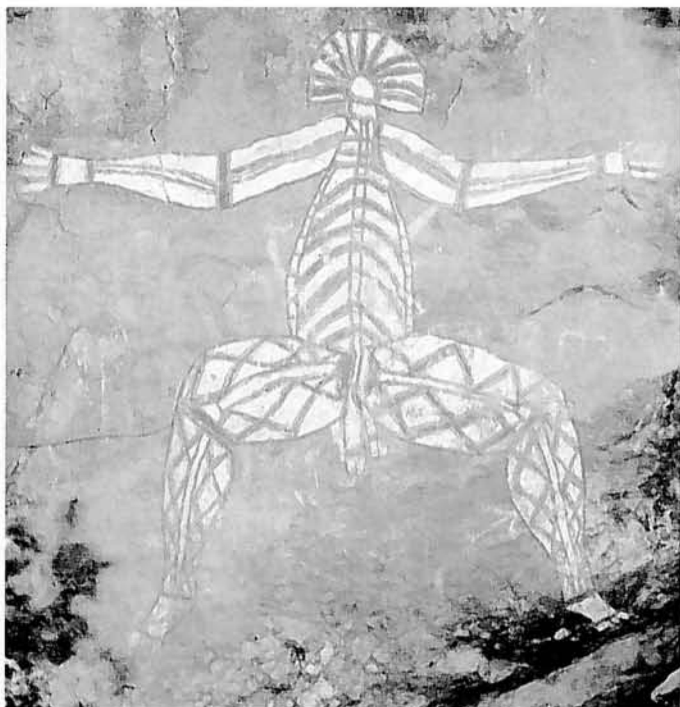
La începutul lunii februarie, când în munți se nasc puii de urs, încep să fie organizate expediții pentru capturarea acestora. Adus în sat, fiecare pui este încredințat unei tinere mame, care-l va alăpta alături de copilul său. Ursul este considerat fratele copilului, va face parte din familie, se va juca cu acesta. Pe măsură ce va crește, va fi hrănit cu o deosebită grijă. Când animalul crește și devine periculos pentru copii, va fi închis într-o cușcă.

O dată cu sosirea iernii, fiecare familie face invitații pentru marea sărbătoare. Vor fi invitați locuitorii din satele vecine, situate pe cursul aceluiași râu. Copiii sunt excluși de la ceremonie, în afara celei din satul propriu, deoarece, desfășurându-se pe rând în atâtea sate, ea poate dura

săptămâni întregi. Ursul şefului satului va fi primul sacrificat, apoi cei din celelalte familii, în ordine ierarhică şi în funcţie de vârstă. Casele sunt special pregătite pentru serbarea ursului, iar inauri din crengi de salcie sunt agăţate în întreaga casă şi în cele patru colţuri ale cuştii ursului. Pe palisada sacră sunt adăugate frunze de bambus care semnifică renaşterea ursului. Ceremoniile se desfăşoară de-a lungul a trei zile şi cuprind o serie de momente ce trebuie respectate cu sfinţenie. Băutura **sake** este împărţită cu generozitate invitaţilor, cu efectuarea libaţiilor - mesaj către zeul ainilor (**kamui**). În a doua zi are loc sacrificarea animalului. Capul se desprinde de corp dar rămâne totuşi ataşat de blană şi este aşezat lângă vatră, cu privirea spre foc. În faţa lui se depun ofrandele. Carnea este împărţită după vechi tradiţii. Creierul este extras printr-un orificiu care se face în spatele craniului (în dreapta pentru femele şi în stânga pentru masculi) şi, după ce va fi amestecat cu sake, este servit invitaţilor, după aceleaşi reguli de ierarhizare stricte. De asemenea, şi sângele va fi băut, dar ritualul este deosebit de dificil: mustaţa trebuie ţinută cu ajutorul baghetei din lemn (ikubashui), cupa nu va fi mutată dintr-o mână în cealaltă şi nici o picătură nu trebuie să se piardă din lichid.

În cea de a treia zi, capul se împodobeşte apoi cu inau-uri, gura se umple cu frunze de bambus şi este aşezat în faţa nusei. După o nouă libaţie, capul este ridicat, i se dăruiesc simbolic daruri şi este rugat să le ia cu el în munţi, la părinţii lui. I se cere, de asemenea, să le transmită cât de bine a fost îngrijit de ainu, motiv pentru a reveni în anul următor şi a cunoaşte din nou această ospitalitate.

Urmează apoi un moment foarte important, de alăturare a acestui craniu, celor din anii anteriori, ce au fost depuse şi păstrate în nusa (M. Cârciumaru şi colab., 2000).



1

2

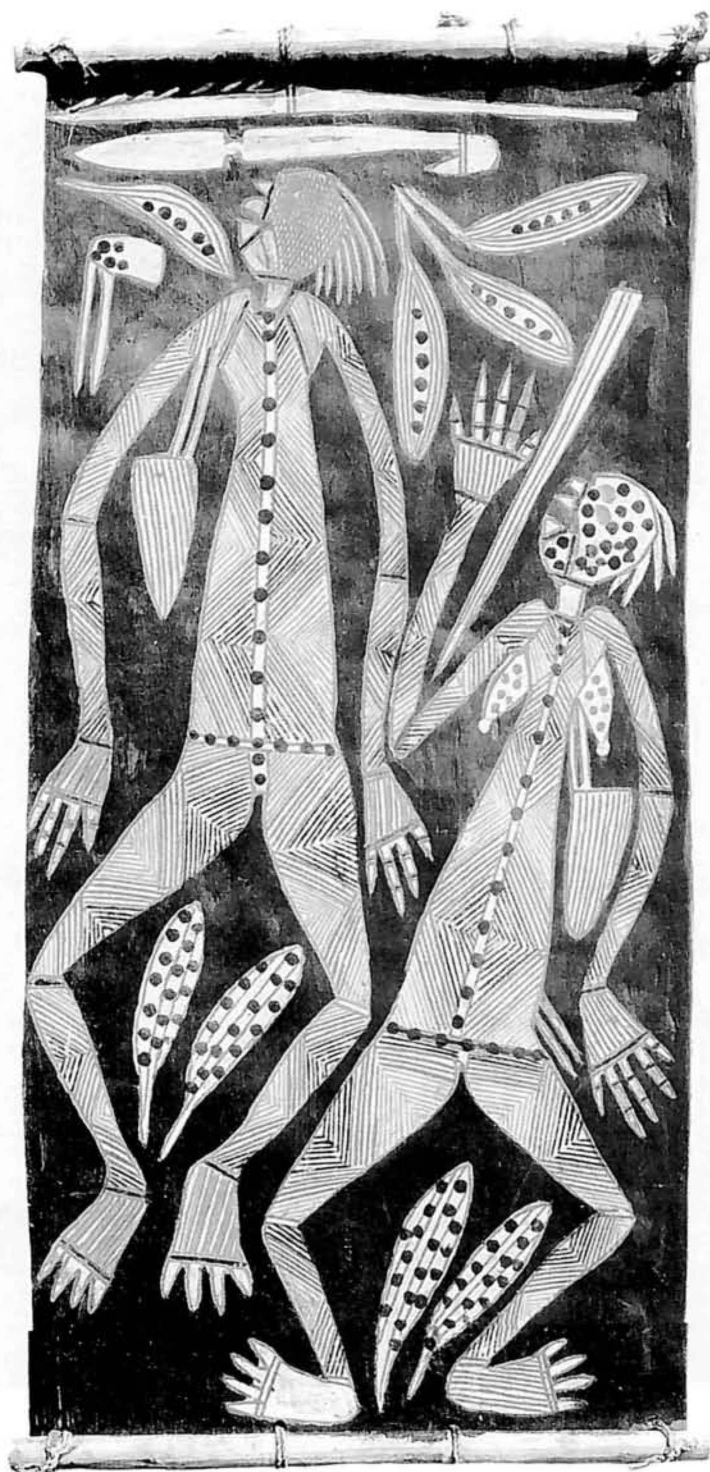


3

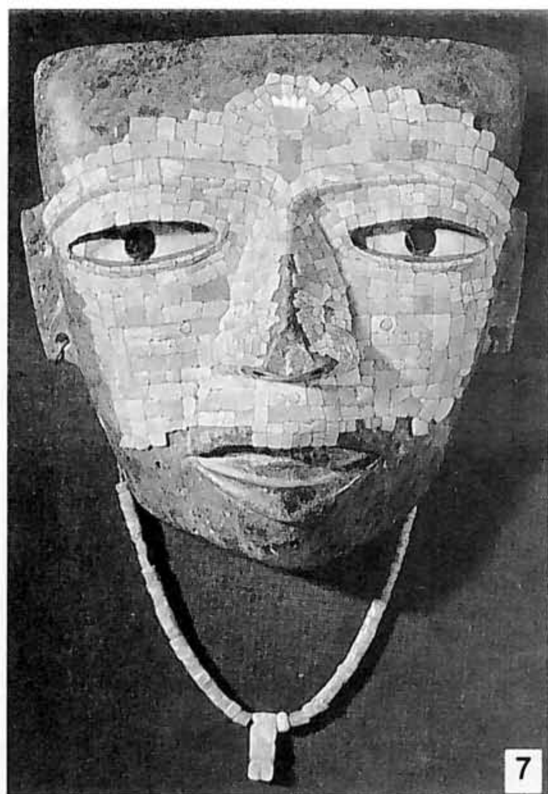


4





6


7


8


9


10

11



12

13

14

15



16



17



18

AMERICA

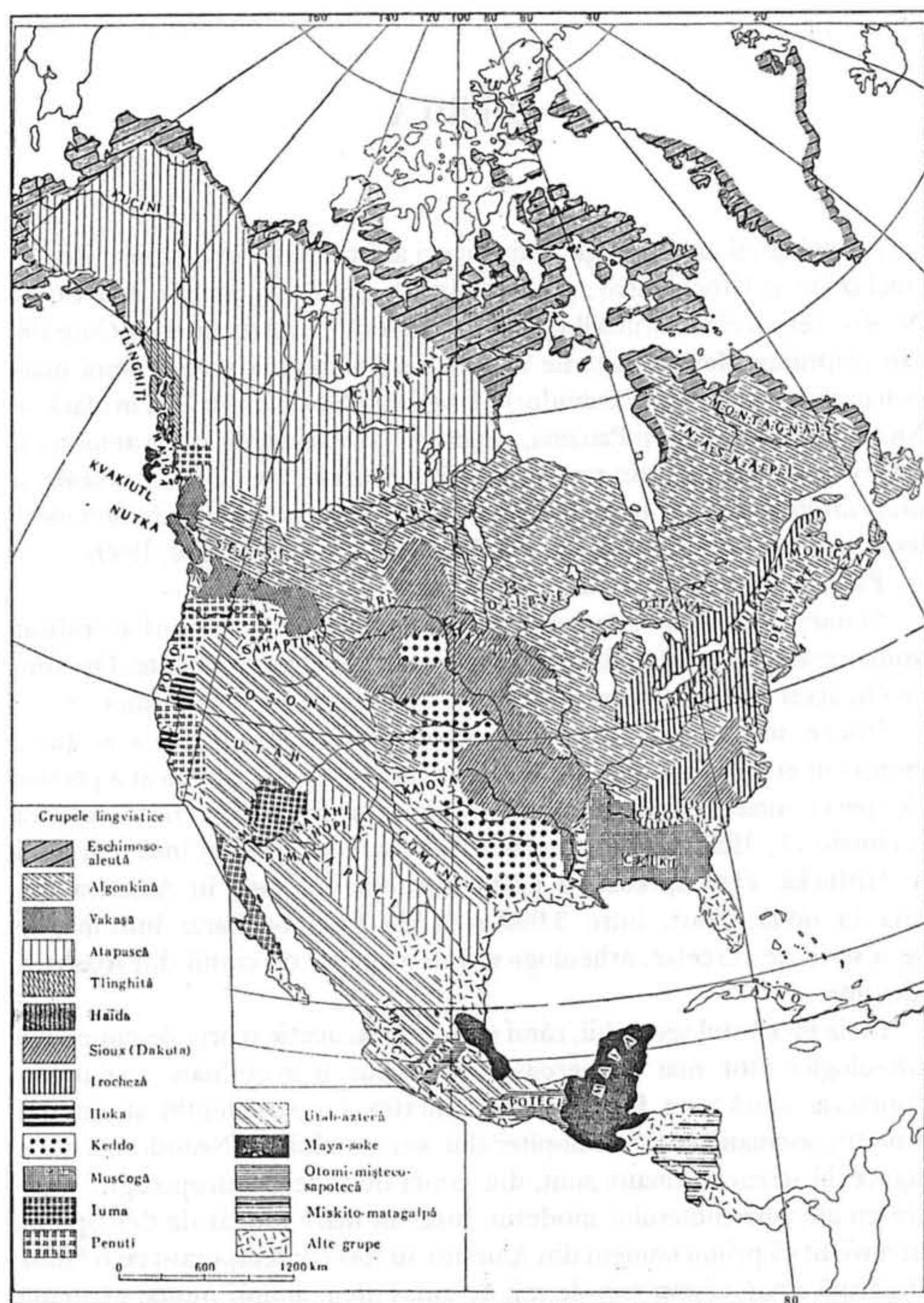
Arheologii și antropologii disting cinci arii culturale în America: *Arctica* (incluzând și Groenlanda), populată în special de eschimoși; *America de Nord*, corespunzând teritoriilor Statelor Unite și Canadei; *America Centrală*, care cuprinde Mexicul și țările în care sunt vorbite în special limbi maia (Guatemala, Honduras și Salvador); *America de Sud*, cuprinzând, în afară de Nicaragua, Costa Rica și Panama, totalitatea continentului, unde autohtonii vorbesc limbi care aparțin marilor familii sud-americane *chibka* și *arawak*; și *aria caraibiană*, ce reunește regiuni cu populație afro-americană: Antilele și litoralul septentrional al Americii de Sud. (P. Descola, M. Izard, 1999)

Popularea continentului

Momentul populării Americii și originea primilor locuitori au ridicat numeroase controverse, ducând la teorii, unele chiar fanteziste. Oricum, nici în acest moment nu se poate vorbi de o fixare clară a teoriilor.

Dintre toți cercetătorii, doar argentinianul Ameghino a susținut ipoteza unei populații autohtone, el a împins-o până acolo încât a pretins că specia umană ar fi prezentă în America încă din epoca terțiară (Lehman H., 1995). De o autoritate mai mare s-a bucurat însă teoria lui A. Hrdlicka, care aprecia că primii locuitori au sosit în America din Asia în două valuri, între 3.000 și 3.500 BC. Și-a bazat informațiile pe o serie de cercetări arheologice și descoperiri de cranii din Alaska și Aleutine.

De la începutul secolului, când s-au enunțat aceste teorii, descoperirile arheologice, tot mai numeroase, au impus o reevaluare a datelor. Concluzia certă este faptul că în America nu s-a identificat un om primitiv, asemănător Australopitecului sau omului de Neandertal. Cele mai vechi schelete umane sunt, din punct de vedere antropologic, identice cu ale amerindienilor moderni. Însă, un mare număr de descoperiri au dovedit că primii oameni din America au fost contemporani cu o faună dispărută acum câteva zeci de mii de ani. Putem aminti numai existența unui schelet de mastodont în *Ecuador*, în mijlocul unei vetre, conținând fragmente de vase, sau a oaselor unui mastodont, alături de un schelet uman în peștera *Confins* din Brazilia. La *Falsom*, în New Mexico, s-au găsit



Aria de răspândire a principalelor populaţii din America de Nord (după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

resturile unui bizon, dintr-o specie care a dispărut acum 8-9.000 de ani, alături de două vârfuri de săgeată din silex; la *Russel Springs* (Kansas) - un vârf de silex sub omoplatul unui bizon. În ceea ce priveşte descoperirile antropologice, exemplele sunt numeroase: Helmut de Terra descoperea în 1947, la *Tepexpan* (valea râului Mexico), un craniu de bărbat, în acelaşi nivel arheologic cu resturile unui elefant iar la *Iztapan* un schelet uman, cu o vârstă de circa 10.000 de ani. La *Lagoa Santa* (Brazilia), unde au fost explorate nu mai puţin de opt sute de caverne, s-au găsit osemintele unei faune fosile, asociate cu resturi umane. Antropologic, resturile umane amintite prezentau similitudini cu populaţiile din Australia şi Melanezia. (D. Todericiu, 1966)

Datările radiocarbon recente au adus o nouă lumină asupra acestei probleme, confirmând faptul că America a fost populată cu peste 10.000 de ani în urmă. La *Lubbock* (Texas), oasele umane cele mai vechi au fost datate la 9.883±250 B.P., o sanda primitivă găsită într-o peşteră din *Origon* (SUA) a oferit vârsta de 9.035±350 ani, resturile umane dintr-o tabără de vânători din *Chile* au fost datate la 8.450±250 ani, iar resturile de locuire din *Falkland* (Ţara de Foc) la 6.680±450 ani. În Mexico City, la *Balsoquillo*, antropologul Armento Comacho identifica un strat de cultură, datat la 32.000±300 ani, care conţinea oase de mamut gravate cu imagini ale unor animale demult dispărute. Descoperirile sale confirmă pe cele ale arheologului mexican, Juan Armento care, lângă *Pueblo*, identifica un strat de cultură datat la circa 30.000 de ani. (D. Todericiu, 1966)

Pornind de la aceste date, lumea ştiinţifică a căzut de acord în a admite popularea Americii prin imigrare, opiniile privitoare la originea acestor imigraţii fiind încă împărţite. Unii le atribuie o origine comună, alţii vorbesc de mişcări de populaţii convergente, dar plecate din puncte diferite, mişcări ce s-au produs dacă nu în acelaşi timp, cel puţin în valuri succesive. Două ar fi căile posibile de populare: din Asia de nord-est prin strâmtoarea Bering şi dinspre Oceania. Ipoteza populării dinspre Oceania a fost susţinută de P. Rivet (1957), pe baze lingvistice. El a sesizat asemănări lexicale între familia *hoka* şi limbile malaio-polineziene sau între familia limbilor *con* şi cele din Australia.

H. Lehman (1995) arată că, pe baza studiului antropologic, se poate vorbi de mai multe valuri de migraţii dinspre Asia: primul ar fi elementul dolicocefal, prezent în America de Sud, din Brazilia până în Patagonia, altul este reprezentat de elementele brahicefale, de statură mică, cu pomeţii proeminenţi, pe departe cei mai numeroşi; brahicefalii de statură înaltă, prezenţi numai în America de Nord, aparţinând unui al treilea val.

AMERICA DE NORD

Amerindienii

Limba

Studiile lingviştilor arată că, şi în prezent, pe întreg continentul american există nu mai puţin de 1.700 de dialecte, iar în cuprinsul unui singur stat - Mexic, se folosesc curent 33 de limbi.

Fărâmiţarea lingvistică a triburilor indiene era atât de accentuată încât nici triburile învecinate nu se puteau înţelege. Consecinţa imediată a împiedicat crearea unor confederaţii militare puternice, capabile să se opună pătrunderii europenilor.

Organizarea socială

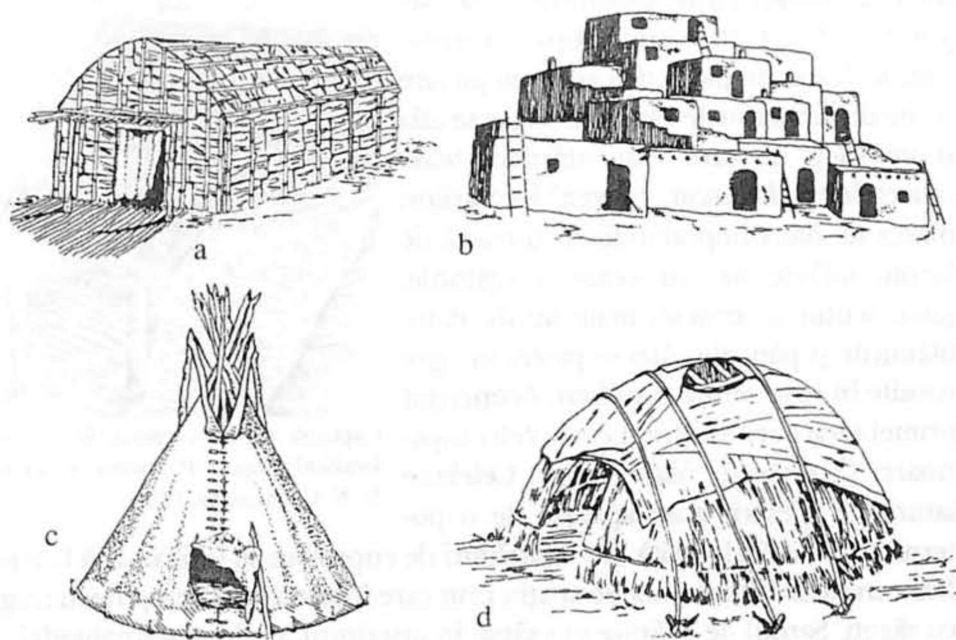
În cazul celor mai multe triburi amerindiene, celula socială era reprezentată de gintă, formată din membri înrudiţi, descinzând dintr-un strămoş comun. Ginţile erau totemice, fiecare purtând numele unui animal, considerat strămoşul grupului. În interiorul ginţii funcţiona o dublă conducere: şeful militar şi *sahemul* (căpetenia în timp de pace), ambii aleşi prin votul tuturor membrilor adulţi ai obştii. Cei doi conducători se consultau întotdeauna cu un sfat al bătrânilor, dar toate aceste organe de conducere puteau fi revocate de obşte dacă se dovedeau incapabile. Problemele cele mai importante se discutau în faţa întregii comunităţii. (M. Gh. Andrieş, 1965)

După încheierea unei căsătorii, soţul era obligat să muncească doi ani pentru socrii, după care pleca în ginta sa (rezidenţa patrilocală). Unitatea economică de bază era obştea familială (*barabora*), alcătuită din câteva familii înrudite, având o gospodărie comună. Moştenirea era matriliniară.

Aşezările

Pe litoralul de nord-vest, casele erau construite din bârne. Nu aveau ferestre, ci doar o uşă şi un orificiu în tavan, pentru evacuarea fumului. Vara, când membrii tribului porneau în amonte pe râuri, pentru a face provizii de peşte, locuiau în corturi. Triburile din nord-est, precum *algonkinii*, utilizau o locuinţă numită *wigwam*, de fapt o colibă din trunchiuri de arbori, cu vârfurile îndoite, cu ajutorul cărora se obţinea o carcasă în formă de cupolă, acoperită apoi cu scoarţă de copac.

La *irochezi* era caracteristică locuinţa obştească, „casa lungă", descrisă de Morgan. De formă dreptunghiulară, aceasta avea o carcasă din stâlpi, de care se legau cu ajutorul funiilor, pari dispuşi orizontal. Carcasa acoperişului – dispusă în unghi sau în cupolă – era construită, de asemenea, din trunchiuri



Tipuri de locuinţe: a- casă irocheză, b - casă pueblo, c - cort tipi, d - wigwam (după C. Waldman, 1985)

cioplite de arbori. Scheletul era acoperit cu scoarţă de copac. Dimensiunile variau în funcţie de mărimea obştii şi de numărul vetrelor. În interior exista un coridor central unde erau plasate vetrele iar, de-a lungul pereţilor, erau dispuse camerele, fiecare pereche având o cameră separată. Patru încăperi (implicit familii), aşezate faţă în faţă, două câte două, aveau în comun o vatră, unde-şi preparau mâncarea. În continuarea casei erau construite cămările, de asemenea comune. O vastă construcţie, destinată sfatului căpeteniilor şi „casa farmecelor", unde oficiau vracii, completau structura satului irochez. Triburile din prerii foloseau cortul de formă conică, numit *tipi*. Carcasa era constituită din trunchiuri de lemn, aşezate în formă de con, acoperite cu piei de bizon. O sută, până la trei sute de corturi, alcătuiau un sat, tipi-urile fiind dispuse în cerc, lăsând în mijloc o arie liberă, destul de mare, unde se aduna întreaga comunitate şi se dezbăteau principalele probleme.

La indienii *pueblo* şi *mandan*, complexul locuinţelor se reunea într-o singură clădire de cărămidă nearsă. Unul din pereţii construcţiei era constituit dintr-o formă naturală (deal, colină). Încăperile fiecărei familii erau dispuse în terase, ce coborau în trepte spre o curte închisă. De o parte şi de alta a peretelui se aflau mai multe firide în care erau montate paturi joase, formate dintr-un cadru de lemn sau din nuiele împletite pe care se afla o

piele de bizon. Firidele-dormitor erau separate de restul încăperii printr-o „perdea", tot din piele, pe care erau pictate scene de luptă sau de vânătoare. Aici se afla şi un stâlp de care erau atârnate toate obiectele ce alcătuiau „zestrea" locatarilor: masca de dans împodobită cu o ţeastă de bizon, tolbele pentru vânat, cingătorile, şaua, scutul şi armele, mantiile de dans, blănurile şi păturile. Apa se păstra în tigve vopsite în roşu, verde şi galben. Acoperişul primei terase servea drept curte celei superioare. (Tolstov şi colab., 1959). Celelalte laturi ale aşezării erau apărate de o puternică palisadă alcătuită din trunchiuri de copaci, ce se ridica până la 6 m. Între trunchiuri rămânea un spaţiu prin care locuitorii satului puteau trage cu săgeţi. Şanţul de apărare era săpat în interiorul, nu în afara palisadei.



Capcană pentru somoni, la indienii kwakiutl (după S. P. Tolstov,. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

Economia

Cea mai mare parte a triburilor amerindiene aveau o economie de tip prădător. În funcţie de regiune, aceste triburi se specializaseră în culesul anumitor specii de plante. Cele mai caracteristice exemple erau oferite de triburile din zona marilor lacuri, unde creştea orezul sălbatic. Această activitatea stătea însă sub semnul riturilor magice. La momentul oportun, sfatul bătrânilor dădea de ştire conducătorului, care întrunea „sfatul orezului", la care participau toţi membrii comunităţii. Acum se hotărau toate etapele activităţii de cules. Incantaţii, dansuri magice şi cântece precedau pornirea ambarcaţiunilor pe apă. Erau invocaţi Soarele şi duhurile apelor pentru o cât mai bună recoltă.

În nord-vestul continentului, cu o climă mai rece, triburile erau specializate în vânătoare şi pescuit. Pentru pescuit erau utilizate năvoade, împletite din fibre vegetale, harpoane şi lănci scurte. Când somonii depuneau icrele, tribul se aduna, strângând recolta zi şi noapte, deoarece aceasta, bine conservată, asigura baza alimentaţiei pentru aproape un an întreg. Capcanele erau şi ele utilizate, sub forma unor zăgazuri de trunchiuri de arbori sau garduri de nuiele, în care peştii, o dată intraţi, nu mai puteau ieşi fără a nimeri în năvoade.

Triburile din est (irochezii) vânau cerbul, elanul, vidra şi jderul, cei din nord cerbul-caribu, elanul, ursul, berbecul sălbatic. În regiunile de prerie, amerindienii erau specializaţi în vânătoarea bizonului. La vânătoare, princi-

palele arme erau arcul cu săgeţi, suliţele şi cuţitele cu vârfuri şi lamă din piatră şi *tomahawk*-urile, ce desemnau iniţial măciucile curbe din lemn, iar după colonizare, topoarele din fier aduse de europeni.

Irochezii practicau o agricultură rudimentară. Unealta de bază era săpăliga. Terenurile agricole se obţineau prin incendierea pădurilor. Cultivau porumbul, mazărea, floarea-soarelui, dovleacul, tutunul. Mult preţuită era seva arţarului de zahăr, pe care o fierbeau şi o consumau sub formă de melasă.

Triburile pueblo, din sud-vestul continentului, aveau cea mai evoluată agricultură, creând propriul sistem de irigaţii. Săpau canale pe care le pavau cu lespezi de piatră. Cultivau porumb, leguminoase şi bumbac.

Arama, singurul metal cunoscut, era prelucrată prin batere „la rece". Cea mai mare parte a triburilor nu foloseau vasele din lut, alimentele fierbându-le în vase de lemn în care introduceau pietre încinse. Triburile irocheze cunoşteau olăritul (dar nu şi roata), confecţionând din argilă pipe, frumos împodobite cu desene. Ceramica va cunoaşte o dezvoltare mai importantă doar la triburile pueblo. Deşi nu cunoşteau roata, ceramica lor s-a evidenţiat prin forme şi ornamente, cele mai obişnuite erau desenele geometrice de culoare neagră pe fond alb, sau cele roşii pe fond portocaliu (Tolstov şi colab., 1959).

Vestimentaţia

Deşi nu creşteau animale domestice, unele triburi, precum *tlinghiţii* (litoralul de nord-vest), îşi procurau lâna de la caprele sălbatice, pe care le tundeau, apoi le lăsau în libertate. Această lână o ţeseau la războaie verticale, confecţionând mantii lungi, împodobite cu motive decorative. Pe cap, obişnuiau să poarte pălării împletite din fibre de cedru vopsite. Femeile tlinghite se considerau mult mai frumoase dacă-şi perforau buza inferioară, de care ataşau podoabe. În cazul unui conflict între triburi, tlinghiţii purtau platoşe din lemn, confecţionate din scândurele lungi, aşezate vertical. Pe piept, platoşa era împodobită cu imaginea totem a posesorului. Coiful din lemn reprezenta o fiinţă antropomorfă fantastică (Tolstov şi colab., 1959).

Triburile de pe litoralul de nord-est îşi confecţionau hainele din piele de ren iar în picioare purtau mocasini din piele moale. Irochezii prelucrau într-un mod admirabil pieile de cerb, obţinând cunoscuta „piele întoarsă". Îmbrăcămintea bărbaţilor consta într-o mantie de piele întoarsă şi o fustă ce înlocuia pantalonii, iar a femeilor în fustă mai lungă, cămaşă şi mantie, din acelaşi material.

O descriere deosebit de amănunţită a vestimentaţiei unei căpetenii a tribului mandanilor (la nord de Rio Grande) ne este oferită de Georges Catlin (după M. Gh. Andrieş, 1965): purta o bluză albă din piele de cerb, ce cobora trei palme mai jos de coapse. Ea acoperea nişte pantaloni scurţi până la glezne. Marginile bluzei şi ale mânecilor se prelungeau cu franjuri roşii şi albe. Părul negru, uns cu untură de grizzly, era foarte lung. În creştetul capului avea un coc în care erau prinse pene de corb şi uliu. În jurul gâtului purta un colier format din 60 de gheare de urs. O manta din piele de bizon îi era prinsă pe umeri cu o agrafă de os. Întreaga suprafaţă era pictată în culori vii, cu scene din viaţa marilor căpetenii, imagini de vânătoare sau de război. La marile ceremonii, căpetenia îşi punea cununa din pene de vultur, prinse de o fâşie de piele decorată cu desene geometrice.



Căpetenie a tribului mandanilor
(după C. Waldman, 1985)

La celelalte triburi din prerii, îmbrăcămintea bărbaţilor era compusă dintr-o haină din piele de bizon, pantaloni lungi şi un şorţ din piele întoarsă. Capul era împodobit cu coarne de bizon, pene de vultur şi piele de hermină. Femeile purtau o cămaşă lungă, fără mâneci.

Amerindienii din câmpie sau din apropierea pădurilor ştiau să confecţioneze ţesături vegetale, utilizând stratul aflat sub scoarţa coniferelor, mesteacănului sau cedrului. Scoarţa era desprinsă de pe trunchi cu ajutorul unui cuţit. După ce stătea câteva zile în apă pentru a se înmuia, era aşezată pe lespezi de piatră şi bătută cu maiuri până devenea foarte densă. „Stofa" obţinută se îmbiba cu diferite sucuri de plante devenind impermeabilă şi, în final, era pictată cu siluete stilizate de animale sau cu figuri geometrice. (M. Gh. Andrieş, 1965)

Alimentația

Triburile din Labrador consumau ca principal aliment carnea (de urs grizzly, elan, castor). Aceasta era fiartă în oale din piele de caribu. Pentru a le asigura rezistența, se utiliza o cenușă specială amestecată cu nisip. Din făină de ghindă se prepara *bannak* – un fel de pâine nedospită. Alimentația era completată cu miez de ghindă sau conuri de pin. Mai mult, indienii din Alaska pregăteau o înghețată din fructele copăcelului *sapin*. Un trofeu deosebit pentru comunitate era ursul, deoarece din el nu se arunca nimic. Dinții, urechile, părul de pe creștet și ghearele reveneau vrăjitorului pentru a prepara talismante și leacuri pentru boli. Blana era utilizată pentru confecționarea păturilor. Din intestine, vânătorii își confecționau corzi pentru arc, iar din cele subțiri femeile pregăteau sfori și ață de cusut. Sângele constituia baza unei mâncări întăritoare pentru cei slăbiți de rănile dobândite în luptă. Din carne bine mărunțită, amestecată cu grăsime și marmeladă de afine se prepara o pastă care, uscată la soare, constituia un aliment foarte nutritiv, ce putea fi consumat în expedițiile mai lungi.

În prerii, alimentația era și mai bogată, constând în carne de bizon, cerb, urs sau muflon, alături de rădăcinile și bulbii anumitor plante, muguri de arbori, fructe și miere. Indienii din California știau să extragă din fructele unor plante sucuri zaharate care, prin fermentare, dădeau o băutură ușor alcoolică. Curcanul, domesticit de populațiile din sud-vest și sud-est, găina sălbatică și o serie de alte păsări erau special pregătite: după îndepărtarea intestinelor, se introduceau ierburi aromate și un soi de ghindă cu gust piperat. Pasărea, cu penaj cu tot, se așeza într-o groapă pavată cu pietre încinse. Groapa se acoperea bine cu cenușă. Penele se îndepărtau apoi foarte ușor, carnea friptă având un gust excelent.

Triburile care practicau agricultura aveau desigur, drept bază a alimentației porumbul. Batata, legumele, marmelada de fructe, plantele aromate și picante (ardei iute, țelină sălbatică) întregeau alimentația. Din făină de ghindă prăjită, îndulcită cu miere, se obținea o băutură asemănătoare cafelei.

Întotdeauna masa se încheia cu o pipă îndesată cu tutun indian din scoarță mărunțită de salcie roșie, amestecată cu ierburi.

Credințe și mituri

Indienii au creat un veritabil Panteon al duhurilor, ființe fabuloase ce întruchipau ploaia, focul și fulgerul, de fapt toate fenomenele naturii, subordonate „marelui duh", pe care indienii sioux îl numeau *dakota*, algonkinii – *waconda* iar irochezii – *manitu*. Dar nu numai ființele aveau

propriul duh, ci şi toate obiectele: dacă săgeata îşi atingea ţinta, se datora intervenţiei duhului. Acestor spirite li se aduceau ofrande, mai ales în preajma strângerii recoltelor sau pornirii la vânătoare.

Astfel, la triburile irocheze una din cele mai importante sărbători era „ziua sărbătoririi porumbului verde". Învârtind în aer beţişoare de pin şi fibre de arţar, bărbaţii, împodobiţi cu pene şi pictaţi în negru şi roşu, alergau printre corturi, anunţând coacerea porumbului. De treisprezece zile, femeile aduceau zilnic ştiuleţi vraciului, dar acesta le spunea mereu că nu sunt copţi. În ziua respectivă el însă hotărâse că a venit vremea să se aducă daruri „marelui spirit". Întreaga comunitate se strângea în jurul focului, unde fierbeau primii ştiuleţi de porumb. Toţi bărbaţii dansau frenetic până ce vraciul anunţa că porumbul este pregătit pentru a fi oferit „marelui spirit". Cenuşa şi cărbunii acestui foc erau îngropaţi. Trei bărbaţi aprindeau un alt foc, la care urma să fiarbă porumbul din care se înfrupta întreaga comunitate, mai întâi vraciul şi căpeteniilor, apoi bărbaţii iar la sfârşit femeile şi copiii. (M. Gh. Andrieş, 1965)

Un alt ceremonial spectaculos era „dansul soarelui" al indienilor *navahi*. El coincidea cu sfârşitul anului european. Indienii erau convinşi că soarele a obosit şi trebuie ajutat. Un grup de dansatori - „sorii pribegi" – pictaţi cu alb şi cu părul uns cu grăsime de urs, dansau frenetic în jurul focului, ţinând în mâini beţişoare împodobite cu un smoc de pene colorate. La un moment dat, apăreau şaisprezece bărbaţi, pictaţi pe faţă cu roşu, care aduceau într-un coş chipul simbolic al soarelui. Aceştia aninau de un stâlp imaginea soarelui dar, după un timp, îl coborau, semn că soarele a obosit. Aproape de răsăritul soarelui veneau alţi dansatori, cu întregul corp pictat în alb, ce aprindeau la jar o bucată de scoarţă de cedru, pentru acapararea căreia se luptau cu înverşunare. De îndată ce soarele răsarea, ei croiau în gardul de pini, ce străjuia locul serbării, trei porţi spre miazăzi, apus şi miazănoapte, simbol al regenerării soarelui. (M. Gh. Andrieş, 1965)

Pe teritoriul statului Minnesota, exista un loc numit de amerindieni „Pământul sacru al păcii". Aici se strângeau în fiecare an numeroase triburi pentru a se închina principalului duh *Ghitci Manito*. Potrivit legendelor, zeul suprem şi-a făurit aici un *calumet* – pipa, pe care a aprins-o şi a îndemnat toate zeităţile să vegheze pentru pace. O altă legendă vorbeşte despre un potop teribil în timpul căruia indienii au încercat să se refugieze în acest loc sacru dar au pierit înecaţi şi sângele lor a dat stâncilor culoarea roşie. La întâlnirea anuală a triburilor, războinicii îngropau armele în afara zonei, la o sută de paşi de hotarul stabilit de

bătrâni. Nimeni nu mai avea voie să poarte război, sub pedeapsa cu moartea. În cadrul unui ritual strict, bucăți din roca roșie erau desprinse și din ele se ciopleau pipe. Bătrânii tribului, adunați în jurul focului, își treceau pipa de la unul la altul, fumând ceasuri întregi în cinstea duhului Manito, de la care așteptau sprijinul, prin împlinirea acestui ritual.

La triburile irocheze pipa era prevăzută cu o huruitoare. La rotirea pipei, sunetul scos se auzea la mari distanțe și el era semnalul de încetare a luptelor. Era și instrumentul de „acreditare" a solilor veniți pentru a duce tratative. (M. Gh. Andrieș, 1965)

Inițierile

La cele mai multe triburi, copiii nu dobândeau la naștere un nume. Băieții erau apelați până la vârsta adolescenței prin numele de *ote* (copile). Dobândeau un nume abia la vârsta de 14 ani, când se retrăgeau în pădure, la o zi-două depărtare de sat. Aici țineau post negru timp de cinci zile. Primul animal care-l întâlneau, sau imaginea vietății care o vedeau în vis, devenea numele lor. Acest nume se putea schimba ca urmare a unui succes deosebit la vânătoare, în lupte sau în întreceri sportive (Picior-sprinten, Ren-iute-de-fugă, Ochi-ager, Bizon-negru). Singura formalitate consta în povestirea isprăvii în cadrul unei adunări a tribului, după care se anunța noul nume. Se obișnuia, de asemenea, ca prieteniile mai puternice să fie întărite prin preluarea de către cel mai tânăr a numelui celui mai vârstnic, în urma căruia deveneau frați de sânge. Fetele primeau și ele la vârsta pubertății un nume, deosebit de metaforic: Steaua-dimineții, Luminile-curcubeului, Floarea-miresmelor-serii etc. Femeile nu-și schimbau numele prin căsătorie și nici în urma decesului soțului, purtând pentru totdeauna numele de fată sau schimbându-l după plac. (M. Gh. Andrieș, 1965)

Elementul principal în riturile de inițiere la triburile nord-americane îl reprezenta izolarea, ce echivala cu o ruptură de lumea celor vii. Novicele postea în primele patru zile, își impunea apoi diferite interdicții alimentare și exerciții ascetice (băi cu apă fierbinte sau foarte rece, arsuri, incizii în piele). El cânta și dansa în fiecare noapte, rugându-se să primească protecția unui spirit. Această inițiere nu se realiza fără un risc. Novicele, „posedat" de un astfel de spirit putea să-și piardă echilibrul mental.

Structura inițierii în societățile secrete era mult mai complexă. Exemplul cel mai detaliat ne este oferit de M. Eliade (1995), legat de indienii *kwakiutl*. Ritul de inițiere avea loc numai iarna. Acum, bărbații dansează frenetic, întruchipând personaje sacre sau evocând miturile originii. Aceste societăți de dans cuprind numeroase trepte ierarhice sau

„Dansuri", fiecare constituind o veritabilă castă. Unele societăţi au până la cincizeci şi trei de trepte. Situaţia socială şi economică a candidatului, mai precis a familiei sale, este fundamentală. Spre exemplu, dansul *hamatsa* este executat numai de şefii de clan. Ceremonia iniţiatică este foarte costisitoare, novicele oferind daruri participanţilor. Dreptul de a face parte dintr-o societate secretă este ereditar. La zece-doisprezece ani, băieţii încep să fie instruiţi în treptele inferioare. Băiatul este „răpit" şi dus în pădure sau în grota în care locuieşte spiritul protector al clanului. În tot acest timp el este servit de o femeie, care are statutul de sclavă a tânărului. Ea îi pregăteşte un cadavru, conservat în apă sărată, pe care îl agaţă de acoperişul colibei, îl afumă, novicele urmând să mănânce bucăţi din el. Acest canibalism ritual reprezintă la indienii kwakiutl identificarea neofitului cu Zeul.

Întors din pădure, tânărul va fi dus în casa culturală a clanului. Conform ideologiei kwakiutl, Universul este împărţit în trei: cerul, pământul şi Lumea Cealaltă. Un stâlp de aramă traversează aceste trei regiuni, reprezentând centrul lumii. Stâlpul este redat în casa clanului de un trunchi din cedru de treizeci de picioare. După patru luni de izolare, tânărul se comportă foarte violent, lovind toţi oamenii din jurul său. Tămăduitorul (*heliga*) clanului îl duce cu forţa la o apă sărată, unde îl îmbăiază, după care neofitul trece într-o stare de deprimare, asistând tăcut la dansurile şi ritualurile ce se desfăşoară până la iniţierea sa deplină. Toate aceste „etape" contribuie la schimbarea personalităţii, la asimilarea puterii sacre şi la depăşirea condiţiei umane (M. Eliade, 1995).

Şamanismul

La indienii din prerie şi din California, primele semne după care este recunoscut un potenţial şaman, ales de spirite, sunt visele repetate pe care acesta le are; urmează apoi viziuni, transe şi, mai ales, o boală pe care un şaman o va vindeca tot cu ajutorul spiritelor. În final, cel ales va fi supus unui lung şir de ritualuri pentru a fi desemnat şaman. O altă formă de a deveni şaman, la indienii din America de Nord, este căutarea voluntară. Tânărul se izolează şi se supune unei serii de interdicţii asemănătoare cu ale tinerilor care acced în societăţile secrete. În final, trebuie să demonstreze în faţa comunităţii că poate comunica cu spiritele şi, în acest sens, sunt utilizate o serie de halucinogene, precum cele numite *datura* la indienii pueblo. (Cl. Rivière, 2000).

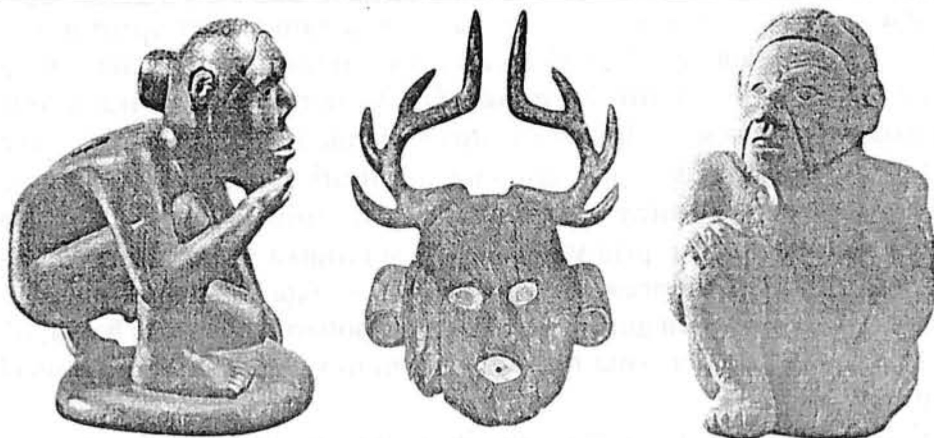
Un exemplu similar ni-l oferă M. F. Guédon (1992), pentru indieni *haida* din nord-vestul Canadei. Şamanul îşi descoperă vocaţia în urma unei chemări pe care am putea-o numi psihică – confirmată de altfel de

poziția socială a novicelui, întrucât harurile șamanice sunt aproape ereditare. Viitorul șaman trebuie să treacă apoi printr-un antrenament sever, grație căruia va putea intra în transă când va dori, deoarece transa este controlată printr-o serie de gesturi rituale menite să-l determine pe spirit să se manifeste, inclusiv prin anumite purificări corporale, cu ajutorul unor purgative și vomitive ca apa de mare încălzită, prin felul de a se îmbrăca al oficiantului, prin sunetul tobei și intrarea într-o încăpere special amenajată pentru acest eveniment. Aici, în fața întregii comunități, spiritul poate vorbi prin gura șamanului, dar, potrivit concepției haida, nu se poate atinge de persoana mentală a celui din urmă și nu are control asupra ei.

Puterile șamanului sunt invocate de comunitate mai ales în cazul bolnavilor. În concepția șamanică, boala poate avea două motive: răpirea sufletului celui bolnav, șamanul pornind într-o călătorie extatică pentru a găsi sufletul, fie introducerea în organism a unei substanțe străine sau a unui corp străin (de exemplu, un os), pe care șamanul încearcă să-l scoată în mod simbolic. În acest ultim caz, șamanul împrăștie fum asupra bolnavului, îl miroase și îl pipăie pentru a descoperi o intruziune malefică, cântă pentru a chema în ajutor spiritele, oferă pipa sa rudelor celui bolnav. Ritul de vindecare este însoțit și de incantații, meditații, bătăi de tobă, utilizarea de oglinzi sau cristale pentru a vedea spiritul patogen al bolnavului. Șamanul *sioux* utilizează ca tehnici de vindecare și masajul, stropitul cu apă, ștersul cu pene de vultur (Cl. Rivière, 2000).

Șamanul pornește în călătoria sa extatică numai dacă puterea sa este suficient de mare. Dacă scopul transei este acela de a descoperi cauza bolii, șamanul află răspunsul cu ajutorul imaginilor întâlnite în timpul extazului. Reîntors, o dată ce a recunoscut cauza bolii într-un obiect introdus în trupul pacientului, șamanul suge sângele din acel loc cu ajutorul unui os sau tub din lemn de salcie. Apoi trage câteva fumuri de pipă, dansează în jurul focului și repetă operația până reușește să extragă obiectul. Ceremonia ia sfârșit la ivirea zorilor când șamanul dă sfaturi familiei cu privire la hrana pacientului și la desenul care îi va fi tatuat pe corp. (M. Eliade, 1997).

Căutarea sufletului rătăcitor are un caracter dramatic. La indienii *thompson*, șamanul își pune masca și merge pe cărarea pe care o urmau strămoșii ca să ajungă pe tărâmul morților. El luptă cu spiritele pentru a smulge sufletul bolnavului, iar când se întoarce, le arată celor de față măciuca însângerată. La indienii *nootka*, se consideră că șamanul coboară, în timpul extazului, pe fundul oceanului de unde se întoarce, plin de sânge, cu sufletul răpit, aducându-l într-un mănunchi de pene de vultur (M. Eliade, 1997).



1. Figurină sculptată în granit (Tennessee), 2. Mască din lemn (Oklahoma), 3. Figurină din gresie (Tennessee) (după D. Grigorescu, 2001)

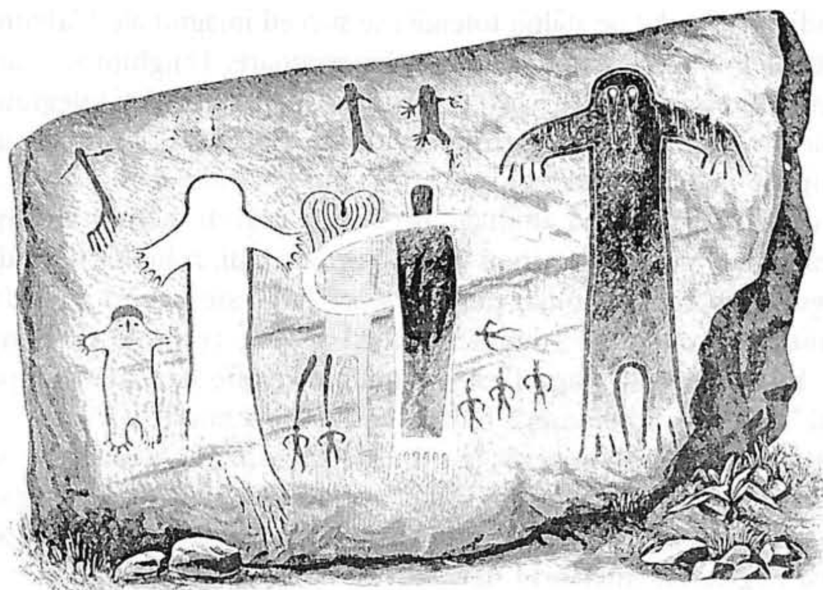
Înmormântările

Legendele amerindienilor spuneau că, după moarte, „duhul" oamenilor merge într-un ţinut unde soarele nu apune niciodată. În teritoriile de vânătoare ale lui *Oo Manitu* – cum le numesc *algonkinii* – umbrele morţilor trăiesc în pace. Dar, pentru ca spiritele să ajungă aici şi să nu se rătăcească, trebuiau îndeplinite diferite ritualuri. Algonkinii îşi înfăşurau morţii în piei de bizon şi îi depuneau în gropi adânci, împreună cu arme, masca rituală, talismane. Câinii celor dispăruţi erau ucişi chiar înainte de înmormântarea stăpânului pentru ca sufletul lor să ajungă mai devreme în ţinutul umbrelor şi să vestească sosirea războinicului.

Indienii *hopi* îşi îmbăiau şi ungeau morţii cu licori magice după care, corpul chircit era depus cu faţa spre apus. După ce groapa era acoperită, se înfigea în dreptul inimii celui mort un toiag pentru a-i servi drept sprijinit în călătoria sa.

Indienii *omaha* din valea râului Missouri îşi aşezau morţii pe platforme decorate cu pene, coarne de cerb şi cranii de animale, instalate pe platforme înalte. Armele şi podoabele celui mort, darurile rudelor erau aşezate alături de el.

Triburile *ojibva* îşi înhumau morţii, dar deasupra mormântului ridicau un *wigwam* foarte mic din ramuri, numit „casa umbrelor", în care depuneau ofrande de alimente şi pungi de piele de cerb „cu farmece", pentru a îmbuna spiritele întâlnite în timpul călătoriei sufletului.



Pictură a indienilor din California (după E. Anati, 1989)

Arta

Amerindienii s-au dovedit maeştri neîntrecuţi în sculptare stâlpilor totemici şi a măştilor folosite în riturile de iniţiere şi în dansurile asociaţiilor secrete.

La indienii algonkini, figura centrală, atât pe stâlpi, cât şi pe măşti, era corbul (*yehl*), considerat, în mitologia acestora, fiinţa solară, pasărea care duce sufletul la Soare. La triburile kwakiutl aceste măşti erau utilizate de dansatorii rituali. Ele luau forma unor creaturi cu aspect monstruos, animale fantastice, aspectul grotesc fiind amplificat şi de o coafură din păr de cal. Irochezii sunt celebri prin masca duhului *Mohawk*, folosită în trecut de societatea secretă „Feţele false". Grimasa duhului este înspăimântătoare, cu fruntea puternic încruntată, ochii rotunzi, realizaţi din metal şi o coafură din păr de cal. (P. A. Mihăiescu, 1970)

Stâlpii totemici sunt sculptaţi pe întreaga suprafaţă, după un tipar strict de alternare a figurilor. Fiecare imagine este de sine stătătoare, după cum fiecare grup este parte integrantă a întregii compoziţii. Indienii *haida* au realizat astfel de stâlpi, plasaţi de obicei la intrarea unei colibe: aceştia imită forma unei guri larg deschise, care poate fi a unui om sau a unei fiare, cu un nas, în formă de plisc, lung de circa 60 cm. Deasupra porţii se află sculptat un om ţinând un copil în braţe. Mai sus se înalţă o statuie gigantică înfăţişând un bărbat. Pe suprafeţele rămase libere sunt reprezentate broaşte, şopârle şi alte animale (P. A. Mihăiescu, 1970).

La indienii *tlinghit* pe stâlpii totemici se succed imagini ale bărbatului, soţiei, ale totemului clanului şi duhurilor binevoitoare. Tlinghiţii au realizat şi un număr impresionant de măşti pentru şamani. Aceste măşti integrau un şir de mici figurine cărora li se atribuia virtutea de a înlătura nenorocirile. Un alt tip de mască reprezintă un cap sculptat, căruia artistul i-a ataşat plăcuţe de lemn înfăţişând animale, precum şi cozi de hermină. Măştile sunt prea micuţe pentru a acoperi figura purtătorului, rolul lor fiind doar de a asigura protecţia. Nu mai puţin celebre la aceste triburi de indieni sunt mantiile ceremoniale, numite ţesături *chilcat*, realizate de femeile tlinghit. Interesant este faptul că ornamentaţia este executată după o „machetă" din lemn, policromă, creaţia unui bărbat talentat.

Pictura nu este atestată decât la triburile pueblo, în aşa-numitele *kiva* (centre ceremoniale subterane). Temele predilecte sunt diferite aspecte ale naturii: norii, fulgerele şi apa, în forme simbolice. Contururile sunt trasate cu negru, iar interiorul figurilor este pictat în special în albastru deschis, roşu, galben sau alb. Indienii *navahi* din Arizona realizau veritabile scene compozite pe sol, cu ajutorul nisipurilor colorate. Ele reprezentau dansuri, scene religioase sau de vânătoare, animale fantastice. Erau realizate în cadrul ceremoniilor asociaţiilor secrete şi aveau, desigur, un rol magic, în general acela de atragere a ploii. (M. Gh. Andrieş, 1965)

MEZOAMERICA



Principalele centre ale populațiilor precolumbiene din America Centrală (după A. Morretta, 1998)

Aztecii

Istoria

O serie de cronici din secolul al XVI-lea vorbesc despre legendele aztece privind locul lor de origine - *Aztlan*, aflat undeva în nord-vestul Mexicului. Se spune că ei ar fi descoperit într-o peșteră imaginea „vrăjitorului colibri" - *Huitzilopochtli*, care le-ar fi arătat drumul către o nouă țară.

Sosirea aztecilor în valea Anahuac (actuala vale a Mexicului) a fost precedată de circa 2.500 de ani de evoluție culturală.

Organizarea politică

Familiile atzece erau repartizate pe clanuri patriliniare, numite *calpulli*. Spre exemplu, capitala Tenochtitlan număra douăzeci de clanuri grupate în patru secțiuni sau fratrii, fiecare locuind în propriul cartier. Clanurile aveau autonomie internă, posedând un templu, pământuri și o administrație aleasă din interior, precum și un delegat în cadrul Sfatului Suprem.

Membrii acestui sfat, numiți *tlatoani* - vorbitori - dețineau multiple funcții administrative, politice și juridice: împărțeau pământurile între


Regele din Texcoco (după J. Soustelle, 1995)

clanuri şi desemnau parcelele lucrate în comun, ale căror roade ar fi servit cheltuielilor legate de cult şi de războaie şi alegeau căpitanii oştirilor celor patru fratrii ale oraşului (H. Lehmann, 1995).

Comandantul suprem - *tlacatecuhtli* (comandant al bărbaţilor), ales dintre cei patru căpitani, avea funcţii exclusiv militare. Era urmat la conducere de *cichuacoatl* (şarpele femelă), ce dirija politica internă şi îi succeda după moarte. Legislaţia după care conduceau autorităţile avea în vedere în primul rând să repare greşeala. Hoţul restituia obiectele furate dacă nu voia să fie condamnat la robie, delictele grave atrăgeau întotdeauna pedeapsa capitală, prin spânzurare, lapidare sau chiar sfârtecare în bucăţi (trădătorul).

Suveranul era ales de adunarea războinicilor. Însemnele puterii erau diadema de aur şi mantia. Colegiul electoral putea alege între diverşii candidaţi posibili, ţinând cont de calităţile deosebite. O dată ales, suveranul trebuia să îndeplinească un ceremonial complicat, să aducă cinstire zeilor, să asculte şi să pronunţe lungi discursuri. Principalele lui atribuţii erau: obligaţiile faţă de zei şi grija pe care trebuia s-o arate poporului său.

Organizarea socială

La sosirea conchistadorilor în secolul al XVI-lea, societatea aztecă era net diferenţiată în clase. În vârful piramidei se aflau mai multe categorii: preoţii, membrii familiei „comandantul bărbaţilor", războinicii distinşi în luptă.

Titlul de *tecuhli* (senior, demnitar) implica o serie de privilegii: nu plăteau impozit, nu prestau munci agricole, beneficiau de împărţirea tributului, primind raţii, veşminte, bijuterii şi pene, palatele lor erau întreţinute din cheltuieli publice. Chiar dacă oficial nu era vorba despre o nobilime ereditară, deoarece nu aveau pământurile şi palatele în proprietate, marile familii tindeau să se perpetueze. Fiul unui tecuhli avea titlul de *pilli*, i se atribuiau domenii şi putea fi numit ambasador, guvernator sau judecător. (J. Soustelle, 1995)

Poporul de rând era format din agricultori şi meşteşugari. Cetăţenii (*maceualli*) aveau numeroase obligaţii: efectuarea serviciului militar şi plata impozitului, participarea la lucrările colective, precum întreţinerea drumurilor şi canalelor, construcţia de monumente. Însă, la vârsta de douăzeci de ani fiecare cetăţean obţinea o parcelă de pământ pe care să-şi construiască

o casă şi să lucreze un mic ogor. Copiii cetăţenilor aveau dreptul la educaţie gratuită în cadrul şcolilor de cartier. În condiţii de criză (calamitate) suveranul îşi ajuta poporul, distribuind produse alimentare gratuit. Acestor oameni simpli, cariera militară le deschidea drumul către orice funcţie. În plus, „la pensie", aceşti războinici erau întreţinuţi din avutul public.

Meşteşugarii formau corporaţii grupate pe cartiere, cu zei şi rituri specifice. Spre exemplu, meşteşugarii care prelucrau metale preţioase, jaduri, turcoaze şi pene, purtau titlul de „tolteci", deoarece inventarea acestor tehnici era atribuită civilizaţiei toltece şi eroului lor, regele-zeu *Quetzalcoatl*. Meşteşugul era perpetuat în cadrul aceleiaşi familii din generaţie în generaţie. Şefii corporaţiilor îi reprezentau în faţa autorităţilor. Plăteau impozit dar erau scutiţi de muncile publice.

În timp ce micul negoţ era practicat de simpli cetăţeni, puternicele corporaţii de negustori (*pochteca*) deţineau monopolul comerţului de lux. Cu toate acestea, marii negustori aveau un statut intermediar între plebe şi clasa conducătoare. Plăteau impozit în mărfuri. Copiii lor frecventau şcoala superioară rezervată aristocraţiei (*calmecac*). Nu erau reprezentaţi în marele consiliu dar aveau o puternică influenţă în cadrul Consiliului de Finanţe. Ca şi meşteşugarii, îşi exercitau profesia din tată în fiu.

Sclavii includeau mai multe categorii de persoane: prizonierii de război cruţaţi de la sacrificiu, mai ales dacă erau meşteşugari, condamnaţi de drept comun obligaţi să muncească pentru colectivitate, bărbaţi şi femei care se vindeau de bună voie după ce-şi irosiseră averea, servitori pe care stăpânii îi oferiseră în schimbul unei datorii. Deşi aparţineau unui stăpân, ei aveau unele drepturi: puteau deţine pământ, o casă, se puteau căsători cu o femeie liberă, copiii săi devenind liberi. Posibilităţile de a deveni liber erau multiple: răscumpărare, testamentul stăpânului, sau un decret al suveranilor de eliberare.

Preoţii

Ierarhia religioasă cuprindea: slujitorii templelor din cartiere, preoţii superiori ce controlau activitatea religioasă din provincii, slujitorii templelor din capitală, un *Mexicatl Teohutzin*, asistat de doi adjuncţi şi, în fine, cei doi preoţi supremi - unul slujind zeului solar *Uitzilopochtli*, iar celălalt zeului ploii *Tlaloc*. Se ştie că cei doi preoţi supremi erau aleşi de marele sfat, fără a se lua în consideraţie originea socială ci doar meritele personale. Novicii erau oferiţi templelor de familiile lor, însă, dacă doreau, tinerii puteau să renunţe la preoţie şi să se căsătorească.

În afara oficierii cultului, în sarcina preoţilor revenea educaţia tinerilor aristocraţi şi coordonarea spitalelor pentru cei săraci. Preoţii nu plăteau impozite şi aveau reprezentanţi în marele sfat.

Căsătoria

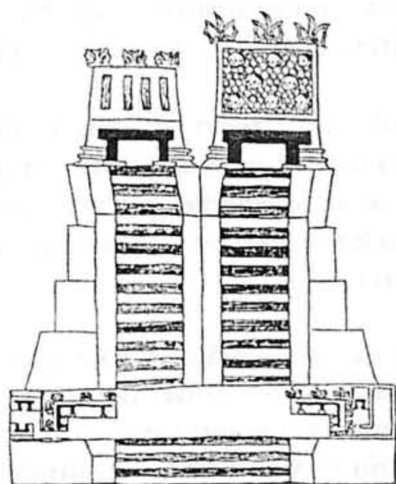
Băieţii se puteau căsători la douăzeci de ani, fetele la şaisprezece. Însă, nici o căşătorie nu se încheia fără consultarea unui preot, care să invoce bunăvoinţa zeilor. Apoi, urma un ritual complicat: tatăl băiatului trimitea două bătrâne să ofere cadouri tatălui fetei. La început, acesta refuza darurile, deoarece valoarea lor trebuia să corespundă dotei pe care o avea fata. Numai după ce cădeau la învoială, se stabilea şi data nunţii. În ajun, una din bătrânele femei o ducea pe logodnică în spate, pînă la poarta flăcăului. Căsătoria era celebrată mai întâi simbolic, printr-o petrecere în timpul căreia se consuma o băutură alcoolică - *pulque*. Mirii posteau patru zile, căsătoria putându-se consuma numai după această perioadă de purificare. (H. Lehmann, 1995)

Societatea aztecă permitea divorţul: un bărbat îşi putea alunga soţia dacă aceasta nu putea avea copii, o femeie îşi putea părăsi bărbatul dacă acesta nu avea grijă de familie sau dacă avea un caracter urît. În plus, o astfel de femeie avea dreptul să se recăsătorească, în timp ce văduva era obligată să se căsătorească cu fratele soţului decedat. Bărbatul avea dreptul la mai multe soţii şi, chiar să aibă relaţii extraconjugale cu o femeie, care însă nu trebuia să fie căsătorită. Astfel, oamenii săraci îşi ofereau adeseori fiicele ibovnice marilor aristocraţi.

La naşterea unui copil, părinţii consultau imediat un preot, care cerceta *tonalamatl*-ul (cartea destinului), pentru a vedea dacă s-a născut într-o zi fastă. După patru zile, familia copilului organiza o petrecere, ocazie de a-i da copilului un nume. Dacă însă preotul constatase că ziua de naştere este una nefastă, petrecerea se amâna. Oaspeţii aruncau alimente şi băutură în focul sfânt, aprins şi întreţinut încă de la naşterea copilului.

Educaţia începea la vârsta de trei ani şi, până la vârsta de şase ani, copiii ascultau învăţături morale şi sfaturi şi chiar începeau să deprindă mici îndeletniciri casnice. Hrana o constituia turta din mălai, nedospită. La trei ani, copilul primea o jumătate de turtă pe zi, la patru-cinci ani o turtă întreagă, iar la 13 ani două turte. Până la opt ani, principala metodă de pedeapsă era mustrarea însă, de la această vârstă, se aplicau pedepse corporale. Ele mergeau de la înţeparea mâinilor cu spini, până la expunerea copilului, legat şi dezbrăcat, pe stradă, în timpul nopţii.

La 15 ani, tinerii frecventau o şcoală. La azteci existau două tipuri de şcoli: *telpuchcalli* sau casa tinerilor, pentru educaţia obişnuită şi alta, *calmecac*, pentru o viitoare viaţă de preot. Telpuchcalli era întreţinută de gintă şi îi educa pe copii după vechile legi, învăţându-i mânuirea armelor, meseriile, dar şi istoria şi tradiţiile. Şcoala calmecac pregătea nu numai viitorii preoţi, dar şi viitorii conducători.(G. Vaillant, 1964).



Marele Teocalli din México
(după J. Soustelle, 1995)

Aşezările

În perioada de apogeu a Imperiului, aztecii au adoptat un mod de viaţă preponderent urban. Capitala - *Tenochtitlan* se întindea pe o mie de hectare de ostroave şi mlaştini, fiind o veritabilă Veneţie a Americii. Oraşul cuprindea aproape 500.000 de locuitori. În centru se ridica *Teocalli*, piramida în al cărei vârf se ajungea pe o scară cu 120 de trepte, înconjurată de un ansamblu de temple ale marilor zeităţi (*Quetzacoatl*, *Tezcatlipoca*, Templul Soarelui), de case de rugăciune, terenuri pentru jocurile rituale cu mingea, şcolile-mănăstiri. Era vorba de un veritabil „oraş sacru". Elementul de originalitate al piramidelor aztece era platforma terminală, pe care se ridicau două temple alăturate. În apropiere se aflau şi palatele imperiale din care, cel ridicat de *Motecuhzoma al II-lea*, avea forma unui pătrat cu latura de 200 m, cu două etaje, formând un ansamblu de edificii grupate în jurul unei grădini interioare, unde se cultivau plante rare, aduse din diferite provincii.

Partea laică a oraşului era împărţită în patru cartiere unde, pe lângă reşedinţele nobililor, care încercau prin luxul lor să se apropie de palatul imperial, se aflau şi casele oamenilor de rând. În ciuda simplităţii, aveau întotdeauna o grădină şi o baie de aburi. Mobilierul era foarte modest: rogojini, scaune din răchită, mese, cufere împletite şi cuverturi ţesute sau din piele. În casele tradiţionale, vatra, înconjurată de trei pietre, ocupa centrul locuinţei. Iluminatul se asigura cu torţe din răşină. (J. Soustelle, 1995)

Îmbrăcămintea

Bărbatul purta o pânză brodată în jurul şoldurilor (*maxtlatl*) şi o manta (*tilmatli*), de fapt o bucată de ţesătură dreptunghiulară înnodată pe umăr, sub care îmbrăca uneori un fel de tunică. Ţinutele militare erau foarte sobre, semănând cu nişte salopete umplute cu bumbac, lungi până la genunchi. Capul războinicului era acoperit cu un coif de lemn, împodobit cu pene. Aztecii purtau sandale (*cactli*) din împletitură sau din piele, cu pietre preţioase sau piele de jaguar – în cazul demnitarilor.

Deosebite erau pelerinele din păr de iepure, purtate iarna deopotrivă de bărbaţi şi femei. Acestea erau împodobite cu motive geometrice şi figurative, animale stilizate (iepuri, fluturi, peşti) sau flori. Culorile puteau

corespunde unor funcţii: „mantia de turcoază" - verde-albastră era purtată de împărat, cea albă şi neagră de vice-împărat, iar preoţii se îmbrăcau în negru sau verde închis.

Femeile purtau un corsaj şi o fustă. Foloseau oglinzi din pirită sau obsidian, se fardau cu o pastă galben-deschis numită *axin*, se parfumau şi îşi coafau părul. Podoabele erau purtate chiar şi de femeile cele mai simple. În plus, bărbaţii îşi perforau nasul şi pielea de sub buză, agăţându-şi podoabe din aur sau, cei mai săraci, din piatră.

Economia

La începutul migraţiei lor, aztecii erau exclusiv vânători. Abia după contactul cu populaţiile sedentare, au început să cultive porumbul, fasolea, dovleacul, tomatele şi ardeiul. Cultivau cacaua din care obţineau o cremă, numită *chocolatl*, pe care spaniolii o vor aduce în Europa. *Maguey*-ul furniza seva pentru tradiţionala băutură alcoolică – *pulque*, iar frunzele fibre textile pentru ţesături.

Creşterea demografică şi terenul mlăştinos au generat o veritabilă criză a pământului, care va fi soluţionată prin crearea de *chinampas* - grădini-plutitoare. Chinampas era o mică insulă artificială, făcută din mâl, susţinută de un strat de trestie şi apoi de copaci, ale căror rădăcini consolidau pământul. Apa curgea prin şanţurile înguste, adevărate canale, care transformaseră aceste întinderi mlăştinoase în terenuri agricole.

Creşterea animalelor nu ocupa un loc prea însemnat în economie. Se creştea o rasă de câini fără păr, foarte apreciată pentru carne, iar dintre păsări, doar curca era domesticită.

Olăritul reprezenta unul din meşteşugurile de seamă ale aztecilor. În valea Mexicului, fiecare trib, aproape fiecare aşezare, avea propriul stil. Nu au folosit însă niciodată roata olarului, realizând vasele din benzi de argilă. Aztecii au avut la dispoziţie o argilă de bună calitate care, prin ardere, dobândea o culoare portocalie. Tot din argilă au fost realizate celebrele reprezentări antropomorfe şi zoomorfe.

Cea mai mare parte a uneltelor şi armelor erau realizate din obsidian, roca cea mai întrebuinţată.

Alimentaţia

Hrana de bază o constituia porumbul, sub formă de mămăligă, terci sau pâinişoare fierte în abur, alături de fasole, dovleci, ardei şi roşii. În Mexico şi în împrejurimi se consuma mult peşte, batracieni şi chiar insecte acvatice. Oamenii de rând mâncau foarte rar carne. Aztecii serveau de obicei trei mese pe zi, cea mai importantă fiind cea de prânz.

Împăratului i se înfăţişau zilnic peste trei sute de feluri de mâncare din care putea alege. Mânca singur şi era servit de trei femei foarte frumoase.

În palatul imperial, se pregăteau zilnic peste 1.000 de porţii de mâncare, pentru toţi cei ce se aflau în slujbă. Pentru demnitari, cina era cea mai importantă masă, ce dura până în zori, unde se mâncau nenumărate feluri preparate din carne de curcan sau de câine, se bea cacao cu vanilie sau cu miere, se fuma. La unele banchete, când negustorii sau demnitarii urmau să plece în călătorie, se ofereau ciuperci halucinogene („ciuperci divine"), viziunile provocate de acestea, fiind considerate premoniţii ale viitorul. (J. Soustelle, 1995)

Ştiinţa

În domeniul metalurgiei, aztecii cunoşteau tehnicile de turnare a aurului prin procedeul „cerii pierdute", colorarea aliajelor de aur şi aramă, sudarea aurului şi argintului.

Preoţii aveau cunoştinţe precise cu privire la durata unui an, soltiţii, fazele şi eclipsele Lunii, revoluţia planetei Venus, poziţia diferitelor constelaţii. Anul era împărţit în 18 luni a câte 20 zile, plus cinci zile „goale". Paralel, funcţiona şi un calendar religios, de 260 zile, întocmit prin combinaţia unei serii de treisprezece numere şi a douăzeci de nume. Prima zi a fiecărui an dădea numele anului respectiv. Un nume sau o cifră nu reapăreau decât după 52 de ani, când se aprindea „Focul cel Nou" pe vârful muntelui *Uixachtecatl*, eveniment numit de azteci „uitarea anilor". Un prizonier era jertfit şi de pieptul său însângerat se freca un băţ pentru foc. Acum, fiecare familie îşi reînnoia obiectele casnice.

Cărţile erau la mare cinste. Fiecare templu adăpostea o întreagă bibliotecă. Cărţile erau scrise pe foi din fibre de agavă sau pe fâşii din piele de căprioară pliate ca un evantai. Scrierea era o îmbinare între ideografie şi notarea fonerică; anumite caractere desemnau idei sau obiecte, în timp ce altele, ilustrau sunete. Spre exemplu, moartea unui împărat era ilustrată de o mumie, o cetate cucerită de un templu în flăcări străpuns de o lance, drumul dintre două localităţi, de urme de paşi ce legau hieroglifele localităţilor. În privinţa cifrelor, unitatea era reprezentată de un cerc, numărul 20 printr-un steag, iar 400 printr-un arbust. (J. Soustelle, 1995).

Înmormântările

Majoritatea morţilor erau incineraţi. Însă, femeile care muriseră la naştere, cei care mureau înecaţi, loviţi de trăsnet sau în urma unei boli, precum guta - bolile zeului apei şi ploii *Tlaloc*, erau înhumaţi.

Se credea că războinicii morţi în luptă sau sacrificaţi urcau în partea de răsărit a cerului, după patru ani revenind pe pământ sub formă de colibri. Cei chemaţi de Tlaloc mergeau în paradisul numit *Tlalocan*. În fine, cei mai mulţi ajungeau sub pământul sacru, în sălaşul lui *Mictlan*.

Timp de patru ani călătoreau prin această lume, după care intrau în al Nouălea Sălaş al Morţilor, unde dispăreau pentru totdeauna.

În cazul incinerării, se ardea şi mâncare, precum şi un câine. Familia ardea ofrande timp de 4 luni. La incinerarea unui suveran, în urnă se aşeza şi o bucată de jad, simbol al vieţii, şi se păstra în templul lui *Uitzilopochtli*. Dacă un demnitar murea înecat sau chemat de Tlaloc, era înhumat într-un cavou, înconjurat de arme şi bijuterii.

Religia

Asemeni romanilor, aztecii au preluat o mare parte din zeităţile triburilor cucerite astfel că, la apogeul imperiului, religia lor constituia sinteza unor credinţe cu origini diferite. Moştenit se pare încă din perioada când aztecii constituiau un simplu trib războinic, *Uitzilopochtli* - întruchipând Soarele de amiază, a dominat în permanenţă Panteonul. Acesta se născuse, potrivit tradiţiei, din zeiţa *Coatlicue* („Cea îmbrăcată cu o fustă de şerpi"). Imediat după naştere, îşi ucisese fraţii, cei Patru Sute de Meridionali (Stelele Sudului) şi pe sora sa, Zeiţa tenebrelor, cu arma *xiuhcoatl* („Şarpele de turcoază").

La loc de cinste între zeităţi se afla şi *Tezcatlipoca*, tot un zeu aztec, simbolul Carului Mare şi al nopţii, care îi ocrotea pe tinerii războinici, dar şi pe sclavi, şi îi inspira pe suverani. El impusese la azteci sacrificiile umane.

De la populaţiile cucerite, aztecii au preluat cultul unui cuplu suprem al zeului ploii şi al zeiţei apei, precum şi cultul Şarpelui cu Pene, simbol al fecundităţii. *Tlaloc*, zeul ploii şi *Chalchiuhtlicue* („Cea cu fustă de jad") erau cinstiţi la Teotihuacan, într-o zonă foarte aridă, în care hrana oamenilor părea să depindă de bunăvoinţa acestor zei.

Şarpele cu Pene (*Quetzalcoatl*), iniţial zeul vegetaţiei, în urma unui sincretism religios, va deveni zeu al vântului, erou cultural şi inventator al scrierii, al calendarului şi al artelor.

Divinităţile porumbului, principalul aliment al aztecilor, se bucurau de o mitologie mai optimistă, în contrast cu tonul sumbru, chiar sângeros, care înconjura spiritualitatea aztecă. Tradiţia spunea că bătrânul porumb pleca din *Tamoachan* şi, după o călătorie subterană, în care era călăuzit de zeul ploii, apărea sub chipul lui *Xilonen* (ştiuletele crud de porumb) şi al lui *Cinteotl* (zeul-porumb). Aceşti ultimi doi zei erau asociaţi cu cei ai tinereţii, ai dansului, muzicii şi jocurilor (J. Soustelle, 1995).

În viziunea aztecă, lumea este asemeni unei Cruci. Fiecărui punct cardinal îi corespundea o culoare, o divinitate şi cinci semne ale calendarului religios. La nord, ţinutul întunericului, unde se afla sălaşul morţilor, domnea *Mictlantecuhli*; la est, un adevărat paradis al abundenţei, domnea *Tlaloc*; la sud era ţinutul uscăciunii; la vest teritoriul divinităţilor feminine; iar în centru domnea zeul focului.



Reprezentări ale zeilor Quetzalcoatl, Uitzilopochtli şi Tlaloc
(după A. Morretta, 1998)

Lumea contemporană lor a fost precedată de alte patru universuri: primul sfârşise prin devorarea oamenilor de jaguari, al doilea ca urmare a mâniei lui *Quetzalcoatl*, al treilea a dispărut sub o ploaie de foc declanşată de zeul trăsnetului, iar al patrulea, ca urmare a unui potop.

Un astfel de panteon justifica războaiele sângeroase şi sacrificiile umane. Zeul soare - *Uitzilopochtli* cerea sânge, după cum am văzut, chiar naşterea lui fusese marcată de un masacru al zeilor. În general, victima ce urma să fie sacrificată era aşezată pe o lespede, cu un cuţit de silex i se deschideau toracele iar preotul îi smulgea inima, ridicând-o spre Soare. Apoi, era decapitat iar craniul era aşezat într-un spaţiu special amenajat, alături de alte mii de cranii. Victimele sacrificate în cinstea zeului *Xipe Totec* (protectorul giuvaergiilor) şi zeiţelor vegetaţiei, erau jupuite iar preoţii se îmbrăcau cu pieile lor. Altele, legate de un disc din piatră, trebuiau să se apere cu arme improvizate, din lemn, în faţa a patru luptători. În timp ce unele victime erau sacrificate în cinstea zeilor, altele reprezentau chiar zeii, fiind îmbrăcate şi împodobite asemeni acestora. Ritul semnifica moartea zeului, iar canibalismul ritual ce urma echivala cu o împărtăşanie. În cazul unui astfel de sacrificiu, imediat după ce inima era smulsă din piept, trupul neînsufleţit era aruncat pe treptele piramidei. De acolo era dus în templu şi tăiat în bucăţi oferite poporului, ajuns în stare de extaz, datorită consumului excesiv de *pulque*. (A. Moretta, 1998).

Ritualurile

Aztecii acordau o mare importanţă detaliilor, mergând până la podoabele victimelor. Ritualurile erau veritabile piese de teatru, cu personaje somptuos îmbrăcate, simbolizând o anumită divinitate, mimând episoade din istoria lor mitică, luând chiar cuvântul în numele acelei divinităţi. Pe lângă sacrificiile umane, ofrandele constau şi în ţesături şi veşminte, păsări,

porumb, flori şi fucte. Demnitarii şi preoţii îşi incizau picioarele, lobul urechilor, limba, sângele care curgea fiind considerat tot o ofrandă, închinată Soarelui. Întotdeauna aceste sărbători erau precedate de tabu-uri alimentare. În unele cazuri se mânca un anumit fel de mâncare: fiertură de porumb cu fasole în luna a şasea sau *tamalli* cu apă, fără sare, în timpul sărbătorilor lui Venus, celebrate o dată la opt ani. (J. Soustelle, 1995)

În timpul celor cinci zile intercalate, întreaga viaţă religioasă înceta, ca şi orice activitate profană. Nimeni nu pleca la drum, nu se căsătorea iar copiii născuţi în această perioadă se considera că vor avea un destin întunecat. La finalul unui ciclu de 52 de ani, în timpul celor cinci zile, aztecii aşteptau cu teamă dezlănţuirea mâniei zeilor, care ar fi dus la dispariţia pământului. Întregul popor postea şi se lamenta, focurile erau lăsate să se stingă şi toate ustensilele din casă erau distruse. Femeile însărcinate erau închise în casă pentru a nu fi transformate în animale sălbatice iar copiii nu erau lăsaţi să doarmă pentru a nu fi transformaţi în şobolani. La apusul soarelui, în ultima zi, preoţii urcau pe Colina Stelei unde aprindeau un foc sacru în pieptul deschis al unei victime, sacrificată în acest scop. Pământul era astfel salvat pentru încă 52 de ani. (G. Vaillant, 1964)

Mayaşii



Cap de mayaş - Palenque
(după P. Gendrop, 1995)

Zona ocupată de vechii mayaşi, la apogeul civilizaţiei, cuprindea statele Yucatan, Campeche, Tabasco, o parte din Chiapas şi teritoriul Quintana Roo din Mexic, Guatemala, Belize, regiunea occidentală a Hondurasului, Salvadorului, în total 325.000 km^2. Triburile mayaşe au venit, se pare, din regiunile vestice ale Statelor Unite în mileniul III î.e.n.

La început, ei nu cunoşteau nici agricultura, nici ceramica, porumbul l-au cultivat abia spre 1.000 î.e.n. Tot acum apare şi ceramica, identificată în situri din Guatemala, Honduras şi Salvador, puternic influenţată de ceramica din regiunea *Tres Zapotes* (evidentă influenţă olmecă). Ultima etapă a acestei perioade incipiente, de formare a civilizaţiei mayaşe, a început către 350 î.e.n., o dată cu primele construcţii arhitecturale şi piramide, la *Uaxactun* şi în *Yucatan*. (H. Lehmann, 1995). Perioada a durat până în sec. IV e.n., fiind caracterizată de existenţa figurinelor de ceramică, cu trăsături caracteristice – capul prelung şi nasul aplatizat.

Civilizaţia clasică debutează o dată cu apariţia inscripţiilor pe monumente şi a unei arhitecturi monumentale din piatră. Din fericire, hieroglifele legate de datele calendaristice – singurele care au fost descifrate – îngăduie datări precise. La fiecare 20 de ani, pentru a marca acest interval de timp, mayaşii ridicau o stelă în centrul oraşului. Cea mai veche este cea de la *Tikal*, corespunzând anului 292 e.n., iar cea mai recentă se află la *Uaxactun*, corespunzând anului 889 e.n. Acum, sculptura monumentală atinge expresia maximă în marile centre *Palenque, Piedras Negras, Yaxchilan, Tikal*. Însă, o decădere bruscă, resimţită încă din secolul al IX-lea, va duce într-un răstimp foarte scurt la abandonarea marilor centre urbane. (H. Lehmann, 1995)

Structura socială

Nu întâmplător, specialiştii au numit Imperiul Maya „Vechea Grecie", având în vedere că acesta includea un număr apreciabil de state-oraşe, cu o autonomie asemănătoare Atenei sau Spartei. În fruntea oraşului se afla un *halach uinic* – „bărbat adevărat", a cărui funcţie, deşi ereditară, nu echivala cu a unui monarh absolut. Puterea sa era limitată de un sfat alcă-

tuit din căpetenii, preoţi şi sfetnici. Principalele atribuţii implicau coordonarea politicii externe şi interne, perceperea impozitelor şi examinarea candidaţilor pentru funcţia de *batab*. Ultimul era căpetenia unui sat, reprezentantul *halach uinic*-ului. Era însă asistat de doi sfetnici, fără al căror consimţământ nu avea nici o putere. Batab-ul avea în sarcină jurisdicţia satului şi comanda asupra oştenilor, dar trebuia să respecte planurile comandantului militar – *nacom*-ul. Comandantul militar ocupa un loc special în structura statului. Ales pe o perioadă de trei ani, el respecta un regim alimentar strict, vegetarian şi nu avea voie să se atingă de nici o femeie.


Mare preot maya
(după A. Morretta, 1998)

Micii funcţionari, „poliţişti" însărcinaţi cu respectarea legilor, se numeau *tupiles*.

Clasa preoţilor ocupa un loc special. Numele generic pentru preot era *ahkin*. Ei îndeplineau diferite funcţii: unii vegheau la întreţinerea cultului, alţii se ocupau cu artele şi ştiinţele (astronomie, scriere, divinaţie), alţii erau ghicitori sau sacrificatori. (H. Lehmann, 1995).

La baza piramidei sociale se aflau oamenii de rând, poporul, urmaţi de sclavi. Ultimii proveneau din prizonieri de război sau din delicvenţi de drept comun şi erau vânduţi ca orice marfă. Singurul lor rol era acela de a munci.

Preoţii şi sacrificiile

Preoţii care se ocupau cu prezicerile erau numiţi *chilani*. Cădeau într-un fel de transă, în timpul căreia „stăteau de vorbă" cu zeii, primind poruncile acestora, pe care le transmiteau apoi oamenilor. Ei îşi provocau starea de transă cu ajutorul unor narcotice, de obicei un amestec de tutun şi var sau sucul unei specii de cactus. Chilanii preziceau viitorul cu ajutorul calendarului (din credinţa că evenimentele urmează un curs ciclic) şi a unor cărţi sfinte. Înainte de a consulta aceste cărţi, ei le stropeau cu apă - *zuhuy*, adusă de la izvoare secrete, din locuri unde femeilor le era interzis accesul.

Nacomii erau preoţii specializaţi în sacrificii. Ei erau cei care smulgeau inima victimei, dând-o apoi marelui preot – *ah kin mai*, care o punea între buzele statuii zeului. Lucrarea lui J.S. Eric Thompson (1954) -



Ritual numit „Supliciul limbii"- basorelief. Yaxchilan (după H. Lehmann, 1995)

„The Rise and Fall of Maya Civilisation" - prezintă mărturia unui tânăr participant la ceremonialul sacrificiilor în cinstea zeului ploii. Orice sărbătoare de acest gen era pregătită de un îndelungat post de 80 de zile, timp în care se aduceau sacrificii de sânge prin incizii în lobul urechii, în braţe şi alte părţi ale corpului. În ziua sorocită sacrificiului, se aprindea un rug mare în curtea templului. Marele-preot oficia întreaga procesiune, îmbrăcat în roşu, asemeni zeului ploii de răsărit, purtând o mască cu nasul lung, împodobită cu pene de quetzal, la fel ca zeul *Chac*. În spatele său mergeau ceilalţi trei preoţi, reprezentând zeii de vest, est şi nord, îmbrăcaţi în alb, negru şi galben. În mâna dreaptă ţineau câte un topor din piatră, cu mâner de lemn, de forma unui şarpe. În mâna stângă aveau un baston cioplit în zig-zag, simbolizând trăsnetul, iar pe umăr purtau o tiugă cu apă, simbol al ploii. Ajunşi în faţa marelui rug, după ce ofereau *balche* zeilor, toţi preoţii păşeau peste jăratec, fără a fi vătămaţi.

Marele preot şi cei trei asistenţi ai săi se dezbrăcau de hainele ce simbolizau zeii şi pătrundeau în templul lui Venus, unde avea loc sacrificarea a cinci tineri. Primul sacrificat era ţinut puternic de cinci tineri novici, în timp ce marele preot se apropia şi cu un cuţit scotea inima, oferind-o zeului. Sacrificiul se repeta şi cu ceilalţi patru.

Apoi, preoţii aşezau fiecare inimă într-un vas şi coborau în curtea templului unde frecau cu aceste inimi chipul zeului gravat, după care le aruncau într-o groapă. Slujitorii aduceau ofrande: pene de *quetzal*, jaduri, cacao, *balche*, lame de silex. Marele preot le ridica pe rând către est, aruncându-le apoi în groapă.

Ceremcnia se apropia de sfârşit. La semnul marelui-preot, tobele începeau să bată şi toţi cei de faţă de apropiau de rug şi aruncau beţişoare însângerate şi ofrande de copal. Novicii aprindeau torţe de pin şi se urcau în vârful piramidelor din cetate. Oamenii începeau să se împrăştie, retrăgându-se la casele lor, unde ceremonia era sărbătorită cu un ospăţ la care se servea curcan prăjit în sos condimentat.

Economia

Mayaşii erau în primul rând agricultori. Se cultiva mai cu seamă porumbul, dar şi bumbacul, cartoful, dovleacul şi fasolea neagră. Există dovezi ale cultivării porumbului în urmă cu peste 5.000 de ani, într-o peşteră din valea Tehuacan descoperindu-se peste 20.000 de ştiuleţi. De altfel, legendele mayaşe spun că primul om a fost făcut din porumb. Arborele de cacao a fost pentru prima dată cultivat tot de mayaşi, în ţinutul Tabasco. Din agavă obţineau fibre textile iar din sucul acesteia, prin fermentare, fabricau o băutură , numită *balche*. În Yucatan, unde opt luni nu ploua, mayaşii au ştiut să se adapteze, fie instalându-se în preajma unor lacuri naturale, fie strângând apa de ploaie în bazine.

Vânători iscusiţi, au cunoscut destul de târziu arcul şi săgeata. De aceea, foloseau capcanele şi lancea, iar păsările le vânau cu un fel de sarbacană cu proiectile de lut.

Nu cunoşteau roata şi implicit nu foloseau tracţiunea animalelor.

Dezvoltaseră o puternică reţea de schimburi comerciale. Pentru fabricarea unor *metates* (pietre pentru măcinat boabele de porumb) s-au transportat blocuri de piatră vulcanică tocmai din regiunile sudice ale imperiului, din Belize. Obsidianul - indispensabil fabricării instrumentelor de tăiat şi vârfurilor de proiectile - provenea din Guatemala (obsidianul cenuşiu), fie din înaltul podiş mexican unde, începând cu ultimele secole ale perioadei preclasice, Teotihuacanul deţinea monopolul obsidianului verde, foarte preţuit. Jadul se importa din bazinul Motagua, din sud-est, sau din Guerrero, din vest, în timp ce silexul era extras din nord-estul oraşului Peten. Sarea era adusă de pe litoralul nord-vestic al peninsulei Yucatan. Scoicile, carapacea de broască ţestoasă, coralul, perlele făceau şi ele obiectul unui schimb intens. La mare preţ, poate mai valoroase decât aurul, erau penele codale de *quetzal,* o pasăre rară din regiunile înalte ale Guatemalei. Deveniseră o adevărată monedă de schimb, alături de podoabele de jad (P. Gendrop, 1995).

Calendarul

Mayaşii calculau cu o precizie uimitoare durata anului - 365,242129 de zile. Deci, cu două milenii în urmă, mayaşii calculau durata unui an cu o

eroare de doar 0,000069 de zile. Datele istorice se calculau de la începutul erei mayaşe, care, se pare, corespundea anului 3113 î.e.n. Unitatea de timp era ziua sau *kin*. *Tun*-ul sau anul avea optsprezece *uinal*-i, adică trei sute şaizeci de zile, la care se mai adăuga un scurt uinal suplimentar de cinci zile, considerate nefaste, în timpul cărora nu se muncea. Sistemul în baza 20 continua cu *katun*-ul sau douăzeci de tun-i, apoi cu *baktun*-ul sau douăzeci de katun-i. La sfârşitul fiecărui katun (20 de ani) se ridica o stelă comemorativă, iar la fiecare 52 de ani se adăuga o nouă faţadă din piatră vechilor piramide. Acest sistem includea şi un ciclu de 44.000 de zile, care nu era divizibil cu nici unul din unităţile calendarului mayaş, apoi „marele ciclu" de 2.880.000 de zile (8.000 de ani) şi, în fine, un „mare-mare ciclu" de 57.600.000 de zile (160.000 de ani). Toate aceste subdiviziuni sunt consemnate pe stelele din Copan.

Exista şi un calendar ritual de 260 de zile, împărţite în 13 grupe a câte 20 de zile. Cum zilele celor două calendare (laic şi religios) se schimbau ciclic după o anumită ordine, acestea se întâlneau în acelaşi punct de plecare din 52 în 52 de ani, moment marcat, după cum am amintit, de schimbarea faţadei piramidelor.

Mecanismul efectuării calculelor, deosebit de ingenios, se baza doar pe trei simboluri: punctul pentru unitate, linia pentru cifra 5, şi un semn echivalând cu zero, ilustrat de o scoică alungită. Acestea permiteau totuşi manevrarea unor numere de ordinul miliardelor. (P. Gendrop, 1995).

Arhitectura

Arhitectura era cu precădere religioasă: edificiile erau grupate într-un centru consacrat cultului, în vreme ce poporul trăia risipit în împrejurimi, locuind în colibe (H. Lehmann, 1995).

Arhitectura mayaşă a strălucit mai ales prin temple şi palate. Templele, de formă dreptunghiulară, erau ridicate în vârful unei piramide, unde se ajungea cu ajutorul unor scări. În interior, existau una sau mai multe săli din care, cea mai importantă era consacrată cultului propriu-zis. La *Palenque* a fost descoperit pentru prima dată un mormânt sub o piramidă. Un sarcofag acoperit cu o dală sculptată, conţinând rămăşiţele unei căpetenii, era amplasat într-o cameră funerară, cu pereţii sculptaţi. (H. Lehmann, 1995).

Palatele, locuinţe ale preoţilor, erau ridicate pe platforme mai joase. Toate construcţiile erau acoperite cu o boltă falsă sau boltă cu consolă, tipice acestei civilizaţii. Deşi foarte aproape de inventarea boltei clasice, mayaşii s-au mulţumit să înalţe două ziduri opuse, apropiindu-le către vârf până când o singură piatră le mai despărţea. Dar nota de frumuseţe a aces-

tor construcţii este dată de splendidele basoreliefuri reprezentând divinităţi, preoţi sau comandanţi, precum cele ce împodobesc stelele de la *Copan*. Uneori, aceste figuri sunt sculptate adânc, dând iluzia de *ronde-bosse*, alteori sunt uşor incizate amintind de gravură.

Sculptura din *Peten* şi *Chiapas* se deosebeşte de cea din *Yucatan* prin realismul desăvârşit. Reliefurile din Palatul de la *Palenque*, cu serii de personaje reprezentate în diferite atitudini, sau cele din *Yaxchilan* ating o perfecţiune ce nu a mai fost egalată. În Yucatan, dimpotrivă, sculptura este simbolică şi abstractă. În toate marile centre ale acestei regiuni elementul dominant este zeul ploii, reprezentat într-o formă stilizată. (H. Lehmann, 1995)

Aşezările

Spre deosebire de marile centre urbane, aşezările modeste erau plasate în locuri adăpostite, chiar în luminişurile pădurilor. Colibele, deoarece nu poate fi vorba de case, erau în general ovale, mai rar dreptunghiulare, cu acoperişul din stuf sau frunze de palmier. Mobilierul era foarte simplu: un pat cu rogojini şi câteva scăunele. Veşmintele mai groase, de iarnă, se foloseau noaptea ca învelitoare. Ferestre nu existau. În interiorul locuinţei se păstrau şi sacii conţinând boabele de porumb sau de fasole. Pe o mică policioară se păstrau idolii din lut. De tavanul colibei atârnau farfurii din lemn şi oale de lut. (H. Matei, 1967)

O astfel de colibă era locuită de o familie. Fetele necăsătorite locuiau în casa părinţilor însă, băieţii, după împlinirea vârstei de cincisprezece ani, se mutau în „casa bărbaţilor", aflată la marginea satului, şi locuiau acolo până la căsătorie. Cele mai ample informaţii despre ritualul căsătoriei le aflăm din lucrarea lui Thompson (1954). După ce băiatul îşi alegea fata cu care se va căsători, părinţii lui, împreună cu un peţitor, mergeau în casa fetei. Viitoarea logodnică nu avea nici un cuvânt de spus în alegerea soţului, părinţii săi hotărându-i viitorul. La întâlnirea dintre cele două familii, discuţia de început era legată de lucruri generale – starea vremii, situaţia recoltelor. Servirea băuturii de cacao, amestecată cu făină de porumb, constituia semnalul către o altă conversaţie, deoarece cacaoa se servea la ocazii speciale. Peţitorul negocia cu tatăl fetei preţul viitoarei soţii, până la urmă, căzând de acord ca viitorul ginere să efectueze patru ani în serviciul socrului şi, în plus, să îi plătească pentru fată un sfert de încărcătură de boabe de cacao, opt perle din piatră preţioasă roşie, treisprezece pachete de copal de grosimea unui ştiulete de porumb şi două încărcături de bumbac. Este evident că, la fel ca în societăţile africane, femeile erau integrate sistemului de schimb, fiind practic vândute. Ulterior, înţelegerea

era sărbătorită printr-o masă festivă la care mirii nu participau. Tatăl băiatului mergea în „casa bărbaților" unde îi anunța fiului său vestea și îi înmâna un șorț brodat - un dar din partea viitoarei soții. Construirea colibei viitorilor soți revenea în sarcina părinților, ajutați de rude. Ceremonia căsătoriei era simplă, constând într-o masă tradițională la care, pe lângă rude, participa și preotul, ce avea să se roage la zei pentru binecuvântarea căsătoriei. A doua zi dimineața, tânăra soție își începea deja viața casnică în noua casă.

Religia

Principalele documente privind religia mayașă sunt basoreliefurile și codexurile. Conform cosmogoniei mayașe, epoca lor fusese precedată de alte trei lumi, care dispăruseră într-un cataclism. Prima fusese locuită de pitici, a doua de așa-numiții *dzoloob*, a treia de mayași. A patra, în care conviețuiau toate popoarele, avea să sfârșească ca și celelalte.

Universul era compus din treisprezece ceruri suprapuse, numite *Oxlahuntiku*, pământul era cerul inferior, iar sub el se aflau nouă lumi inferioare, cea mai de jos aparținând stăpânului morții. Creatorul lumii era *Hunab*, iar fiul său, *Itzama*, dăruise mayașilor scrierea, codexurile și calendarul, el era invocat în timpul ceremoniilor de Anul Nou, pentru a-i feri de dezastre. Cultul lui era asociat cu cel al lui *Kinch Ahau*, zeul Soarelui.

Dar toate fenomenele naturii și zilele aveau câte un zeu. Foarte important era și *Chaak*, zeul Ploii, mai ales în Yucatan, cu un climat arid, fiind asociat și cu *Kukulkan*, zeul Vântului. Zeul Porumbului, numit *Yum Kax*, era înfățișat ca un tânăr ducând în mână un știulete de porumb.

Soarele și Luna, importante divinități pentru mayași, erau considerate drept primii locuitori ai Pământului. Soarele era investit cu protecția muzicii și ceramicii, Luna era zeița țesătorilor și protectoarea nașterilor. Între cele două divinități se desfășoară o luptă permanentă pentru că Soarele, pe când era căsătorit cu Luna, aceasta înșelându-l, i-a scos un ochi. De aceea, strălucirea ei este mai slabă. Chiar și eclipsele erau considetate drept o consecință a acestei lupte.

Ah Puch era zeul Morții. În loc de cap avea un craniu descărnat iar trupul îi era plin de clopoței. Stătea alături de zeul Războiului, *Ek Chuah*.

În general, zeii mayași nu erau împărțiți în buni și răi, fiind considerați, în funcție de conjunctură, favorabili sau nu. Această concepție avea să-i deruteze pe arheologi, pentru că zeii apăreau uneori cu fețe umane blânde, înconjurați de știuleți de porumb, semn al belșugului, alteori cu fețe fioroase.

De toţi aceşti zei se legau numeroase ceremonii religioase, precedate de îndelungate posturi şi abstinenţe severe. Autoflagelările jucau un rol important: fie era trecută o sfoară prin limbă, fie se străpungea lobul urechii cu un cuţit din silex. În perioada clasică, ceremoniile erau paşnice, cu ofrande constând în alimente sau obiecte de preţ. Ulterior, în Yucatan, sunt atestate şi sacrificiile umane. (H. Lehmann, 1995)

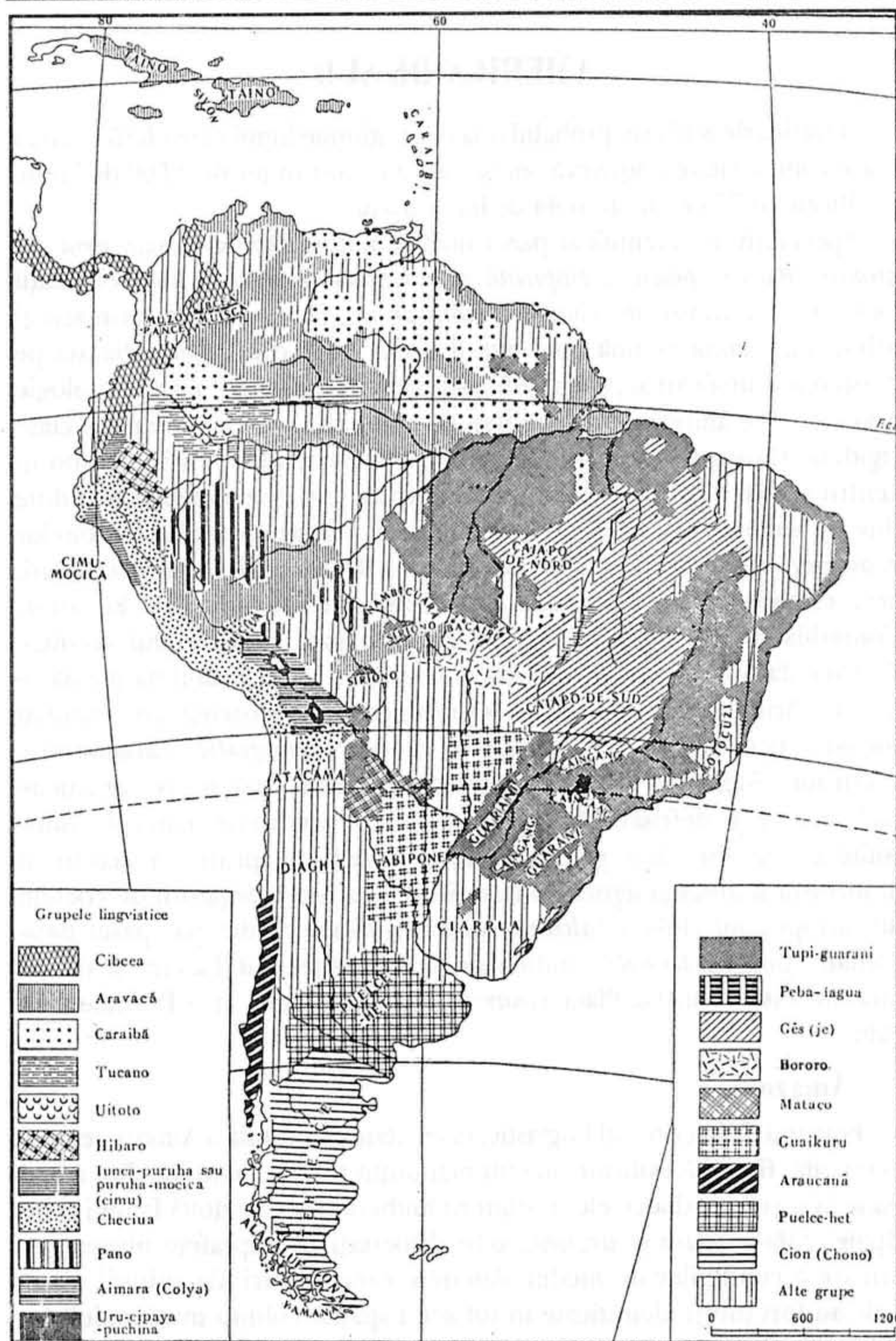
AMERICA DE SUD

America de Sud este probabil una din regiunile lumii care oferă cea mai mare complexitate lingvistică, au fost atestate aici în jur de 1.500 de limbi, clasificate în 77 de familii și 44 de limbi izolate.

Specialiștii au identificat patru mari unități culturale: *Anzii, aria circumcaraibiană, pădurea tropicală și pampasul.* Leagănul unor civilizații care au intrat în istorie (*Chavin, Tiahuanaco, Inca*), mai ales prin artă și arhitectură, zona andină este caracterizată printr-o economie bazată pe creșterea animalelor și pe agricultura practicată pe terase, pe o tehnologie avansată (metalurgie, irigații, rețea de drumuri), pe un sistem de clase rigid, pe războaie de cucerire și un important complex religios, având în centru soarele. Unul din elementele originale specifice societăților andine ține de exploatarea spațiului în funcție de complementaritatea zonelor ecologice, etajate vertical. Considerată zona de tranzit de la Anzi la păduri, aria circumaraibiană include ansamblul structurilor din Ecuador, Columbia și Venezuela, la care au fost adăugate și șefiile din savanele Boliviei, datorită influenței duble cunoscută de acestea (andină și amazoniană). Aria pădurilor tropicale se distinge prin existența unor unități socio-politice reduse din punct de vedere demografic, caracterizate printr-un sistem de înrudire cognatic și „șefii" bazate pe practicile războinice și pe defrișare. Acestei arii îi aparțin majoritatea culturilor amazoniene. În fine, aria pampasurilor este definită printr-un accentuat nomadism și absența agriculturii, aici fiind incluși culegătorii de cochilii din arhipelagul chilian *(alcaluf, yaghan)*, vânătorii din pampasul patagonian (*puelch, tehuelc*), indienii din delta fluviului Parana și de pe litoralul estuarului La Plata (*charrua, querandi*) etc. (J. - P. Chaumeil, 1999)

Amazonia

Pornind de la criteriul lingvistic, diversitatea culturală a Amazoniei este deosebită, fiind identificate aici nu mai puțin de 400 de limbi, fără a mai pune la socoteală dialectele. Vorbitorii limbilor din cele două familii principale, *tupi-guarani* și *arawak*, sunt dispersați pe suprafețe imense, ca urmare a condițiilor de mediu. Anumite caracteristici ale culturii materiale au fost totuși identificate în tot acest spațiu: cultura maniocului și a diverselor tipuri de tuberculi în zone despădurite, importanța primară a vânătorii în cadrul alimentației, cu preponderența sarbacanei, față de arc,



Aria de răspândire a populaţiilor precolumbiene în America de Sud
(după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

navigația fluvială, practicarea pescuitului cu sulița, olăritul și împletitu., picturile corporale cu pigmenți vegetali. Pe plan social, societățile amazoniene actuale sunt foarte asemănătoare: grupuri locale autarhice de mici dimensiuni, independente politic și relativ egalitare, diviziunea muncii în funcție de sex, prevalența sistemelor cognatice, raporturi cu exteriorul marcate de ostilitate, slaba importanță a continuității genealogice. Pornind de la acest fond sociologic, etnologii au considerat că la aceste etnii, dialectica identității se exprimă în numeroase moduri: reproducerea în mod identic a grupului local ca un microcosmos autosuficient (satul *bororo*), constituirea identității prin apropierea simbolică a celuilalt (canibalismul *tupinamba*), obținerea prin violență a forței vitale de la triburile vecine de aceeași cultură, însă vorbitoare de limbi sau dialecte diferite („vânătoarea de capete" - *jivaro* și *mundurucu*, „vânătoarea de dinți" - *yagua*). În ciuda acestor elemente particulare, întreaga viață se organizează pretutindeni potrivit unei logici a schimbului ritual de energie cu ființele naturii și spiritele care populează etajele cosmosului. Șamanul mediază aceste schimburi de energie și de substanță, el întruchipează în același timp terapeutul și luptătorul, el este depozitarul tradiției mitice și a cunoașterii ezoterice. (P. Descola, 1999)

Populația

În ciuda suprafeței imense, densitatea populației este doar de 1 locuitor pe kilometrul pătrat, datorită pădurilor tropicale ale Amazonului, greu de pătruns și acum.

Conform informațiilor de care dispunem, triburile *bororo* constituie grupul cel mai numeros, trăind în cadrul unei vaste zone cuprinse între frontiera Boliviei și Rio Araguaya. Dacă cei din grupul răsăritean, indienii *oriramugu*, au contacte cu albii, cei din grupul apusean, *bororo cabacaes*, trăiesc ascunși în adâncul pădurilor.

Savanții care, în nomadismul lor, au înaintat permanent în teritoriile bororo, ducând la ruperea legăturilor între aceștia, se află acum cantonați pe valea râului Araguaya. De-a lungul râului Guapore se află satele comunităților *paiacilor, menbarilor, abișișilor*, iar *araraii* și *caripunii* trăiesc în pădurile de pe cursul superior al Madeirei. Indienii *nambicuara* au fost identificați în zona limitată de cursurile de apă Peixe, Arinos și Paraguai iar triburile *carajanilor*, dispersate în mai multe comunități, sunt prezente până dincolo de granițele statului Mato Grosso. Teritoriul Sant'Anei, cea mai mare dintre insulele fluviale din lume, este ocupat de câteva sate de *javahezi*, populație de aproximativ 800 de indivizi, care evită orice contact cu lumea albă. (M. Gh. Andrieș, 1967).

Organizarea socială

Cea mai mare parte a societăţilor tradiţionale prezintă la baza organizării sociale ginta. Forma superioară este tribul, care poate fi reunit într-un singur sat sau, din contră, poate fi dispersat pe distanţe foarte mari, separate de pădure. Fiecare trib are, conform unor legi ancestrale, propriul teritoriu în care trăieşte şi vânează. Încălcarea graniţelor invizibile poate fi un prilej de război.

Cele mai importante informaţii despre organizarea socială ni le oferă Cl. Levi-Strauss (1978), în lucrarea sa *„Antropologia structurală"*. El afirmă că aceste triburi sunt caracterizate de o structură socială de o mare complexitate, comportând diferite sisteme de jumătăţi intersectate unele cu altele şi dotate cu funcţii specifice sau ceremoniale.

Primul exemplu luat de autor a fost tribul *şerente*. Această populaţie, care ţine de grupul central al familiei lingvistice *ge*, este distribuită în sate, compuse din două jumătăţi patriliniare exogame, subdivizate în patru clanuri, dintre care trei considerate de origine şi un clan suplimentar, pe care legenda îl atribuie unui trib străin capturat. Aceste opt clanuri, câte patru pentru fiecare jumătate, se deosebesc prin funcţii ceremoniale şi privilegii, dar nici unul nu intervine în reglementarea căsătoriei, care, cel puţin teoretic, depinde întru-totul de sistemul jumătăţilor. Şi cu toate acestea, Cl. Levi-Strauss a găsit indicii sugestive ale unei căsătorii matrilaterale, în contradicţie cu forma patrilaterală atestată. Două ar fi indiciile importante în această afirmaţie: căsătoria plurală cu o femeie şi cu fiica ei din altă căsătorie, formă de poliginie (dreptul bărbatului de a avea mai multe soţii), asociată în general, căsătoriei matrilaterale cu filiaţie matriliniară şi rolul anormal, într-un sistem de jumătăţi, al unchiului matern al viitoarei soţii. Autoritatea ultimului este deosebită: în caz de divorţ, el recuperează nepoata şi o protejează împotriva soţului, el îl obligă pe cumnat s-o ia în căsătorie în cazul decesului soţului, el o răzbună pe nepoata sa în caz de viol. O altă anomalie este oferită de asociaţiile secrete care funcţionează ca nişte clase de vârstă, într-o ordine succesivă, de la cea mai tânără la cea mai vârstnică. Pentru confecţionarea măştilor, cele patru asociaţii se grupează între ele două câte două, pe baza unei reciprocităţi de servicii, ca şi cum ar constitui jumătăţi, iar aceste perechi asociază clasele nu consecutive, ci alternante, ca şi cum jumătăţile ar consta fiecare din două clase matrimoniale cu schimb generalizat. Aceeaşi regulă se aplică şi în cazul celebrării sărbătorii morţilor, numită *aikma*. (Cl. Levi-Strauss, 1978) Pornind de la aceste date, se pot trage următoarele concluzii: între jumătăţile exogame, asociaţiile şi clasele de vârstă nu există o graniţă clară. Asociaţiile



Casa obştească la indienii moloka din Amazonia
(după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

funcţionează ca şi cum ar fi clase matrimoniale, satisfăcând, mai bine decât jumătăţile, exigenţele regulilor căsătoriei şi ale terminologiei de înrudire; pe plan mitic, ele apar ca şi cum ar fi clase de vârstă, iar în viaţa ceremonială ele se grupează într-un sistem teoretic de jumătăţi.

Un alt exemplu important este cel al triburilor *bororo*. La acestea, satul, statornicit în apropierea unei ape, are o formă circulară, colibele dispunându-se în arc, la intervale relativ regulate. În centru se află casa bărbaţilor, locuinţa celibatarilor, numită *baitemanageo*. Alături se află locul de dans, un teren bătătorit, fără vegetaţie, circumscris de ţăruşi. Colibele sunt locuite de perechi căsătorite şi de copiii lor. Filiaţia este matriliniară iar reşedinţa matrilocală. Opoziţia dintre centru şi periferie traduce şi opoziţia dintre bărbaţi (proprietarii casei colective) şi femei, proprietarele colibelor familiale (Cl. Levi-Strauss, 1978). Forma circulară a aşezării se menţine chiar şi atunci când populaţia este mai numeroasă, în acest caz colibele fiind dispuse în mai multe cercuri concentrice, respectând însă structura din centru. O comparaţie între *şerente* – patriliniari şi *bororo* – matriliniari ilustrează câteva deosebiri esenţiale: dacă în ambele cazuri, dispoziţia circulară a satelor este similară, funcţia casei bărbaţilor nu este aceeaşi: casa bărbaţilor bororo este deschisă bărbaţilor căsătoriţi, cea a bărbaţilor şerente este deschisă celibatarilor; la bororo ea este un loc de promiscuitate sexuală, pe când la şerente castitatea este obligatorie. Bororo atrag aici femei cu care au raporturi extraconjugale în timp ce femeile şerente pătrund în această casă doar pentru a-şi alege soţii.

Revenind la satul bororo, structura amintită coexistă cu o alta, ce împarte convenţional satul, după o axă est-vest, paralelă cu malurile râului, lângă care este aşezat satul. Această diviziune împarte locuitorii în cei care locuiesc în colibele aflate în primul semicerc (nordic) – *eşerii*, şi cei din semicercul sudic – *tugarezii*. Locuitorii celor două semicercuri sunt împărţiţi în ginţi, fiecare locuitor, prin naştere, aparţinând uneia din aceste ginţi. Fiecare gintă, potrivit tradiţiei, descinde dintr-o anumită vieţuitoare. Studiile lui Cl. Levi-Strauss (1955) au demonstrat că, în satul indienilor *orarimugu* (aparţinând grupei bororo), membrii primei ginţi a eşerilor consideră că sunt urmaşii unui jaguar mitic, alte ginţi descind din porcul sălbatic sau din tapir. Broasca ţestoasă, palmierul sau termitele sunt revendicate drept strămoşi imitici de tugarezi.

Organizarea satelor se complică cu o nouă împărţire printr-o axă nord-sud, perpendiculară pe prima, care creează două noi subdiviziuni. Etnologii au identificat şi alte subdiviziuni. Spre exemplu, P. Albisetti (1948) precizează că fiecărei jumătăţi matriliniare îi corespund întotdeauna patru clanuri şi căsătoria între anumite clanuri nu este numai preferenţială, dar trebuie să unească între ele secţiunile privilegiate ale fiecărui clan. Fiecare clan, într-adevăr, este împărţit în trei secţiuni, matriliniare: superioară, mijlocie şi inferioară. Căsătoria nu poate avea loc decât între superiori şi superiori, mijlocii şi mijlocii etc. În plus, un tânăr tugarez din clanul superior nu poate lua decât o fată eşeră din clanul superior. După căsătorie, acesta se mută în coliba soţiei sale, unde doar va înnopta. Ziua, dacă nu vânează, bărbaţii se reunesc în *baitemanageo*, loc de adunare într-o perfectă înţelegere a bărbaţilor tugarezi şi eşeri.

Familia

Bărbatul se însoară de regulă, cu o singură femeie, deşi are dreptul de a avea atâtea soţii câte poate întreţine. Astfel, poligamia este limitată din considerente economice. Soţul are drept de viaţă şi moarte asupra femeii, el putând să o ucidă dacă a încălcat regulile obştii. Între femeile aceluiaşi bărbat nu există relaţii antagonice. Prima soţie, cea mai în vârstă, conduce treburile gospodăriei, cele mai tinere îi dau întotdeauna ascultare. Unii bărbaţi ridică uneori femeilor lor colibe separate, aflate la distanţă de o zi, împărţindu-şi timpul între ele. Acestea sunt însă cazuri rare pentru că, trăind izolate, femeile ar putea fi atacate şi răpite de bărbaţii din alte triburi.

Tânărul care şi-a ales viitoarea mireasă începe curtarea prin a depune în faţa vetrei fetei vânatul prins în ziua respectivă. Dacă tânăra primeşte darul, acceptă căsătoria, dacă însă vânatul rămâne neatins, băiatul trebuie

să se îndrepte spre o altă fată. Pentru încheierea căsătoriei, mirele trebuie să demonstreze în faţa întregii obşti calităţile de vânător. Spre exemplu, la indienii *carajas*, examenul este foarte periculos: tânărul intră într-o zonă încercuită cu pietre din apa unui râu, trebuind să prindă doar cu mâinile un peşte de 30-40 kg, înfometat intenţionat. Dacă moare, un alt pretendent poate să-i ia locul. Dacă iese învingător, mirele este obligat să planteze mei şi manioc, şi numai după ce acestea răsar, băiatul se poate însura.

Femeile nasc de obicei mulţi copii, dar puţini ajung la maturitate. La unele triburi, există obiceiul ca bărbatul, în timp ce soţia sa naşte, şi chiar câteva zile după aceea, să se odihnească în hamac, nefiindu-i îngăduit să-l părăsească sau să facă vreun efort. Încă de la începutul perioadei de sarcină, o serie de alimente devin interzise pentru viitorul tată: carne de mistreţ, şarpe sau orice animal de pradă. Toate aceste măsuri pornesc de la credinţa că mama nu este decât o matcă pentru copil, în timp ce bărbatul este cel care insuflă viaţa copilului.

La momentul naşterii, femeia se îndreaptă, însoţită de o prietenă, spre malul unei ape unde a săpat din vreme un adăpost în pământ. Ea se întoarce imediat după naştere acasă, unde-şi reia liniştită treburile gospodăreşti. Copilul primeşte un nume care-l identifică foarte bine pe cel în cauză şi îi este propriu numai lui. Astfel, nu există într-un trib doi oameni cu acelaşi nume. Ca urmare a unor tabu-uri ancestrale, băştinaşilor nu le place să le fie rostit numele în prezenţa lor, acest lucru aducând ghinion. În schimb, în luptă, ei îşi strigă numele repetat, pentru a şti duşmanul cu cine se luptă. (M. Gh. Andrieş, 1967)

Iniţierea

Când se apropie de vârsta bărbăţiei, adolescenţii sunt supuşi unor probe de îndemânare, într-un cadru solemn, la care iau parte toţi bărbaţii comunităţii. Examenul se încheie cu *marake* – proba răbdării şi tăriei morale, cea mai greu de trecut. Adolescenţilor li se aplică direct pe piele frunze de cocotier, pe suprafaţa cărora sunt prinse, într-o răşină cleioasă, furnici roşii. În timpul muşcăturilor cumplite, neofiţii nu trebuie să schiţeze nici un gest pe faţă. Acest examen este repetat de şapte ori, din ce în ce mai dur, fiecare încercare simbolizând o nouă treaptă. Momentul acceptării în clasa luptătorilor este marcat de dansuri şi cântece. Tinerii primesc acum armele tradiţionale, ce-i consacră ca luptători.

Tânăra, la 12-14 ani, este izolată de comunitate într-o zonă împrejmuită cu un gard înalt, fiind ferită de privirile comunităţii. Aici va sta zile întregi, fără a avea contact decât cu mama sa, care ţine focul în permanenţă aprins. În prima zi ajunează, în următoarele două zile nu bea decât

apă, iar în restul zilelor nu primeşte decât câteva banane. Acest regim durează trei săptămâni, după care mama fetei înlătură paravanul şi îi dă dreptul de a vorbi doar în şoaptă. Fata este îmbăiată ritual după care, corpul îi este vopsit în culori vegetale. Urmează o nouă etapă a iniţierii, în timpul căreia fata nu are voie să privească nici un bărbat, pentru ca în final, însoţită de femeile tribului să pornească spre pădure unde, acestea îi vopsesc trupul cu vopsea stacojie, pe fondul căreia desenează linii complicate. Frumuseţea ei va fi completată de pene colorate, introduse în ureche şi în buza inferioară, iar nasul va fi perforat pentru a se introduce un os de maimuţă frumos încrustat. Însoţită de alaiul femeilor se va întoarce în casa părintească unde-şi va relua obligaţiile gospodăreşti dar, din acest moment, se poate căsători oricând. (M. Gh. Andrieş, 1967)

Vestimentaţia

Indienii umblă în general goi, ca urmare a climatului tropical. Rareori poartă un mic şorţ din fibre sau din scoarţă de copac, legat de coapse cu o liană. La femei, aceste şorţuri sunt uneori realizate din cochilii de melci înşirate pe sfori împletite din ierburi.

La cele mai multe populaţii, atât femeile cât şi bărbaţii poartă părul tăiat pe frunte, cu un deget deasupra sprâncenelor şi retezat pe linia cefei, tunsoarea semănând cu o căciulă rotundă şi plată. Există alte triburi care îşi rad părul de pe creştetul capului. Oricum, tunsoarea rămâne un însemn distinctiv pentru fiecare trib. Părul şi-l retează cu ajutorul unei lame de bambus foarte bine ascuţită.

Podoabele nu sunt un atribut feminin, ele fiind prezente mai ales la vânători. Ei se împodobesc cu penele unor păsări rare, veritabile trofee de vânătoare, care scot în evidenţă calităţile deosebite ale vânătorului respectiv. Penele sunt purtate fie în cununi montate pe un suport vegetal, fie sub formă de cercei sau prinse cu şuviţe subţiri de piele sub genunchiul drept. Nu lipsesc nici pandantivele din dinţi de maimuţă, colţi de mistreţ, gheare de jaguar sau ciocuri de vultur.

La tribul *jibaros*, specifice pentru marile ceremonii, sunt cununile confecţionate din piele de veveriţă sau de maimuţă, decorate cu pene de tucan, diferite seminţe şi elitrele unor fluturi foarte frumoşi.

Tatuajul

În general, desenele sunt liniare, caracterizate însă de un deosebit simţ al simetriei. Cele mai multe din tatuaje au destinaţii simbolice bine stabilite. Astfel, bărbaţii triburilor *carajanii* sau *nambicuarii*, înainte de a se urca în pirogi, îşi împodobesc trupul cu dungi roşii, groase de două-trei degete, ce imită blana de jaguar. Este însemnul călătoriilor pe apă.

De altfel, caracterul culorilor, forma liniilor, zonele în care sunt plasate, reprezintă în general însemnele totemice ale ginţilor. Cei din tribul *bororo* se vopsesc în roşu, în diferite combinaţii de dungi şi puncte. În cazul marilor sărbători, îşi pudrează corpul cu sidef obţinut din pisarea scoicilor. În ziua iniţierii, vrăjitorul aplică pipa aprinsă pe obrazul tânărului, semnul - ce rămâne impregnat pentru restul vieţii - fiind emblema neamului bororo. Când rana este încă proaspătă, se impregnează cu pigment albastru sau roşu.

Savanţii au feţele tatuate cu semne geometrice, incizate adânc în piele. Când rana încă sângerează, ei introduc pigmenţi vegetali care se păstrează pentru totdeauna. Alte triburi practică tatuajul în relief. Vrăjitorii lărgesc rana şi o fac să sângereze repetat astfel că, după o vreme, marginile tăieturii se desfac, scoţând desenul în relief.

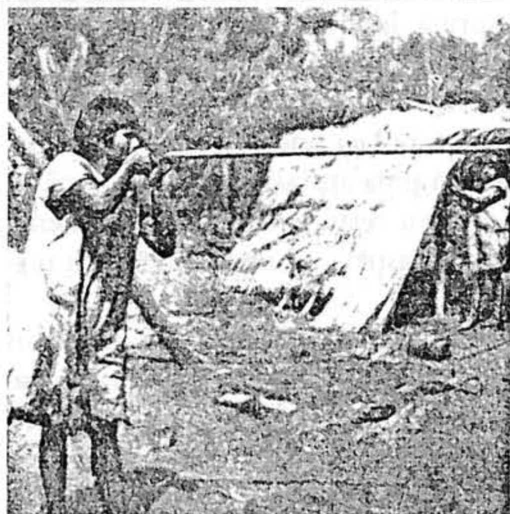
Concepţia despre frumuseţe a unora din aceste triburi este foarte curioasă. Copiilor li se spintecă buza inferioară, introducându-li-se o plăcuţă din lemn, care este schimbată mereu cu o alta de dimensiuni mai mari, ajungând la maturitate să le atârne până la piept.

În tatuajele corporale domină negrul, roşul şi albul. Semnificaţia acestor culori este foarte clară: negrul - bezna şi moartea, roşul - soarele, bucuria, viaţa, albul - esenţa lucrurilor, lumina. Indienii dispreţuiesc în schimb verdele şi albastrul. Nu întâmplător, în unele idiomuri cuvântul verde se foloseşte şi pentru boală.

Pentru tatuajele indienilor *cavudeo,* beneficiem de o descriere mai amănunţită (P. A. Mihăiescu, 1970). Cu o spatulă fină din bambus, muiată în suc de *genipapo,* incolor la început, dar care prin oxidare devine albăstrui, femeia-artist improvizează. Împodobeşte întâi buza superioară cu un model în formă de arc, terminat la ambele capete în formă de spirală, după aceea, împarte faţa printr-o linie verticală, tăiată uneori pe orizontală. Împărţită astfel în patru registre, faţa este decorată cu arabescuri, în motive relativ simple: spirale, S-uri, cruci, romburi, combinate astfel încât nici un desen nu este identic cu un altul.

Vânătoarea

Ţinând cont de modul de viaţă şi de climatul din Amazonia, este evident că principala sursă de hrană rămâne vânătoarea. În faţa pădurii de nepătruns şi a pericolelor invizibile, amazonienii au reuşit să se adapteze şi să vâneze, cu arme primitive şi prin strategii ingenioase, animale dintre cele mai periculoase. Printre animalele vânate se numără puma, jaguarul, mistreţul sau tapirul.


Sarbacană (după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

Principala armă rămâne tradiționalul arc, având la acești indieni dimensiuni impresionante, ce depășesc, în numeroase cazuri, doi metri. Indienii folosesc pentru confecționarea lui o anumită specie de arbore, cu un lemn închis la culoare, elastic dar și dur. Coarda este din intestine de cerb, special pregătite pentru a deveni elastice și rezistente, sau din fibrele unui arbore ce crește din belșug în acele regiuni. Săgețile, pe măsura arcurilor ca dimensiuni, sunt confecționate din tulpina unei trestii foarte ușoare. Pentru vânătoarea păsărilor sau a micilor mamifere se utilizează vârfuri de săgeți din oase de maimuță, iar în cazul animalelor mari, amazonienii folosesc niște vârfuri în formă de lance, foarte tăioase pe margini, pentru a pătrunde cât mai adânc.

În timpul confruntărilor războinice dintre triburi, se folosesc săgeți speciale, al căror vârf prezintă numeroase crestături circulare, menite să reducă rezistența trestiei. Rezultatul este ruperea vârfului în trupul dușmanului, care permite o mai rapidă împrăștiere a veninului. Prepararea otrăvii este marcată de numeroase tabu-uri. Spre exemplu, pe toată perioada preparării, bărbații nu au voie să înnopteze cu femeile lor, iar acestea nu au voie să se spele.

O armă specifică acestor populații este *borduna*, măciucă realizată dintr-o esență foarte tare. Indienii au o mare îndemânare de a o arunca de la mare distanță, fără a rata ținta.

Sarbacana, folosită de unele triburi mai mult decât arcul, este confecționată dintr-o tulpină de palmier, golită la mijloc, în care se introduce o tulpină mai subțire de trestie. Prin acest tub, lung de trei-patru metri, sunt suflate săgeți din lemn.

Capcanele nu lipsesc dintre trucurile vânătorilor. Nu de puține ori, utilizează „capcane" sonore, imitând sunetele scoase de animale. Afumarea vizuinelor unor rozătoare, unele cu blană foarte prețuită, este o altă practică des întâlnită.

Pescuitul

Cum aşezările sunt situate întotdeauna în apropierea unui curs de apă, pescuitul constituie o parte importantă a îndeletnicirilor cotidiene. Foarte preţuit pentru carne, dar şi foarte periculos, este *jacaré*-ul, o reptilă care poate atinge 4 metri. Pielea acestei reptile este şi ea căutată de indigeni.

Pirania - tigrul apelor - cunoscut pentru ferocitatea sa, este apreciat pentru carnea albă şi aromată. Pentru unele triburi, acest peşte este însă tabu, fiind considerat o încarnare a duhurilor malefice. Periculoşi sunt şi calcanii cu ţepi, a căror simplă atingere provoacă amorţirea zonei respective, ţiparul electric, care poate paraliza un înotător, ducând la înecul său sau candirul -un peşte foarte mic, acoperit pe întreaga suprafaţă a corpului cu mici ţepuşe subţiri, ce pătrund cu iuţeală în orificiile nazale ale înotătorilor, fiind extraşi apoi foarte greu.

Cel mai râvnit peşte rămâne *pacul*, cu carnea dulce şi fragedă, foarte asemănător cu crapul. De asemenea, mult preţuită este carnea de *dorado*, asemănător somnului, ce atinge 8-10 kg. (M. Gh. Andrieş, 1967)

Pentru pescuit, amerindienii folosesc undiţe cu cârlige, plase împletite din liane, sau năvoade de dimensiuni mari. Momelile sunt diverse: pentru peştii mari, se leagă pe undiţă o liană subţire de care se prind cârlige de os în care sunt agăţaţi peştişori vii. Din pădure sunt aduse nişte liane toxice care, lovite, secretă o substanţă vâscoasă ce se diluează imediat. La puţin timp peştii apar morţi la suprafaţă, dar nu otrăviţi ci asfixiaţi, deoarece acea substanţă oxidează în contact cu apa. Alte substanţe paralizează înotătoarele peştilor.

Navigaţia

Principalul mijloc de navigaţie este monoxila (*uba*), construită dintr-un singur arbore, al cărui trunchi trebuie să depăşească 15 picioare. Pentru confecţionarea acesteia este nevoie de o săptămână. Această perioadă este marcată de numeroase interdicţii: râsul este interzis, deoarece acesta duce la slăbirea trainiciei ambarcaţiunii. Cele mai mari pot susţine până la 18-20 de oameni, şi o cantitate impresionantă de alimente.

Agricultura

Indienii practică o agricultură primitivă pe terenurile defrişate. Se cultivă porumb, manioc, tutun. După defrişare, în general prin incendiere, terenul este arat cu un plug primitiv, în forma literei V. Latura lungă a plugului formează coada, iar cealaltă, mult mai scurtă, constituie elementul tăios.

Fiecare moment al procesului agricol implică ritualuri ce se respectă cu stricteţe. Când a sosit vremea pentru semănat, femeile umplu o tigvă cu

seminţe, ce se introduce în apa unui râu. După trei zile, femeile, după ce se vopsesc în roşu, scot seminţele umede din tigvă şi le lasă alte trei zile la uscat, până când încolţesc. Numai după aceea, începe semănatul: bărbaţii fac găuri, iar femeile, în urma lor, îngroapă seminţele. Când porumbul ajunge în faza formării boabelor, au loc marile sărbători ale fertilităţii, la care participă întreaga comunitate.

În tot timpul cât are loc însămânţarea, băştinaşii nu au voie să mănânce carne de crocodil, altfel planta va creşte firavă. De asemenea, nu au voie să vâneze şi să mănânce zburătoare, deoarece asupra culturilor se va abate o furtună puternică.

Medicina

Pădurea amazoniană a pus la dispoziţia indienilor o bogată farmacopee, cu ajutorul căreia aceştia au ajuns să vindece o largă gamă de boli. Împotriva febrei şi frigurilor utilizează infuzie din frunze proaspete de *iaval*, plantă cu tulpina înaltă şi frunze verzi, străbătute de vinişoare roşii. În regiunile mai înalte creşte o plantă asemănătoare florii de colţ, numită *uila*, plantă, care fiartă în apă, vindecă tusea, iar frunzele arborelui *pando*, dacă sunt mestecate, alină orice durere. Din „rădăcina-de-sânge", indigenii prepară o alifie împotriva reumatismului. Uleiul fierbinte dintr-o răşină – *copaiba* – opreşte hemoragiile, iar în stare crudă vindecă inflamaţiile.

Sucul unor citrice este folosit în bolile de ochi, iar infuziile unor flori şi muguri ajută la calmarea durerilor de dinţi. Balsamurile din frunze de coca sau fierturile din seminţe de mac sălbatic, sunt adevărate anestezice, atenuând durerile răniţilor. (M. Gh. Andreiş, 1967)

Viaţa spirituală

Amazonienii cred în existenţa duhurilor, care trăiesc pretutindeni şi care pot interveni în viaţa oamenilor. Multe dintre victimele unor animale de pradă sau a unor şerpi sunt puse pe seama duhurilor rele ce pot lua orice înfăţişare. Pentru ei, duhul cel mai periculos are însă înfăţişarea unei tinere fete, înveşmântată doar în părul ei lung şi care-i ademeneşte pe bărbaţi. Dacă aceştia o privesc în ochi, vor fi pierduţi pentru totdeauna.

Dintre aceste duhuri, numai cele rele sunt accesibile, ele putând fi influenţate prin incantaţii, dansuri magice şi daruri. Iată de ce vraciul, singurul care poate intra în contact cu aceste duhuri, se bucură de un prestigiu deosebit. Vrăjitorul îşi mai arogă puterea de a abate furtuna asupra triburilor vrăjmaşe sau de „a fura" sufletele copiilor duşmanilor, el invocă spiritele pentru ca papagalii şi maimuţele să distrugă recoltele. Consacrarea acestei autorităţi, de vrăjitor, se pare că are loc în urma unui vis extatic. Un astfel de vrăjitor i-a mărturisit lui Cl. Levi-Strauss (1955) că,

în timp ce dormea, duhurile au venit şi i-au deschis gura, i-au smuls limba şi i-au pus alta prin care se putea înţelege cu duhurile.

Vraciul este şi medicul comunităţii. Merge până acolo, încât realizează trepanaţii ale craniului, cu un simplu cuţit de piatră, vindecă plăgi infectate şi tratează orice boală specifică zonelor tropicale. În cazul în care nu reuşeşte, se consideră că umbra omului bolnav s-a rătăcit. Atunci, întreaga comunitate porneşte în pădure pentru a găsi umbra pierdută: bărbaţii lovesc arborii cu bâtele, femeile mătură piaţa satului, cercetând fiecare colţişor. În acest timp, vraciul strigă prelung, chemând umbra. Apoi, femeile lovesc trupul bolnav cu crengi, pentru a alunga duhurile rele. Dacă moare, vraciul explică că umbra s-a îndepărtat prea mult şi nu a mai găsit calea de întoarcere.

Înmormântările

Moartea nu este altceva, în concepţia băştinaşilor, decât trecerea în lumea umbrelor, unde sufletul este întâmpinat de fiul cel mare al duhului tunetului, care îi arată drumul ce-l are de străbătut. Cei viteji pornesc pe un drum anevoios, dar vor ajunge la capătul drumului într-un loc asemănător Paradisului, unde domneşte o pace veşnică. Aceştia redevin tineri. Pentru cei răi, fiul duhului tunetului le arată un drum amăgitor, plin de flori, ce-i duce însă spre o prăpastie. Prăbuşiţi în acest abis, ei cad într-un lac de răşini în clocot, de unde nu mai au scăpare.

La moartea unui bărbat, soţia acestuia dezlănţuie bocetele până o slăbesc puterile, după care lamentaţia este preluată de alte femei. Multe triburi îşi ard morţii, dar nu numai trupurile ci şi toate lucrurile ce le-au aparţinut, chiar şi coliba, pentru ca duhul celui răpus de moarte, dacă s-ar întoarce vreodată, să nu mai recunoască locul. La alte triburi, dacă cel mort a fost un mare războinic, trupul său este aşezat pe crengile unui copac înalt şi lăsat până ce oasele se descarnează, după care rudele iau oasele şi le ard într-un foc puternic aprins în mijlocul satului, în incantaţiile vrăjitorului. Ritualul se încheie cu un ospăţ îmbelşugat. Cenuşa este amestecată cu apă într-o tigvă din care soarbe întâi căpetenia comunităţii, apoi ceilalţi bărbaţi, dezlănţuind un dans frenetic în jurul focului. În continuare sorb din această apă femeile, copiii şi chiar nou născuţilor li se umezesc buzele. Ultimul bea vrăjitorul, după care se prinde şi el în acel dans. Acest endocanibalism (canibalism simbolic) este o formă de comuniune cu sufletul celui decedat. (M. Gh. Andrieş, 1967)

ANZII

Întinzându-se în latitudine pe o suprafaţă imensă, Anzii oferă o deosebită diversitate ecologică: prerii umede cu climă temperată în Anzii Ecuatoriali (Columbia şi Ecuador), podişuri înalte, uscate şi reci în sud (Peru, Bolivia), văi subtropicale care taie versanţii, o bandă de coastă deşertică cu mici oaze fertile în sud, sau o vegetaţie densă în nord (A. Molinié-Fioravanti, 1999).

Veniţi din nord, primii locuitori ai Anzilor sunt atestaţi aici în urmă cu 15.000 de ani. Aşezarea de la *Huaca-Prieta* şi grămezile de cochilii descoperite la *Ancon* (valea Chancay) sunt cele mai vechi urme de locuire identificate în Peru. Aceşti primi locuitori au început să cultive cartoful şi să domesticească lama. În mileniile III-II î.Hr. apare ceramica, ce va constitui principala mărturie a existenţei acestor culturi ce nu cunoşteau scrierea. Prima mare sinteză a acestor artişti-olari va fi cultura *Chavin*, în cadrul căreia elementul de unitate este dat de motivul central al decorului ceramic – o felină foarte stilizată. Oraşul avea mai multe edificii impozante, cel mai important, numit de cercetători „el Castillo", fiind un ansamblu de terase cu mai multe etaje reunite prin rampe şi scări, zidul în secţiune lăsând să se vadă rânduri alternative de pietre groase şi pietre mărunte. Sculptorii din Chavin cunoşteau la acea dată gravura şi *champlevé*-ul; casele simple erau construite din piatră şi *adobes* (cărămizi din pământ modelate în formă de conuri), locuitorii purtau bijuterii de turcoaz şi aveau oglinzi de antracit, îşi deformau craniul şi vopseau în roşu oasele morţilor, singurul metal cunoscut fiind aurul (H. Lehmann, 1995).

Aria andină centrală cunoaşte şi ea câteva evoluţii locale deosebite: cultura *mochica* a fost caracterizată de o ceramică cu un decor foarte realist (războinici, prizonieri, muzicanţi, bolnavi cu trupurile deformate, atât de realişti, încât s-a putut realiza chiar o listă cu bolile acelei populaţii; numeroase specii de animale sau de plante), realizată în exclusivitate de femei. Vestigiile arhitectonice nu sunt mai puţin importante: Huaca Soarelui – o piramidă cu înălţimea de 23 m şi baza de 103 m, construită pe latura sudică a unei terase lungi de 228 m, la care se ajunge pe scări laterale; la Ascope a fost construit un apeduct cu lungimea de 14000 metri.

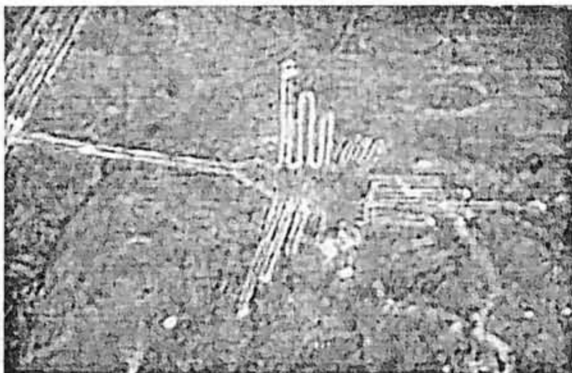
Populaţia *chimu* a urmat celei mochica către 1200 î.Hr. Centrul acestui veritabil imperiu se afla la Chan Chan, la câţiva kilometri nord de Moche dar, din păcate, fiind ridicat în întregime din adobes, a fost distrus

de ploi. Ceramica a conservat tradiţiile mochica, cu o mai mare preferinţă pentru ceramica neagră. Metalurgia a atins apogeul în această zonă, ei prelucrând cuprul, bronzul, aurul, argintul şi tumbacul (aliaj de cupru şi aur). La Illimo a fost descoperit chiar un tezaur, în care, lângă numeroase vase de aur, unele în tehnica *repousé*, altele încrustate cu turcoaz, s-au descoperit trei idoli aproape identici, reprezentând un personaj cu o coafură semicirculară bogat decorată în filigran, stând în picioare pe un fel de secure sau de cuţit în formă de semilună.

În zonele înalte, cultura *Tiahuanaco*, precedată de cultura *Pucara*, se dezvoltă în timpul primului mileniu î.Hr. Situat la 4.000 m altitudine, pe malul lacului Titicaca, centrul său prezintă un evident caracter urban. Vechile tradiţii spun că aici ar fi locuit *Con Tici Viracocha*, creatorul lumii, care a ieşit din lacul Titicaca şi a creat Soarele şi Luna. Vechiul oraş este celebru prin Poarta Soarelui, unul din cele mai remarcabile monumente din vechea Americă. Principala figură sculptată pe marea poartă pare a fi zeul *Huiracocha*: e vorba de un personaj stând în picioare, cu faţa înconjurată de raze solare terminate în capete de animale; în fiecare mână ţine un sceptru sculptat la un capăt în forma unui cap de condor; este înconjurat de trei şiruri de personaje mergând, personajele din mijloc poartă măşti de condor. La vest de această poartă se găsea Palatul iar la est Templul Semisubteran, celebru printr-o serie de capete antropomorfe în relief, sculptate în zid.

Porţiunea sudică a coastei este celebră prin civilizaţia *Nazca*, ce evoluează între 350 î.Hr. - 650 d.Hr. Ceramica este caracterizată de o pictură policromă, culorile cele mai întrebuinţate fiind roşul, galbenul, griul, brun, violet, negru şi alb. Decoraţia este în general simbolică. Printre reprezentările favorite se numără un personaj cu mască de felină, numit demonul-pisică, aflat în general sub un şarpe cu ţepi sau un demon cu un băţ plin de ghimpi şi un personaj-pasăre. Din decorul prezent pe un vas se dovedeşte clar că aceştia cunoşteau procedeul micşorării capetelor, considerate trofee, procedeu încă prezent la indienii *jivaro*. Broderia şi tapiseria, precum şi ţesăturile vopsite ating un nivel deosebit în civilizaţia Nazca. Singurul metal cunoscut era aurul, prelucrat prin tehnica ciocănirii. Necropola Paracas, aparţinând epocii clasice a civilizaţiei Nazca, include numeroase morminte - veritabile case subterane, cu pereţi din pietre mici şi adobes, cu o grosime de 30-40 cm. Aici au fost descoperite 429 de mumii, lângă care erau depuse topoare din piatră, oseminte de maimuţă şi lama, fasole, porumb şi bumbac. Bucăţile din stofă în care erau înfăşurate aceste mumii atingeau până la 30 m. S-au găsit mantii, cămăşi în formă de *poncho*, turbane brodate, realizate cu o măiestrie unică în Peru.

Civilizația Nazca este celebră însă, mai ales prin desele pe nisip. În sud-vestul Perului, între Anzi și coasta oceanului, pe o suprafață de peste 500 km², se întind nu mai puțin de 300 figuri geometrice, 50 de figuri zoomorfe și 1300 km de linii simple (geoglife). Cele mai cunoscute sunt figurile zoomorfe: păiajen, maimuță, balenă, șarpe, șopârlă, floare, 18 păsări, între care un colibri și un condor. Se adaugă acestui ansamblu 300 de figuri geometrice, majoritatea trapezoidale, triunghiulare, spiralate sau în zig-zag. Din moment ce aceste figuri pot fi văzute numai din aer, s-a crezut n posibilitatea existenței unui observator de la înălțime, care să fi ghidat trasarea liniilor. Teoria posibilității zborului la nazcani a fost susținută de două tipuri de descoperiri: decorul de pe ceramica din această zonă, care pare să reprezinte imaginea unor „baloane zburătoare" și, descoperirea, la capătul unora dintre linii, a unor gropi circulare, cu roci arse, care ar fi putut constitui locul de lansare al unor baloane cu aer cald.


Desen de la Nazca, reprezentân un colibri

Geograful american P. Kosok, printre primii care a studiat liniile, a afirmat că ele reprezintă cel mai mare manual de astronomie, deoarece a observat că, pe 22 iunie (solstițiul de iarnă în emisfera sudică), Soarele apune exact la capătul uneia dintre liniile lungi. Maria Reiche preia teoria și o dezvoltă, spunând că liniile indică poziția Soarelui și a planetelor și erau folosite la determinarea timpului potrivit pentru agricultură. G. Hawkins, astronom american, a introdus liniile în computer și a arătat că teoria este greșită, deoarece trasarea liniilor s-a dovedit întâmplătoare. Seria teoriilor nu s-a oprit aici: Clarkson credea că liniile aveau legătură cu sistemul de irigare și cu pelerinajul religios iar J. Reinhard vedea în figurile animale reprezentări ale zeilor sau animale-totem. Cu toate acestea, desenele de la Nazca rămân una din marile enigme ale omenirii.

Între 560-900 d.Hr., multe din aceste civilizații cad sub autoritatea imperiului *Huari* care reușește să unifice Anzii până la Bolivia. Acesta cunoaște însă o puternică influență culturală și materială din partea centrului Tiahuanaco. Militarismul este ilustrat de lucrările de apărare ale așezărilor, de decorațiile murale ce înfățișează războinici și prizonieri și de mormintele în care, între piesele mobilierului funerar, apar și capete-trofee ale dușmanilor.

Incașii

În apogeul expansiunii sale, Imperiul incaș se întindea în nord din Cuzco până în Columbia, iar în sud până în Chile și Argentina, în total o suprafață de 950.000 km^2. Puternica influență a acestei civilizații se va face cunoscută până pe țărmul atlantic al Braziliei, unde au ajuns, transmise din trib în trib prin pădurea amazoniană, unelte de aramă sau podoabe din aur și argint.

Locul de origine al acestei populații rămâne încă controversat. Ca orice populație amerindiană, și aceștia aveau o legendă despre un ținut originar de unde ar fi venit strămoșul-întemeietor. Pentru ei, acest loc ar fi fost peștera *Paqariqtampu*, situată la 30 km sud de Cuzco. Potrivit legendelor, din această peșteră ar fi ieșit patru frați, care ar fi plecat în lume și din care s-ar trage toate populațiile înrudite cu incașii. Nu se poate afir-



Limitele imperiului inca în momentul cuceririi spaniole (după H. Favre, 1995)

Incașii au mai creat o nouă categorie socială în timpul imperiului - „supușii permanenți" (*yana*), proveniți se pare, dintr-o populație aflată în apropierea orașului Cuzco. Ei nu erau sclavi, în sensul tradițional, păstrându-și dreptul de a poseda, ca particulari, pământul și vitele. Nu se puteau sustrage condiției, dar n-o transmiteau decât unuia dintre copii, ales de către stăpân.

Familia

O latură importantă a vieții sociale era naștere. Atunci când se nășteau gemeni era un semn nefast, motiv pentru care părinții purtau doliu, erau supuși unui regim alimentar deosebit, efectuau procesiuni pentru îndepărtarea demonului gemenilor. Dacă se întâmpla ca unul dintre gemeni să prezinte o anumită infirmitate, se trecea la aplatizarea cutiei craniene a fătului respectiv cu ajutorul a două scânduri, timp de doi ani. La maturitate însă, aplatizarea era privită ca un element de frumusețe.

În general, la naștere, copiilor li se perforau lobul urechilor pentru cercei și buzele pentru a li se agăța amulete. Copiilor nobililor li se lungea lobul urechilor, cu ajutorul unor greutăți, cerceii aplicându-li-se ulterior.

Până la vârsta de doi ani, copilul era lipsit de nume. La împlinirea acestei vârste, în cadrul unei ceremonii speciale, primea un nume purtat până la 18 ani. În timpul acestei ceremonii, copilului i se tăiau părul și unghiile, era uns cu mirodenii pe cap și îmbrăcat apoi în haine noi.

La pubertate, se organiza o altă serbare. Cu această ocazie, băieții îmbrăcau *pancho*-ul, după un concurs de rezistență pe 10 km, iar fetele o cămașă lungă și albă și sandale din lână de lama.

Inițierea

Inițierea băieților se desfășura între 16-18 ani, timp în care primeau și o educație sexuală de la o femeie mai în vârstă din familie. În general, conform tradițiilor, doica devenea concubina legală a băiatului. (R. Vulcănescu, 1970)

La fete, perioada de inițiere dura mai puțin. Într-o zi din an, ele erau supuse unor probe de îndemânare în țesutul la războiul vertical, la gătit, dar și în dans și cântec. Era vorba de un veritabil concurs, în urma căruia câștigătoarele intrau în mănăstirile marilor temple pentru a deveni apoi fecioarele Soarelui.

Cele care nu reușeau la acest concurs, erau obligate să participe la ceremonia tributului de sânge. Fetele, aliniate, ieșeau în piața publică. Aici, circa 10% din ele, erau alese în funcție de frumusețe pentru a fi trimise în școlile mănăstirești sau în casele fetelor alese. Acestea erau și ele împărțite: unele rămâneau virgine, devenind un fel de vestale ale Soarelui, celelalte

deveneau soţii sau concubine ale aristocraţilor. Alegerea lor era făcută de împărat, în cadrul unei ceremonii numite „sărbătoarea fetelor dăruite de împărat".

Pentru oamenii săraci, exista o altă ceremonie, de obicei toamna, numită „sărbătoarea distribuirii femeilor". În ziua respectivă, fetele sărace de peste 18 ani, cele nemăritate sau văduve erau aliniate în piaţă, în faţa bărbaţilor, fără nici un fel de preferinţă. În acest fel, în funcţie de norocul fiecăruia, erau obligaţi să se căsătorească bătrâni cu tinere sau invers. Oficial, cei ce nu se supuneau erau pedepsiţi cu moartea. (R. Vulcănescu, 1970)

Împăratul

Conform tradiţiei, împăratul era un *waqcha* - „un orfan sărac", aşa cum fusese primul suveran incaş *Manko Kapaq*. Preluând puterea, împăratul se excludea din grupul de rude căruia îi aparţinea şi, prin urmare, de la moştenirea care îi revenea. El lăsa fraţilor săi întreaga moştenire. Se căsătorea întotdeauna cu o soră, ce devenea soţia principală - *koya*.

La moartea sa, bunurile dobândite intrau în posesia copiilor săi, excluzând pe cel care-i succeda la putere. Trebuie menţionat că nu se impusese regula primului născut, fiind ales împărat copilul ce dovedea cele mai alese calităţi. Acest sistem genera puternice lupte pentru putere şi, inevitabil, perioade de anarhie, până ce unul dintre pretendenţi reuşea să-şi impună autoritatea.

În urma investiturii primite de la Marele Preot, împăratul devenea Fiul Soarelui (*Intip churin*). În această calitate, prezida toate ceremoniile religioase, la început de an el „desţelenea" simbolic câmpurile rămase în paragină cu o vergea din aur, la apropierea anotimpului ploios „intervenea" la zei pentru a alunga bolile sau diferitele calamităţi naturale.

La apogeul imperiului, împăratul nu se deplasa decât sub un baldachin şi într-o somptuoasă litieră purtată de bărbaţi. Calea îi era măturată de servitori, în timp ce poporul se prosterna în faţa sa. Chiar şi marii demnitari nu i se adresau decât în genunchi, cu picioarele goale şi cu o povară pe umăr, în semn de umilinţă. Obiectele pe care le atingea deveneau tabu, de aceea, erau adunate şi arse. La moartea suveranului *Wayna Kapaq*, nu mai puţin de 4000 de soldaţi s-au jertfit şi l-au urmat în mormânt. (H. Favre, 1995).

Cuzco

Casele incaşilor aveau forma unui trunchi de piramidă, cu ziduri de piatră netezite, dând impresia unei mici fortăreţe. Mobila era aproape inexistentă, aşternuturile fiind confecţionate din rogojini şi scoarţe de


Mormântul regal de la Machu Pichu

bumbac sau lână de lama. Casele erau înşirate în ordine, de-a lungul unor străzi, ca nişte table de şah, foarte strâmte, pavate în întregime. În interiorul oraşului nu rezidau decât incaşii. Vechi norme îl împărţeau în oraşul de sus şi oraşul de jos, această diviziune servind se pare, la reglementarea relaţiilor matrimoniale.

Deasupra acestui oraş străjuia fortăreaţa *Sacsahuaman*, cuprinzând numeroase cazărmi şi un turn monumental cu patru sau cinci niveluri, aşezat pe o bază pătrată. Fortăreaţa era apărată dinspre latura opusă oraşului de ziduri megalitice, în trei rânduri, ridicate pe terase. La realizarea fortăreţei au fost, se pare, mobilizaţi 30.000 de oameni.

Desigur, apogeul arhitecturii incaşe a fost atins de Templul Soarelui. Avea o suprafaţă de 400 m^2, fiind constituit dintr-un soclu de piatră înalt de 2 m, deasupra căruia se înălţau ziduri de cărămidă smălţuită ce formau pereţii poligonali, fără ferestre, dar cu o uşă imensă. În centrul templului, se afla o sală numită casa de aur (*curicanca*), deoarece era placată cu aur. În mijloc era dispus sanctuarul zeului Soare, înconjurat de semizei solari, sculptaţi în blocuri de aur. Imaginile simbolice ale Soarelui, Lunii şi Luceafărului erau redate pe altarul din mijloc sub forma unor ouă de aur, de mărimi diferite, în funcţie de importanţa fiecărui. În pereţi se deschideau nişe în care se păstrau mumiile împăraţilor incaşi şi ofrandele aduse. La sud de templu se afla grădina Soarelui – o minune arhitectonică, deoarece era în întregime din aur: arbori, flori, păsări, animale şi chiar grădinari din aur.

Viaţa în Cuzco era animată de nenumărate sărbători, în timpul cărora, împăratul, însoţit de *panaka* (marii preoţi) scoteau mumiile strămoşilor şi le plimbau prin oraş în litiere. Poporul, care oricum primea din patru în patru zile alimente, obţinea acum o şi mai mare cantitate de hrană şi băutură, de aceea participa în număr ridicat la aceste sărbători. Cea mai importantă era celebrarea Soarelui ce avea loc în fiecare an, în perioada solsti-

țiului de vară. Cu mult timp înainte, împăratul ținea un regim special, lipsit de orice aliment sărat sau piperat, abținându-se și de la raporturi sexuale. În ziua respectivă, la răsăritul soarelui, împăratul mergea în piața principală unde făcea o libație cu bere de porumb într-un vas de aur. Câteva lame erau sacrificate cu acest prilej, după care erau arse și cenușa aruncată într-un foc pe care preoții aveau obligația să-l păzească întregul an. (H. Favre, 1995)



Mumie inca

Sacrificii

Extinderea Imperiului incaș s-a realizat prin războaie de cucerire, ce au influențat spiritul sângeros al incașilor. Rănitii erau sacrificați în hecatombe, precum la asirieni sau babilonieni, iar pe cei apți de muncă îi transformau în sclavi (bărbații erau puși la munci grele, femeile erau transformate în concubine în vederea procreării). Căpeteniile capturate în luptă aveau parte de o moarte crudă. De obicei îi scalpau pentru trofee, le smulgeau dinții pentru a le oferi concubinelor, țestele erau tăiate în semisfere și incizate, pentru a fi transformate în cupe rituale.

Mumificarea

Incașii credeau că sufletul, după moarte, se încarnează în trupul altor viețuitoare (metempsihoză). În concepția lor, sălașul sufletului era în craniu și oase, motiv pentru care, prin mumificare, se încerca conservarea acestor părți ale corpului. Rezultatul unei astfel de ideologii a fost antropofagia rituală, consumând carnea și zdrobind craniile și oasele prizonierilor de război, pentru a nu se mai reîncarna.

Secretul păstrării mumiilor incașe suscită încă multe discuții. Există opinii conform cărora singur, mediul sărat și uscat al coastei și climatul rece și uscat al Cordilierilor au permis conservarea mumiilor. Relatările cronicarilor abundă însă în informații cu privire la aceste tehnici: unele vorbesc despre pomparea pe gâtul cadavrului a unor sucuri de arbori tropicali și ungerea corpului cu rășini, altele de îndepărtarea viscerelor, după care trupul era impregnat cu uleiuri vegetale sau chiar de bituminarea corpului. Nu este exclus ca un rol esențial să-l fi avut plantele ce se puneau

în sarcofag (precum florile plantei *aya-aya*). Anumiţi cercetători vorbesc despre posibilitatea uscării trupului la foc şi fum, după care era umplut cu cenuşă caldă (R. Waisbard, S. Waisbard, 1965).

Pânza în care se înfăşura mumia avea 1 m lăţime şi 20 m lungime, iar poziţia era în general foetală, deoarece omul trebuia să reintre în matricea maternă pentru a reveni la starea lui iniţială. Forma unui corp mumificat era ovoidă (numit *fardo*). Fardo-ului i se aplica un cap fals de lemn, cu o mască funerară. Mumiile marilor strămoşi erau scoase cu prilejul unor ceremonii importante şi plimbate prin faţa mulţimii. Incaşii au păstrat până astăzi acest ceremonial şi, de ziua morţilor, plimbă în loc de aceste mumii păpuşile funerare.

Religia

Ca aproape toate religiile amerindiene, cea incaşă avea un erou civilizator, numit *Huiracocha*. El era însă şi creatorul lumii şi zeul Soarelui. Popoarele subjugate au continuat să-şi adore zeii tradiţionali şi aceştia au fost uneori adoptaţi de către incaşi, sub forma diferitelor elemente ale naturii: tunetul, curcubeul, stâncile. Exista astfel un zeu al furtunii care-şi trimitea fulgerul pe pământ cu praştia sau o divinitate a ploii care ţinea apa în recipiente, vărsând-o după bunul plac.

Conform credinţei incaşe, omul era alcătuit din trup şi suflet, doar sufletul fiind nemuritor. După moartea trupului, spiritul îşi continua viaţa, de pedeapsă pentru cei răi şi de odihnă pentru cei buni. Ei împărţeau universul în trei lumi: *Hanan Pacha* – lumea de sus, unde se duceau cei buni, *Hurin Pacha* – lumea în care trăiesc oamenii şi *Ucu Pacha* – centrul pământului, adică lumea de dedesubt, unde se duceau cei răi.

Economia

Anzii au reprezentat singura regiune din America precolumbiană în care s-a practicat creşterea animalelor. Păstoritul se baza însă doar pe două animale domesticite: lama şi alpacaua. Alpacaua, cu blana foarte deasă, oferea lâna necesară ţesăturilor. Lama, care avea capacitatea de a căra poveri foarte mari, era întrebuinţată la transport. Desigur, resursele oferite de aceste animale erau mult mai numeroase: carne, piele pentru confecţionarea încălţămintei, a curelelor, oasele pentru obiecte utilitare, seul drept unguent magic, excrementele drept combustibil.

În domeniul agricol, de-a lungul unui proces ce a durat circa 2.500 de ani, triburile incaşe au trecut de la pescuit şi cules la agricultura incipientă. Principalele plante cultivate erau: cartoful, *kinoa*, porumbul, fasolea, ardeiul, maniocul, arahida, avocado, bumbacul. La început, agricultura se făcea pe locurile joase inundabile iar însămânţarea în nămol. Ulterior, s-a trecut la faza agriculturii prin irigaţii, inclusiv în regiunile

muntoase. Incaşii au ştiut, ca nimeni alţii, să exploateze mediul montan, având în vedere combinaţia armonioasă între altitudine şi latitudine, oferită de această regiune. Astfel, de la 5.000 m în jos se practica cultura cartofului, de la 4.000 m începea cultura grâului, de la 3.000 m cultura porumbului, la 2.500 m trestia de zahăr, iar de la 1.500 m cultura cauciucului, bananierului, portocalului şi ananasului.

Terasarea terenurilor montane a fost una din marile inovaţii incaşe. Aceasta presupunea nivelarea orizontală a locului în linie dreaptă, în amfiteatru sau pâlnie. Marginile terasei se consolidau cu ziduri de piatră care, nu de puţine ori, ajungeau la 100 m înălţime, atingând 200-300 m lăţime. Pentru ridicarea zidurilor se utilizau pietre de mari dimensiuni aplatizate.

Ştiinţa

Se pare că incaşii nu cunoşteau scrierea. S-au făcut numeroase încercări pentru a dovedi că desenele de pe stofele cuzconiene sunt, în realitate, pictograme sau ideograme, dar rezultatele nu au fost convingătoare. „Regeştile cronici ale incaşilor" (1974), precum şi alte cronici vorbesc despre sistemul de numărătoare al incaşilor cu ajutorul nodurilor. *Kipu* era format dintr-un cordon, a cărui lungime varia între câţiva centimetri, până la un metru. De acest cordon atârnau diferite sfori cu noduri, fiecare răsucită şi colorată diferit. Un nod reprezenta cifra 1. Conceptul de zero nu era cunoscut. În funcţie de locul unde erau dispuse nodurile, cifra echivala cu unităţile, zecile, sutele sau miile. Aceste *kipu*-uri (noduri) erau în grija unor **quipucamayu** („cel ce are în grijă socotelile") şi ei existau în număr de cel puţin patru în fiecare aşezare, ajungând până la douăzeci-treizeci în marile oraşe. Se evita astfel necinstea sau greşelile ce se puteau strecura dacă ar fi existat un singur quipucamayu. Cu ajutorul acestor noduri erau însemnate toate impozitele strânse, preţul produselor, oamenii plecaţi la război, nou născuţii, de-a lungul unui an. Însă, ele nu puteau fi descifrate decât de quipucamayu, deoarece numai ei cunoşteau sensul convenţional al răsucirilor şi al culorilor, cărora specialiştii nu le-au găsit semnificaţia.

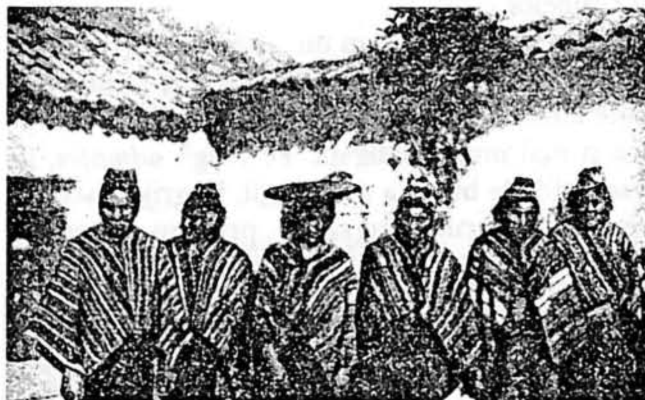
Cu toate că nu ne-au lăsat mărturii scrise, cronicarii relatează despre cunoştinţele astronomice deosebite. Anul incaşilor corespundea anului solar. El era împărţit în 12 luni care implicau o serie de activităţi rituale, desfăşurate în capitală şi o serie de activităţi economice în provincii. Incaşii au ridicat 12 turnuri la est de capitală pentru a marca exact locul de unde răsărea soarele la începutul fiecărei luni. Calculele pe care le presupunea dezvoltarea astronomiei şi alcătuirea unui calendar se făceau pe

baza unui sistem numeric zecimal. Operaţiile erau facilitate de utilizarea unui abac. Incaşii cunoşteau proprietăţile atmosferei, temperatura şi umiditatea aerului, care variau în funcţie de altitudine, mecanismul vânturilor şi al precipitaţiilor.

Cunoştinţele ştiinţifice mai includeau: folosirea cauciucului ca izolator termic, pentru praştiile de război, ca produs farmacologic; au întrebuinţat în medicina tradiţională chinina, cocaina - folosită încă de atunci drept drog, nicotina – extrasă din **sayri**, o varietate a tutunului. În prelucrarea metalelor preţioase, în special aurul, foloseau baterea la cald sau la rece, călirea, ştanţarea, presarea, amalgamarea etc., cu o măiestrie încă neegalată. Cunoşteau rigla, firul cu greutate, compasul, bolobocul, scripetele, pârghia etc.

Araucanii

Araucanii au ajuns în ţinuturile pe care le locuiesc în prezent (Chile) abia în secolele XIII-XIV. Veniţi se pare din teritoriile argentiniene, aceştia îşi spunea *mapuche* (oameni ai pământului). În secolul al XVI-lea, spaniolii i-au numit *araucanos* (*are* - aprig, *aucca* – războinic)



Indieni din Anzi
(după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksatov, 1959)

Aspectul fizic

Cronicarii spanioli ni-i înfăţişează drept oameni de talie mijlocie, aproape scunzi, însă foarte puternici. Bărbaţii au pieptul larg, spatele lat, torsul puternic. Faţa prezintă pomeţi proeminenţi – singurul element mongoloid al înfăţişării, deoarece ochii nu sunt oblici iar tenul este lipsit de nuanţa arămie specifică celorlalţi amerindieni.

Structura socială

Aşezările erau întotdeauna instalate în văile râurilor sau pe malul lacurilor, în apropierea unei păduri. Acestea grupau câteva familii, unite prin descendenţa dintr-un strămoş unic – *pillan*, întruchipat de obicei de un animal sau un fenomen natural. Stâlpul totemic (*cuga*), pe care era reprezentat strămoşul, nu lipsea din nici o aşezare.

Comunitatea (*lov*) avea în frunte o căpetenie - *lonco* - de obicei bărbatul cel mai viteaz, ajutat de vraci – *machi*. Vechile tradiţii erau respectate cu sfinţenie, încălcarea lor putând atrage mânia strămoşului şi, implicit, pedepsirea comunităţii cu inundaţii, cutremure sau epidemii. Întreaga colectivitate participa în comun la muncile agricole şi la ridicarea colibelor.

În zonele propice agriculturii, comunităţile întreţineau legături, constituindu-se uneori în uniuni numite *levo*. Aceste relaţii nu funcţionau însă decât în cazul unor conflicte armate când se adunau toţi luptătorii ce alegeau în fruntea lor o căpetenie de război - *toqui*, al cărui însemn, securea, îl investea cu o autoritate deosebită. (Gh. Doru, 1972)

Iniţierea

Iniţierea tinerilor implica în primul rând memorarea legilor nescrise ale tribului, *admapu*, fără de care, nici un tânăr nu intra în rândul bărbaţilor. Această iniţiere începea la 14 ani, pentru băieţi şi 12 ani, pentru fete.

„Școala" mai necesita și exerciții fizice severe, menite să asigure o dezvoltare fizică armonioasă. Memoria trebuia și ea exersată până la nivelul la care se puteau memora mesaje lungi, rostite o singură dată. Știrile erau transmise astfel la mari distanțe, menținându-se legătura între comunități.

Tinerii cutreierau pădurea însoțiți de bărbați, învățând să recunoască esențele necesare pentru confecționarea armelor, bărcilor, bârnelor și stâlpilor pentru susținerea colibelor.

După câțiva ani de ucenicie, tinerii susțineau un „examen" prin care-și dovedeau curajul și îndemânarea. Din acest moment, intrau în rândul luptătorilor, participând la toate adunările bărbaților.

Educația fetelor implica și mai multe obligații. Pe lângă *admapu*, pe care trebuiau să-l memoreze la fel de bine ca și bărbații, în grija tinerelor fete revenea cunoașterea calendarului agricol, precum și unele meșteșuguri: olăritul și țesutul.

Locuințele

O așezare cuprindea doar câteva colibe, fiecare putând adăposti două – trei familii. Dimensiunile lor atingeau în medie 5-6 m lungime și 3-4 m înălțime. Pari înfipți în pământ susțineau bârnele acoperișului în două ape. Pereții erau construiți din tulpini de *totora*, așezate vertical. Dispuse pe câteva rânduri, acestea alcătuiau „pereți" groși de 40-50 cm, destul de rezistenți la vânturi și ploi.

Vatra era dispusă în mijlocul colibei, evacuarea fumului realizându-se printr-o deschizătură în acoperiș. Întregul mobilier consta în grămezi de crengi peste care se așterneau ierburi, frunze și mușchi, constituind paturile pe care se odihneau familiile. (Gh. Doru, 1972)

Îmbrăcămintea

Portul tradițional consta într-o tunică din bucăți dreptunghiulare de țesătură, îmbinate pe umeri. Tunica bărbătească, *chamal*, nu cobora sub genunchi, pe când cea a femeilor, *quetpam*, cobora până la glezne. Bărbații foloseau și niște pantaloni scurți, *chiripa*, realizați dintr-o bucată de țesătură pătrată.

Iarna purtau cunoscutul *poncho*, un fel de manta scurtă, fără cusături, având doar o deschizătură pentru a fi trasă pe cap. Femeile își acopereau umerii și spatele cu *iculla*, o pelerină ușoară, prinsă cu un ac din os sau argint. Araucanele ce doreau să fie elegante prindeau cu acest ac șiraguri de podoabe.

Îmbrăcămintea era, în general, unicoloră: negru, cafeniu, bleumarin, doar cingătorile multicolore dând un aer mai vesel.

Bărbații purtau pe cap o bentiță de lână ce le ținea strâns părul lung. Aceiași bentiță era la femei împodobită cu șiruri de monezi de argint și cu

o panglică legată ca o fundă şi fixată în mijlocul frunţii. Penele de papagal puteau completa această ornamentaţie. (Gh. Doru, 1972)

Agricultura

În jurul colibelor, femeile cultivau mici petice de pământ, desţelenite cu săpăligi primitive. Cu ajutorul unor ţepuşe întărite prin ardere în foc, sământa de porumb, principala plantă cultivată, era semănată în pământ. Pe locul doi se afla cartoful, urmat apoi de o serie de plante din flora spontană, pe care araucanii au încercat să le cultive: *nagu* – graminee asemănătoarea secarei, *heneguen* - un soi de orz, *madi* – plantă din care extrage uleiul, *oca* – ai cărei tuberculi au gust de castane coapte.

Erau domesticite două specii de lama: specia clasică şi alpaca. Acestea puteau căra poveri de 40-50 kg. Puţin pretenţioase la hrană, rezistau la sete la fel ca rudele lor, cămilele. În plus, alpaca dădea cea mai fină lână din care, în trecut, incaşii îşi confecţionau vestitele ţesături.

Vânătoarea

Alături de păsări, principalul vânat îl constituia *guanaco*, specie sălbatică de lama. Pentru a-l vâna, araucanii se adunau în cete mari, însoţiţi de câini, deoarece guanaco este un animal deosebit de violent, mai ales masculii în perioada împerecherii. Pentru a-l doborî se foloseau de măciuci şi suliţe. Uneori, era utilizat şi sistemul capcanelor. Atunci când era prins viu, tradiţia cerea ca animalul să fie sacrificat prin sugrumare de către vraci, oferindu-l astfel duhurilor sau i se deschidea abdomenul pentru a se descifra în măruntaiele lui viitorul.

Mult mai rar era vânată *vicuna* – o altă specie de lamă sălbatică. Acestea trăiesc pe platourile înalte şi nu coboară decât vara. Se vânează greu, deoarece aleargă cu o viteză incredibilă. (Gh. Doru, 1972)

Navigaţia

Iniţial, bărbaţii araucani utilizau luntrea monoxilă, dintr-un trunchi scobit. Ulterior, au perfecţionat-o, adăugându-i de o parte şi de alta câte o scândură, pentru a-i înălţa laturile.

Cel de-al doilea tip de luntre, *dalca*, era alcătuită din îmbinarea a trei piese. Manevrarea se realiza cu ajutorul unor vâsle lungi şi, se pare, că era prevăzută cu nişte vele din piele, drept sistem de propulsie.

Torsul şi ţesutul

Araucanele nu foloseau pentru tors nici caierul de lemn şi nici roata de tors, înfăşurând lâsna direct pe mână. Pentru a obţine un fir mai gros şi rezistent, fixau pe degetele de la picioare câte un ghem. Din acestea trăgeau firele pe care le răsuceau şi le înfăşurau într-un alt ghem.

Firele de lână erau vopsite, înainte de a fi ţesute, în culori naturale, de origine vegetală. Din frunze de scorţişoară şi ferigă se obţinea culoarea verde, din scoarţa fagului chilian galbenul, dintr-o specie de fasole sălbatică roşul etc. Culorile închise preferate de araucani se obţineau din carbonizarea unei alge comestibile amestecată cu negru de fum şi apă. În regiunile araucane creşteau şi specii de indigo, din care se extrăgea vopsea albastră. Nu le erau necunoscute nici substanţele minerale, cum sunt argilele şi diferite pietre care, măcinate şi amestecate cu apă, erau utilizate drept vopsele.

Tânăra araucană îşi confecţiona singură războiul de ţesut (*huitral*). Războiul era aşezat înclinat, sprijinit cu un capăt pe pământ şi cu celălalt pe peretele colibei. Piesele de mare virtuozitate, mândria femeile, cărora puţine le cunoşteau meşteşugul erau *poncho*-urile, purtate de demnitari. Caracteristica lor o constituiau ornamentaţiile realizate cu vopsele pe materialul gata ţesut. În timpul vopsirii, anumite părţi ale ţesăturii erau acoperite, păstrând nuanţa originală a ţesăturii. (Gh. Doru, 1972)

Alimentaţia

Porumbul se află la mare cinste în lista de bucate. Boabele se consumă fierte sau coapte pe cărbuni. Din făina de porumb se fac turte coapte în cenuşă. Carnea se consumă fiartă iar pentru o păstrare mai îndelungată se taie în făşii şi se usucă la soare sau se afumă. Drept condimente se utilizează *aji* – ardeiul iute american, sarea, cimbrul sălbatic şi menta sălbatică. Foarte apreciate sunt seminţele arborelui *araucaria*, asemănătoare unor migdale, dulci şi uleioase.

Cea mai răspândită băutură este *chica*, preparată din sucul fermentat al fructelor de pădure. O băutură mai deosebită este *puahuel*, un cocteil preparat din fructe, amestecat cu făină rumenită.

Se mânca pe farfurii de lemn sau de scoici, cu tigve de dovleac drept căni. Cât timp mâncau bărbaţii, femeile nu aveau voie să stea jos. (Gh. Doru, 1972)

Farmacopeea

Un rol foarte important în viaţa araucanilor îl juca arborele sfânt *canelo* (arborele de scorţişoară) – simbolul vieţii şi al păcii. Cu ramuri aprinse se afumau casele şi bolnavii, iar cele verzi erau înfipte în diverse părţi ale casei pentru a îndepărta duhurile rele. Frunzele erau folosite pentru masaje, ca şi frunzele de tutun.

Unii vrăjitori practicau adevărate operaţii, inclusiv trepanaţii, folosind drept narcotic o plantă ce conţine un alcaloid paralizant. Frunzele arborelui *pagil* erau eficace în vindecarea ulcerului, iar rizomii de *sintallo* erau folosiţi pentru durerile de stomac.

Sărbătorile

În situaţii critice, care reclamau implorarea divinităţii, precum epidemiile sau cataclismele, se organiza *nquillatunul*, o ceremonie cu caracter religios. Aceasta era deosebit de complexă deoarece, pe lângă festivităţile obişnuite şi un mare ospăţ, acum se organiza şi un târg în care se întâlneau oamenii de la munte cu cei din vale. Căpeteniile primeau de la membrii lovului pe care-l conduceau un sfert din tot ceea ce aceştia ofereau spre schimb la târg. Dar partea cea mai aşteptată a acestei sărbători erau jocurile şi întrecerile. Debutul întrecerilor era marcat de sunete de tobă şi bucium, iar arbitrarea lor era asigurată de *curacas*, consilieri ai căpeteniilor. De cele mai multe ori, se întreceau întâi căpeteniile în probe de alergare sau ridicare a greutăţilor. Premiul îl constituia una din cele mai frumoase fecioare ale tribului. De altfel, cu cât un araucan avea mai multe soţii, cu atât era mai bogat, deoarece femeile erau principalele producătoare de bunuri.

Urma un maraton până la ţărmul mării, ce putea dura două sau chiar trei zile. După ce şi ultimul alergător dispărea în zare, ceilalţi concurenţi începeau jocul *chueca*, asemănător golfului. Jucătorii loveau un ghem din piei cu un băţ, curbat la un capăt, asemănător cu o crosă de golf. Victoria, pe lângă prestigiul echipei, aducea şi importante câştiguri materiale în alimente, piei arme şi unelte. Pentru cei 25 de membri ai echipei învingătoare erau puse la dispoziţie 25 de fecioare din tribul echipei adverse.

O altă probă apreciată era cea de rezistenţă. Concurenţii ridicau un trunchi de copac şi îl ţineau pe umeri, în funcţie de rezistenţă, până la două zile. În acest timp, aveau voie să meargă, să alerge sau să stea pe loc şi chiar să mănânce. (Gh. Doru, 1972)

Vraciul

În momentele de invocare a duhurilor, vrăjitorul – *machi* devenea figura centrală a tribului. În societatea araucană, vrăjitorii pot fi atât bărbaţi, cât şi femei. Se consideră însă că puterea femeilor este mult mai mare şi ele pot fura sufletul şamanului bărbat.

Iniţierea femeii şaman începea prin căţărarea rituală pe un trunchi de pe care se îndepărtase scoarţa, purtând numele de *rewe* – simbolul profesiunii şamanice, păstrat mereu în faţa colibei. Apoi era supusă unui masaj cu frunze de *canelo*. A doua zi, soseau o mulţime de oaspeţi. Bătrânele machi se aşezau în cerc, bătând din tamburine şi dansând. Apoi se urcau pe rewe împreună cu candidata. Ceremonia se încheia prin sacrificarea unei oi. (M. Eliade, 1997).

Machi asigură legătura cu divinitatea supremă. Acesta se urcă pe un podium ridicat anume şi începe să bată din toba sfântă - *kultrun* sau să sufle într-un bucium *trutruca*, aducând la cunoştinţă necazurile triburilor. Este invocat mai întâi Tatăl-Zeu, apoi *Anchimalen*, femeia Soarelui şi, în final, sufletele machi-lor morţi. De-a lungul ceremoniei, se foloseşte tutunul (M. Eliade, 1997).

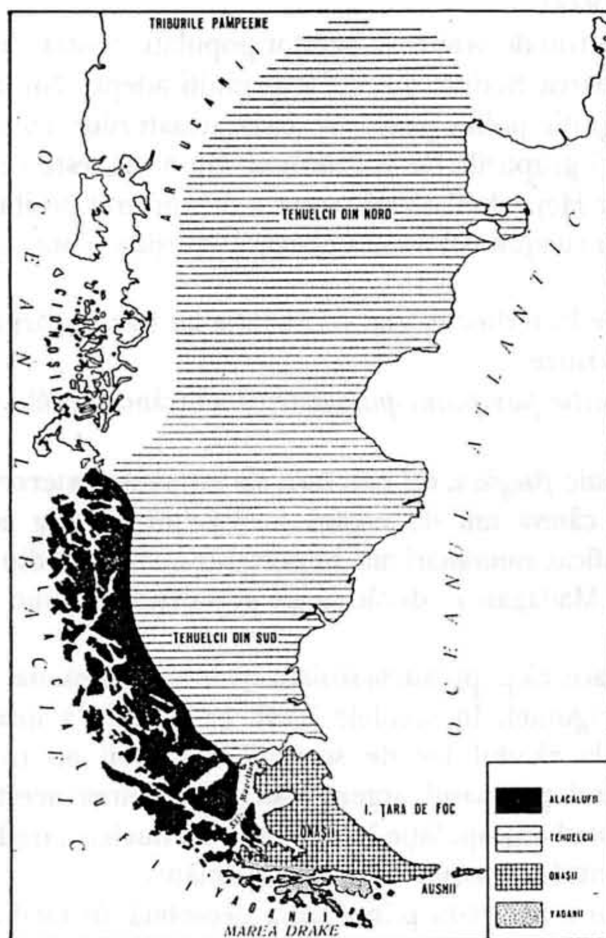
Principala sarcină a acestor şamani este însă tămăduirea bolilor. Araucanii erau convinşi că boala derivă din înghiţirea unui obiect. Pentru aceasta, machi invocau duhurile, pentru a-i destăinui remediul, înfigând o ramură de scorţişoară în pământ. Bolnavul era apoi culcat pe spate, iar vraciul, murmurând descântece, se prefăcea că îi spintecă abdomenul, de unde scotea un obiect – cauza bolii.

Religia

În credinţa araucanilor, toate obiectele erau locuite de duhuri. Credeau şi în lumea de apoi, dar nu şi în răsplata sau pedeapsa după moarte. Cel mort îşi continua viaţa: căpeteniile locuiau în craterele vulcanilor sau în stelele Căii Lactee, machii în peşteri, iar luptătorii în cer. De aceea, când murea cineva, ai săi îl plângeau, rupându-şi hainele şi smulgându-şi părul, dar acesta era mai ales un bun prilej pentru ospăţ. Morţii erau aşezaţi în coşciuge în formă de luntre, pe care, spre deosebire de majoritatea locuitorilor ţinuturilor din interior, nu le înhumau ci le depuneau pe nişte platforme înalte în apropierea aşezării. (Gh. Doru, 1972)

Patagonezii

P. T. Falkner (1957), primul european interesat de studiul populaţiilor Patagoniei, a identificat patru grupuri etnice: **tehuelcii, onaşii, yaganii** şi **alacalufii**.



Ameridienii patagonezi
(după I. Şt. Radu, 1977)

Originea

Săpăturile arheologice au scos la iveală numeroase aşezări amerindiene, cele mai vechi fiind datate la circa 15.000-20.000 de ani. (I. Şt. Radu, 1977). G. Hudson (1956) a descoperit, pe valea râului Rio Negro, vârfuri de săgeţi bine şlefuite, cu crestături şi încrustaţii şi un cuţit din piatră, cu un mâner perfect circular. În peştera Milodon (în apropierea oraşului Punta Arenas) au fost descoperite vestigii osteologice ale unei faune

demult dispărute, precum şi scheletul unui om, de statură foarte mică, care a trăit cu circa 10.000 de ani în urmă. În urma excavaţiilor din peştera Feel, în stratul arheologic inferior, a fost identificată o faună dispărută cu mai mult de 10.000 de ani în urmă, alături de unelte primitive din os şi piatră. (I. Şt. Radu, 1977).

Referitor la centrul de origine al acestor populaţii, teoria migraţiei din Asia, prin strâmtoarea Bering, are cei mai mulţi adepţi. Nu lipsesc nici teoriile unei migraţii polineziene, pe baza trăsăturilor comune între nomazii canoeri şi grupurile de polinezieni. De altfel, este celebră deja expediţia lui Thor Heyerdahl (1965), care a demonstrat posibilitatea traversării Pacificului cu ajutorul unor ambarcaţiuni rudimentare.

Limba

Limbile vorbite în teritoriul luat în discuţie au fost împărţite în două mari grupuri lingvistice:

- *grupul lingvistic pampeano-patagonez,* incluzând limbile vorbite de tehuelci şi onaşi
- grupul lingvistic *fuegian,* cel mai ferit de influenţe externe, vorbit în prezent doar de câteva mii de yagani şi alacalufi. Pentru acest grup, lingviştii au identificat asemănări mai importante cu limbile din Polinezia, Tasmania şi chiar Madagascar, decât cu ale populaţiilor vecine.

Aspectul fizic

Tehuelcii, se pare, că populau, la sosirea spaniolilor, cea mai mare pare din teritoriul Patagoniei. În secolele XVII, ca urmare a invaziei araucanilor, împinşi la rândul lor de spanioli, tehuelcii au trecut Anzii Cordilieri, ocupând pampasul argentinian. Denumirea acestor triburi derivă din limba *puelcă* (populaţie învecinată cu tehuelcii), traducându-se prin „om al pământului" (*tehuel* -om, *ciu* - pământ).

Aspectul fizic îi evidenţiază prin statura deosebită, în medie 2 m. Au trupul robust, cu umeri laţi, picioare foarte lungi, adaptate la alergare. Nasul este scurt şi turtit, buzele groase, ochii negri, părul foarte negru, drept, pilozitatea facială dezvoltată, pometii proeminenţi. (I. Şt. Radu, 1977)

Onaşii, sau *yacana-cuneii* („oamenii care aleargă pedestru") cum îi numeau puelcii (P. T. Falkner, 1957), populau Ţara de Foc. L. Bridges (1952) îi consideră un prototip al perfecţiunii anatomice. Aspectul fizic se datora adaptabilităţi la climatul destul de aspru al zonei, dar şi exerciţiilor fizice pe care erau obligaţi să le efectueze zilnic. Media de înălţime era de 1,75 m, pielea era arămie, pometii proeminenţi, părul negru, ochii puţin oblici, foarte închişi la culoare.



Amerindieni din tribul onaşilor (după I. Şt. Radu, 1977)

Yaganii populează insulele cele mai sudice ale continentului, petrecându-şi cea mai mare parte a timpului în canoe. Numele a fost împrumutat de la denumirea băştinaşă a strâmtorii Murray – *Yahgashaga* (vale). Din punct de vedere antropologic, au multe trăsături asemănătoare cu ale tehuelcilor sau onaşilor, însă, ca urmare a adaptării la un alt mod de viaţă (zona de coastă), sunt scunzi, cu picioare mici şi strâmbe (I. Şt. Radu, 1977).

Alacaufii se înrudesc cu yaganii, dar în limba lor sunt evidente şi unele influenţe araucane sau tehuelce. Înălţimea medie este de 1,66 m, au capul mare, acoperit cu păr negru, lung, pielea este arămie, pometii proeminenţi, nasul turtit, buzele groase, fruntea îngustă, ochii mici şi negri.

Viaţa socială

La toate aceste populaţii, chiar dacă erau locuitori ai pampasului sau canoeri nomazi, nu funcţiona decât proprietate individuală asupra armelor, hainelor şi uneltelor proprii, care-l şi însoţeau pe proprietar în mormânt. Restul, terenuri de vânătoare sau ape pentru pescuit, erau ale tuturor.

Nucleul social a fost în permanenţă familia. Abia în secolele XVII-XVIII, tehuecii septentrionali au fost primii care s-au organizat în triburi. Şeful unei astfel de familii putea strânge în jurul său şi fraţii mai mici, împreună cu soţiile lor. În plus, bigamia era o regulă generalizată iar copiii se năşteau în număr ridicat astfel încât, o familie număra 15-20 de persoane. După cum observa L. Bridges (1952), se evita creşterea numărului membrilor unei familii, deoarece *told*-ul (coliba) era astfel ridicată încât să adăpostească maxim 20 de persoane iar canoea nu putea să transporte nici ea prea mulţi oameni.

Uneori, onaşii, yaganii sau alacalufii se uneau în clanuri (maxim 3-4 familii înrudite), dar regulile din interior erau greu de definit. Ca şef era ales bărbatul cel mai destoinic, nu neapărat cel mai bătrân, dar numai pentru perioada în care era capabil să apere grupul social. Unele grupuri erau conduse de un vraci (*kon*).

Căsătoria

La populaţiile din Patagonia, cel mai adesea, bărbatul îşi răpea viitoarea soţie. Dacă alegea o soluţie mai paşnică, tânărul trimitea arcul său familiei fetei. Dacă răspunsul era afirmativ, însăţi fata îi înapoia arcul.

Căsătoria se înfăptuia la tehuelci în urma unui târg între pretendent şi părinţii fetei. Uneori, fata era arvunită cu mult timp înainte, în schimbul unei plăţi, părinţii ei obligându-se să o păstreze celui promis. Ceremonia căsătoriei era foarte simplă, uneori tânăra fată mergea singură în viitoarea sa casă. Părinţii ei nu aveau obligaţia decât de a veni a doua zi la toldul tinerilor, iar dacă îi găseau dormind împreună, căsătoria se considera încheiată. Dacă fata nu era de acord cu acea căsătorie, trebuia ca noul pretendent să ofere un preţ mai mare. Uneori, femeia îşi părăsea bărbatul pentru un altul, atunci acesta avea dreptul să o ceară înapoi sau să negocieze un preţ de vânzare.

Apariţia unui copil în familie implica respectarea a numeroase tradiţii. La onaşi, abia după zece zile tatăl avea dreptul să afla dacă are băiat sau fată.

După naştere, mama se bucura de o îngrijire foarte atentă din partea soţului, cele mai bune bucăţi din vânat fiind oferite ei. Pentru a-şi înţărca copiii, mamele îşi ungeau sânii cu fiere de focă sau vulpe.

Patagonezii nu aveau leagăne pentru nou-născuţi. Copilul era înfăşurat într-o piele de vulpe iar în primele luni de la naştere, mai ales dacă era iarnă, ochii i se acopereau cu o fâşie din piele fină. Acesta era legat cu mai multe curele de unul din stâlpii de susţinere a locuinţei, la un metru de pământ pentru a nu fi ajuns de câini, iar afară era suspendat de o creangă. (I. Şt. Radu, 1977)

Adăposturi

Onaşii locuiau în timpul verii în corturi, aşezate în zone adăpostite. La venirea iernii, migrau în văi, unde-şi ridicau coliba (**told**). Sarcina ridicării acesteia revenea bărbatului. Mai întâi, desena un semn circular pe pământ. Cu ajutorul unei pietre şi a unui ţăruş, pregătea găurile în care urmau să fie înfipţi parii. În vârf, rămânea un orificiu pentru evacuarea fumului. Scheletul din pari era acoperit cu ierburi şi frunze. Uşa era întotdeauna dispusă spre răsărit. În interior, pereţii erau căptuşiţi cu iarbă bine uscată peste care se aşezau blănuri. Femeile amenajau în centrul colibei vatra. (I. Şt. Radu, 1977).

Yaganii şi alacalufii îşi construiau told-uri temporare, semi-îngropate, acoperite doar cu piei de focă. În jurul acestor adăposturi zăceau grămezi de cochilii, resturi culinare. Se creau adevărate „garduri de sidef"

(I. Şt. Radu, 1977, p. 29), uneori de 2-3 m înălţime, care funcţionau şi ca un sistem de alarmă deoarece nimeni nu se putea apropia, călcând pe aceste cochilii, fără a face zgomot.

Îmbrăcămintea

La onaşi, bărbatul îmbrăca *ciohn k-oli* – o manta ce îl acoperea în întregime, de la gât până la genunchi. Sub ea nu purta decât un şorţ legat la brâu, care îi acoperea pulpele. Cele mai călduroase mantii erau cele de vulpe. Onaşii încălţau un fel de mocasini impermeabili, numiţi *hammi*, confecţionaţi din piele de pe picioarele de guanaco. Pielea era mulată pe piciorul celui ce urma să poarte încălţămintea apoi, cu şuviţe din tendoane, era cusută pielea. Femeile purtau aceeaşi manta ca şi bărbaţii, însoţită de o fustă până la genunchi, de fapt o bucată de piele înfăşurată în jurul şoldurilor.

Tehuelcii şi onaşii îşi vopseau corpul cu un amestec de argilă şi grăsime de struţ sau măduvă de lamă. Femeile tehuelce îşi pudrau faţa în roz iar unghiile le vopseau în roşu. Pentru pleoape utilizau un praf negru-albăstrui. Bărbaţii practicau tatuajul: pielea era crestată în mod repetat, pe cicatrice aplicându-se pulbere de cărbune.

Yaganii şi alacalufii îşi confecţionau hainele din piei de focă, mai puţin călduroase decât pieile de vulpe. Dar vânatul nu era suficient pentru a satisface cererea de haine astfel că, nu de puţine ori, copiii rămâneau complet dezbrăcaţi, dovedind o rezistenţă deosebită la frigul şi umiditatea zonei. Sub aceste blănuri, femeile purtau o fustă din piele. Aceste populaţii, ca urmare a climatului, îşi ungeau corpul cu grăsime. O dată sau de două ori pe săptămână, se efectua o „baie fără apă": stratul de grăsime era curăţat cu ajutorul unei scoici şi se aplica un nou strat de grăsime, amestecată cu argilă fină de diferite culori. Această argilă era folosită şi pentru pictura corporală, în scopuri rituale. Amestecată cu grăsime, era supusă unui proces de ardere, căpătând nuanţe diferite de roşu. Vopseaua galbenă se obţinea tot din argilă, cea albă din cenuşa unor plante iar cea neagră din cărbune de lemn. În regiunile sudice, patagonezii îşi smulgeau părul de pe corp şi sprâncenele. Femeile purtau podoabe confecţionate din cochilii sau coliere din oase de păsări, prinse pe o şuviţă din piele de focă. (I. Şt. Radu, 1977)

Vânătoarea

Pentru tehuelci şi onaşi cel mai important vânat era *guanacul* (lama sălbatică), ce reprezenta principala sursă de hrană şi materie primă pentru îmbrăcăminte. Tot în regiunea pampasului, era vânat *huemul* (o specie de cerb), dar şi puma şi vulpea patagoneză. Animalele mai mici



La pescuit cu harponul (după I. Şt. Radu, 1977)

(iepuri, nutrii, *cururu*) populau întreaga Patagonie, inclusiv Ţara de Foc, unde reprezentau o sursă importantă de hrană, pe lângă scoici şi peşte. În regiunile de coastă erau vânate şi focile, dar nu şi balenele, deoarece yaganii nu se încumetau cu harpoanele lor rudimentare. Atunci când natura le oferea corpul unei balene eşuate, a cărei grăsime era indispensabilă, era un moment de mare sărbătoare pentru grup. Dintre păsări cel mai vânat era *nandu*.

Nici un vânător nu pornea la drum fără ustensilele indispensabile: cuţitul, arcul cu săgeţi pentru animale, harponul pentru pescuit sau boleadorul pentru struţii nandu. Arcul era confecţionat doar din lemnul speciei *Nothofagus pumilio*, având o lungime de 1 metru şi jumătate. Meşteri deosebiţi, patagonezii urmăreau o cât mai mare elasticitate şi o greutate minimă. Coarda era confecţionată din tendoane răsucite de la picioarele anterioare ale guanacului. Săgeţile aveau o lungime de 80 cm. Pentru a deveni mai uşoare, erau încălzite în foc. Vârfurile, confecţionate din piatră, aveau doar 2,5 cm lungime şi un centimetru lăţime. La capătul opus, săgeata avea două pene de gâscă. (I. Şt. Radu, 1977)

La pescuit era utilizat harponul din stuf, lung de 4-5 m, cu vârfuri din os. Harponul era legat cu o curea de vârful de os astfel ca, atunci când lovea un animal şi vânătorul începea să tragă, vârful să pătrundă şi mai adânc.

Foarte interesantă era vânătoarea struţului nandu. Aceasta avea loc numai noaptea, când păsările se odihneau, deoarece nandu sunt alergători neîntrecuţi. Bărbaţii încercuiau grupul de struţi şi, la un semn, începeau să arunce cu boleadorul. Arma aceasta era compusă din două-trei pietre înfăşurate în pungi de piele şi legate prin curele puternice, lungi de 60-70 centimetri, înnodate la un capăt. Vânătorul ţinea în mână una din pietre, învârtind-o pe cealaltă deasupra capului. La apropierea păsării, acesta arunca arma şi cureaua se învârtea în jurul picioarelor vânatului. (E. Racoviţa, 1967)

Ambarcațiuni

Desigur, canoele sunt specifice celor două popoare ce locuiesc în ținuturile de coastă. Familiile yagane străbăteau canelele, mutându-se de pe o plajă pe alta. Când resursele de pește se împuținau plecau spre o altă plajă. Canoea, realizată din coajă de copac sau dintr-un trunchi scobit, constituia o adevărată casă pentru yagani. În interior se realiza un paravan, acoperit cu piei de focă, sub care se adăposteau copiii și femeile și se amenaja chiar o vatră, cu câteva pietre și nisip.

La alacalufi, canoele erau mult mai mari, depășind lungimea de opt metri. Erau propulsate cu ajutorul unor rame rudimentare.

Înmormântările

Riturile de înmormântare erau foarte diferite. Unele populații își înhumau morții, alții le extrăgeau viscerele și mușchii și expuneau scheletul pe o platformă, yaganii își incinerau morții.

La tehuelci, înmormântările implicau ceremonii complicate. Mai întâi pregăteau scheletul prin descarnarea oaselor, după care îl expuneau la soare mult timp, până ce oasele se albeau. Durerea rudelor era marcată de dansuri simbolice. Doliul dura timp de un an de zile. Văduvele conducătorilor nu se puteau căsători în tot acest timp și purtau haine de culoare cenușie. După uscare, trupurile erau duse în cimitirul comunității, aflat în locuri depărtate de așezare. Cimitirul era de fapt o groapă comună, uneori întărită cu pari sau în interiorul căreia se arseseră lemne pentru uscarea pereților. Aici, scheletele, învelite în piei, erau așezate în poziție șezând, cu spatele rezemat de pereții gropii, alături fiind orânduite toate ustensilele folosite în timpul vieții de defunct.

Onașii nu aveau un ritual atât de complicat. Corpul neînsuflețit era învelit în piei și înhumat într-o groapă individuală. Femeile nu asistau la înmormântarea unui bărbat și invers.

Uneori, alacalufii și yaganii nu puteau săpa o groapă în pământul înghețat și atunci își incinerau morții. Imediat după un astfel de deces, așezarea era părăsită. În semn de doliu, aceștia își rădeau părul de pe cap, lăsând doar câteva smocuri și își vopseau fața în negru.

Religia

Miturile spun că patagonezii se trag dintr-un neam de giganți și că, după moarte, acești giganți s-au transformat în fluvii, lacuri, munți, în animale, păsări și pești. Stelele, luna și celelalte corpuri cerești s-au născut în același mod. După dispariția giganților, oamenii au fost conduși de femei. Această perioadă a fost lungă și grea și s-a încheiat prin exterminarea femeilor adulte. (I. Șt. Radu, 1977)

G. Hudson (1956) arată că la tehuelci fiecare familie, chiar fiecare element din natură, dispunea de propriul zeu protector. Tehuelcii îşi imaginau că zeii locuiau în peşteri sau sub lacuri, la mare distanţă unul de celălalt. Nu de puţine ori, pentru a îmbuna aceste zeităţi li se aduceau sacrificii de animale.

Şamanul

Şamanii erau la mare preţuire printre patagonezi. Aceştia se considerau reprezentanţii spiritelor bune. Puteau ajunge şamani cei care aveau unele defecte fizice sau atacuri epileptice, cei care erau foarte buni oratori sau oameni dispuşi spre meditaţie şi singurătate. Cei de sex masculin erau obligaţi să se îmbrace în straie femeieşti şi nu aveau voie să se căsătorească, în schimb, femeile-şaman se puteau căsători şi naşte copii.

Principala obligaţie a şamanului era vindecarea bolilor. De aceea, în trecut, erau în mare pericol. Nu de puţine ori, conducătorii, în condiţiile unor epidemii care n-au putut fi oprite, au dispus uciderea şamanilor. Ceremonialul de vindecare se desfăşura în coliba vraciului. Acesta stătea ascuns în ungherul cel mai întunecat până când tot alaiul ce însoţea bolnavul pătrundea în locuinţă. În acel moment, se declanşa un zgomot infernal. Tobele, atârnate de tavanul locuinţei, începeau să fie bătute de un grup de tineri. Confruntarea cu spiritul care provocase boala începea. Vrăjitorul, împodobit cu amulete şi clopoţei, părând intrat în transă, ieşea din semi-umbră şi începea un dans grotesc, schimonosindu-şi figura, până când trupul începea să-i tremure şi cădea în mijlocul asistenţei. Rudele bolnavului îi puneau acum tot felul de întrebări şi prin gura şamanului părea că răspunde un spirit. La un moment dat, şamanul se ridica şi se apropia de bolnav, îi dădea să bea o fiertură după care trecea la actul final. Lipea gura de zona bolnavă şi începea să sugă ca o ventuză, după care se ridica în picioare şi arăta un obiect pe care l-ar fi scos din trupul bolnavului. (I. Şt. Radu, 1977)

Iniţierea

La yagani s-au constat două ritualuri de iniţiere diferite: *cihaus* – aplicat în egală măsură bărbaţilor şi femeilor şi a cărui esenţă implică transmiterea cunoştinţelor din patrimoniul cultural al tribului şi *kina* – constând în pregătirea tinerilor pentru admiterea în societatea secretă a bărbaţilor. Acest ultim ritual este justificat prin vechile mituri privind conducerea lumii de femei. Toate aceste rituri sunt întotdeauna legate de figura lui *Vatauineva*, considerat creatorul şi protectorul ritualurilor de iniţiere. (S. A. Tokarev, 1982).

Pentru ca un tânăr să pătrundă în societatea bărbaţilor, trebuia să participe la o serie de ceremonii complicate. În prima etapă a iniţierii, novicele (*klokten*) făcea o expediţie de o zi şi o noapte în pădure. În acest timp, familia sa trebuia să ascundă la 1 km de *hain* (coliba bărbaţilor) corpul unui animal vânat de curând. Kloktenul primea indicaţii asupra locului unde se afla vânatul, de obicei cu o greutate comparabilă cu a tânărului, pe care trebuia apoi să-l transporte la hain. Un bărbat se îmbrăca în spirit şi îi ieşea în cale. Dacă novicele trăgea cu săgeţi în el, bărbaţii din societatea secretă îl puteau omorî. Dacă însă mergea înainte, fără să tragă cu arcul, trecea de prima probă, a curajului. În coliba bărbaţilor se desfăşura apoi proba focului, prin care tânărul dovedea că nu se teme de foc. Lua un tăciune şi îl aşeza pe antebraţ, ţinându-l până ce carnea începea să sfârâie.

Novicele era apoi iniţiat în tainele spirituale ale societăţii, învăţând toate miturile şi legendele societăţii secrete. În final, trebuia să se lupte în colibă cu un membru al societăţii, travestit în spirit. Numai dacă îl învingea, era acceptat în societate şi afla că spiritele pe care le vedea nu erau altceva decât bărbaţi mascaţi. (I. Şt. Radu, 1977)

AFRICA

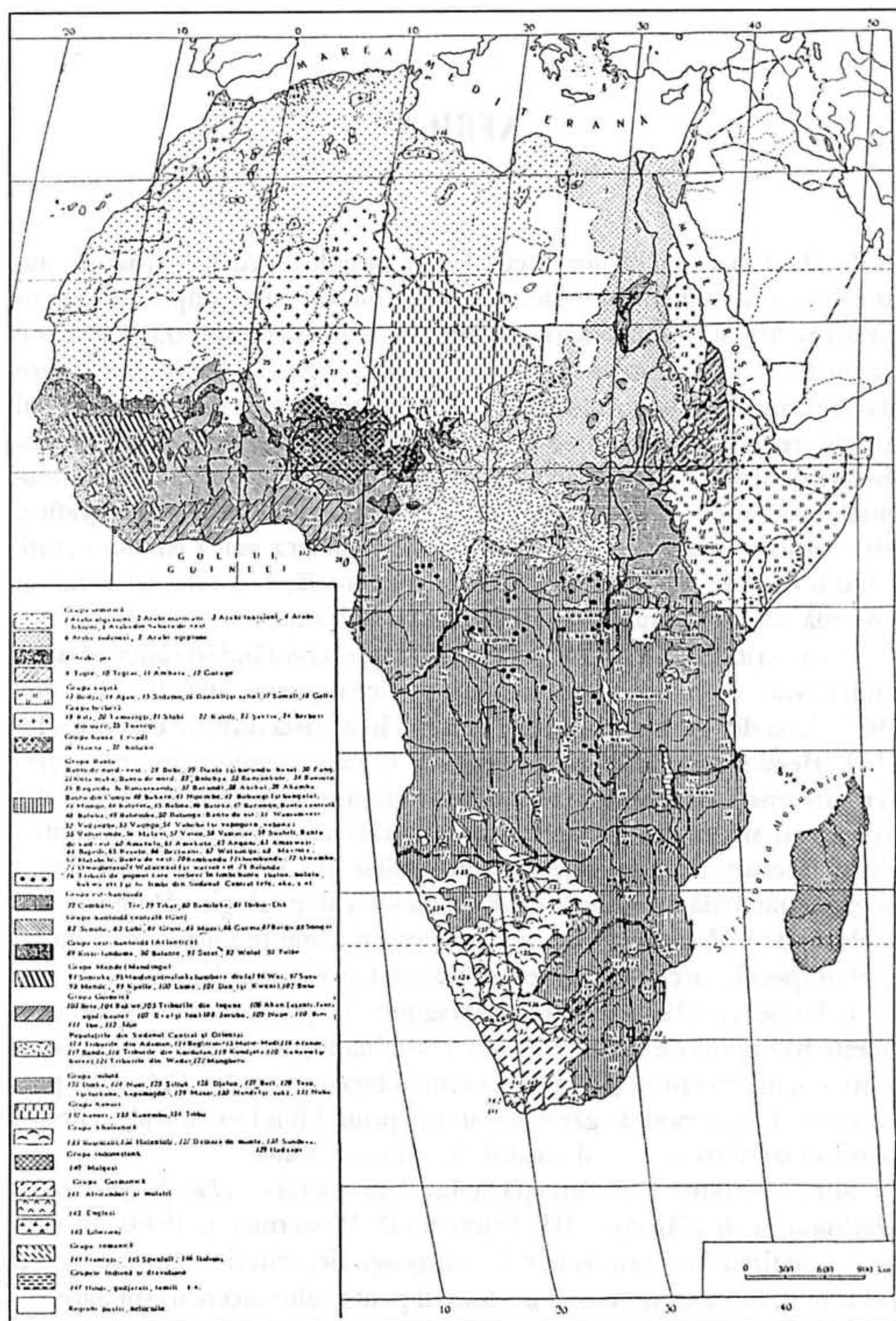
În clasificarea culturilor şi etniilor ce populează Africa, criteriile utilizate au fost numeroase. Desigur, criteriul cel mai simplu constă în divizarea Africii în două mari entităţi: Africa albă, corespunzând litoralului mediteranean şi zonei situate în interiorul său şi Africa neagră, care acoperă restul continentului, cu excepţia părţilor muntoase ale „Cornului Africii", regiune numită uneori Africa etiopiană. Împărţirea este mult prea sumară pentru a ilustra diversităţile regionale, a căror evoluţie a fost influenţată de istorie şi geografie. Astfel, pe baza unor criterii geografice, Africa a fost împărţită în: Africa de Nord şi Sahara, valea Nilului constituind o entitate separată, apoi Africa Occidentală, Centrală, Orientală şi Australă, ale căror graniţe variază în funcţie de autor.

Un alt criteriu uzitat a fost cel antropologic, constând în căutarea unor caracteristici culturale şi a unor note specifice reprezentative (G. Mandisc, 1983). Una dintre cele mai vechi încercări în această direcţie este cea a lui M. J. Herskovits (1924) care identifica 9 zone numite „arii culturale" (*culture area*), fiecare regiune caracterizându-se prin obiecte care se află în centrul sistemului cultural: aria pastorală est-africană are ca simbol vitele, acestea fiind în acelaşi timp mijloc de subzistenţă, măsură a bogăţiei, monedă de schimb, element esenţial al mitologiei. Metoda a fost preluată de J. Maquet (1972) care stabileşte mai multe zone, fiecare cu un simbol specific: arcul, defrişarea, grânarul, lancea, oraşul etc.

L. Frobenius (1936), analizând imaginile şi reprezentările africane, stabileşte trei tipuri de cultură: într-una domină reprezentarea leului, sau a panterei, în alta taurul şi în a treia omul în faţa universului. Cele trei tipuri corespund unui mod de gândire natural, primul fiind vânătorul, al doilea păstorul iar al treilea omul creator, fondator de state.

Mult mai bună pare direcţia stabilită de lucrarea *„Les peuples et les civilisations de l'Afrique"* (H. Baumann-D. Westermann, 1948), în care sunt sintetizate trei principii: criteriul geografic, criteriul antropologic şi cel istoric, lucrarea devenind prototipul pentru alte încercări similare.

În fine, un ultima punct de vedere, având la bază se pare, ideologiile marxiste, pune pe primul loc modul de producţie.



Aria de răspândire a principalelor populaţii din Africa
(după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

AFRICA DE NORD

Berberii

În prezent, doar în regiunile muntoase, greu accesibile și în oazele din Sahara, s-au păstrat grupuri care vorbesc încă limbi berbere, nearabizate. Grupuri arabo-berbere sunt concentrate în zonele fertile de pe coasta litoralului și în văile Munților Atlas. Se apreciază că berbera este vorbită, în numeroase dialecte, de 40% din populația Marocului, 30% din cea a Algeriei și 23% din populația libiană (P. Bonte,1999).

În regiunea Munților Altai s-au conservat vechile obști sătești. Aici, casele sunt construite din piatră, lipite de stânci, astfel că acoperișul unei case servește drept curte alteia. În mijlocul satului se înalță un turn, reminiscență a perioadelor când turnurile erau folosite drept refugiu în cazul unor conflicte. Un sat este alcătuit din câteva familii mari, care includ până la a treia generație. Autoritatea capului familiei este deosebită. Populațiile arabo-berbere trăiesc în sate mari, dispuse de-a lungul drumurilor comerciale. Majoritatea caselor sunt dreptunghiulare, fără etaj, cu acoperișul drept.

În regiunile prielnice, agricultura se îmbină cu creșterea vitelor, în special a caprelor. Dintre culturi, cele mai răspândite sunt orzul, porumbul, grâul, iar pe litoral, cu climă subtropicală, sunt prezente plantațiile de măslini și diferite fructe. Unelte agricole sunt cele primitive: plugul de lemn cu brăzdar de fier, iar în văile munților – săpăliga.

Meșteșugurile casnice constituie o importantă sursă de venituri. Predomină olăritul, împletitul coșurilor și, mai ales, țesutul covoarelor, prelucrarea pieilor și confecționarea stofelor de lână.

În partea centrală a Saharei și în deșerturile din nordul Nigerului, trăiesc tuaregii, care fac parte din grupa berberă. Neputând practica agricultura, aceștia duc o viață nomadă. În trecut, fiecare trib era împărțit în ginți nobile – *imadjegan* și ginți dependente – *imgad.* Membrii ginților dependente erau obligați să îngrijească turmele de animale ale membrilor ginților nobile. Crescători de vite, își petrec viața în *felidj* – un cort din stofă, prins cu țăruși. Cortul larg, lat și scund rezistă foarte bine furtunilor din deșert. Asemenea așezări de nomazi, alcătuite din zeci de corturi, se numesc *duare.*

Triburile de tuaregi sunt și astăzi conduse de un sfat al căpeteniilor, la care au dreptul să participe și femeile. La tuaregi, femeile se bucură de o

deosebită autoritate, având dreptul să deţină avere. Moştenirea se transmite pe linie maternă. Căsătoria este patrilocală însă, dacă rămâne văduvă, femeia se reîntoarce, împreună cu toţi copiii, în ginta din care face parte. Mai mult, dacă între ginta tatălui şi a mamei intervine un conflict, copiii luptă împotriva tatălui. Femeia este păstrătoarea scrierii tradiţionale - *tifinag*, transmisă numai de la mamă la fiică. Cu toate că au adoptat islamismul, vechile interdicţii s-au păstrat. Femeia, spre exemplu, poate merge cu faţa descoperită, în schimb, după 25 de ani, bărbatul îşi înfăşoară capul cu o basma neagră sau albastră. Basmaua acoperă gura, partea inferioară a nasului şi fruntea, nefiind scoasă nici noaptea (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959).

Ramla el Dawada

În prezent, când Sahara este un imens deşert, un stil de viaţă de tip prădător pare o imposibilitate. Şi totuşi, el este atestat la populaţia *Ramla el Dawada* din Libia. Aici există un lanţ de lacuri, cu o salinitate foarte ridicată, apropiată celei din Marea Moartă. Grupul de oameni ce populează malul acestor lacuri aparţine, antropologic, rasei negre, vorbind araba şi fiind convertiţi la religia musulmană. Numărul lor este apreciat la 400-500 de oameni. (G. Mandics, 1983)

Întreaga economie se bazează pe puţinele resurse ce le oferă lacul. Nu părăsesc niciodată oaza, singurele relaţii stabilindu-se cu tuaregii, cu care fac comerţ. Bărbaţii extrag sarea din lac, aceasta fiind singura lor monedă de schimb. Femeile se îndeletnicesc cu pescuitul, capturând „râmele dud", de fapt o specie de crustacei, singura specie care a supravieţuit unei salinităţi atât de ridicate. Crustaceele se mănâncă uscate la soare sau se frig la foc. O statistică din anii '30 (G. Mandics, 1983) ilustrează sărăcia deosebită a acestei populaţii, revenindu-le pentru subzistenţă: 6.725 curmali, 38 de grădini, şi 28 de măgari.

Apa - o veritabilă problemă - se obţine prin săparea unui puţ la un metru de mal. Nisipul filtrează mineralele, făcând-o potabilă.

Structurii sociale i s-a acordat o prea mică atenţie, în schimb, informaţii mai numeroase avem despre mitologie. Miturile despre origine vorbesc despre un strămoş numit *Aoun*. El are chiar un mormânt. Unii specialişti consideră că este vorba despre o legendă relativ nouă, acel strămoş părând a fi un musulman care a contribuit la convertirea lor. Cu toate acestea, noua religie nu a distrus vechile tradiţii şi tabu-uri. Bărbaţii nu au voie să intre în lac ci doar femeile şi fetele. Ele intră alternativ, în zile diferite, iar după menstruaţie au loc purificări cu rituri stricte, abia ulterior putând relua pescuitul.

AFRICA CENTRALĂ

Pigmeii

Termenul de pigmeu derivă din grecescul *„pügmē"*, ceea ce însemna „cot" (unitate de masură echivalând cu 50 cm). Pigmeii din Africa mai sunt cunoscuți și sub numele de *negrili*. Pentru prima dată, această populație este menționată de Homer, în *Iliada*, care-i plasează la izvoarele Nilului, capătul lumii pentru antici. Legenda spune că pigmeii erau dușmanii cocorilor, în fiecare an aceste păsări migrând spre sud, tocmai pentru a se război cu ei. Aceste informații sunt preluate și de alți antici, precum Aristotel, Herodot sau Pliniu cel Bătrân. (G. Mandics, 1983)

Dintre popoarele antice, singurii care au venit în contact direct cu pigmeii au fost egiptenii. Unele desene de pe piramidele Egiptului par să reprezinte pigmei, iar o inscripție hieroglifică de pe un obelisc amintește de un dansator pigmeu aflat la curtea faraonului. Primul european care a întâlnit un pigmeu a fost exploratorul german G. Schweinfurth, în 1874 (G. Mandics, 1983).

Răspândiți în întreaga pădure ecuatorială, din Kassai până în Tanganica (1800 km lungime și 300-400 km lățime), ei poartă diferite nume în funcție de regiune. Pot fi amintite grupurile de pigmei din regiunea Sangha-Ubangi, așa-numiții pigmei *binga*, cu numeroase subgrupe; pigmeii din Camerun, numiți *gielii* (*boyaeli*); grupurile din Gabon – în jur de 25.000 de locuitori; în zona centrală a Zairului, grupa *ba-cwa* sau *ba-twa*, însumând circa 100.000 de oameni; regiunea fluviului Bomokandi, cu ramura *akka*; zona râului Ituri, cu grupul *ba-mbuti*, numărând 50.000 de oameni.

Aspect fizic

Studiile au permis evidențierea a două tipuri de pigmei: cu pielea neagră și cu pielea brună. Primii sunt ceva mai înalți 1,30-1,50 m, ceilalți abia ajung la 1,30 m. În afara înălțimii, pigmeii se deosebesc de ceilalți locuitori ai Africii, printr-un strat pilos bine dezvoltat, ceea ce i-a determinat pe primii exploratori să-i numească oameni-maimuță. Alte trăsături care îi definesc pe pigmei sunt: părul scurt și creț, nasul relativ mare, foarte lat, gura mare cu dantură bine dezvoltată, gâtul scurt. Brațele sunt mai lungi în comparație cu populațiile vecine, cu membre inferioare mai scurte, fără să pară însă diformi, cea ce le permite cățărarea fără dificultate.

Pornind de la aspectul lor, prima problemă care se pune este cea a înălțimii. Răspunsurile au fost numeroase: s-a afirmat unilateralitatea

hranei vânate care măreşte fracţiunea de gamaglobuline în sânge, cu efect negativ asupra creşterii, lipsa complexului de vitamine T, datorită consumării insectelor, lipsa calciului din mâncare, subalimentaţia îndelungată, mutaţii genetice etc. Toate aceste teorii ale degenerării şi nedezvoltării s-au dovedit greşite, fiind evident vorba despre o adaptare la mediu. În cursul adaptării la viaţa din zona pădurilor umede, cea mai mare dificultate o are omul în eliminarea surplusului de căldură din organism, ori prin înălţimea lor, pigmeii au rezolvat cel mai bine această problemă. (G. Mandics, 1983)

O a doua întrebare este legată de apariţia lor în această zonă. O serie de specialişti afirmă continuitatea pigmeilor, un argument fiind chiar perfecţiunea adaptării, nu numai culturale dar şi fizice, proces de lungă durată.

Îmbrăcămintea este foarte sumară: un fel de şorţ din scoarţă de copac sau din fibre vegetale împletite, purtat în jurul mijlocului. Podoabele sunt rare chiar şi la femei, ele nu apar decât la grupurile de pigmei care au contacte mai dese cu triburile învecinate.

Organizarea socială

Baza organizării sociale o constituie „grupul local", compus din 6-7 perechi de adulţi, număr optim pentru a forma un grup eficient de vânători. Grupul are un nume comun, ce se obţine pe linie masculină, de obicei numele bunicului. Rezidenţa este virilocală, adică cuplul va merge în grupul părinţilor mirelui.

Căsătoria este exogamă dar, în unele grupuri, exogamia ia forma unui contract de schimb de femei: a lua o femeie dintr-un grup obligă grupul la recompensa celuilalt cu prima ocazie, prin oferirea altei femei. Relaţiile matrimoniale se bazeaza în general pe monogamie, excepţie făcând unii pigmei care, vânând în mai multe grupuri în sezoane diferite, pot avea şi alte neveste în taberele respective. La negrili nu există obiceiul de a cumpăra mireasa de la socri. De altfel, fiind săraci şi necultivând pământul, nici n-ar avea cu ce să o cumpere. Tot ceea ce i se cere tânărului mire este să aducă vânatul necesar ospăţului şi câteva cadouri.

În societatea pigmeilor nu există persoane privilegiate, conducători, şefi. Bătrânii au un rol redus. Conflictele sunt soluţionate cu participarea întregului grup, la nevoie prin sancţiuni rituale. (G. Mandics, 1983)

Locuinţele

Casele pigmeilor au forma unui stup, fiind înjghebate din ramuri şi frunze. Grupele din regiunea râului Ituri îşi confecţionează şi un fel de scaune şi paturi din ierburi, frunze şi nuiele.

Ocupaţiile

Printre tehnicile de supravieţuire ale pigmeilor se numără vânătoarea, pescuitul şi culesul. Ei sunt încă în stadiul de vânători-culegători, existând însă o anumită diviziune a muncii, în sensul că femeile se ocupă cu pescuitul şi culesul, iar bărbaţii cu vânătoarea. În ciuda contactului cu unele triburi ce practică agricultura, pigmeii nu numai că nu au preluat-o dar manifestă chiar dispreţ faţă de cultura plantelor. Această ideologie nu-i împiedică să fure din culturi dacă se află în apropierea unui sat de agricultori.

Cum principala lor îndeletnicire rămâne vânătoarea, foarte importante sunt armele. Confecţionarea arcului cade în sarcina tânărului negril ajuns la vârsta căsătoriei şi care trebuie să treacă printr-o serie de încercări iniţiatice, dovedind astfel că este un bun vânîtor şi că va putea să-şi întreţină familia. Pentru a-şi confecţiona arcul, el merge în pădure împreună cu căpetenia clanului, ca să aleagă copacul ce urmează să fie doborât. Pigmeii nu posedă instrumente de tăiat adecvate astfel că doboară copacii cu ajutorul focului. Copacul ales se numeşte în limba pigmeilor *mvung*, esenţa sa este de culoare roşu-închis, foarte rezistentă dar şi elastică în acelaşi timp, fiind folosită şi la confecţionarea vâslelor. Lemnul este uscat la foc, apoi scufundat în apă, din nou uscat şi pus în apă, operaţii ce se repetă zilnic timp de o lună. Când lemnul a dobândit supleţea necesară, tânărul pigmeu îl taie şi subţiază până la proporţiile dorite, apoi îl lustruieşte cu ajutorul frunzelor unei specii de smochin. Lungimea arcului măsoară circa 40 cm şi este foarte curbat. Pentru confecţionarea coardelor, pigmeii folosesc mai multe materiale, în funcţie de regiunea în care trăiesc: fibre din ananas împletite, fibre din scoarţa unui palmier sau intestine de elefant răsucite sau împletite. (H. Matei, 1965)

Pentru vânătoare mai este folosită, în special la grupurile din Camerun, şi lancea pentru capturarea elefanţilor, lungă de peste 2,10 m, grupurile din Gabon folosesc şi lanţuri-capcană, cei din Camerun gropi, iar cei de pe râul Ituri plase lungi de 30-90 m, înalte de 1,20 m, în special pentru antilope. (G. Mandics, 1983)

Săgeţile negrililor măsoară 90 cm şi sunt din lemn dur sau dintr-un lemn obişnuit, prevăzut cu un vârf din fier, obţinut prin comerţul cu populaţiile negre învecinate. La triburile din Gabon a fost menţionat şi un gen de săgeţi cu vârful dintr-o bucată de scoică ascuţită şi uşor curbată, folosită în special la pescuit. Interesant este faptul că o asemenea săgeată, după ce spintecă peştele, se răsuceşte, revenind la vânător, asemenea unui bumerang. În general, vârful săgeţilor este otrăvit. Se pare că un rol deosebit în prepararea otrăvilor îl are scoarţa unui copac ce conţine

eritrofleină, cu efect mortal asupra inimii. Se mai folosesc frunzele unui copac numit *benbedo*, ale căror nervuri secretă un suc verde, scoarța și fructele unui arbust numit *scomba*, înrudit cu un alt arbust ce în regiunea Amazon furnizează otrava numită *curara*. Nu lipsesc nici larvele unei mici coleoptere sau veninul viperei cu corn, iar în regiunea râului Ituri se folosesc furnicile roșii. Unele din aceste otrăvi sunt mortale numai dacă ating pielea, fără a provoca răni. Prepararea otrăvii nu este permisă oricărui vânător ci numai celor mai abili sau vraciului. Căutarea plantelor se face numai noaptea și numai după ce vraciul pronunță formule magice și execută „dansul otrăvii", ritual menit să asigure protecția Lunii, care este „stăpâna nopții". (H. Matei, 1965)

Negrilii vânează în general în grup, uneori însoțiți și de un câine. Animalele cele mai căutate sunt mistrețul, diferite specii de antilope, porcii țepoși sau rozătoare. Vânarea elefantului este un lucru destul de rar, dar cel mai spectaculos datorită diferenței de dimensiuni.

Pentru pescuit, bărbatul folosește săgețile de care am amintit și un fel de harpon iar femeile utilizează undița, cu un cârlig confecționat din ghimpii curbați ai curmalului spinos și diferite plase, împletite din fibre de palmier. În regiunile mlăștinoase, în sezonul secetos, ei sapă gropi, pe care le astupă cu un fel de împletitură de ramuri susținută de pietre. Când debitul crește, peștii se adună în aceste gropi, în care caută adăpost și după retragerea apelor.

Activitatea de cules nu este specializată dar, în general, ea este efectuată de femei. Hrana vegetală culeasă este formată în principal din ferigi, tuberculi și bureți, o specie de trestie numită *apa*, a cărei măduvă este considerată o delicatesă, frunzele plantei *gve* care, arse, dau o cenușă sărată, mlădițe și diferite frunze de palmier. În anii secetoși mai consumă șopârle, larve de insecte, șerpi veninoși, chiar vipera cu corn, broaște țestoase, putând astfel supraviețui în medii foarte ostile. Într-un mod foarte ingenios își procură mierea. Ei urmăresc o pasăre indicator, numită *mal*, care îi conduce la roiurile de albine ascunse în scorburile copacilor.

O parte din alimente se consumă crude dar, în cazul celor preparate, focul (*lana* sau *opi*) se obține cu ajutorul a două bucăți de lemn, unul de esență tare, celălalt de esență moale. Cea din urmă, așezată pe pământ și fixată cu piciorul, este prevăzută cu un mic orificiu, în care se plasează vertical vârful lemnului tare, ce se va învârti foarte repede. Procedeul este însă anevoios, mai ales în sezonul ploios, de aceea, focul este păzit pentru a nu se stinge. (G. Mandics, 1983)

Ustensilele de bucătărie constau într-un pahar obținut dintr-o frunză răsucită, lingura din lemn sau din cochilia unei specii de stridie, farfuria dintr-o frunză de bananier, trecută prin foc pentru a căpăta suplețe. Strânsă la un capăt, ea se pune direct pe cărbuni, pentru a încălzi mâncarea. Când frunza începe să ardă, înseamnă că mâncarea este gata. Foarte rar apar tigăi și oale metalice, obținute prin troc de la populațiile învecinate. Pigmeii nu cunosc meșteșugul olăritului. La unele triburi de pigmei, apa se fierbe în cazane din piatră scobită, în care sunt aruncate pietre înroșite în foc, la altele se folosește drept cazan un fel de tiugă.

Printre condimentele cele mai prețuite se numără sarea, obținută prin troc. De altfel, un tânăr care dorește să se însoare, trebuie să plătească pentru mireasa lui, pe lângă arme, colți de elefant, mărgele și câteva castroane de sare. Alte condimente folosite în bucătăria pigmeilor sunt ardeiul negru și fructele unei plante pe care le pisează cât sunt încă verzi, amestecându-le cu ulei. Uleiul este obținut mai ales prin zdrobirea unor termite; el nu este folosit pentru prăjit ci mestecat cu alimentele.

Printre rețetele alimentare cele mai apreciate, inclusiv de europenii care le-au gustat, se numără broaștele țestoase fripte în carapacea lor, peștele învelit în frunze de bananier și copt în spuză, carnea de antilopă sau de mistreț, fiartă în uleiul de fructe de *afo*, dar nu lipsesc nici omizile fierte sau lăcustele uscate la soare, asemănătoare la gust crustaceilor marini.

În sat, pregătirea bucatelor revine în întregime femeii și se face o singură dată pe zi, seara. Masa se ia în comun de toți locuitorii satului, bărbații separat de femei. (H. Matei, 1965)

Viața spirituală

Dintre toate aspectele vieții pigmeilor, credința a fost studiată cel mai amănunțit, lucru evident, dacă ne gândim la orientarea ideologică a primilor misionari europeni care au intrat în contact cu ei. Credința lor este legată în primul rând de un „spirit al naturii", denumit *Khmvum*. Cuvântul este folosit și pentru a desemna unele noțiuni, precum stăpân, mânios, creator, care definesc caracterul zeului. El este stăpânul, lui i se subordonează ceilalți zei sau spirite. Acestea din urmă par să se conducă după propriile lor capricii, nu după legi prestabilite, bunăvoința lor putând fi astfel câștigată prin ritualuri sau sacrificii.

Khmvum nu este un stăpân crud și înfricoșător, ci este considerat un stăpân drept, imparțial, care pedepsește greșelile, dar ajută la nevoie. Fiul său este curcubeul care apare pe vreme senină. El prezidează vânătoarea, de aceea vânătorul pigmeu îi aduce jertfă din primul animal vânat după apariția curcubeului. Dacă în momentul când se naște un copil apare cur-

cubeul la răsărit, este un semn bun. În aceste condiţii, tatăl trebuie să tatueze pe pieptul copilului semnul curcubeului - trei sau patru linii curbe, în rană introducându-se cenuşă provenită din lemnul unui copac numit *Ki*, care face ca cicatricea să nu dispară niciodată. Mai târziu, cel ce posedă un astfel de tatuaj va deveni vraci.

Legendele despre crearea omului, acordă un rol însemnat mai ales animalelor. Astfel, negrilii din Congo au o legendă care spune că primul pigmeu a fost fiul unui păiajen, pe care îl numesc „prima femeie" şi care, la rândul ei, era fiica unui porc mistreţ. La negrilii din regiunea Sangha, legenda vorbeşte despre o broască ţestosă ce plutea deasupra apelor, din ouăle ei născându-se toate vieţuitoarele pământului, inclusiv primul bărbat (*Gomu*) şi prima femeie (*Lehe*). Alte triburi de pigmei atribuie creaţia omului unui şarpe imens.

În Lună sălăşluieşte un spirit care, atunci cînd este Lună plină, supraveghează activitatea oamenilor, raportând zeului Khmvum. Aceştia şi-au confecţionat însă o amuletă, care îi apără de privirile Lunii, constând în două unghii de furnicar lipite la bază prin încastrare şi legate cu un fir de ananas. Spiritele rele sălăşluiesc sub pământ. Prezenţa lor este anunţată de fumul albicios şi rău mirositor ce se vede uneori deasupra mlaştinilor. Pe fundul mlaştinilor trăieşte cel mai rău spirit, care apucă oamenii de picioare şi îi trage la fund.

Spre deosebire de populaţiile învecinate, pigmeii nu consideră Soarele o divinitate, ci un fel de slugă a lui Khmvum. Legenda spune că marele zeu adună stelele într-un coş dar, după ce a terminat, se face ziuă şi apare Soarele format din toate stelele; spre seară, câteva stele mai mari reuşesc să scape din coş, dar fiind foarte fragile, se sparg şi se transformă în stele mai mici, după care coşul se rupe, toate stelele se împrăştie şi Khmvum începe din nou să le adune. Este firească o astfel de ideologie, deoarece pigmeii nu sunt cultivatori, nu adoră Soarele de care depinde recolta.

Cu toate acestea, unele grupuri de pigmei, o dată într-un an, celebrează Soarele. Unul dintre vânători porneşte de dimineaţă în căutarea unui varan. Şeful satului înveleşte şopârla cu frunze, o aşează într-o groapă, iar deasupra pune lemne uscate, dă foc rugului, după care se învârteşte în jurul lui, dansând şi cântând. „Dansul Soarelui" este mimetic, pasul lui foarte ritmat şi rapid. Dansatorul ţine în mâini câte un fruct uscat de *ovala* în care s-au introdus pietricele care se lovesc scoţând un zgomot caracteristic. După ce dansul s-a sfârşit, se înlătură cenuşa, o parte din carnea varanului este dăruită lui Khmvum, o alta vraciului, iar restul se împarte între locuitorii satului.

Așa cum sărbătoarea Soarelui este rezervată bărbaților, sărbătoarea Lunii, desfășurată în preajma sezonului ploios, este rezervată femeilor. Ele prepară prin fermentare vin de banane. Lângă trunghiul scobit în care se află vinul, una din femei îngenunchează și recită o melodie interminabilă prin care roagă Luna să dea satului numeroși copii și vânat bogat. Ceasuri în șir, femeia nu se mișcă, apoi în jurul ei apar tot mai multe dansatoare, până ce toate femeile încep să danseze cu brațele ridicate și cu fața către Lună. Abia spre dimineață bărbații au voie să se apropie și să bea din vin. (H. Matei, 1965)

Totemismul

Pigmeii nu au un totem comun, cum este cazul triburilor *fang* din grupul *bantu*, care au drept totem crocodilul; în regiunea râului Ituri este considerat sacru cameleonul, în Congo o specie de păiajen, în altele varanul, arborele *nkula*, curcubeul. Cercetătorii au observat că animalele-totem sunt alese după criterii practice, carnea acestora nu este prea prețuită.

Când un vânător întâlnește pe potecă un animal-totem viu, el trebuie să-i elibereze drumul; această întâlnire este întotdeuna semn al unei vânători rodnice. Din contră, dacă totemul este mort, este un semn rău; vânătorul tebuie să depună armele la pământ, să facă o serie de semne magice, să acopere cu frunze corpul animalului.

La unele grupuri, vânătorii poartă drept fetiș un os sau o gheară, aparținând animalului totemic. Fetișul este de obicei pus într-un corn de antilopă, astupat cu ceară vegetală. Fetișismul nu este legat direct de totem. Fetiș poate fi orice: o piatră, o rădăcină, o bucată de lemn, o cochilie, chiar obiecte obținute prin schimb cu populațiile bantu.

La negrili nu există asociații secrete totemice, nici ceremonii cu dansuri totemice, nici măcar măști-totem. (H. Matei, 1965)

Vraciul

Europenii care au trăit mai mult în mijlocul pigmeilor, relatează că vrăjitorul are un rol destul de neînsemnat în societatea pigmeilor, acest rol reducându-se, adesea, la tămăduirea bolilor. De altfel, chiar numele său de *nzorx*, înseamnă leac, remediu, vindecare. În timpul ritualului de vindecare, vraciul poartă un costum special, un fel de bonetă ascuțită, confecționată din piele de pisică sălbatică sau de panteră; uneori fruntea sa este legată cu o panglică împletită din fibre de ananas, având la mijloc o piatră mare, albastră. De centura lui sunt legate cozi de pisică sălbatică și coarne de antilopă, astupate cu ceară, în care sunt închise fetișuri. În timpul dansului, își prinde de glezne coji uscate de fructe, având în interior semințe sau pietricele, care fac un zgomot caracteristic.

Pentru alungarea spiritelor rele, nzorx-ul va ține în mână o coadă de elefant, pe cap va purta un coif de porc țepos și o coroană din pene roșii de papagal și își va unge trupul cu pigmenți albi.

Pentru aflarea viitorului, se folosesc așa-numitele astragale, mici oase de la piciorul animalului; vraciul le aruncă și din felul în care cad, el trage anumite concluzii. Alte obiecte, folosite pentru ghicit, sunt carapacele de broască țestoasă, nuci de *nkula*, coarne și copite ale unei anumite antilope de mlaștină, gheare de panteră, oase ale degetelor de mamimuță, oase de pește etc. La unele grupuri, vraciul privește într-o oglindă de aramă lustruită pentru a vedea chipul celui care a deocheat un bolnav și animalul asupra căruia trebuie transferată boala. Multe din încercările de vindecare reușesc, desigur, nu datorită fetișurilor sau dansurilor rituale, ci unei farmacopee deosebit de eficiente. (H. Matei, 1965)

Ritualuri

Copiii pigmeilor se nasc aproape albi și, abia după câteva săptămâni, pielea lor începe să se pigmenteze, căpătând culoarea rasei abia după câțiva ani. Copilul nu primește imediat după naștere un nume, ci abia după ce începe să vorbească și poate răspunde „Eu sunt!", când este strigat. Mama îl aduce pe lume nu în colibă ci în pădure. Bunica din partea tatălui îl va lua imediat în primire, îndeplinind o serie de ritualuri. Ea prepară un ulei obținut din termite sau furnici albe, fierte în apă. Prin fierbere, uleiul conținut de acestea se ridică la suprafață, este amestecat cu lemn roșu de santal și copilul va fi uns cu această pastă roșie, fiind astfel ferit de înțepăturile insectelor. Dacă nou-născutul este o fată, bunica îl duce tatălui, dacă este un băiat, tatăl vine el însuși în pădure. Nașterea este la negrili un prilej de cântece și dansuri pentru întreg satul. În zori, are loc îngroparea cordonului ombilical într-un loc anume în pădure. Tatăl va planta deasupra un copac care, în funcție de creșterea lui, va ilustra calitățile copilului.

La câteva zile de la naștere, are loc circumcizia, realizată de tatăl copilului cu ajutorul unei scoici. Este un nou prilej de sărbătoare pentru comunitate. Numele ce-l va primi copilul are reminiscențe totemice: antilopă, broască țestoasă, fluturele, pană ușoară etc.

Inițierea tânărului are loc la 14-15 ani, când merge în pădure cu șeful clanului pentru a-și confecționa arcul. Înainte de vânătoarea rituală, căpetenia organizează o ceremonie sacrificând o antilopă. După incantațiile rituale, în cadrul cărora spiritele pădurii sunt chemate să ocrotească pe tânărul vânător, șeful ia arcul și îl înmoaie în sângele antilopei. La ceremonie nu participă decât bărbații, femeile și copiii nu au acest drept. Apoi, tânărul merge cu vânătorii mai vârstnici în pădure pentru a-și arăta îndemânarea.

Cei care trec proba au permisiunea de a se căsători. În general, bărbaţii se însoară la 20 de ani iar fetele la 18.

Fetele sunt supuse şi ele unui ritual de iniţiere. Când împlinesc 14 ani, ele trebuie să macine seminţe de *sorg* (o graminee) şi să prepare o fiertură. Mama fetei şi surorile ei gustă fiertura şi se pronunţă asupra gustului ei. În zilele următoare, mama o iniţiază în ceea ce va însemna viaţa de familie.

Ceremonia căsătoriei are loc în satul fetei. Oricât de mare este distanţa, în satul mirelui nu rămân decât cei care nu se pot deplasa. Imediat după sosire, mireasa se retrage în colibă cu soacra sa, care îi pune în braţe un nou născut şi îi urează ca primul ei copil să fie un băiat. Mireasa este obligată să plângă, iar dacă nu reuşeşte, este folosită o plantă înrudită cu ardeiul. Tânărul mire îi oferă soacrei un obiect de menaj iar socrului, un colţ de la primul elefant pe care-l va ucide. Pentru tinerii căsătoriţi este ridicată o colibă provizorie. În timpul dansului nupţial, mirele simulează răpirea soţiei. Ea se preface că opune rezistenţă, dar şeful satului le dă binecuvântarea şi ei se retrag în colibă. Din acest moment, femeia face parte din grupul soţului, primind şi un alt nume. (H. Matei, 1965)

Pigmeii, fapt singular printre populaţiile primitive, dispreţuiesc tatuajul, considerându-l chiar un obicei sălbatic. În anumite împrejurări, recurg totuşi la tatuaj, dar nu ca mijloc de podoabă ci ca un rit religios. De pildă, dacă şeful unui clan a fost lovit de trăsnet, ei văd un semn al mâniei zeilor. Doliul constă în linii lungi, albe sau galbene, pe obraji şi pe partea superioară a corpului. Când perioada de doliu se sfârşeşte, este sacrificat un animal prins în capcană şi, cu sângele lui, negrilii îşi spală tatuajele. În alte cazuri, tatuajele sunt un semn de ruşine. Femeile pigmee care au devenit mame în alte triburi, iar apoi se reîntorc în satul lor negril, sunt tatuate în jurul sânilor şi pe pântec cu anumite linii curbe sau frânte. Dar de această dată, tatuajul nu este pictat ci încrustat. Dacă tatuajul este practicat în mod excepţional, mult mai frecvente sunt mutilările corporale. Când într-o familie de negrili a murit un copil, iar apoi se naşte altul, i se taie falanga degetului mic. Operaţia se efectuează cu un instrument foarte ascuţit, numit *msil*, iar în timpul operaţiei nici o picătură de sânge nu trebuie să cadă pe pământ, deoarece aceasta ar fi semn de mari nenorociri. Degetul tăiat este pus în ulei fiert, asigurând o cauterizare rapidă şi, apoi, este acoperit cu pământ umed. Tatăl realizează o figurină din ulei, cele câteva picături de sânge şi pământul umed, care dobândeşte numele copilului. În timp ce copilul este ascuns în pădure, mama se preface că alăptează figurina, o leagănă, o îngrijeşte. Seara, ea îngroapă degetul, împreună cu figurina, aproape de mormântul copilului născut mort. (H. Matei, 1965)

Cultura

Cercetătorii înclină să admită existenţa unei limbi proprii, arhaice, specifică negrililor din Africa, diferită de a populaţiilor bantu învecinate. Aceasta este folosită mai ales în cadrul cântecelor rituale pe când, în viaţa cotidiană, folosesc o limbă de influenţă bantu.

În susţinerea caracterului primitiv al acestor populaţii, sistemul folosit pentru numărare a fost unul din argumente: cifra 1 se exprimă prin ridicarea degetului gros de la mâna stângă, cifra 2 prin ridicarea arătătorului de la mâna stângă, cifra 3 prin ridicarea degetului mic etc. Cifra 10 este exprimată ţinând ambele mâini închise una în faţa celeilalte, iar cifra 20, prin ambele mâni închise, lovite una de cealaltă. Negrilii nu numără peste 20, cifrele superioare se exprimă prin cuvântul *amana*, ceea ce înseamnă mult. Un alt sistem de numerotare îl constituie sforile cu noduri, din fibre de ananas împletite.

Pigmeii au un folclor propriu, cu numeroase legende şi mituri cosmogonice, proverbe, ghicitori, cântece şi dansuri acompaniate de instrumente muzicale. Seara, în jurul focului, în mirosul înţepător al trunchiurilor uscate de *amoma*, se serveşte masa de seară. Apoi, femeile pregătesc în tiugi de *ngon* o infuzie aromatică fierbinte, numită *tso* - un amestec cu gust de izmă, de pelin şi de cafea.

Este ora legendelor şi povestirilor, spuse de un oaspete al satului: povestitorul. Acesta este mijlocul principal de legătură între clanurile negrile nomade. Asemeni trubadurilor europeni, el străbate pădurea, din sat în sat, ducând ştirile şi reînviind mereu poveştile, bucurându-se pretutindeni de o bună primire. Prin câteva sunete stridente, atrage atenţia asupra începutului poveştii, după care, ore întregi, îşi deapănă povestea. Uneori, întrerupe naraţiunea cu câteva acorduri scurte pe care cei prezenţi le reiau în cor. Povestitorul poposeşte în sat câteva zile, după care porneşte mai departe. Aceste personaje se recrutează dintre cei cu aptitudini deosebite: voce plăcută, memorie, simţ epic. Nu sunt înarmaţi, singurul veşmânt fiind o bucată de scoarţă de ficus; în schimb, coafura este complicată, împodobită cu cochilii, coarne şi panglici. Este într-un fel un creator de modă, după plecarea sa femeile încearcă să îi imite coafura. (H. Matei, 1965)

Tiv

Populaţia Tiv trăieşte pe malul stâng al râului Benue, afluent al Nigerului. La jumătatea secolului XX, statisticile apreciau la 800.000 numărul membrilor acestei etnii. (G. Mandics, 1983)

Structura socială

Structura socială are la bază genealogia comună şi descendenţa patriliniară, pornind de la strămoşul fondator *Tiv*. Ea determină o structură piramidală, în cadrul căreia se articulează lignaje (neamuri) cu întindere variabilă: nivelul genealogic unde se găseşte strămoşul de referinţă determină anvergura grupului de înrudire, numit *nongo*. În teritoriul tiv, aceste ansambluri se exprimă şi printr-un cadru spaţial bine delimitat. Neamurile, de o anumită mărime, sunt legate de un teritoriu precis - *tar*, pe care nu au dreptul să-l depăşească, astfel încât structura segmentară a societăţii implică şi o structură segmentară a spaţiului. (G. Balandier, 1998)

Astfel, lignajele şi rudenia, secţiunile teritoriale şi clasele de vârstă determină principalele câmpuri ale relaţiilor sociale. În afara sistemului, se situează persoanele ce au condiţia de sclav: ele nu aparţin nici unei clase de vârstă, sunt excluse din treburile publice şi sunt într-o stare de dependenţă. În interiorul sistemului, se situează oamenii preeminenţi (ale căror nume servesc la identificarea grupurilor), oamenii cu prestigiu (datorat reuşitei lor materiale) şi îndrumătorii politici (evocaţi prin termenul *tyo-or*), care provin din categoria precedentă. Primii îşi datorează creditul calităţii lor de vârstnici sau capacităţii magico-religioase; a doua categorie deţine puterea din motive economice. În ceea ce priveşte „îndrumătorii politici", care nu sunt deţinătorii unei funcţii permanente, ei se manifestă doar în cadrul relaţiilor externe, în cazul arbitrajelor sau negocierilor de pace cu reprezentanţii altor grupuri. Tradiţia tiv consideră că oamenii ajung la putere devorând substanţa altora, ceea ce demonstrează că tensiunea politică şi competiţia nu lipsesc, deşi ei nu cunosc noţiunea de „politic"(G. I. Gulian, 1983).

Iniţierea

Iniţierea bărbaţilor constă în circumcizia încă din copilărie, iar a fetelor, prin tatuaj, înainte de căsătorie.

Îmbrăcămintea

Îmbrăcămintea tradiţională este realizată din coaja unor specii de arbori. Ea era completată cu inele şi perle. Etnia tiv cunoaşte tehnica vopsirii hainelor în indigo.


Arta tiv
(după G. Mandics, 1983)

Locuinţele

Casele tiv sunt rotunde, acoperite cu iarbă sau paie. De camera de locuit e alipită la intrare o cameră-depozit.

Economia

Economia se bazează în principal pe cultura plantelor. Planta de bază este *sezamul*, apoi porumbul şi maniocul. Unealta principală este sapăliga cu coada scurtă. Dintre animale, se cresc bovidee.

Arta

Dintre artiştii tiv, celebri sunt făuritorii vaselor de *calebas* (din dovleac) şi sculptorii în lemn. Stâlpii magici şi figurări ale cuplului bărbat-femeie sunt executate în scopuri rituale şi folosite în magia fertilităţii.

Prelucrarea bronzului este legată de tradiţiile din Africa de Vest, mai precis din regatul Benin, renumit pentru statuetele din bronz. Originalitatea meşterilor tiv constă în faptul că ei, nedispunând de resurse foarte mari, au readaptat tehnologia pentru obiecte miniaturale. Nu mai este folosită tehnica cerii pierdute, matriţa fiind realizată din laptele unui cactus local, având consistenţa cauciucului natural. Acesta nu se deformează la acoperirea cu argilă şi, prin turnarea bronzului, se topeşte la fel ca ceara. Se realizează astfel statuete de doar 10-12 cm înălţime, utilizate la ritualuri de către societăţile secrete (G. Mandics, 1983).

Religia

În viziunea tiv, în oameni sălăşluiesc două suflete. Cuvântul *jijingi* desemnează sufletul corporal, el cauzează somnul şi visele. În afara acestuia, mai există un centru al gândirii, sentimentelor şi cunoaşterii, localizat în inimă şi numit *isima*. După moarte, jijingi stă timp de trei luni în jurul mormântului, atât cât durează diferitele ritualuri ale înmormântării. După aceea, el se transformă în *mbakum* – spirit al morţii, ce îşi face sălaş mai ales în stâlpii magici amintiţi. Dacă însă pătrunde într-un om, îi produce o boală psihică. Acestor spirite li se aduc ofrande alimentare şi sunt invocate pentru a asigura succesul la vânătoare. Vânătorii aşează între două bucăţi de lemne un vas cu apă. Înainte de vânătoare, se spală în această apă, iar dacă vânătoarea a fost reuşită, mânjesc cu sânge vasul şi aşează capul animalului, adus ca ofrandă, sub cele două lemne. (G. Mandics, 1983)

Pangwe (Pahuin)

Această denumire reuneşte o serie de mici grupuri etnice din Gabon, estimate la 1.250.000 de oameni la începutul secolului, de către G. Tessmann (1913).

Organizarea socială

La baza societăţii se află alianţa familială, bazată pe descendenţa masculină. Fiecare alianţă este denumită după un totem-animal.

O astfel de comunitate este divizată în şase sate, orientate de-a lungul unui drum est-vest (G. Tessmann, 1913). Sunt unite prin legături de rudenie, în interiorul lor funcţionând principiul exogamiei. Alianţele au împărţite între ele, în mod riguros, meşterii. Cel ce comanda un obiect trebuia să se deplaseze în satul în care se afla „specialistul". Aici, mergea la „Casa sfatului", unde era cinstit prin sacrificarea unui pui sau unei capre. Rezida aici timp de o lună, timp în care muncea ca orice membru de rând al comunităţii, după care se putea reîntoarce cu lucrurile comandate. În acest fel, se păstrau legăturile dintre diferitele sate.

Dacă pe orizontală, diviziunea socială este foarte strictă, nu acelaşi lucru se întâmplă pe verticală. Puţinii sclavi, proveniţi exclusiv din prizonierii de război, nu aveau dreptul la posesia pământului sau să participe la serbările societăţii secrete a bărbaţilor, deoarece aceste drepturi se stabileau numai prin regula descendenţei paterne. Fiii sclavilor aveau deja unele din aceste drepturi pentru ca, după două generaţii, să fie perfect integraţi comunităţii.

Autoritatea este împărţită între bătrâni, societăţile secrete şi vrăjitori.

Locuinţele

Aşezările au în general un aspect liniar, casele fiind dispuse de-a lungul unui drum, la capătul căruia se află Casa sfatului. În această casă îşi petrec bărbaţii întreaga zi, neintrând în casa familiei decât pentru a dormi.

Locuinţele se ridică pe un schelet de lemn, cu acoperişul în două ape, acoperit cu frunze. Materialul utilizat pentru ziduri diferă de la grup la grup. În casa familiei, de-a lungul a trei ziduri, sunt dispuse paturile, iar lângă cel de-al patrulea perete se află vatra. Lângă ea sunt aşezate vasele, prăjinile pentru uscarea rufelor şi tăvile pentru uscarea alunelor de pământ. Pe pereţi sunt agăţate ustensilele de bucătărie.

Lângă Casa sfatului se află dispuse bănci, ustensilele fierarului, plasa mare de vânătoare, folosită la hăituire, precum şi principalele trofee de vânătoare. În această locuinţă îşi desfăşoară toţi meşterii activitatea. Ei exe-


Artă pangwe (după G. Mandics, 1983)

cută însă lucrări numai la comandă, neexistând niciodată un stoc de măşti, sculpturi sau arme (vârfuri de lance). (G. Mandics, 1983)

Economia

Asistăm la o specializare extremă. Un om este vânător, pescar sau defrişează pădurea, fără a face altceva, mai mult, cel care realizează scaune, nu face şi arme, sau linguri. Chiar şi un obiect simplu, precum curelele de purtat copiii, au un singur specialist, pentru o zonă extinsă, ceea ce determină menţinerea unor puternice legături între grupuri şi schimburi permanente între acestea.

Baza economiei o constituie agricultura, îndeletnicire exclusivă a femeilor. Principala plantaţie este cea de bananier. Deşi se cresc păsări domestice, ouăle nu se consumă, fiind considerate purtătoare ale nefertilităţii.

Vânătoarea este practicată cu ajutorul plaselor şi capcanelor. Pentru vânarea maimuţelor, se folosesc capcane speciale, cu torsiune, înzestrate cu cârlige şi vârfuri de săgeţi.

Arta

În arta *pangwe*, deosebite sunt măştile. Folosite în ritualurile secrete ale bărbaţilor, acestea au fruntea înaltă, nasul drept, ochii mici.

Celebre sunt şi sculpturile antropomorfe *bian*, fixate pe cutiile în care se depun craniile strămoşilor. Caracteristice acestor sculpturi sunt: faţa plată, fruntea lată, înaltă şi bombată, membre musculoase, ombilicul proeminent. Pe cap au o coafură împodobită cu scoici kauri. (G. Mandics, 1983)

Moartea

Atât timp cât trăieşte, omul are un duplicat în umbra sa, numită *nsisim*. După moarte, el se transformă într-un spirit al morţii. În primul an de la moarte, spiritele pătrund în animalele totem, alegerea animalului depinzând de descendenţă, trăsăturile defunctului sau modul în care a murit. Un om mort în urma vrăjilor unui duşman, se va transforma într-un animal de pradă, pentru a se răzbuna pe întreaga colectivitate din care

face parte cel vinovat de moartea sa. Gestul suprem este considerat întruparea unui părinte într-un animal cu blana scumpă, ce se va lăsa prins de fiul său nevoiaş care, în schimbul blănii, îşi va putea lua o soţie.

După un an, spiritele acestea merg în ţara *Nsambe* – un loc asemănător pământului, unde vor duce o viaţă paradisiacă. Spiritele trăiesc aici până la îmbătrânirea lor, după care sunt alungate înapoi pe Pământ, retrăgându-se în craniile păstrate de populaţia Pangwe în cutii speciale. (G. Mandics, 1983)

Vrăjitorul

Vrăjitorii dobândesc puterea printr-o alianţă cu un duh al strămoşilor. Cu ajutorul acestei forţe, se consideră că vrăjitorul devine capabil să-şi părăsească corpul şi să efectueze călătorii extatice. Pentru a nu produce necazuri celor din comunitate, el merge prin sat cu faţa acoperită.

Adesea, vrăjitorul îndeplineşte şi funcţia de fierar al comunităţii. Baterea fierului este însoţită de îngroparea sub o nicovală a unor obiecte magice: o plantă căţărătoare, pentru ca bucăţile de fier îmbinate să se prindă asemeni plantei, pene de cocoş sau bucăţi de plante cu tija puternică. La sfârşitul muncii, cocoşul de la care s-au luat penele este sacrificat şi consumat de vrăjitor. În cazul topirii fierului, vrăjitorul pune într-un vas scoarţă de copac, craniul şi o bucată din creierul unui strămoş, după care este aşezat pe fundul gropii de topire. Vrăjitorul începe să bată din clopotul său magic din fier, dansând în jurul gropii, rostind descântece şi suflând dintr-un corn de antilopă, totul după un ritual prestabilit, fără de care, operaţia n-ar avea succes. (G. Mandics, 1983)

Tabu-uri

Într-o societate în care autoritatea magiei este deosebită, numărul tabu-urilor este impresionant.

Spre exemplu, femeia care urmează să nască nu are voie să consume carnea unei veveriţe sau a altor animale care trăiesc în scorburi, deoarece copilul ar putea „împrumuta" spiritul animalului, îngreunând naşterea. Fetele nu trebuie să consume carne de şoarece, animale care fură mâncarea, deoarece s-ar putea să fie şi ele furate. Vânătorii trebuie să se ferească de carnea de broască ţestoasă, putând deveni înceţi ca aceasta. (G. Mandics, 1983)

Religia

În cadrul Pantheonului, figura centrală pare a fi zeul *Nzambe*. Mitologia spune că acesta s-a născut ca urmare a căsătoriei „creatorului" *mebeghe* – noţiune căreia etnologii i-au atribuit semnificaţia de „forţă vitală" – cu sora sa, ambii fiind nepoţii „mamei primordiale".

Nuerii

Această etnie, estimată în prima jumătate a secolului trecut la 460.000 de persoane (E. Evans-Pritchard, 1940), populează o zonă cu puternice contraste între două anotimpuri. În anotimpul secetos, oamenii se strâng în jurul puţinelor fântâni, unele adânci de 90 m. Supravieţuirea se realizează printr-un mod de viaţă transhumant, pendulând în funcţie de anotimp.

Structura socială

Celula socială este familia. În fiecare casă trăiesc soţia şi copiii, bărbaţii, datorită activităţii păstoreşti, se adăpostesc deseori în alte case, dând impresia că nu există o gospodărie particulară.

Clanul este proprietarul păşunilor şi al terenurilor cultivate. Tribul nu este mobilizat decât în cazul unor conflicte armate.

Locul individului în interiorul acestui clan este determinat de clasa de vârstă căreia îi aparţine. Un tânăr, pentru a ajunge în clasa superioară, este supus unui ritual de iniţiere în urma căruia, nu numai că i se fac câteva incizii pe frunte şi îi sunt rupţi ritual câţiva dinţi, dar este identificat cu un taur. Tânărul va fi numit de către prieteni cu numele acestui animal, poartă la dans însemnele animalului, compune cântece de slăvire a taurului.

Evans-Pritchard (1940) a identificat şase clase de vârstă la nueri. O clasă de vârstă reprezintă de fapt o generaţie socotită prin aceeaşi vârstă de la naştere, şi nu prin numărul strămoşilor pe linie genealogică. Formarea unei noi clase se face când există un număr suficient de bărbaţi care să poată înfăptui riturile. Ascensiunea unei clase pe o treaptă superioară se realizează din patru în patru ani când, clasa respectivă trece prin alte probe iniţiatice, bărbaţii primind pe frunte o nouă crestătură. Numărul crestăturilor (6 este numărul maxim) indică poziţia socială şi rangul în interiorul clanului.

Căsătoria

Căsătoria se face între linii de descendenţă diferite, astfel ca aceleaşi linii să nu se căsătorească repetat între ele. Regula urmăreşte să evite strângerea prea puternică a legăturilor unei clase de vârstă cu o altă clasă din linia de descendenţă vecină, ai căror băieţi ar lua reciproc surorile celorlalţi (G. Mandics, 1983).

Tratativele pentru încheierea căsătoriei durează câţiva ani. În acest timp, mirele furnizează rudelor fetei un număr de bovine, uneori chiar 40 de capete, pentru „cumpărarea" fetei. Chiar şi cu dota plătită, căsătoria nu se consideră încheiată. Relaţia se va transforma dintr-una comercială într-una de rudenie, abia după naşterea unui copil.

Înrudirea

Pentru un nuer, tatăl, mama, fraţii şi surorile nu sunt *mar*, adică rudele, şi el nu vorbeşte despre ei ca atare. Ei sunt membrii *gol*-ului, familia sa extinsă, pe care o consideră uneori perfect distinctă de rude. Termenul de mar se aplică unui ansamblu de relaţii care există prin mamă sau prin tată şi care, la nueri, cuprinde şi rudele prin alianţă apropiată, chiar şi indivizi cu care sunt într-o relaţie greu de precizat. Unchiul din partea mamei are, pe planul înrudirii, aceeaşi valoare cu unchiul din partea tatălui, iar fiul surorii mamei aceeaşi valoare cu fiul surorii tatălui. Sunt persoanele care trebuie să-i acorde nuerului ajutor şi pe care trebuie să le ajute la nevoie. Lucru interesant, cuvântul mar are şi sensul de pace.

Evans-Pritchard (1973) ilustrează foarte bine sistemul de înrudire la nueri: *„sistemul de înrudire are elasticitatea cauciucului, putând să înglobeze o circumferinţă care creşte o dată cu creşterea copilului şi lărgirea câmpului şi relaţiilor sale sociale. Prin acest sistem, individul poate aşadar să-şi insereze toate relaţiile personale în ansamblul reţelei de înrudire, al cărui comportament şi reacţii sunt guvernate de sentimentul de înrudire"* (p. 195-196).

Economia

Clima a generat tipul de economie, nuerii adoptând păstoritul bovinelor, completat cu o agricultură primitivă, practicată în jurul satelor, în anotimpul ploios.

Altfel spus, economia se construieşte în jurul singurului element de continuitate - cornutele, de care se leagă chiar marile sărbători ale comunităţii. Laptele acestora este principalul aliment, bălegarul foloseşte la pictarea corpului, cel uscat pentru prepararea tutunului, pielea drept materie primă pentru veşminte.

Credinţele religioase

Sufletul omului în viaţă este asemeni umbrei şi se numeşte *tiy*. După moarte, sufletul se transformă în *goah*, spirit al morţii. Acesta pare a fi responsabil de toate epidemiile care se abat asupra oamenilor. De altfel, întreaga viaţă religioasă a nuerilor este dominată de spirite, etnologii care i-au studiat neidentificând nici o zeitate.

Alegerea unui specialist în ritualuri (*guk*) se face prin semne. Conform tradiţiei, devine şaman cel care vede un goah sub forma unui monstru. O astfel de viziune produce moartea oamenilor de rând. Aceşti „aleşi" (profeţi) au jucat cândva un rol important în viaţa comunităţii nuer. Primul profet - *Ngundeng* are, conform tradiţiei, un mormânt de 15 m înălţime şi 100 m circumferinţă.

O altă categorie de „aleşi" o reprezintă oamenii cu blană de leopard, cei care aduc ploaia (*rul*), însă importanţa lor este mai redusă deoarece, în condiţii de secetă, nuerii se deplasează spre zone mai umede.

În sfârşit, o ultimă categorie o reprezintă vrăjitorii (*Tiet, Diel*), legaţi de spiritele pământului *Kuth Piny*. Rolul rugăciunilor este foarte scăzut, deoarece, în opinia lor, sufletele strămoşilor nu fac nimic în plus faţă de ceea ce fac deja. Această logică transpare şi în atitudinea faţă de o moarte violentă, precum o fulgerare, spunând că, de fapt, spiritele au luat înapoi doar ceea ce este al lor. Când rostesc blesteme, sunt convinşi că spiritele văd cine este vinovat şi răspund blestemului celui care are dreptate. (G. Mandics, 1983)

Masai

Etnia masai este concentrată în două rezervaţii naturale din Kenia şi Tanzania, numărând aproximativ 200.000 de oameni. (G. Mandics, 1983)

Structura socială

Ca şi la etnia *nuer*, entitatea socială de bază este clanul, tribul reunindu-se doar în cazuri speciale. Conform tradiţiei, clanul *en gidon*, din tribul *laiser*, este socotit originar, descinzând din strămoşul mitic al masailor. Din cadrul acestui clan se aleg toţi *ol oiboni*, cei mai vârstnici reprezentanţi ai liniilor de descendenţă. (G. Mandics, 1983)

Oamenii săraci sunt puţini la număr, şi doar temporar se află în această situaţie, de exemplu în urma pierderii vitelor, ca urmare a unei molime. În aceste condiţii, toate rudele îl ajută, oferindu-i câteva bovine.

Clasele sociale

Societatea masai se bazează pe descendenţa patriliniară, cu clanuri totemice exogame, doar în clasa fierarilor funcţionând endogamia, pentru a asigura secretul meşteşugului. Ca şi în cadrul altor etnii africane, clanul este divizat în clase de vârstă, din care, cea mai importantă este clasa războinicilor. Bărbaţii se pot căsători numai după părăsirea clasei războinicilor. Din acest moment, pot consuma produse vegetale, alcool, pot purta cercei şi diverse podoabe. De acum înainte ei sunt principalii producători ai comunităţii.

Fetele, la intrarea în clasa celor adulţi, vor fi împodobite cu numeroase spirale la urechi, la gât, braţe şi picioare. După căsătorie, ele vor confecţiona ceramica şi hainele, vor ridica casele şi vor creşte copiii.

Iniţierea

La naştere, copilul primeşte un nume de la mamă, altul de la tată, iar când începe să meargă şi un nume din partea fratelui mamei, acesta fiind



Războinic masai
(după G. Mandics, 1983)

numele principal, ceea ce ilustrează un trecut matriliniar al etniei masai. (G. Mandics, 1983). Iniţierea într-o clasă superioară are loc la vârsta de 12-14 ani. Copiii sunt izolaţi în pădure 2 ani, timp în care învaţă secretele vânatului, tradiţiile şi riturile. Ritualul de iniţiere implică circumcizia, şi se încheie cu raderea pe cap (la 15-16 ani), neofitul devenind acum războinic (*moran*).

Războinicul

Războinicii (*moranii*) trăiesc în tabere numite *manyatta*, izolate de restul satului, unde se retrag seara şi iau masa în comun, impunându-li-se un regim de viaţă extrem. Spaţiile în care locuiesc aceşti războinici sunt deschise, fără ziduri de apărare. Aici coabitează şi fete nemăritate, într-un libertinaj total.

Echipamentul de luptă este obligatoriu: o lance lungă, cu un scut din piele de bivol, cu emblemele clanului, o sabie lungă, dreaptă. Pe cap au o coafură din pene de struţ sau din piele de leu. În război îşi vopsesc corpul în roşu şi îşi acoperă faţa cu o mască înspăimântătoare. Statutul de războinic este acceptat pentru cei cu vârsta cuprinsă între 14 şi 30 de ani.

Pentru a-şi menţine forţa fizică, le-au fost impuse numeroase tabu-uri alimentare: consumarea de produse vegetale era interzisă, laptele se consumă nefiert, în apa în care se fierbe carnea se adăugă o bucată din scoarţa unui copac, care o colorează în roşu. În momentele de oboseală beau sânge, direct din vena jugulară a unei vite. Războinicii nu au voie să consume alcool sau să fumeze, singurul stimulent admis fiind scoarţa unei mimoze pe care o mestecă înaintea unei lupte.

În vederea expediţiei militare, se realizează un plan care este prezentat prezicătorilor. Numai după ce aceştia garantează succesul campaniei, războinicii pot porni la atac. Regulile de împărţire a prăzii sunt precise: întâi profeţii, ale căror preziceri se adeveresc, apoi războinicii ce se disting în luptă, urmând ceilalţi războinici.

Economia

Economia este bazată exclusiv pe păstorit, ceea ce implică un permanent nomadism și, implicit, un strict necesar al existenței. Colateral acestei activități, bărbații vânează bivolul sălbatic și antilopa, pentru carne, și elefantul, pentru fildeș.

Copiii, până la adolescență, îngrijesc turmele, femeile le mulg, prepară untul, construiesc colibele, folosindu-se doar de balegă de vacă și nuiele. La fiecare colibă lucrează, conform vechilor tradiții, 49 de femei.

Comerțul

Principala monedă de schimb o reprezintă armele. Cum deja am precizat, meșterii făurari constituie chiar o castă închisă în interiorul societății. G. Mandics, (1983) precizează că pentru o lance se primeau două capre și un bou, pentru o sabie - o vacă, pentru o secure sau zece vârfuri de suliță – o capră.

Între produsele comercializate se mai numărau vitele, fierul în stare brută, stofe, mărgele, pieile de animale, iar de la un trib prădător, cumpărau mierea de albine. De asemenea, achiziționau ocrul. Războinicii își purtau părul împletit în nenumărate codițe și vopsit în roșu. „Pământul roșu" îl luau de la triburile vecine, deoarece tradiția le interzicea să sape pământul.

Așezările

Satele sunt înconjurate de garduri, în interiorul cărora se află case, înalte de 1,5-2 m, lipite una de cealaltă, de forma unui stup. În centru se află țarcul cu vite.

Alimentația

Evident, alimentul principal este laptele, apoi carnea de bivol și carnea animalelor vânate. Este interzis să se consume pește, pui și ouă.

În perioadele de secetă este consumat sânge de taur. Ei incizează aorta cu ajutorul unei săgeți, sângele fiind consumat amestecat cu lapte. Se asigură astfel și necesarul de apă al organismului.

Religia

Credințele sunt legate de spirite. Tradiția îi numește **ngai** dar, sunt etnologi care consideră că denumirea se referă la un zeu. Hollis (G. Mandics, 1983) arată că acest Ngai este invizibil, locuiește în cer, fiii lui sunt stelele, dar și ochii lui sunt stele. De asemenea, unele legende spun că Ngai, zeul suprem, care sălășluiește pe vârful înzăpezit al muntelui Kilimanjaro și are drept soție Luna, i-a creat mai întâi pe masai, apoi turmele de vite, pentru a le asigura existența. El este atașat spiritului războinic, războinicii i se roagă înainte de a porni la luptă și îi aduc jertfe

Puterea vraciului este deosebită. El este intermediarul între zeu şi om, numai prin intermediul lui oamenii pot apela la bunăvoinţa zeilor. Funcţia de vraci (**iloibonok**) este ereditară în interiorul aceluiaşi clan, legendele povestind că întemeietorul acestui clan a căzut direct din cer. El veghează la respectarea tradiţiilor, se implică în rezolvarea conflictelor, stabileşte amenzile pentru încălcarea regulilor tribale, prezice viitorul prin cercetarea organelor interne ale unei capre sacrificate sau după modul în care cad pietricelele aruncate dintr-un corn de bivol.

Strămoşii abia dacă îi influenţează pe masai, spre deosebire de celelalte populaţii din Africa, şi ei nu au o noţiune clară despre supravieţuirea individului după moarte. Trupul este lăsat de obicei într-un tufiş pentru a fi devorat de hiene. Cred doar că sufletele celor morţi la bătrâneţe se pot întoarce sub formă de şerpi. (A. Cotterell, 2002)

AFRICA DE SUD

Bantu

Organizarea socială

Fiecare trib era împărţit în ginţi, legate prin comunitatea originii pe linie paternă. Ginta avea pământurile proprii, era condusă de o căpetenie electivă, avea obiceiuri şi cântece proprii, ce preamăreau faptele strămoşilor. Cornutele mari erau proprietatea marilor familii. De altfel, celula economică a societăţii bantu nu este ginta ci familia mare.

Un exemplu deosebit de organizare socială este cel al populaţiei *herero*. Aici sunt menţionate paralel două tipuri de organizare gentilică: ginta matriliniară - *eanda* şi ginta patriliniară - *oruzo*. Prima avea în stăpânire pământul, cealaltă vitele. Evidenţa înrudirii se făcea atât pe linie paternă cât şi maternă. Aşadar, un individ avea dreptul la moştenire pe două linii: de la fratele mamei moştenea dreptul de a lucra anumite loturi de pământ, recolta, coliba şi anumite bunuri materiale, de la tatăl său - vitele şi armele. (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

Căsătoria

La contractarea unei căsătorii, rudele mirelui erau obligate să plătească o răscumpărare matrimonială - *lobola*. Bărbaţii tineri aveau dreptul chiar să ia de la aceste rude vitele necesare. Cu alte cuvinte, mirele îşi cumpăra soţia.

Îmbrăcămintea

Populaţiile bantu nu cunosc meşteşugul ţesutului. Îmbrăcămintea este confecţionată din piei de animale, prelucrate cu mare iscusinţă. Bărbaţii şi femeile poartă un fel de mantie numită *kaross*, confecţionată din piei de antilopă sau şacal argintiu. Aristocraţia are privilegiul unor karosse din piei de leu sau panteră. Mantia este dispusă cu blana spre corp, prinzându-se pe umăr cu nişte cureluşe din piele. Acest veşmânt este completat la bărbaţi cu cingători prinse peste şolduri, iar la femei cu şorturi din piele de miel.

Aşezările

Aşezarea tradiţională a populaţiilor bantu este *kraal*-ul - un sat cu locuinţe dispuse în cerc, incluzând o familie mare patriarhală. Kraal-ul este alcătuit din trei cercuri concentrice, apărate de un gard din împletituri înalte de trestie. În interior, sunt dispuse circular colibe având forma unor cupole, acoperite cu paie. Curtea interioară serveşte drept ţarc pentru animale. Scheletul caselor este din ramuri flexibile, strâns legate în vârf cu o

sfoară. Casa se acoperă cu trestie sau rogojini, peste care se așterne un strat de paie sau de iarbă.

Un alt tip de locuințe este menționat pe valea râului Limpopo. Satele, concentrate în apropierea izvoarelor, numărau până la o mie de colibe cilindrice, cu carcasa împletită din ramuri și lipită apoi cu lut. Acoperișul din paie avea forma conică.

Obiectele de uz casnic se reduc la câteva vase pentru păstrarea laptelui și untului. Apa se păstrează în tigve, iar grânele în coșuri.

Economia

Toate bunurile necesare traiului sunt produse în cadrul gospodăriei. Bărbații se îndeletnicesc cu creșterea animalelor, cu vânătoarea, confecționarea obiectelor din metal și cu sculptura în lemn. Agricultura intră în atribuțiile femeilor, alături de olărit și împletitul rogojinilor.

Populațiile bantu cunosc tehnicile de topire a minereurilor de fier și cupru, atingând o deosebită măiestrie în confecționarea uneltelor, armelor și podoabelor din metal. Fierarii se bucură de un deosebit respect în rândul comunității.

Ceramica este lucrată fără roata olarului, prin suprapunerea de inele de lut. Vasul finit se arde, apoi se acoperă cu ocru roșu și grafit și se lustruiește până capătă luciu.

Armele vânătorului sunt sulița, toporul și bâta, iar la unele triburi, arcul cu săgeți cu vârf din fier. Animalele mici și păsările sunt prinse cu ajutorul capcanelor și curselor. Elefanții, bivolii și rinocerii se vânează prin hăituire. În acest sens, se construiesc două garduri lungi din pari. Distanța dintre garduri se îngustează, creându-se treptat un culoar, terminat cu o groapă adâncă. Uneori, astfel de gropi sunt săpate și în pădure. Pe fundul gropii se înfig pari ascuțiți, cu vârfurile înmuiate în otravă. (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

Zulu

În prezent, triburile zulu ocupă teritoriile orientale și centrale al Republicii Sud-Africane, concentrându-se în teritoriul autonom **Zululand**, din provincia **Natal** (C. Belcin, Al. Popescu, 1970). Ei fac parte din marea familie a triburilor bantu.

Aspectul fizic

Zulușii se evidențiază ca o populație de talie înaltă, cu o medie de 1,70 m. Corpul este însă bine proporționat iar craniul, deși dolicocefal, prezintă o atenuare a acestui caracter. Fruntea este dreaptă, fosele nazale pronunțate, nasul turtit, părul creț, învelișul pilos slab dezvoltat. Culoarea pielii este în general brun-neagră.

Limba

Limba zulu face parte din familia limbilor bantu-sudaneze. În trecut, exista un număr egal de triburi şi dialecte. Cele mai multe date legate de această limbă ne-au fost oferite de J. Maquet (1962), el demonstrând complexitatea gramaticală deosebită a acestei limbi. Substantivele se împart în treisprezece clase, fiecare având caractere proprii. Pluralul este deosebit de complicat, spre exemplu, dacă *umu-ti* înseamnă copac, pentru plural se foloseşte *imi-tu*. Ca la multe alte populaţii, această limbă este bogată în cuvinte cu semnificaţie concretă şi săracă în termeni abstracţi. Numai pentru operaţia de muls, ţinând cont de preponderenţa creşterii vitelor ca activitate economică, sunt folosiţi patru termeni.

Organizarea socială

Celula societăţii era marea familie, în interiorul căreia se închegase un tip de economie închis, de satisfacere a nevoilor interne, fără schimburi cu alte comunităţi. Această unitate socială şi economică includea capul familiei, fraţii lui şi soţiile acestora (se practica poligamia), precum şi copiii. Forma de organizare superioară era clanul totemic, incluzând pe cei care aveau un strămoş comun (un animal, o plantă sau chiar un membru al comunităţii care se destinsese prin vitejie). Ca urmare a unei înrudiri pe linie paternă, mai multe clanuri puteau să se reunească într-un trib.

Rezidenţa era patrilocală, în sensul că tânărul căsătorit se stabilea, împreună cu soţia sa, în *kraalul* (aşezare) tatălui, dar îşi construia coliba în spatele celei a mamei. După o perioadă, tânărul putea să-şi ridice propria aşezare, în cadrul căreia un rol deosebit îl avea coliba mamei. În ea putea rezida şi prima sa soţie dar, dacă nu dorea, i se ridica o altă colibă în apropiere. În stânga se plasa locuinţa personală a şefului. Cu fiecare nouă soţie, numărul colibelor creştea însă, în practică, un zulus de rând nu putea întreţine mai mult de trei soţii, pe când aristocraţii tribali îşi cumpărau până la 12 soţii. Autoritatea soţului asupra soţiilor şi copiilor era nelimitată. De fapt, soţiile şi vitele erau averea bărbaţilor zulu. Femeile erau cumpărate în schimbul vitelor, dar acestea puteau, la rândul lor, să nască fete pe care taţii să le vândă. Când un tânăr se căsătorea, membrii neamului său îl ajutau să plătească „preţul miresei" – *lobola*, pentru ca, mai târziu, atunci când acesta îşi căsătorea propria fiică, să dea înapoi datoria. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Societatea zulu implica şi o organizare pe patru clase de vârstă: *luswane* – copiii, *licegu* – tinerii între 17 şi 27 de ani, războinicii – lipsiţi de drepturi politice şi *indvodza* – bărbaţii căsătoriţi şi marii viteji, ce deţineau puterea politică.

În fruntea comunităţii exista un şef, cu o autoritate deosebită. El reprezenta pe pământ zeitatea supremă, cu care avea puterea să intre în legătură. După moarte, spiritul său urma să se bucure de autoritate şi în lumea de dincolo, de aceea i se aduceau jertfe, de obicei tauri de culoare neagră, simbolul puterii. O serie de obiecte, rămase moştenire de la un conducător, păreau înzestrate cu puteri magice şi utilizate în ritualuri de vindecare. La populaţia zulu, moştenitor nu era fiul primei soţii ci al celei mai tinere. Când împlinea o anumită vârstă, şeful comunităţii anunţa în faţa sfatului bătrânilor numele moştenitorului. Acum, fiul primei soţii, împreună cu mama sa, părăseau kraalul, întemeind altul nou, fiind înlăturat definitiv de la candidatura pentru conducerea comunităţii tatălui său. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Economia

Muncile agricole erau efectuate exclusiv de femei. Săpăligile erau confecţionate în trecut din os sau lemn. Cu aceste unelte nu reuşeau decât o superficială scormonire a pământului. Apoi, cu un băţ, făceau gropi de câţiva centimetri, în care aruncau seminţele. Noile terenuri agricole erau obţinute prin defrişare. Pe aceste loturi se cultiva o varietate de grâu foarte rezistentă la secetă, patate dulci, fasole, castravete, taro, mai târziu, s-a introdus cultura porumbului.

Păstoritul este o îndeletnicire exclusivă a bărbaţilor. Cirezile de vite sunt semnul bogăţiei posesorului lor.

Populaţiile zulu au fierari neîntrecuţi, reuşind să furnizeze toate uneltele necesare comunităţii. „Fierăria" este situată într-o colibă mare, în afara satului. Fierul se topeşte în gropi, unde minereul şi mangalul se aşează în straturi alternative, utilizându-se foale dintr-un burduf de piele de capră. Pentru forjare, se foloseşte o piatră mare, plată, ca nicovală, şi o alta şlefuită, cu care se bate metalul.

Zuluşii sunt cunoscuţi şi ca îndemânatici sculptori în lemn. În toate locuinţele, obiectele necesare muncilor casnice sunt decorate prin încrustare sau pirogravare, cu predominanţa motivelor geometrice: romburi, pătrare, cercuri sau triunghiuri. Inexistenţa tehnicilor de ţesut a fost compensată de priceperea în pregătirea pieilor pentru haine. Pielea, proaspăt jupuită, este întinsă pe pământ şi fixată cu ajutorul unor cuie de lemn. După uscare, este răzuită cu un fel de pieptăne. În final, pentru a deveni mai suplă, pielea este tratată cu lapte sau grăsimi vegetale.

Cu toate că nu cunosc roata olarului, olăritul, ca meşteşug, este practicat de femei de foarte mult timp. Argila, uscată şi pisată, se amestecă cu cioburi de la vase sparte. Cu mâna se modelează fundul peste care se

aşează succesiv inele de argilă, realizându-se forma dorită. După 24 de ore, pereţii vasului sunt netezişi cu mâna. Urmează uscarea şi arderea, direct pe foc. După răcire, vasele din argilă mai fină sunt frecate cu grăsime vegetală şi cu grafit, căpătând o culoare neagră. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Aşezările

Aşezările sunt de fapt mici cătune izolate, dispuse sub forma a trei cercuri concentrice: gardul exterior, colibele şi curtea pentru animale. Gardul exterior este ridicat din crengile împletite ale mărului sălbatic, drept intrare, servind o deschidere doar de 1 m lăţime. Curtea centrală pentru vite este, la rândul ei, înconjurată de un gard, foarte solid, format din două rânduri de pari, între care se împletesc orizontal crengi groase. În centru este construită o platformă înaltă, pe care arde focul întreaga noapte, împiedicând apropierea animalelor sălbatice.

Locuinţa are acoperişul sub forma unei cupole. Pornind la construirea unei locuinţe, bărbaţii descriu mai întâi un cerc pe pământ. Urmând linia cercului, se sapă un şanţ nu prea adânc, în care se fixează pari. Acoperişul este din nuiele. Doi stâlpi de lemn, fixaţi în mijlocul încăperii susţin cupola. Finisarea locuinţei este realizată de femei. Scheletul cupolei este acoperit cu trestie. În interiorul locuinţei, pe sol, se presară pământ afânat luat din muşuroaiele de furnici, care se tasează şi apoi se freacă cu o piatră, formându-se o veritabilă „pardoseală". Vatra este dispusă în centrul locuinţei, aprinderea focului pentru prima dată, implicând un adevărat ritual, efectuat numai de bărbaţi.

În parte opusă intrării, un perete semicircular formează, cu cel al colibei, o mică încăpere unde se păstrează vasele şi rezervele alimentare, iar în stânga intrării, într-o altă încăpere, sunt adăpostiţi viţeii nou-născuţi, care necesită o îngrijire deosebită. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Veşmintele

Haina de zi cu zi este universală, de la simplul om la căpetenie: o centură de piele fixată în jurul şoldurilor, de care este prins un şorţ, de lungimi diferite, din piele de viţel. Pentru perioadele mai răcoroase, poartă o manta prinsă pe umăr. În zilele de sărbătoare, centura prinsă în jurul şoldurilor are franjuri din piele de oaie sau căprioară, cu blana în afară, alternând cu cozi de maimuţă albastră. Bărbaţii utilizează numeroase podoabe. De urechi se atârnă nişte cercei cilindrici din fildeş, corn sau lut ars. În trecut, bărbaţii purtau „coroana virilităţii", de fapt, un inel de formă ovală. O dată prins pe cap, nu se mai scotea niciodată.

Costumul femeilor este compus dintr-o bucată de piele neagră, înfăşurată în jurul trupului. Pe frunte, femeile măritate poartă o bentiţă



Soldat zulu
(S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

din fibre vegetale iar părul îl au prins într-un coc vopsit cu grăsime și ocru roșu. Fetele tinere poartă doar niște franjuri în jurul taliei, iar părul îl au tuns scurt, frecat cu argilă și grăsime.

Armele

J. Maquet (1972) subliniază deosebita frumusețe a costumului războinicului zulu, al cărui scop era probabil acela de a impresiona adversarul. Armele principale erau lancea, scutul, arcul cu săgeți și cuțitul. Foarte eficientă era sulița scurtă - **assegai** - cu lama prelungă și lată. Deosebit de util era și scutul mobil pe ax, din piele, în formă de semilună. Culoarea era o veritabilă emblemă pentru cel care îl purta. Ținuta unui comandant militar consta într-un veșmânt cu falduri, confecționat din piele de maimuță, lung până la genunchi, de care atârnau cozi albe de vacă. Pe cap purta o fâșie de blană, împodobită cu pene de pasăre, viu colorate. Echipamentul militar consta într-un scut și o suliță.

Alimentația

La masa principală se servește lapte fermentat, apoi o fiertură din boabe de porumb, căreia i s-a adăugat lapte dulce și tulpini bogate în zaharuri. Arahidele mărunțite sau fierte dau în amestec cu porumbul o mâncare deosebit de gustoasă. Alimentația este îmbogățită cu fructe și legume specifice fiecărui sezon. Cea de-a doua masă a zilei – cina - este compusă din cartofi fierți și porumb fiert sau copt. Seara se servește și bere, preparată din grâu fermentat. Copiii se hrănesc și cu omizi sau furnici albe prăjite.

Carnea este foarte rar consumată. După ce animalul este sacrificat, o femeie în vârstă împarte carnea după reguli stricte: inima și plămânii se oferă băieților care păzesc turmele, splina celor care îngrijesc vițeii, capul și gâtul bărbaților iar mandibula bătrânilor. Carnea este consumată fiartă sau friptă, iar pentru șeful familiei se prepară uneori o mâncare specială, un amestec de bucăți de carne grasă într-o supă de porumb sau făină de sorg. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Religia

La loc de cinste se află cultul strămoşilor. Morţii îşi păstrează întotdeauna datoria faţă de cei rămaşi în viaţă, tatăl îşi va ocroti familia iar şeful tribul. Se mai crede că orice om este însoţit în viaţa sa de un spirit ancestral, luând forma unui şarpe, care îl apără de orice pericol. Când doi oameni se luptă, şi şerpii lor se înfruntă. Se poate considera că şarpele este principalul totem al tribului zulu.

Fiind un trib războinic, principala zeitate este *Unkulunkulu* („Căpetenia"). El s-a autocreat - „cel care se trage din sine". Creatorul tuturor lucrurilor, el este responsabil şi de moarte. Legendele spun că el a trimis la zulu un camlelon cu un mesaj privind viaţa veşnică şi o şopârlă prin care anunţa moartea. Cameleonul se mişca mai încet şi s-a oprit pentru a mânca în timp ce şopârla a ajuns cu mesajul la oameni. Replica lui Unkulunkulu la pierderea nemuririi a fost instituirea căsătoriei, pentru ca oamenii să se înmulţească. Tot el le-a dat vraci pentru a vindeca bolile şi focul pentru a prepara hrana. Cei plecaţi în lumea de dincolo urcă la cer. Se spune că stelele sunt ochii celor morţi care privesc spre lumea oamenilor. (A. Cotterell, 2002). Alte legende arată că morţii trăiesc într-o lume aflată sub pământ, unde peisajul este identic şi oamenii au aceleaşi îndeletniciri ca în viaţa pământeană.

Soarele este prezent şi el în mitologie, un animal care trăieşte într-un râu înghite soarele în fiecare seară. Apariţia lunii noi este un moment de sărbătoare, întâmpinat cu bătăi de tobe, încetându-se orice activitate fizică. Zeităţile sunt legate de fenomenele naturale, la loc de mare cinste în Panteon, aflându-se „Stăpâna cerului" şi „Fiica pământului".

Nu lipsesc nici tabu-urile. Tinerele nu aveau voie să mănânce carne de elefant sau de porc deoarece copiii lor se puteau naşte cu trăsături fizice asemănătoare acestor animale. Femeile nu pronunţau direct numele soţului deoarece îi puteau aduce necazuri.

Singurul care poate intra în contact cu aceste zeităţi sau cu strămoşii este vrăjitorul - *i nyanga* sau şamanul (cel ce se ocupă cu magia neagră) – *balonyi.* Nimeni nu-i putea face vreun rău fără a fi pedepsit de spirite. Vrăjitorul era însă obligat la celibat. Atribuţia principală a acestor vrăjitori era vindecarea, îndepărtarea bolii.

Iniţierea

La primele semne ale pubertăţii, fetele fugeau imediat la un râu, ascunzându-se între trestii. Stăteau izolate timp de două săptămâni, timp în care nu aveau voie să consume lapte, deoarece ar fi produs moartea vitelor. Dacă fiica unui şef se afla în această situaţie, oricine îşi putea însuşi

obiecte ale tatălui ei, fără ca acesta să se poată opune. În unele regiuni, se sacrifica o capră, echivalând cu o recomandare a fetei în faţa strămoşilor.

Virginitatea este considerată o mare virtute. De aceea, ajunse la vârsta căsătoriei, fetele virgine se bucurau de o ceremonie aparte (**omula**). Vecinele şi prietenele fetei se întâlneau noapte, într-o colibă izolată unde, în bătaia tobelor, interpretau anumite cântece. În cinstea ei, se sacrifica un bou şi o vacă. Fata se îmbrăca în haine de sărbătoare şi stătea în adăpostul vitelor, ţinând o suliţă în mână. În acest timp, întreaga comunitate participa la dansuri rituale.

La băieţi, riturile de iniţiere debutau prin circumcizie, după care, complet goi, treceau prin faţa bărbaţilor satului, care-i loveau cu nuiele, încercându-le rezistenţa şi curajul. Urma o perioadă de izolare, în timpul căreia erau învăţaţi toate tainele pe care trebuia să le cunoască un bărbat zulu. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Căsătoria

Nici o căsătorie nu se poate încheia fără „cumpărarea" fetei (**lobola**), dată fiind importanţa economică a femeii în cadrul familiei. Dacă părinţii fetei cad de acord, logodnica merge, însoţită de prietene, în casa viitorului soţ, unde stă zece zile. Apoi, se întoarce în casa părinţilor până la achitarea integrală a preţului. Mirele îşi construieşte coliba în apropierea celei a tatălui său.

În dimineaţa nunţii, toţi participanţii se aşează în semicerc. Tinerii războinici, în cadrul unui ritual, se insultă reciproc, bătând furioşi în scuturi, până ajung la o luptă corp la corp. Din semicercul de oameni se aud însă urări de bine şi lupta încetează. Apare mireasa, împodobită cu o mască ce îi acoperă în întregime faţa, purtând în mână o lance scurtă pentru a-i călăuzi simbolic drumul. Războinicii din clanul mirelui stârnesc o puternică învălmăşeală, permiţând băiatului să-şi fure mireasa. Imediat apare un grup de femei bătrâne, vopsite pe faţă cu argilă albă şi roşie, ce agită ramuri şi rostesc cuvinte magice. Cei doi tineri sunt consideraţi căsătoriţi din acest moment, revenind printre invitaţii ce se aşează la masă. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Înmormântările

Cei decedaţi sunt înveliţi în pielea unui taur sacrificat şi sunt aşezaţi în poziţie şezândă, dacă au fost conducători, sau culcaţi pe partea dreaptă, dacă au fost oameni simpli. În primul caz, capul rămânea deasupra solului, fiind acoperit cu un vas, până ce carnea era mâncată de furnici, după care capul era îngropat în apropierea colibei decedatului. În cele patru colţuri ale mormântului erau aşezate bucăţi de carne.

Rudele îşi rădeau părul iar soţia îşi lega capul şi talia cu fâşii din fibre de bananier, pe care le purta timp de un an. După scurgerea anului, era sacrificat un bou negru. Intestinele animalului, amestecate cu plante, erau arse de vrăjitor, invocându-se sprijinul spiritului celui decedat. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Boşimanii

Răspândire

Numele de **„boşimeni"** - oamenii tufişurilor, le-a fost dat de coloniştii buri. Vecinii lor, hotentoţii, îi numeau **„saan"** – băştinaşii. Boşimanii nu au avut însă niciodată un nume propriu comun. (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

Teritoriul locuit de boşimani cuprinde aproape întreaga Africă australă, între paralelele 17^0 şi 34^0, latitudine sudică, acoperind spaţii importante din Angola, Rhodesia, Mozambic, Botswana. Din păcate, ca urmare a pătrunderii altor populaţii din Africa, precum bantu, hotentoţii, zuluşii, iar, apoi, în secolul al XVII-lea, ca urmare a expansiunii coloniale engleze şi germane, boşimanii au fost împinşi din regiunile fertile spre deşertul Kalahari, Namib sau Deşertul de Nisip. Se estimează că numărul lor s-a redus astăzi la circa 30.000 de indivizi, din care 10.000 trăiesc în Angola, 25.000 în Botswana (grupul cel mai numeros), în Rhodesia mai există circa 1.000 de boşimani, la sud de oraşul Livingstone, în Tanzania câteva sute şi aproximativ 1.000 de indivizi în deşertul Namib. (G. Mandics, 1983; R. Vulcănescu, 1967)

Aspectul fizic

Înălţimea medie oscilează între 144 şi 158 cm – la bărbaţi şi între 142 şi 156 cm – la femei. Părul este negru, ondulat, având aspectul boabelor de piper. Pielea este foarte aspră, spre maturitate, prin ridare, capătă aspectul unei derme de şopârlă. Culoarea tenului este uşor gălbuie. Un element specific boşimanilor este steatopigia – depunerea masivă a unui strat adipos pe abdomen şi fese. Capul este dolicocefal, faţa aplatizată, nasul este turtit la nivelul frunţii, gura cu buze groase, bine conturate, ochii sunt mongoloizi. Această îmbinare de particularităţi fiziologice a generat mai multe ipoteze privind originea lor.

Având în vedere importantele descoperiri de australopiteci din Africa, s-au făcut numeroase speculaţii privind o descendenţă directă a boşimanilor din astfel de strămoşi. S-a identificat chiar veriga lipsă – aşa numiţii **protoboşimani** – care ar fi populat întreaga Africă australă, şi ale

căror trăsături fizice și culturale se mențin încă la boșimanii actuali (R. Vulcănescu, 1967). Alte păreri susțin o origine asiatică, în urma unei migrații, argumentul fiind reprezentat de ochii cu aspect mongoloid.


Cap de boșimană (după R. Vulcănescu, 1967)

Ochiul mongoloid și culoarea pielii au fost puse de unii specialiști pe seama proceselor de adaptare la vânt continuu, la mari diferențe de temperatură, iar steatopigia este datorată unor procese de păstrare a echilibrului de sare și apă, într-un mediu foarte arid. Această adaptare fizică a permis expansiunea boșimanilor, mai întâi în regiunea savanelor, iar apoi, în regiunea deșertică, în care alte populații n-au putut supraviețui. Presiunea la care au fost supuși din partea noilor coloniști, au dus organismul la o stare de solicitare la limită, care produce o îmbătrânire fulgerătoare (conform descrierilor specialiștilor ce au trăit mai mult printre boșimani) și la o slabă rezistență în fața epidemiilor. (Mandics G., 1983).

Limba

Limba boșimanilor face parte din grupa de limbi austro-africane, alături de hotentotă, numite și limbi *khoishane*. Cel mai important dialect este *shan*. Acesta posedă un vocabular bogat în termeni concreți și sărac în termeni abstracți.

S-a susținut că boșimanii nu pot număra decât până la trei, cunoscând doar trei numerale (*nne, tsa, noni*). În realitate, cu ajutorul acestora ei pot exprima un număr foarte mare de cifre.

Organizarea socială

Constrângerile impuse de modul de viață prădător, au determinat și mărimea grupului de bază. G. Mandics (1983) menționează că studiile de specialitate au dus la concluzia că 11 gropi cu apă și 600 de mile pătrate fac posibilă supraviețuirea a 284 de oameni. Grupele teritoriale sunt compuse astfel din 15-25 de oameni, ale căror caracteristici principale sunt: dreptul comun asupra teritoriului, singurele forme de proprietate fiind armele și uneltele folosite la cules. La moartea individului sunt îngropate împreună cu posesorul, nu se lasă niciodată moștenire.

Căsătoria este exogamă, dar, datorită ocupării de către coloniști a locurilor tradiționale de întâlnire a grupelor de boșimani și imposibilității contactelor, au început să apară și forme de endogamie. După căsătorie, în primul an, rezidența este uxoricală (în casa părinților soției), în anul

următor rezidenţa devine virilocală. Această regulă a fost explicată prin „proba soţului", care trebuie în primul an să-şi dovedească aptitudinile de vânător, pentru a asigura supravieţuirea familiei.

În cadrul organizării sociale nu există un şef, ci doar diferenţieri de prestigiu, ce poate fi dobândit pe două căi. Prima ar fi calitatea de vrăjitor, dar în acest caz, el nu are nici un privilegiu, trebuind să vâneze alături de ceilalţi, şi, tocmai iscusinţa de vânător, este o dovadă a calităţilor de vrăjitor. A doua modalitate de obţinere a prestigiului are în vedere cantitatea cât mai mare de piei de animale deţinute de o familie, dovada unui vânător foarte iscusit.

Modalităţile de împărţire a hranei respectă reguli deosebit de stricte. Vânătorul ce a ucis animalul ia pielea acestuia. Fiecare vânător împarte bucata ce a primit-o, respectând mereu aceeaşi ordine, mai întâi socrilor, apoi, părinţilor, soţiei, copiilor şi lui, urmând la final fraţii lui şi ai nevestei. Cantităţile individuale sunt foarte mici, însă datorită sistemelor de înrudire, un individ primeşte carne pe mai multe filiaţii. (G. Mandics, 1983)

La focul sacru al comunităţii nu este permis să se prepare carnea rezervată consumului individual, ci numai pentru anumite practici rituale. Copiii şi femeile profanează uneori focul sacru, fapt pentru care sunt aspru pedepsiţi. În apropierea focului se construieşte un adăpost special, colectiv, pentru copii, pe care femeile îi îngrijesc în comun, fiind consideraţi un bun al obştii, de ei depinzând perpetuarea grupului.

Familia

În afara căsătoriei din dragoste, boşimanii practică şi leviratul (căsătoria cu soţia fratelui decedat). Tânărul îşi confecţionează un arc şi o săgeată cu care trebuie să ochească o floare albă din mers, numai după aceea poate începe curtarea fetei.

El pândeşte momentul când fata trece şi, fără a fi văzut, ţinteşte cu arcul. Fata va lua săgeata, iar la întâlnirea celor doi, dacă ea îi aruncă săgeata, înseamnă că a fost respins. Băieţii îşi iau de obicei soţii mai în vârstă decât ei, deoarece sunt mai experimentate în gospodărie. Soţul trebuie să ofere soacrei o serie de daruri, pentru cumpărarea nevestei, în schimb, aceasta trebuie să pregătească adăpostul în care mirii vor sta în primul an. Intrarea perechii în noul sălaş implică un veritabil ritual, la care asistă întreaga comunitate. Soţul aprinde focul nou al căminului, pentru a asigura protecţia spiritelor. Soacra aduce o serie de mâncăruri, după care urmează dansul prenupţial, executat de mireasă şi femei măritate, la care, dintre bărbaţi, numai mirele are voie să participe.

Femeia însărcinată este supusă unui întreg ritual. Faţa îi este mânjită cu funingine pentru a fi recunoscută, respectată şi apărată de impurităţile magice. Adăpostul în care locuieşte este în permanenţă afumat, pentru că numai aşa spiritele bune intră în colibă. Este supus unui regim alimentar strict, evitând produsele care pot fermenta. Cei care o întâlnesc nu îi vorbesc. Înainte de a naşte, femeia este scoasă în afara satului şi dusă într-o incintă special amenajată unde arde un foc sacru, ce va îmbuna spiritele.

În cazul copiilor gemeni, unul dintre ei este întotdeauna sacrificat: în cazul în care amândoi sunt băieţi, primul este îngropat de viu, dacă sunt de sex opus este sacrificat băiatul, dacă sunt fete este sacrificată ultima fată.

Fiecare copil primeşte patru nume: primul nume este cel al bunicului din partea mamei, al doilea, la băieţi, este numele mamei iar la fete, numele tatălui, al treilea este cel al moaşei iar al patrulea, reflectă o particularitate fiziologică a corpului. (R. Vulcănescu, 1967)

De la vârsta de 7 ani, până la 13-14, fetele sunt despărţite de băieţi. Fetele rămân în coliba mamei, unde învaţă treburile gospodăriei, tainele culesului şi ale gătitului, iar băieţii merg într-o colibă amenajată special, unde învaţă tehnicile de vânătoare şi de supravieţuire.

Riturile de iniţiere

La 12 ani fetele sunt apte de a fi mame iar băieţii la 14 ani se pot căsători.

Iniţierea fetelor este mai complicată decât cea a băieţilor. O dată cu prima menstruaţie, fata, considerată impură, este ascunsă sub un paravan de ramuri, explicându-i-se rosturile maternităţii şi fiind hrănită cu mâncare neatinsă de mâinile unui bărbat. Apoi, este scoasă din adăpost şi unsă cu grăsime de antilopă, care-i redă puritatea. Iniţierea continuă prin dansuri, efectuate de femei măritate, care-i dezvăluie, într-un mod aluziv, secretele sexualităţii.

După iniţiere, fata îşi tatuează coapsele, îşi pudrează corpul cu polen şi făină aromată şi poartă asupra sa o serie de unelte necesare culesului şi treburilor gospodăreşti, care o vor însoţi şi în mormânt.

Iniţierea băieţilor este colectivă, realizându-se o dată la doi ani. Retraşi în afara aşezării, ei sunt supuşi unor probe iniţiatice. În primul rând, la proba foamei, timp de trei zile. Li se dau doar nişte boabe, care măresc foamea. În a patra zi li se oferă o mâncare amestecată cu narcotice. Urmează câteva zile de dansuri rituale. Într-o fază superioară a iniţierii, sunt învăţaţi tainele vânatului, precum şi mitologia grupului, după care merg la vânătoare neînsoţiţi de adulţi. La întoarcere, vraciul realizează o


Adăpost boşiman
(după R. Vulcănescu, 1967)

tăietură verticală deasupra nasului, în care introduce cenuşă părţilor arse din primul lor vânat. Carnea vânată constituie ospăţul pentru rudele neofiţilor, la care aceştia nu iau parte, trecând prin ultima încercare „ospăţul răbdării". (R. Vulcănescu, 1967)

Adăposturi

Aşezările sunt întru-totul adaptate modului de viaţă semi-nomad, astfel încât, la momentul oportun boşimanii le părăsesc, luând cu ei doar strictul necesar.

Boşimanii construiesc patru categorii de aşezări mobile, în funcţie de adăposturile utilizate şi de tehnica grupării lor. Cele mai simple adăposturi constau în gropi excavate în nisipuri. Cu o adâncime de 2 m şi cu diametrul de 3-4 metri, sunt prevăzute în interior cu o vatră, înconjurată cu pietre. Gura gropii este acoperită cu o împletitură de ierburi, meşteşugit realizată, paravan împotriva vânturilor puternice. Fiecare groapă este adăpost pentru o singură familie.

Al doilea tip de aşezare constă din paravane de tufişuri, numite de băştinaşi *bosie*. Scheletul este alcătuit chiar din tufe naturale, în spatele cărora se dispun incinte ovale sau rotunde. Focul arde în faţa acestor adăposturi, pentru protecţie în faţa animalelor de pradă.

În zona pădurilor tropicale, boşimanii construiesc aşezări din colibe de ramuri, pe un schelet din araci flexibili. Acoperişul constă în frunze mari, aşezate în solzi de peşte. Forma generală a construcţiei este cupola cu baza rotundă.

Pe Muntele de Foc se ridică colibe din piatră de formă semicirculară, de tip ciclopeic, înalte de 2 m şi cu baza de 3 m. Podeaua este căptuşită cu ierburi uscate, iar intrarea este blocată cu tufişuri cu ghimpi.

Înainte de împingerea boşimanilor spre zona deşertică, ei au utilizat şi peşterile drept adăposturi. Picturile şi gravurile rupestre, multe suprapuse, stau mărturie a locuirilor în etape succesive.

Construcţia adăposturilor revine în sarcina femeilor. Acestea sunt ridicate în apropierea unei surse de apă, fără de care nu ar putea supravieţui, dar la o anumită distanţă, pentru a nu speria animalele care vin să se adape. După două sezoane ploioase, aşezarea este părăsită, pentru refa-

cerea florei şi faunei, afectată de hoardă. Este transportat numai ceea ce iau în spinare boşimanii, restul este ars. După alegerea unui nou loc se aprinde „focul sacru", folosindu-se un tăciune din focul vechi, adus din vechea aşezare într-un ou de struţ. Din acest foc iau toţi tăciuni pentru a-şi aprinde focurile individuale. Drept jertfă, fiecare aruncă, în acest nou foc, o bucată de carne de antilopă. (R. Vulcănescu, 1967)

Vânătoarea

Fiind comunităţi de prădători, subzistenţa se asigură prin vânătoare, culegere şi pescuit. Foarte dificilă este vânătoarea în stepă şi semideşert, datorită spaţiilor deschise. De aceea, nu de puţine ori, boşimanii îmbracă o piele de struţ sau antilopă, încercând să se apropie de vânat. Dacă eşuează, urmăresc vânatul, uneori distanţe impresionabile de 30-40 km, până când acesta cade răpus de oboseală şi atunci îl omoară. Antilopele se vânează cel mai des prin această metodă. Iepurii şi cârtiţele de nisip se vânează cu ajutorul câinilor. În timpul sezonului secetos este folosită vânătoarea la pândă, în jurul râurilor, unde animalele vin să se adape. În trecut, atunci când populau şi teritorii mai favorabile, vânau şi animale mari, precum rinocerul, hipopotamul, girafa, săpând gropi sau construind garduri din pari bine ascuţiţi, mascaţi cu pene de struţ. În prezent, capcanele nu se mai folosesc decât pentru păsări.

Armele principale sunt arcul, alături de tolba cu săgeţi otrăvite, şi suliţa. Arcul boşimanilor are o formă semicirculară, realizat numai din anumite specii de arbori, care se curăţă de coajă, se subţiază şi se impregnează cu sucuri, ce-i conferă rezistenţă şi flexibilitate.

Pescuitul mai este practicat doar de unele grupuri din Angola, acolo unde condiţiile geografice permit. Se utilizează un fel de împletituri din nuiele, os şi trestie, prezente şi în unele reprezentări rupestre din Lesotho. În aceste reprezentări apar chiar pescari cu lănci şi bărci. Boşimanii din celelalte regiuni mai practică pescuitul ocazional, în timpul sezonului ploios, prin otrăvirea bălţilor. (G. Mandics, 1983)

Date fiind condiţiile ostile, vânatul a devenit un element esenţial în supravieţuire, de aceea pregătirea acţiunii de vânare implică două aspecte, unul material şi unul ritual. În ajunul vânătorii, se practică un ritual complicat: este invocat vânatul pentru a fi cât mai abundent, se schiţează pe nisip figura animalului care urmează a fi vânat şi se efectuează un dans în jurul acestuia, „sacrificându-se" simbolic imaginea cu suliţele.

Culesul

O parte importantă a alimentaţiei se asigură prin cules. Acesta revine în sarcina femeilor şi copiilor. „Echipamentul" culegătorului este compus

dintr-un băț, înmănușat într-un corn de căprioară, prevăzut la mijloc cu o piatră inelară, pentru echilibrare. În savană, femeia lovește solul cu bățul și-i ascultă rezonanța, dându-și seama dacă în acel loc se află tuberculi comestibili. Copiii culeg șopârle, insecte, larve, furnici, la mare căutare fiind lăcustele, foarte gustoase, și care pot fi prinse și în perioadele de secetă când celelalte surse sunt epuizate. Delicatese sunt considerate ouăle de struț și fagurii de miere, pe care îi descoperă cu ajutorul unei păsări-indicator. Grupurile din deșert culeg pepeni sălbatici, un foarte bun înlocuitor al apei. Rezerve de hrană se fac din fructe de piersic uscate și bulbii unei plante numite **cana**. Sunt culese și boabele de graminee sălbatice, uneori într-un mod ingenios. În sezonul ploios, când furnicile scot din adăposturi boabele de graminee pentru a le usca, boșimanii le adună (G. Mandics, 1983).

Măiestria de adaptare la mediu este ilustrată mai ales de modalitățile de identificare a apei în deșert. Locul unde se află este marcat prin prezența anumitor ierburi. Acolo, boșimanii sapă o groapă conică. În fundul gropii introduc o trestie, cu ajutorul căreia trag apa, depozitând-o în diferite recipiente. În caz de secetă prelungită, obțin apa din seva arborilor sau o extrag din stomacul antilopelor vânate. Rezervele de apă sunt păstrate în ouă de struț, îngropate la rădăcina unei plante reper, care se dezgroapă doar în momente critice.

Veșmintele

Șorțurile purtate de femei și slipurile bărbaților sunt singurele piese de vestimentație, alături de o pelerină din piele, purtată doar ocazional. Șorțurile femeilor sunt decorate cu ornamente geometrice, care apar și în picturile parietale.

Pe cap, femeile poartă un fel de bentiță, realizată din mărgele de sâmburi și boabe, colorate în roșu, alb și cafeniu. La tinere, de aceste bentițe atârnă pandantive din sâmburi. Femeile poartă cercei, coliere de mărgele, coji de ouă de struț, dinți șlefuiți. Colierele din piele, împletite în diagonală, trec de pe umărul drept pe sub sânul stâng, dând o notă de eleganță. Pe brațe, antebrațe și sub genunchi sunt purtate brățări din ierburi sau din piele. Fetele, ajunse la pubertate își pudrează gâtul, umerii, sânii cu polen de flori. Acest polen este păstrat în mici recipiente confecționate din carapace de broască țestoasă.

Coapsele sunt întotdeauna tatuate, modelele fiind scoase în evidență cu ajutorul argilelor colorate, ce contrastează puternic cu pielea arsă de soare.



Pictură rupestră din Tsisab - Africa de Sud-Vest (după R. Vulcănescu, 1967)

Tatuajul diferă de la o comunitate la alta. La boșimanii din deșertul Kalahari tatuajul are un rol simbolic, pe fruntea bărbaților și unul estetic, pe șoldurile femeilor. Bărbații primesc acest tatuaj în momentul inițierii și el este însemnul heraldic al grupului. O altă formă ritualică de tatuaj, este cel numit „tatuajul antilopei". El constă în introducerea sub derma tatuată a unei bucăți de piele de antilopă, prin care se consideră că se dobândesc calitățile acestui animal. (R. Vulcănescu, 1967)

Arta

Apogeul producției artistice a fost atins de boșimani în domeniul picturii și gravurii rupestre.

Gravorii nu lustruiau în prealabil stânca ci treceau direct la incizii liniare, adânci sau superficiale. Figurau mai întâi contururile, prin puncte, cu ajutorul ciocanelor de piatră lustruită, cu vârful ascuțit sau teșit. În schimb, pictorii lustruiau în prealabil stânca cu ajutorul unei pietre plate. Cromatica era redusă: predomina negrul și albul, roșul și galbenul, preparate din oxizi minerali, din argile, cărbune vegetal și seva unor plante. Liantul era asigurat de grăsimi vegetale, lapte, sânge și urină. Culoarea era întinsă cu degetul, cu pensule din bețe sau pene de pasări rare sau cu bucăți de os. Nu erau cunoscute regulile perspectivei, de aceea nu era respectat raportul real dintre diferitele figurații.

Gravurile reprezintă animale, păsări, reptile, pești, figuri umane, urme de pași și simboluri geometrice. Picturile ilustrează în principal scene de vânătoare, dar apar și grupuri de femei pornite la cules, dansuri magice, scene de luptă. În zonele nordice ale habitatului boșiman ponderea reprezentărilor rituale crește: apar scene de inițiere, de priveghere a

morţilor, măşti groteşti. Figurile animaliere sunt mult mai bine executate decât cele umane.

Abatele H. Breuil (1955) a identificat trei stiluri în cadrul artei boşimane. Primul este stilul naturalist, datorită căruia s-a putut determina flora şi fauna. În cadrul acestui stil, apar numeroase picturi ce redau boşimani camuflaţi în costume-măşti pentru vânătoare, predominând cele de struţ şi de antilopă. Urmează stilul caricatural, care constă în exagerarea anumitor părţi ale corpului. În fine, a fost identificat şi un stil simbolic. În picturi şi gravuri apar figurări ce nu au putut fi încadrate decât ipotetic.

Una din cele mai celebre picturi rupestre este aşa-numita „Doamnă în alb", descoperită în 1917, într-o peşteră din Muntele de Foc (deşertul Namib). Pictura reprezintă o procesiune de vânători în care domină figura unei femei îmbrăcată în alb, care ţine într-o mână o floare şi în cealaltă un arc şi o suliţă. Podoabele femeii sunt redate în detaliu, cu o mare măiestrie. Abatele H. Breuil (1955) vedea aici reprezentarea unei zeiţe a vânătorii, comparând-o cu Artemis sau Diana.

Religia

În concepţia boşimanilor, în corpul uman coexistă două forme de spirit. Prima formă este o emanaţie a corpului, care o dată cu descompunerea materială dispare. A doua formă este sufletul. La naştere, sufletul se desprinde din „**lumea lui Gaua**" şi intră în corp prin ombilic. Pentru boşimani, nu există rai sau iad. După moarte, nu există decât o stare de fericire. Spiritul celui mort poate face însă mult rău dacă mormântul său este profanat şi îi sunt furate obiectele lângă care a fost înhumat (arme de vânătoare sau unelte de cules).

Legendele mitice vorbesc despre primii locuitori ai acelor meleaguri – demonii. Între aceştia s-a dus o puternică luptă pentru stăpânirea lumii, până s-au stârpit unii pe alţii. Cei care au supravieţuit, au devenit zei şi au creat pe oameni după chipul lor. Conform ideologiei lor, Soarele provine din capul Omului-Foc azvârlit din cer, sau, după alte legende, din corpul Omului-Soare, înălţat la cer; Luna a fost o femeie însărcinată urmărită de Soare sau o sanda de uriaş azvârlită în cer. Diferitele fenomene naturale îmbracă forme fantastice: seceta şi pârjolul sunt închipuite drept umbrela morţii ce se plimbă pe pământ, ploaia este plânsul Lunii, iar vântul puternic este o pasăre nevăzută care zboară prin cer. Toate aceste mituri şi legende despre oameni de foc şi despre soare, trebuie raportate la cultul „focului sacru", atestat la boşimani.

Pentru a îmblânzi demonii cereşti au loc numeroase dansuri magice de invocare, dintre care cele mai importante sunt dansurile Lunii pline.

Dansatorii duc însă aceste dansuri până la paroxism. Încep să urle precum hienele, să calce pe jeratic, să-și pună cărbuni încinși în păr și pe limbă. Cad într-un fel de transă colectivă. (R. Vulcănescu, 1967).

Cel mai important zeu al boșimanilor este *Cagn* – stăpânul animalelor și zeul vânătorii. În mitologie, acesta apare drept un uriaș-demon, care i-a învins pe ceilalți din neamul său în lupta pentru stăpânirea lumii. El a creat apoi oamenii. Soția sa, preafrumoasa *Coti*, este și ea fiica unui demon. Cei doi zei au avut doi băieți: *Cogaz* și *Gey*, cu care Cagn a împărțit lumea, și două fete, din care una, femeia-antilopă, este ocrotitoarea acestor animale. Observăm în această mitologie o asemănare frapantă cu Panteonul grecesc sau cu al altor civilizații antice clasice.

Malgașii

Încă din secolul a XVI-lea, călătorii europeni au observat că locuitorii Madagascarului, în ciuda apropierii de coasta africană, prezintă o cultură cu evidente influențe sud-est asiatice. Limba, incluzând numeroase dialecte, face parte din familia austro-asiatică și pare a fi foarte apropiată de limbile vorbite în insulele Borneo și Celebes. Influența Asiei este perceptibilă și în tipul antropologic, în religie sau în organizarea socială. Amprenta africană nu lipsește nici ea, fiind mai puternică pe coasta sudică. (M. Bloch, 1999).

Migrația lor către Madagascar a avut loc, în concepția unora dintre specialiști, către 1.000-800 î.e.n. În legendele malgașe se mai păstrează amintirea luptei strămoșilor cu populația băștinașă – *wazimba*.

Izvoare

Prima mărturie despre această insulă singuratică, aflată în apropierea coastei africane, apare în lucrarea lui Marco Polo, *„Carte despre varietatea Lumii"*. Arabii cunoșteau insula încă din secolul al VIII-lea, ea fiind înscrisă pe hărți sub un nume metaforic „Marea Insulă a Lunii". Primul european care ancorează pe țărmul acestei insule va fi Diego Diaz. (V. Tebeica, 1970)

Aspectul fizic

Fondul antropologic negroid, metisat cu elementele asiatice ce au emigrat în această insulă, au generat individualizarea unor grupuri etnice de o mare diversitate rasială. În sud întâlnim grupul *bara*, cu oameni înalți și bine clădiți, în timp ce, în est, locuitorii sunt scunzi (*antaisaka*), apropiindu-se de tipul pigmoid. Și părul diferă: *sakalava* au părul lânos, specific rasei negre, iar populația *merinda*, îl are negru și drept. Printre celelalte

caractere fizice amintim: buzele groase, nasul cărnos, cu nările pronunțate, trăsături specifice populațiilor din sud-estul Africii.

Structura socială

Baza organizării sociale este reprezentată de familie, condusă de un *iababe*, unul dintre cei mai stimați membrii ai ramurii celei mai vechi. Autoritatea acestuia se rezumă la arbitrarea unor neînțelegeri legate de moștenire, repudierea soției, încălcarea normelor și tabu-urilor tradiționale.

Poziția în cadrul familiei este asigurată de vârstă. La populația *antesaka*, termenii de *aba* (tată) și *endri* (mamă) sunt folosiți pentru toate persoanele mai în vârstă.

Când familia devine mai numeroasă, formează o *karaza*, termen ce grupează indivizii care au un strămoș comun. Mai multe karaza alcătuiesc un clan – *kiberi, raiki*. Conducerea sa este asigurată de căpeteniile obștii (*mpazaka*). O dată aleasă, căpetenia este înveșmântată într-o mantie roșie și i se așează pe cap o pălărie, de asemenea roșie, de formă pătrată. Se jertfește un zebu roșcat, ceremonia de investire încheindu-se cu dansuri tradiționale. Mpazata beneficiază de autoritate religioasă (conducerea unor ceremonii legate de naștere, căsătorie și moarte), politică și juridică (arbitrează conflictele izbucnite între familii). (V. Tebeica, 1970)

Mai multe clanuri alcătuiesc un trib. Triburile sunt grupate, în funcție de obârșie și de relațiile istorice, în zone distincte. O caracteristică a relațiilor intersociale în interiorul tribului este reprezentată de împărțirea populației pe diferite grupe de vârstă. Astfel, este atestat grupul tinerilor – *zazalahi*, ce are dreptul de a purta morții la mormântul comun – *kibori*. La populația antesaka, tinerii cu vârste cuprinse între 18 și 25 de ani, precum și bărbații mai în vârstă, dar neînsurați, formând grupul *maromajga*, au obligația de a recolta câmpurile celor decedați de curând și de a le da familiilor respective. Tot ei organizează festivitățile obștești și adună contribuția populației pentru susținerea acestor festivități.

Bătrânii formează un alt grup, foarte respectat în cadrul societății malgașe. Dar, și în interiorul acestui grup există o demarcație, cea mai mare autoritate având-o șeful mormântului, singurul care poate hotărî cine are dreptul de a fi înmormântat în mormântul străbunilor.

O practică străveche este frăția de sânge – *fatidra*. Aceasta constă într-un legământ solemn între doi bărbați, prin care aceștia se leagă să-și împartă bunurile și să înfrunte împreună toate pericolele. În cadrul unei ceremonii solemne, un bătrân al obștii introduce o suliță într-un vas plin cu apă, după care cei doi prind lancea cu mâna dreaptă. În același timp,

un bărbat de vază al comunităţii, aruncă în vas un pumn de pământ, adunat din cele patru puncte cardinale şi câteva monede metalice - simbol al înfrăţirii. Urmează apoi un lung blestem împotriva celui care va încălca jurământul de înfrăţire, pentru ca, în final, bătrânul să cresteze cu lama unui cuţit pieptul celor doi candidaţi, lăsând sângele să se scurgă pe frunzele ce vor fi înghiţite de cei doi. Urmează o mare serbare, însoţită de cântece şi dansuri. (V. Tebeica, 1970)

Căsătoria

Căsătoria băiatului este contractată de părinţii acestuia, care oferă potenţialilor cuscri o sumă de bani, ce va fi utilizată pentru înzestrarea fetei. În ziua următoare, tinerii merg în casa părinţilor băiatului, aducând un coş cu orez şi un cocoş. Pasărea este sacrificată de tatăl mirelui, care stropeşte cu sânge pragul intrării. Restul sângelui este adunat într-un recipient şi amestecat cu apă şi frunzele mărunţite a şapte plante, tinerii fiind stropiţi în cadrul unor descântece. După o masă îmbelşugată, se merge la casa fetei de unde este luată întreaga zestre, după care tinerii se retrag la casa lor. La unele triburi, după încheierea căsătoriei, surorile băiatului dorm trei zile în casa fratelui lor.

Rudele nu se pot căsători. În cazul unui grad de înrudire mai îndepărtat, căsătoria nu are loc decât după executarea anumitor sacrificii - **fafi** - menite să anuleze interdicţiile.

Un bărbat poate avea mai multe soţii, în funcţie de puterea sa economică. La contractarea unei noi căsătorii, bărbatul oferă un dar celorlalte soţii. Este obligat să-şi împarte timpul deopotrivă cu toate, prima soţie păstrând un privilegiu doar de ordin economic.

În cadrul societăţii malgaşe există o adunare tradiţională a văduvelor. În luna septembrie, într-o zi anume, femeile care şi-au pierdut soţii au dreptul să-şi aleagă un nou soţ. Bărbatul ales nu poate refuza căsătoria, trebuind să convieţuiască cu soţia cel puţin un an, după care, căsătoria se poate desface.

Divorţul este admis. În cele mai dese cazuri, acestea sunt provocate de bărbaţi, în cazul în care femeia, după trei ani de convieţuire, nu a dat naştere unui copil. Uneori, soţii convin de bună voie să se despartă, ca urmare a nepotrivirilor. Femeia divorţată se instalează în casa părinţilor sau a rudelor, putându-şi lua înapoi zestrea, dar numai după şapte zile de la părăsirea soţului. Indiferent însă de cauzele divorţului, femeia îşi păstrează copiii, tatăl suportând cheltuielile de întreţinere a acestora, cedând o parte din recolta obţinută pe terenul său. (V Tebeica, 1970).

Naşterea

Naşterea unui copil este bine primită în cadrul comunităţii, indiferent dacă acesta este legitim sau nu. Nici mamele nu au de suferit, chiar dacă copilul este nelegitim, ele se pot căsători. Imediat ce s-a născut copilul, femeia mai în vârstă care a asistat la naşterea lui, împachetează placenta într-o pânză, iese din casă unde face cinci paşi spre apus, până la o groapă, săpată în prealabil, unde îngroapă placenta. În această acţiune, femeia nu are voie să întoarcă capul, încălcarea interdicţiei provocând (în concepţia tradiţională) orbirea nou-născutului. În cazul în care se naşte un al doilea copil în aceeaşi casă, placenta este îngropată la 20 cm distanţă faţă de cea anterioară.

Copilul este pentru prima dată înfăţişat întregii comunităţi de către o persoană căreia îi trăiesc ambii părinţi. Cu acest prilej, copilul va fi uns pe frunte cu grăsime de zebu, simbolul belşugului. La trei luni i se taie ritual primele şuviţe de păr. Cu prilejul acestei festivităţi, toţi cei care vor participa aduc în dar o monedă de argint, considerată virtutea copilului. În trecut, părul tăiat era mărunţit, amestecat cu orez fiert şi bucăţi de carne, şi era consumat de femeile sterile.

Riturile de iniţiere

La vârsta de şapte ani, băieţii sunt circumcişi. În tradiţia malgaşă, domină ideologia conform căreia, până la această vârstă, băieţii au un suflet dublu, care îngemănează trăsături psihice feminine şi masculine. Doar prin actul circumciziei se va îndepărta elementul feminin.

În prima zi a acestei ceremonii, bărbaţii obştii, adunaţi în piaţa satului, purtând în mâini trestii de zahăr împodobite cu pene albe şi roşii, încep să danseze în faţa casei căpeteniei. Se aduc numeroase daruri şi se consumă alcool, după care, bărbaţii încep o luptă cu bastoanele, timp de mai multe ore.

Cu două zile înaintea acestui ritual, un grup de tineri, ce au în viaţă ambii părinţi, umplu recipiente cu apă, luată obligatoriu din amonte. Pe drumul de întoarcere ei sunt atacaţi, simbolic, de un grup de bărbaţi, dar vor ieşi victorioşi, ducând apa în sat. Bărbaţii îi poartă pe umeri pe copii, ce vor fi circumcişi, până la râul din care au fost umplute recipientele, aici având loc o baie rituală. Reîntorşi în sat, tinerii care au adus apa din râu, agaţă recipientele de bârnele acoperişului casei căpeteniei, deasupra uşii de răsărit. În timpul nopţii, comunitatea va sărbători cu mare fast iar la primele raze ale soarelui, tinerii vor intra pe rând în casa căpeteniei, pentru a fi circumscrişi. (V. Tebeica, 1970)

Veşmintele

Atunci când lucrează pe câmp, bărbaţii îmbracă un fel de cămaşă de pânză groasă, ţesută în casă, ce ajunge aproape de genunchi. În jurul gâtu-

lui, bluza este brodată cu o bandă colorată sau cu un şnur ornamental. Când vremea este mai rece, poartă o vestă fără mâneci, ţesută din fibre vegetale. Nu poartă pantaloni, doar o bucată de pânză, înfăşurată în jurul şoldurilor. Pentru a se apăra de soare, folosesc o originală pălărie, cu calota pătrată.

După terminarea lucrului, bărbaţii îmbracă un fel de togă, numită *lamba*, lucrată din pânză de bumbac sau mătase. În zonele meridionale, bărbaţii *antabaotra*, de religie musulmană, poartă un veşmânt lung, asemenea unui caftan, iar capul şi-l acoperă cu turbane.

Femeile poartă o rochie – *akanzo* – peste care se drapează o pânză (*salova*), colorată într-o singură nuanţă. Moda impune ca în zilele de sărbătoare, acestea să îmbrace mai multe *salove*, de culori diferite. Pălăria este nu numai un semn de cochetărie, ci şi un însemn al regiunii. Femeile *temoro* poartă pălării împletite din pai de orez, cu calota pătrată, margini late şi uşor răsfrânte, împodobite cu broderii de bumbac de un roşu aprins. (V. Tebeica, 1970)

Locuinţele

Satul malgaş este prevăzut în centru cu o piaţă largă – *fatrange* – în mijlocul căreia se află un stâlp împodobit cu sculpturi. Aici se adună întreaga comunitate, cu ocazia diferitelor ceremonii. Pe latura de apus a pieţei este plasată casa căpeteniei satului, numită *trono-be*, a cărei uşă se deschide întotdeauna spre răsărit, către locul sacru.

Casele au formă dreptunghiulară, cu pereţii din trestie şi chirpici, lipiţi cu argilă roşie. Acoperişul este susţinut de trei stâlpi, sculptaţi cu motive antropomorfe şi zoomorfe. Podeaua şi tavanul sunt realizate din trunchiuri de bambus, acoperite cu argilă amestecată cu nisip. Interiorul casei include două încăperi: una mai mare în care se adună ziua întreaga familie şi o alta, mai mică, servind drept dormitor. Mobila include în afara patului, mici scăunele din nuiele împletite, lădiţe din lemn, în care se păstrează obiectele de preţ ale familiei, coşuri de diferite dimensiuni.

În preajma caselor, sunt ridicate hambare din nuiele împletite, plasate pe o platformă rotundă de lemn, suspendată la 2 metri de sol.

Economia

Baza economiei este reprezentată de cultura plantelor şi creşterea animalelor.

Se cultivă pe mari suprafeţe orez, porumb, batate, manioc, cartofi, alături de plantaţiile de bananieri, cocotieri şi arborele de cafea. Sunt utilizate încă unelte primitive: săpăliga (în special de triburile din sudul şi sud-vestul insulei) sau plugul de lemn.

Malgaşii cresc un număr impresionant de boi cu cocoaşă, numiţi *zebu*. În trecut, zebu era considerat un animal sfânt, sacrificat doar de bărbaţii din casta aristocraţiei. Vitele erau marcate pentru a putea fi identificate, prin crestături pe ambele urechi. Exista un adevărat cod al acestor însemne, care indica atât numele turmei, cât şi clanul căruia îi aparţinea. De altfel, numeroase clanuri poartă încă numele primei turme a colectivităţii: *maro-joby* (mulţi boi negri), *maromalandy* (mulţi boi albi), *maro-lahy* (mulţi masculi) etc. (V. Tebeica, 1970)

Pescuitul

Este practicat atât de locuitorii de pe ţărmurile Oceanului Indian, cât şi de sătenii din interiorul insulei.

În interior, sarcina revine femeilor, care prind peşti mărunţi (*vili*), cu ajutorul unor panere, confecţionate din nuiele împletite. În larg, pescarii merg cu monoxilele, folosind fie năvoade, fie undiţe cu numeroase cârlige.

Însă, în numeroase regiuni ale Madagascarului, pescuitul este limitat de numeroase interdicţii, anumite specii (precum ţiparul-pătat) fiind considerate tabu.

Vânătoarea

Există încă o serie de triburi (precum tribul *mikea*) pentru care vânătoarea a rămas o sursă importantă de hrană. Principala armă este sarbacana, dar destul de des sunt utilizate şi capcanele: *fariso* şi *satokao*.

Satokao este un fel de cuşcă alcătuită din tije puternice din bambus, astfel lucrată, încât animalul, o dată pătruns înăuntru, uşa se închide. *Fariso* nu este altceva decât o groapă adâncă de doi metri, în fundul căreia sunt fixaţi pari ascuţiţi. Capcana este camuflată cu ierburi.

Pentru păsări, băştinaşii folosesc o capcană ingenioasă, realizată dintr-o ramură de 70-80 cm. Capătul inferior se ascute, celălalt foloseşte drept cârlig, pentru a agăţa capcana în copaci. În partea inferioară se realizează 3-4 crestături, în jurul fiecăreia înnodându-se 7-8 sfori vegetale, care se termină fiecare cu un laţ. În unele laţuri, se introduc fructe drept momeală. Vânătorii plasează capcana cu vârful în jos, atârnând-o de o ramură mai înaltă. Păsările se prind în laţ, de aici sarcina vânătorului fiind foarte simplă. (V. Tebeica, 1970)

Alimentaţia

Bucătăria malgaşă este puternic influenţată de resursele naturale ale diferitelor regiuni. Pe litoralul răsăritean, masa începe cu o pastă din crevete, fiind urmată de peşte fiert sau prăjit în ulei de arahide. Urmează o salată pregătită din ierburi de mare sau muguri de bambus şi un castron

de orez necojit, puternic condimentat. În zonele agricole bucatele sunt diverse, cuprinzând orez, batate, manioc, cartofi, taro, mazăre, o gamă largă de legume. În aceste regiuni carnea este mai puţin consumată.

Doar în regiunile împădurite, mai sărace, vânatul oferă cea mai mare parte din alimentaţie.

Tradiţionale în Madagascar sunt aşa numitele *bonoki* – turte din făină de manioc şi făină de banane, coapte în frunze, şi *katramaoki* – turte din făină de manioc cu gust dulceag. Băuturile alcoolice sunt obţinute din miere şi fructe fermentate sau prin distilarea trestiei de zahăr.

Universul religios

Universul religios este dominat de două zeităţi supreme - *Zanahary* - întrupând geniul binelui, în antagonism cu *Angaci* – spiritul distructiv. Panteonul include şi duhuri ce patronează diferitele activităţi ale malgaşilor (vânătoarea, pescuitul, cultura plantelor etc.). Spiritele străbunilor – *razanes* – sunt în pemranenţă invocate, considerându-se că joacă un rol activ în viaţa localnicilor.

O figură centrală a societăţii malgaşe este vraciul - *ombias*. La populaţiile *antamora*, acesta îşi pregăteşte vrăjile desenând cifre şi litere magice pe bucăţi de hârtie, preparate din pastă vegetală. Cel care se foloseşte de aceste farmece, dizolvă hârtiile în lichidul obţinut din ierburi magice, după care îl înghite. Un alt personaj interesant este aruncătorul de blesteme – *pamosavi*. Nu de puţine ori, el este angajat să arunce blestemul asupra duşmanului, existând credinţa că poate abate nenorocirea. Pentru aceste blesteme, sunt folosite pulberi vegetale şi minerale, vertebre sau păr de om, praf de unghii. Operează fie direct, aruncând aceste pulberi asupra duşmanului, fie îngroapă sub casa acestuia un obiect cu însuşiri malefice. (V. Tebeica, 1970)

Înmormântările

De regulă, ceremoniile de înmormântare pornesc din piaţa centrală – *fatrange*. Aici, mortul este depus şi rudele îl priveghează, după care, muzicanţii le iau locul, întreg drumul până la mormânt fiind marcat de cântece.

Arhitectura mormintelor diferă în funcţie de populaţie. Astfel, *mahafalii* îşi construiesc monumentele din piatră, sub forma unor platforme rectangulare, înconjurate de ziduri scunde, împodobite cu motive decorative geometrice în negru şi roşu. În interiorul incintei, se află răspândite coarne de zebu, vestigii ale sacrificiilor în cinstea celor îngropaţi. Pe platformă sunt depuse lăzi cu osemintele celor decedaţi, împreună cu numeroase ustensile, ce le-au fost utile în timpul vieţii.

La capătul fiecărei lăzi se află un *aloala* – stâlp funerar, sculptat cu diferite scene de viaţă cotidiană, animale şi plante.

La populaţia *betsimisaraka*, trupul celui decedat, după ce este înfăşurat într-o bucată de pânză roşie, este introdus într-un trunchi de arbore scobit. Acesta va fi îngropat sub o movilă de pământ.

Sacrificiile umane au fost atestate până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cronicile amintesc de marele sacrificiu făcut de un rege, care, pentru a cinsti moartea mamei sale, a ordonat sacrificarea a mii de oameni.

În Madagascar, morţilor li se acordă o deosebită atenţie din partea familiei. O dată pe an, mormintele sunt vizitate, sunt înveşmântaţi cu haine noi, plimbaţi prin sat şi pe la casele foştilor prieteni, iar seara se dansează şi se sărbătoreşte „ziua reînsufleţirii". (V. Tebeica, 1970)

Arta

Meşterii malgaşi sunt vestiţi pentru sculpturile în lemn şi modelarea statuilor din argilă. *Aloalos* (stâlpii funerari), înalţi de 3-4 metri, sunt lucraţi din trunchiuri de lemn de esenţă tare. Ei comportă, potrivit tradiţiei, o anumită ordine în structurarea şi alternarea motivelor decorative. La bază este sculptată o figură umană sau un grup uman, în planurile superioare, pe verticală, se ordonează figuri geometrice sau simboluri solare. Stâlpul se termină cu o figură umană. Pe laturi apar crocodili, zebu sau păsări.

Coarnele de zebu, prin sculptare şi gravare, se transformă şi ele în adevărate opere de artă. Pe un spaţiu destul de restrâns, pot fi reprezentate scene compozite cu animale, păsări sau eroi mitici.

Exercitată în trecut doar de clasa nobililor, fierăria a produs deosebite obiecte de podoabă (inele, brăţări, coliere). (V. Tebeica, 1970)

BIBLIOGRAFIE

- *** - **Regeștile cronici ale incașilor**, Ed. Univers, București, 1974

- Albisetti, C., - **Estudos complementares sobre os Bororos orientais,** în Constribucoes missionarias, publicacoes da Sociedade Brasileira de Antropologia e Etnologia, Rio de Janeiro, nr. 2-3, 1948

- Alkire, W. W., - **Micronezia**, în Dicționar de Etnologie și Antropologie, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 437-438

- Anati, E., - **Les origines de l'art et la formation de l'espirit humain**, Ed. Albin Michel, 1989

- Andrieș, M. G., - **Pieile roșii**, Editura Tineretului, București, 1965

- Andrieș, M. G., - **Indienii din Mato Grosso**, Editura Tineretului, București, 1967

- Audouze, F., - **Etnologie preistorică**, Dicționar de etnologie și antropologie, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 76-77

- Balandier, G., - **Traité de sociologie,** Paris, P.U.F., vol. I, 1962

- Balandier, G., - **Antropologie politică**, Ed. Amarcord, Timișoara, 1998

- Bandi, H.-G., - **Originea eschimoșilor**, Editura Științifică, București, 1969

- Barrau, J., - **A propos du concept d'ethnoscience**, în Les savoirs naturalistes populaires, Actes du Séminaire de Sommiére, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris, 1985

- Baumann, H.; Westermann, D., - **Les peuples et les civilisations de l'Afrique**, Payot, Paris, 1948

- Belcin, C.; Popescu, Al., - **Zulușii**, Editura Albatros, București, 1970

- Benedict, R.F., - **Échantillons de civilisation**, trad.fr., Gallimard, Paris, 1950

- Bensa, A.; Juillerat, B., - **Melanezia**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Editura Polirom, Iași, 1999, p.423-426

- Birket-Smith, K., - **The Eskimos,** London, 1959

- Bloch, M., - **Madagascar**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 393-394

- Bodard, L., - **Masacrarea indienilor,** Editura politică, Bucureşti, 1976

- Bonnemaison, J., - **Oceania**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 473-477.

- Bonte, P., - **Africa de Nord**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p.28-33

- Braun, P., - **Comorile incaşilor**, Editura Meridiane, Bucureşti, 1987

- Bridges, E. L., - **El ultimo confin de la tierra,** EMECE, Buenos Aires, 1952

- Brongersma, L. D.; Venema, G.F., - **Le Coeur inconnu de la Nouvelle Guinée**, Paris, 1962

- del Castillo, B. D., - **Adevarata istorie a cuceririi Noii Spanii**, Editura Meridiane, Bucureşti, 1986

- Castro Leal, M., - **Le Mexique archeologique**, Monclem Ediciones, Mexico, 2001

- Chagnon, N., - **Yanomamo, the Fierce People**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1968

- Chaumeil, J.- P., - **Indienii din America de Sud**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 316-319

- Codrington, R., - **The Melanesians**, Oxford, 1891

- Cook, J., - **Călătoriile căpitanului Cook**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1959

- Copans, J., - **Introducere în etnologie şi antropologie**, Polirom, Iaşi, 1999

- Copet-Rougier, E. – **Alianţă,** în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Polirom, Iaşi, 1999, p. 43-46

- Cotterell, A., - **Dicţionar de mitologie**, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002

- Craib, J. L., - **Micronesian Prehistoriy: An Archaeological Overview**, în Science,nr. 219, 1983, p. 922-927

- Cucu, V.; Iancu, D., - **Laponii**, Ed. Tineretului, Bucureşti, 1968

- Cuisenier, J., - **Etnologia Europei**, Institutul european, 1999

- Cumberland, K. B., - **AO-TEA-ROA MAORI New Zeeland about 1780**, American Geographical Society, New York, 1949

- Danielsson, B., - **Expediţia Bumerang**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966

- Deluz, A., - **Etnopsihiatrie**, Dicţionar de etnologie şi antropologie, Ed. Polirom, Iasi, 1999, p. 2234-227

- Descola, P., - **Amazonia**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p.47-49

- Descola, P.; Izard, M., - **America**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 49-56

- Detzner, H., - **Moeurs et Coutumes des Papous. Quatre ans chez les cannibales de Nouvelle Guinée,** Paris, 1935

- Doru, Gh. – **Araucanii**, Editura Albatros, Bucureşti, 1972

- Doru, Gh. – **Maorii**, Editura Tineretului, Bucureşti, 1966

- Dupeyart, A., - **21 ans chez les Papous**, Paris, 1953

- Durkheim, E., - **De la division du travail social**, ed. a IV, Alcan, Paris, 1922

- Durkheim, E., - **Regulile metodei sociologice**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1974

- Durkheim, E., - **Formele elementare ale vieţii religioase**, Editura Polirom, Iaşi, 1995

- Eliade, M. – **Naşteri mistice**, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995

- Eliade, M. – **Şamanismul şi tehnicile arhaice ale extazului**, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997

- Elliot-Smith, G., - The Influence of Ancient Egypt, Civilisation in the East and in America, în Calverton V.F. (ed.), **The Making of Man**, Modern Library, New York, 1931, p. 393-394

- Evans-Pritchard, E., - **The Nuer**, Oxford, 1940

- Evans-Pritchard, E., - **Parenté et mariage chez les Nuers**, Payot, Paris, 1973

- Falkner, P. T., - **Descripcion de la Patagonia y de las partes contiguas de la America del Sud**, Ed. Hachette, Buenos Aires, 1957

- Friedberg, C. – **Etnoştiinţa**, Dicţionar de etnologie şi antropologie, Ed. Polirom, Iasi, 1999, p. 224-227

- Frobenius, L., - **Histoire de la civilisation africaine**, Gallimard, Paris, 1936

- Gaisseau, P.-D., - **Shangilau. Vale pierdută în preistorie**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966

- Garanger, J.; Robineau, C. – **Polinezia**, Dicţionar de etnologie şi antropologie, Polirom, Iaşi, 1999, p. 532-534

- Gellner E., - **The Concept of Kinship and Other Essay**, Basil Blackwell, Oxford, 1987

- Gennep, van A., - **Riturile de trecere**, Editura Polirom, Iaşi, 1998

- Gennep, van A., - **Totemismul. Starea actuală a problemei totemice**, Editura Polirom, Iaşi, 2000

- Géraud, M.-O.; Leservoisier, O.; Pottier, R., - **Noțiunile-cheie ale etnologiei**, Polirom, Iași, 2001

- Gjessing, G., - **Circumpolar Stone Age**, Acta Arctica, fasc. 2, Kopenhagen, 1944

- Godelier, M., - **Big Man**, în „Dicționar de etnologie și antropologie", Editura Polirom, Iași, 1999, p. 110-111

- Griaule, M., – **Méthode de l'éthnographie**, PUF, Paris, 1957

- Grigorescu, D., - **Civilizații enigmatice din Nordul Americii**, Editura Saeculum I.O., București, 2001

- Guédon, M.-F., - **Les chamanismes dans les traditions du Pacific nord**, Religiologiques, Montreal, nr. 6, 1992

- Gulian, I. G., - **Lumea culturii primitive**, Ed. Albatros, București, 1983

- Herskovits, M. J., - **A preliminary Cosideration of the Culture Areas of Africa**, American Antropologist. 1924, vol. XXVI, nr. 1

- Heyerdahl, T., - **Aku-Aku**, Editura Științifică, București, 1961

- Heyerdahl, T., - **Kon-Tiki**, Editura Științifică, București, 1965

- Hudson, G., - **Dias de ocio en la Patagonia**, Ed. Geglh, Buenos Aires, 1956

- Iaru, G., - **Băștinașii Australiei**, Editura Tineretului, 1967

- Izard, M., - **Metoda etnografică**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 430-434

- Izard, M.; Lenclud, G., - **Structuralism**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 644-647

- Izard, M.; Wachtel, N., - **Etnoistoria**, Dicționar de etnologie și antropologie, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 347-349

- Kardiner, A., - **The Individual and His Society, The Psychodynamics of Primitive Social Organization**, Columbia University Press, New, York, 1939

- Laguna, F. de, - **A comparison of Eskimo and Palaeolithic Art**, în „American Journal of Arghaeology", vol. 36, nr. 4, 1932, p. 477-511

- Laplatine, F., - **Descrierea etnografică**, Polirom, Iași, 2000

- Lecca, A., - **Eschimoșii,** Ed. Tineretului, București, 1966

- Lecca, A.; Andrieș, M. Gh. – **Papuașii**, Editura Albatros, București, 1972

- Lehmann, H. (coord.), - **Civilizațiile precolumbiene**, Humanitas, București, 1995

- Lenclud, G., - **Istorie și antropologie,** Dicţionar de etnologie şi antropologie, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 345-347

- Leroi-Gourhan, A., - **La civilisation du renne**, Paris, 1936

- Leroi-Gourhan, A., - **L'histoire sans texte, Ethnologie et préhistoire**, în C. Samaran (ed.), L'histoire et ses méthodes, Paris, 1961

- Leroi-Gourhan, A., - **Le geste et la parole**, Paris, vol. 1-2, 1964-1965

- Leroi-Gourhan, A., - **L'interpretation des vestiges osseux**, în Le fil du temps, Paris, 1983

- Leroi-Gourhan, A., - **Sur les méthodes de fouille**, în Le fil du temps, Paris, 1963

- Leroi-Gourhan, Arl. şi A., - **Un voyage chez les Ainous**, Ed. Albin Michel, Paris, 1989

- Lévi-Strauss, C., - **Les structurés élementaires de la parenté**, PUF, Paris, 1949

- Lévi-Strauss, C., - **Tristes tropiques**, Plon, Paris, 1955

- Lévi-Strauss, C., - **Gândirea sălbatică**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970

- Lévi-Strauss, C., - **Anthropologie structurale deux**, Plon, Paris, 1973

- Lévi-Strauss, C., - **Antropologia structurală**, Editura Politică, Bucureşti, 1978

- Lévi-Strauss, C., - **Boas Franz**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Polirom, Iaşi, 1999, p. 115-117

- Lips, I., - **Obârșia lucrurilor**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1965

- Lorint, F.; Moraru Popa, G., - **Aztecii**, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968

- Malinowski, B., - **Les Argonautes du Pacifique occidental,** trad.fr., Gallimard, Paris, 1963

- Mandics, G., - **Civilizația și culturile Africii vechi**, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1983

- Maquet , J., - **Civilisations of Black Africa**, Oxford University Press, New York, London, Toronto, 1972

- Marx, K., - **Forme premergătoare producției capitaliste**, Bucureşti, 1956

- Matei, H., - **Maiașii,** Ed. Tineretului, Bucureşti, 1967

- Mauss, M., – **Manuel d'éthnographie**, Payot, Paris, 1947

- Menget, P., - **Istoria antropologiei**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Polirom, Iaşi, 1999, p. 340- 344

- Merton, R. K., - **Social Theory ans Social Structure**, The Free Press, Glencoe, 1957

- Mihăilescu, P.A., - **Arta primitivă**, Editura enciclopedică română, Bucureşti, 1970

- Molinié-Fioravanti, A., - **Anzi**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Polirom, Iaşi, 1999, p.72-75

- Monino, Y., - **Lingvistică şi antropologie**, Dicţionar de etnologie şi antropologie, Ed. Polirom, Iasi, 1999, p. 383-384

- Moretta, A., - **Miturile vechilor civilizaţii mexicane**, Ed. Tehnică, Bucureşti, 1998

- Novăceanu, D., - **Precolumbia**, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1977

- Pétrequin, P., - **Etnoarheologia**, Dicţionar de etnologie şi antropologie, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 77-78

- Petrina, L., - **Ainii. Aborigenii Japoniei**, Editura Albatros, Bucureşti, 1970

- Pouillon, J., - **Lévi-Strauss Claude**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Polirom, Iaşi, 1999, p. 376-379

- Prytz, I., - **The Maori and his Religion**, Kobenhavn, 1954

- Racoviţă, E., - **Spre Sud**, Editura tineretului, Bucureşti, 1967

- Radcliffe-Brown, A., - **Structură şi funcţie în societatea primitivă**, Polirom, Iaşi, 1998, p. 279-280

- Radkowski de, G.-H., - **Antropologie generală**, Editura Amarcord, Timişoara, 2000

- Rauzduel, R., - **Sociologie generale**, Paris, Publisud, 1996

- Rivet, P., - **Les origines de l'homme américan**, Gallimard, Paris, 1957

- Rivière, Cl., - **Socio-antropologia religiilor,** Ed. Polirom, Iaşi, 2000

- Rupp-Eisenreich, R., - **Difuzionism**, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Polirom, Iaşi, 1999, p. 195-196

- Segal, M., - **Etnologie. Concepte şi arii culturale**, Editura Amarcord, Timişoara, 2002

- Simoni-Abbat, M., - **Aztecii**, Editura Meridiane, Bucureşti, 1979

- Sinclair, K., - **A History of New Zeeland**, London, Oxford University Press, 1961

- Soustelle, J., - **Olmecii**, Editura Meridiane, Bucureşti, 1982

- Stierlin H., - **The Art of Maya**, Benedikt Taschen Verlag GmbH, Köln, 1994

- Tarot, C., - *De la Durkheim la Mauss, inventarea simbolicului*, Editura Amarcord, Timişoara, 2001

- Taylor, A. C., - *Evoluţionism*, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Polirom, Iaşi, 1999, p. 240-242

- Tebeica, V., - *Malgaşii*, Editura Albatros, Bucureşti, 1970

- Therrien, M., - *Inuit*, în Dicţionar de etnologie şi antropologie, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 333-335

- Thompson, J. S. Eric - *The Rise and Fall of Maya Civilisation*, University of Oklahoma Press, 1954

- Tokarev, S. A. – *Religia în istoria popoarelor lumii*, Editura politică, Bucureşti, 1982

- Todericiu, D., - *Spre America înainte de Columb*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966

- Tolstov, S. P.; Levin, M. G.; Ceboksarov, N. N. – *Etnografia continentelor*, 3 vol., Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1959

- Vaillant, G., - *Civilizaţia aztecă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964

- Vialou, D., - *La Préhistoire*, L'Univers des formes, collection crée par André Malraux, Gallimard, 1991

- Victor, P.-E., - *Boreal. Bucurie în noapte*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968

- Vienne, E., - *Gens de Motlav. Idéologie des pratiques sociales en Mélanésie*, Société des Océanistes, Paris, 1984

- Vlăduţiu, Ion – *Polinezienii*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967

- Vulcănescu, R., - *Boşimanii*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967

- Vulcănescu, R., - *Incaşii*, Editura Albatros, Bucureşti, 1970

- Waisbard, R.; Waisbard, S., - *Mumiile din Peru*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1965

- Waldman, C., - *Atlas of the North American Indian*, New York, , 1985

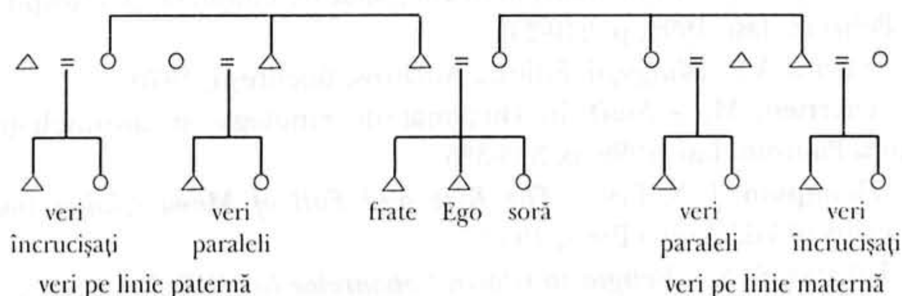
- White, L., - *The Evolution of Culture*, MacGrawhill, New York, 1959

- *** - *Archéologia*, n°. 302, jun. 1994

- *** - *Archéologia*, n°. 320, fev. 1996

- *** - *Archéologia*, n°. 323, mai 1996

MIC DICȚIONAR EXPLICATIV



Sistem de reprezentare a relațiilor de rudenie

△ - bărbat
○ - femeie
= - semn de alianță
⧄ ∅ - persoane decedate
| - semn de filiație

○ = △ - un cuplu căsătorit

- un frate și o soră

- descendența unui cuplu

A

animism – credința că toate ființele și obiectele au un suflet, care supraviețuiește după dispariția corpului

avunculocal – tip de rezidență ce impune cuplului să se instaleze la fratele uneia dintre mame

C

clan – grup exogam ai cărui membri invocă un strămoș comun, conform unei filiații unilineare

E

endogam – grup în interiorul căruia căsătoria este acceptată, uneori chiar impusă

etnie – termen generic care desemnează o societate de talie mică, cu tradiții orale

etnocentrism – desemnează atitudinea de respingere a normelor și valorilor unei societăți, diferite de cele proprii

exogam – grup în interiorul căruia este interzisă căsătoria

F

filiație – desemnează legătura de rudenie între un copil și părinții săi. Filiația este unică atunci când apartenența este determinată prin referire la un singur părinte: tatăl – descendență patriliniară sau mamă – descendență matriliniară. Filiația este binară când se definește printr-o transmitere dublă, combinând drepturile provenite de la mamă și de la tată. Filiația este cognatică (nediferențiată) atunci când principiile de descendență nu sunt foarte distincte

H

hoardă – regim politic și social specific societăților de vânători-culegători. Fondată pe familie, hoarda numără 20-30 de membri și se prezintă ca o societate egalitară, fără o stratificare socială semnificativă

K

kula – termenul desemnează ciclul de schimburi între arhipelagurile melaneziene. Schimbul se organizează în jurul circulației colierelor de scoici și a brățărilor, aceste podoabe aducând prestigiu celui care le deține. După o perioadă prestabilită, podoaba este dăruită unui locuitor dintr-o insulă vecină, care o va păstra și el un timp limitat

L

levirat – obligația unuia dintre frații soțului decedat de a se căsători cu văduva acestuia

M

mana – termen ce desemnează o calitate abstractă sau un suport al puterii supranaturale pe care se sprijină acțiunea umană; se spune că au mana oamenii cu mare succes în viață

matrilocal (uxorilocal) – tip de rezidență ce impune stabilirea cuplului în casa părinților fetei

monogamie – căsătoria unui bărbat cu o singură femeie

P

patrilocal – tip de rezidenţă ce impune instalarea cuplului în casa tatălui mirelui

poliandrie – tip de căsătorie care permite unei femei să aibă mai mulţi soţi

poligamie – tip de căsătorie ce permite unei persoane (indiferent de sex) să aibă mai multe/mulţi soţii/soţi

poliginie – tip de căsătorie care permite unui bărbat să aibă mai multe soţii

potlatch – ansamblu de ceremonii practicate de indienii de pe coasta Pacificului. Ceremonia este organizată cu prilejul unui moment important din viaţa unui individ, ocazie cu care, cel care invită, este obligat să distribuie bunuri. Dar acestui dar trebuie să i se răspundă de către cei invitaţi cu un altul, poate şi mai bogat. Partea care nu putea răspunde pe măsură era pedepsită cu declanşarea unui război.

R

rezidenţă – termenul se referă la regula impusă de societate cuplului de tineri căsătoriţi, referitor la locul în care se vor stabili (în casa părinţilor băiatului, ai fetei etc.)

S

sororat – obligaţia soţului de a se căsători cu sora soţiei decedate

Ş

şeferia – regim politic bazat pe o autoritate centralizată, care conduce un număr de unităţi locale dar, spre deosebire de stat, nu are aparat represiv format

T

tabu – termen înzestrat cu un sens foarte larg, dar care în general semnifică ceva ce este interzis

totem – termenul defineşte legătura între o specie naturală şi un clan, potrivit credinţei că indivizii clanului descind şi, implicit, aparţin speciei în cauză

trib – termenul defineşte o ordine reunind o serie de comunităţi, care rămân independente într-o organizaţie politică supralocală. El poate să prezinte sau nu o stratificare socială, roluri specifice şi o diviziune a muncii

V

virilocal – tip de rezidenţă ce permite cuplului să se instaleze pe cont propriu

LEGENDA FIGURILOR

1. Fiinţă mitică. Anbangbang – Australia (după D. Vialou, 1991)
2. Artă rupestră boşimană. Game Passe – Africa de Sud (după D. Vialou, 1991)
3. Panou policrom cu reprezentări de peşti şi bumerang. Narradj – Australia (după D. Vialou, 1991)
4. Scenă de vânătoare. Wadi Mathendusc – Libia (după E. Anati, 1989)
5. Compoziţie reprezentând două girafe suprapuse intenţionat peste imaginea unui elefant. Wadi Mathendusc – Libia (după E. Anati, 1989)
6. Pictură pe scoarţă de copac. Arnhem – Australia (după E. Anati, 1989)
7. Mască din porfir verde, încrustată cu un mozaic de cochilii roşii şi obsidian. Teotihuacan (după M. Castro Leal, 2001)
8. Statuetă din lut ars reprezentând un demnitar maya. Campeche (după H. Stierlin, 1994)
9. Urnă din lut ars, pictată policrom, reprezentându-l pe Zeul ploii. Mayapan (după M. Castro Leal, 2001)
10. Reprezentare a Zeului Soare, din lut ars. Palenque (după M. Castro Leal, 2001)
11. Detaliu de pe peretele unui templu, prezentând torturarea prizonierilor de război. Bonampak (după H. Stierlin, 1994)
12. Piramida în trepte de la Edzna – Campeche (după H. Stierlin, 1994)
13. Piramida Soarelui. Teotihuacan (după M. Castro Leal, 2001)
14. Atlanţii din Tula (după M. Castro Leal, 2001)
15. Statuetă din lemn. Congo (Archéologia, nº. 302, jun. 1994)
16. Mască din lemn. Tshokwe - Zair (Archéologia, nº. 323, mai 1996)
17. Mască din lemn. Senoufo - Coasta de Fildeş (Archéologia, nº. 323, mai 1996)
18. Mască din lemn. Samo - Burkina Faso (Archéologia, nº. 320, fev. 1996)